LATINSKA GRAMATIKA

GORTAN – GORSKI – PAUŠ

LATINSKA GRAMATIKA

Sastavili

VELJKO GORTAN
OTON GORSKI
PAVAO PAUŠ

Peto izdanje

ŠKOLSKA KNJIGA — ZAGREB 1979

Urednik
ANKICA TOMIĆ

Stručni recenzenti
MIROSLAV KRAVAR
DIONIZIJE SABADOŠ

Ovaj je rukopis odobrio
Savjet za prosvjetu NR Hrvatske
rješenjem broj 2910/53. od 16. II 1953.

Tisak: »Riječka tiskara«, Rijeka

IZ PREDGOVORA PRVOM IZDANJU

Ova gramatika obrađuje klasični latinski jezik, tj. jezik kojim su napisana djela rimske književnosti klasičnog doba.

Da bismo objasnili neke morfološke i sintaktičke pojave u latinskom jeziku, mjestimice smo se osvrtali i na njihov postanak. U izlaganju sintaktičke građe većinom smo polazili od primjera i iz njih izvodili pravila. Sve smo primjere preveli da bismo knjigu učinili upotrebljivijom. Kako gramatika ima karakter priručnika, dodali smo opsežno stvarno kazalo, pomoću kojega će svatko lako u njoj naći ono što traži.

PREGLED SADRŽAJA

Imenice i pridjevi

Zamjenice *(Pronomina)*

Str.

Prilozi (*Adverbia*)

Prijedlozi (*Praepositiones*)

Veznici (*Coniunctiones*)

U z v i c i *(I n t e r i e c t i o n e s)*

SINTAKSA GLAGOLA

Verbum infinitum

DODATAK

LATINSKA GRAMATIKA

§ 1.

O LATINSKOM JEZIKU

Latinski jezik bio je u najstarije vrijeme govor grada Rima i njegove najuže okolice. Nazvan je **latinski** po italskom plemenu *Latīni*, koje je živjelo u pokrajini *Lătium*, gdje se nalazio grad Rim. Kako se širila rimska država, tako se povećavalo i područje latinskog jezika. Kad je rimska republika zavladala čitavim Apeninskim poluotokom, latinski je kao službeni jezik istisnuo ostale italske jezike, od kojih su najznatniji bili umbrijski (u pokrajini Umbriji) i oskički (u južnoj Italiji). Neprestanim ratovima Rim je nametnuo svoju vlast i narodima uz obale Sredozemnog mora u Evropi, Africi i Aziji, i tako je latinski postao svjetskim jezikom. U Rimskom Carstvu bila su dva svjetska jezika: latinski na zapadu, a grčki na istoku.

Latinski pripada među indoevropske jezike, u koje među ostalima ubrajamo: staroindijski, grčki, slavenske i germanske jezike. Srodnost tih jezika vidi se u mnogim riječima, npr.: staroindijski *mātar*, grčki μήτηρ (čitaj: mētēr), hrvatski mati, njemački *Mutter*, latinski *māter*.

Iz pučkoga latinskog govora, koji se u mnogo čemu razlikovao od književnog jezika, razvili su se današnji romanski jezici: talijanski, francuski, španjolski, portugalski i rumunjski.

Nakon propasti rimske države latinski se jezik očuvao kao jezik znanosti i književnosti kroz čitav srednji vijek i jedan dio novog vijeka. I naši stariji učenjaci, povjesničari i pjesnici pišu latinskim jezikom. U Hrvatskoj je službeni jezik bio latinski sve do godine 1847. Zato je poznavanje latinskog jezika vrlo potrebno i za proučavanje naše prošlosti.

Danas doduše nijedan narod ne govori latinski, ali se taj jezik često upotrebljava u znanstvene svrhe, a osobito u terminologiji brojnih znanosti. Latinskog je podrijetla i velik broj uobičajenih međunarodnih riječi.

PISMO

§ 2.

Latinska abeceda ima 24 slova:

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z
a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u v x y z

Rimljani su preuzeli pismo od Grka preko Etruščana. U antici nije bilo velikih i malih slova, nego se pisalo samo velikim slovima. Mala su se slova razvila od velikih spajanjem i pojednostavnjivanjem u brzu pisanju.

Znakom *V* bilježili su Rimljani i vokal *u* i konsonant *v*, a znakom *I* vokal *i* i konsonant *j*, npr. *VVA* čitaj: uva (grožđe), *IVLIVS* čitaj: Julius (Julije). Danas za *i* i *j* upotrebljavamo isto slovo: *I*, *i*, dok *u* i *v* bilježimo svaki posebnim slovom: *U*, *u* i *V*, *v*. Zato latinska abeceda ima danas jedno slovo više nego u antici.

U Ciceronovo doba latinska se abeceda završavala slovom *X* i imala je 21 slovo. Radi točnog pisanja grčkih riječi nadodali su Rimljani svojoj abecedi još dva slova: *Y* i *Z*, koja dolaze samo u grčkim riječima, npr. *Byzantĭum* (Bizant). Tako je latinska abeceda naposljetku imala 23 slova.

§ 3.

Velikim početnim slovom pišemo danas:

a) latinska vlastita imena i od njih izvedene pridjeve i priloge, npr. *Lătium* (Lacij), *Latīnus* (latinski), *Latīne* (prilog: latinski);

b) prvu riječ u rečenici;

c) obično prvu riječ u stihu.

GLASOVI

§ 4.

Dioba glasova

Latinski se glasovi dijele ovako:

1. vokali *(vocāles): a, e, i, o, u, y;*
2. dvoglasnici *(diphthongi): ae, oe, au, ei, eu, ui;*
3. konsonanti *(consonantes):*
   a) konsonantsko *i* (= j) i konsonantsko *u* (= v);
   b) haknuti konsonant *(aspirāta): h;*
   c) tekući *(lĭquĭdae): l, r;*
   d) strujni *(spirantes): f, s;*
   e) nosni *(nasāles): m, n;*
   f) praskavi *(explosīvae):*

	zvučni *(mĕdiae)*	bezvučni *(tĕnues)*	bezvučni haknuti *(tĕnues aspirātae)*
usneni *(labiāles):*	*b*	*p*	*ph*
zubni *(dentāles):*	*d*	*t*	*th*
grleni *(gutturāles):*	*g*	*c, q, (k)*	*ch*

Što se tiče zvučnih i bezvučnih konsonanata, latiski se jezik slaže s našim.

§ 5.

Izgovor starih Rimljana

Za izgovor latinskog jezika u vrijeme starih Rimljana vrijede ova pravila:

1. U diftonzima *ae* i *oe* čula su se dva glasa, i to tako da se izgovor drugoga dijela tih diftonga približavao našem glasu *j*, npr. *Graecus* kao Grajkus, *poena* kao pojna.

2. *c* i *t* izgovarali su se uvijek kao *k* i *t*, bez obzira na to koji vokal slijedi za njima, npr. *Cĭcĕro* kao Kikero, *amicĭtia* (prijateljstvo) kao amikitia;
3. *s* izgovaralo se uvijek kao *s*, pa i među vokalima, npr. *causa* (uzrok) kao kausa, *Caesar* kao Kajsar;
4. Rimljani klasičnog doba nisu poznavali glasa *v*, nego su u riječima u kojima mi danas pišemo *v* izgovarali taj glas onako kako se izgovara englesko *w* ispred vokala, npr. *vīta* (život) otprilike kao uita, *vărius* (različan) kao uarius, *quando* kao kuándo;
5. aspirate (haknuti konsonanti) *ch*, *ph*, *th* izgovarale su se tako da su se čula oba glasa, npr. *pulcher* (lijep) kao pulkher, *Philippus* kao Philipus, *theātrum* kao theatrum.

U nekim je zemljama već potpuno ili djelomično uveden klasični izgovor.

§ 6.

Tradicionalni izgovor

Tradicionalni izgovor razvio se u kasnijim vjekovima, u doba propadanja rimske kulture, a očuvao se tradicijom.

Pravila tog izgovora:

Diftong *ae* izgovaramo kao naše ē, npr. *aetas* (vijek) čitaj: ētas.

Diftong *oe* izgovaramo kao naše ē, npr. *poena* (kazna) čitaj: pēna.

Kad u skupini *ae* ili *oe* treba svaki vokal napose izgovoriti, meće se na drugi vokal dijereza (¨) ili znak kvantitete, npr. *aëris* ili *aĕris* (zrâka) čitaj: áeris, *poëta* ili *poēta* (pjesnik) čitaj: poéta.

Vokal *i* na početku riječi pred vokalom izgovaramo kao naše *j*, npr. *iăm* (već) čitaj: jam. Jedino u grčkim riječima početno *i* pred vokalom čita se kao *i*, npr. *Iōnia* (Jonija) čitaj: Ionia, *ĭambus* (jamb) čitaj: iambus. Kad se *i* nalazi u sredini riječi među vokalima, treba ga izgovarati kao *ij*, npr. *māior* (veći) čitaj: maijor.

y čitamo kao *i*, npr. *Aegyptus* čitaj: Egiptus.

c pred e-glasom *(e, ae, oe, eu)* i pred *i*-glasom *(i, y)* izgovaramo danas kao naše *c*, inače uvijek kao *k*, npr. *cēna* (ručak) čitaj: cena, *caelum* (nebo) čitaj: celum, *Cĭcĕro* čitaj: Cicero, *Cyprus* čitaj: Ciprus; *cārus* (drag) čitaj: karus, *Corinthus* čitaj: Korintus, *cŭpio* (želim) čitaj: kupio, *crēsco* (rastem) čitaj: kresko, *lāc* (mlijeko) čitaj: lak.

U kraticama *C.* = *Gāius* i *Cn.* = *Gnaeus* čitamo *c* kao *g*. Etruščani, preko kojih su Rimljani primili grčki alfabet, nisu razlikovali zvučno *g* od bezvučnoga *k*, pa nisu u pismu imali posebna znaka za *g*. Zato su Rimljani u početku znakom *C* bilježili glas *k* i *g*.

Ostatak toga starijeg stanja vidi se u čitanju spomenutih kratica. Kasnije su Rimljani stvorili slovo *G* dodavši slovu *C* vodoravnu crticu.

ch, ph, th, koji dolaze većinom u grčkim riječima, izgovaramo kao naše *h, f, t,* npr. *schŏla* (škola) čitaj: shola, *Philippus* čitaj: Filipus, *theātrum* (kazalište) čitaj: teatrum.

k, koje nalazimo na starijim natpisima, s vremenom je zamijenjeno slovom *c,* pa se sačuvalo samo u nekoliko riječi, npr. *Kalendae, Kaeso.*

ngu pred vokalima izgovaramo kao *ngv,* npr. *lingua* (jezik) čitaj: lingva.

q dolazi samo u vezi *qu* koju čitamo *kv,* npr. *ăqua* (voda) čitaj: akva, *quŏd* (što) čitaj: kvod.

rh, koje dolazi samo u grčkim riječima, izgovaramo kao *r,* npr. *Rhŏdus* (Rod) čitaj: Rodus.

s među vokalima izgovaramo kao *z,* npr. *rŏsa* (ruža) čitaj: roza, *causa* (uzrok) čitaj: kauza.

su ispred konsonanta izgovaramo kao *su,* a ispred vokala, ako je *su* nenaglašeno, čitamo ga kao *sv,* ako je pak naglašeno, kao *su,* npr. *suādeo* (svjetujem) čitaj: svadeo, *sŭus* (svoj) čitaj: suus.

Slog *ti* pred vokalom čitamo kao *ci,* npr. *nātio* (narod), *Dalmătia* čitaj: nacio, Dalmacia.

Kao *ti* izgovara se u ovim slučajevima:

1. kad je *i* dugo, npr. *totīus;*
2. kad su pred *ti* slova *s, t, x,* npr. *bēstia* (životinja), *Vettius* (Vetije, ime), *mixtio* (miješanje);
3. u grčkim riječima, npr. *Miltiădes;*
4. u arhajskom obliku infinitiva prezenta pasiva, npr. *ūtier, vertier.*

x izgovaramo kao *ks,* npr. *Xerxes* čitaj: Kserkes.

§ 7. Količina (kvantiteta) slogova

Latinski vokali mogu biti dugi ili kratki. Duljinu vokala bilježimo znakom —, a njihovu kratkoću znakom ◡. Diftonzi su uvijek dugi.

Slog je dug:

1. po prirodi *(natūrā)* ako je u njemu dug vokal ili diftong, npr. *flōs* (cvijet), *vīta* (život), *Caesar,* aurum (zlato);
2. po položaju *(positiōne)* kad je u njemu kratak vokal iza kojega slijede dva ili više konsonanata ili dvostruki konso-

nanti *x* (= ks), ili *z* (u grčkom od *zd*), npr. *arbor* (drvo), *dŭx* (vođa) *Mezentius* (Mezencije, ime).

Samo ako iza kratkog vokala slijede dva konsonanta, od kojih je prvi *c, g, p, b, t, d*, a drugi *l* ili *r* (*mūta cum lĭquĭda*), takav je slog u prozi kratak, npr. *tĕnĕbrae* (tmina), *dŭplex* (dvostruk), a u poeziji može biti i dug.

Bilješka — Kvantiteta vokala vrlo je važna jer često mijenja značenje riječi, npr.

mălum zlo	*mālum* jabuka
pŏpŭlus narod	*pōpŭlus* jablan
lĭber knjiga	*līber* slobodan
lābor rad	*lăbor* padam
dŭcĭs (gen.) vođe	*dūcĭs* vodiš
vĕnit dolazi	*vēnit* došao je

§ 8.

Naglasak

Dvosložne riječi imaju naglasak na pretposljednjem slogu, npr. *víta, páter* (otac)

Trosložne i višesložne riječi imaju naglasak na pretposljednjem slogu kad je dug, a na trećem od kraja kad je pretposljednji slog kratak, npr. *natúra* (priroda), *Cícĕro.*

Kad se enklitike -*que* (i), -*ve* (ili), -*ne* (li) spoje s riječju pred sobom, ta riječ ima naglasak na posljednjem slogu bez obzira na to je li on dug ili kratak, npr. *patérque, corporáve, habésne*, nominativ singulara *rosáque* i ablativ singulara *rosāque.*

Razlikuj: *ităque* (stoga), gdje je -*que* izgubilo značenje enklitike, od *itáque* = *ĕt ĭta* (i tako); *útĭque* svakako, *utíque* i da.

§ 8a.

Latinske dvosložne i višesložne riječi redovno nemaju naglaska na posljednjem slogu. Neke od njih ipak imaju naglašen posljednji slog, pa se naoko protive tome pravilu, npr.

1. u zamjeničkim prilozima na -*c: illíc* (ondje), *illúc* (onamo), *illác* (onuda), *illínc* (odanle), *istíc* (tu), *istúc* (tamo) itd. Ti su se prilozi prvotno svršavali na -*ce: illíce, illúce* itd. pa su izgubili krajnje -*e*, a naglasak je ostao na istom slogu;
2. u složenicama glagola *dīcĕre* i *dūcĕre* u 2. licu singulara imperativa, npr. *addíc* (dosudi), *addúc* (dovedi). I kod tih je imperativa otpalo krajnje -*e;*

3. u jednosložnim oblicima glagolâ *făcio* i *fīo* kad su složeni s višesložnim prefiksom, npr. *calefác, calefís;*
4. u nominativu singulara muških imenica na *-ás (-ātis)* i *-ís (-ītis),* npr. *nostrás* (naš zemljak), *Arpinás* (Arpinjanin, rodom iz grada Arpina), *Samnís* (Samnićanin). U tim su imenicama nastavci *-ās* i *-īs* postali od starijih *-átis* i *-ítis.*

Rastavljanje riječi na slogove

§ 9.

Konsonant između dva vokala pripada slijedećem slogu, npr. *pŏ-pŭ-lus.*

Od više konsonanata slijedećem slogu pripadaju oni koji u latinskom mogu stajati na početku riječi, npr. *a-gre-stis, tem-plum, vic-tor, om-nis.*

Složene riječi rastavljaju se na svoje dijelove, npr. *red-īre, post-ea.*

VAŽNIJE GLASOVNE PROMJENE

§ 10.

Kao svaki drugi jezik, tako se i latinski u svom razvoju postepeno mijenjao. Te se promjene očituju u glasovima, u oblicima, u sintaksi i u značenju riječi. Glasovne promjene zbivaju se po nekim određenim zakonima.

Promjene vokalâ

§ 11.

Više se mijenjaju kratki vokali nego dugi, više nenaglašeni nego naglašeni. Drukčije se mijenjaju vokali u otvorenim slogovima nego u zatvorenim. (Otvoren je onaj slog koji se svršava na vokal, a zatvoren koji se svršava na konsonant, npr. u riječi *concordia* slogovi *con* i *cor* zatvoreni su, a *di* i *a* otvoreni.)

Slabljenje kratkih vokala

§ 12.

Vokali najčešće slabe kad riječ od proste postaje složena.

U srednjem otvorenom slogu, tj. pred jednim konsonantom, prvotno kratko *a* prešlo je u kratko *i*, npr.

cădo — incĭdo	*făcio — perfĭcio*
dătus — ēdĭtus	*făteor — confĭteor*

Ako se prvotno kratko *a* nalazi u srednjem zatvorenom slogu, tj. pred dva konsonanta, prelazi u *e*, npr.

annus — *biennium*
aptus — *ineptus*
factus — *infectus*
arma — *inermis*

Kratko *e* u otvorenom slogu prešlo je u kratko *i*, npr.

sĕdeo — *obsĭdeo*
lĕgo — *collĭgo*
mĕdius — *dimĭdius*
ĕmo — *ădĭmo*

U krajnjem slogu prvotno kratko *o* prešlo je u kratko *u*, npr.

lŭpos — *lŭpus*
bellom — *bellum*
longios — *longius*
lŭpom — *lŭpum*
tempos — *tempus*
scrībont — *scrībunt*

§ *12a.*

Jednačenje vokalâ (asimilacija)

Vokal jednoga sloga izjednačuje se katkada s vokalom susjednoga sloga. Ta se pojava naziva asimilacija vokala.

nĭhil od *nĕ-hīl(um)*
nĭsi od **nĕ-si*[1]
hŏmo od **hĕmo* (isp. *nēmo* od **nĕ-hĕmo*)
momordi od *memordi*

§ *13.*

Prelaženje diftonga u duge vokale

U srednjim je slogovima *ae* prešlo u *ī*, npr.

caedo — *occīdo*
aestĭmo — *exīstĭmo*

Isto je tako *au* prešlo u *ū*, npr.

claudo — *conclūdo*
causa — *accūso*

§ *14.*

Stezanje vokala (kontrakcija)

Dva vokala stežu se u dug vokal, npr.

cŏ-ŏpia — *cōpia*
dē-ĕmo — *dēmo*
cŏ-ăgo — *cōgo*
dē-ăgo — *dēgo*

[1] Zvjezdicom su označeni oblici koji nisu u jeziku sačuvani, nego se samo pretpostavljaju.

Do stezanja vokala dolazi i zbog toga što konsonanti *h* i *v* između dva vokala često ispadaju, npr.

nĕ-(h)ĕmo — nēmo	*nĭhil — nīl*
*divĭtior — *diitior — dītior*	*audivisti — *audiisti — audīsti*
*māvŏlo — *maolo — mālo*	*Māvors — *Maors — Mārs*

§ 15.

Produljivanje vokala

Ispred *ns* i *nf* svaki je vokal dug, npr. *mōns, cōnsul, mānsi, cōnfĕro, īnfēlix, īnfra.*

U participu perfekta pasiva ispred *c* koje je postalo od *g* vokali *a* i *e* uvijek su dugi, npr.

āctus : ăgo *lēctus : lĕgo,*	ali	*făctus, iăctus* jer to c nije postalo od *g*, nego se nalazi već u prezentu *făcio, iăcio.*

§ 16.

Ispadanje kratkog vokala među konsonantima (sínkopa)

U nenaglašenom slogu kratak vokal među konsonantima često ispada, npr.

valde od *vălĭde*	*audācter* od *audācĭter*
dextra od *dextĕra*	*surgo* od **subrĕgo*
rettŭli od **retĕtŭli*	*quīndĕcim* od **quīnqu(e)-dĕcim*

§ 17.

Ispadanje krajnjega kratkog vokala (apókopa)

dīc, dūc, făc od *dīce, dūce, făce*

ănĭmal od **animāli*	*exemplar* od **exemplāri*
nĕc od *nĕque*	*ăc* od *atque*

§ *18.*

Pokraćivanje vokala

Dug vokal pred vokalom postaje kratak *(vocālis ante vocālem brĕvis)*, npr.

flēre, ali *flĕo* — *sūs*, ali *sŭis*
audīre, ali *audĭo* — *prīmus*, ali *prĭor*

Od toga se pravila izuzimaju:

1. oblici prezentske osnove glagola *fīo* osim onih u kojima se javlja *-er*, npr. *fīunt, fīam, fīēbam*, ali *fĭĕri, fĭĕrem;*
2. genitiv i vokativ singulara vlastitih imena na *-āius* i *ēius*, npr. *Gāi, Pompēi;* genitiv i dativ sing. imenica V dekl. na *-iēi*, npr. *diēi, aciēi;*
3. genitivi singulara na *-īus* zamjenica i zamjeničkih pridjeva. npr. *illīus, ipsīus, solīus, alterīus;*
4. grčke riječi, npr. *āĕr, Aenēas, Alexandrīa.*

Ako se višesložna riječ svršava na konsonant pred kojim je vokal, taj je vokal kratak, osim ako se riječ svršava na *-s*. Ispred *-s* vokal može biti ili dug ili kratak, npr.

laudăt prema *laudāre* — *orātŏr* prema *oratōris*
fīnĭt prema *finīre* — *ănĭmăl* prema *animālis*

ali

laudās, sīs — *cīvĭs, mănŭs*

§ *19.*

Prijevoj

Prijevoj je pravilno izmjenjivanje vokala u riječima istoga korijena koje potječe iz najstarijih vremena. Vokal može i potpuno izostati. Prijevoj je zajednička pojava svim indoevropskim jezicima. Isp. u hrvatskom:

plet-em — plot; br-ati — ber-em — bir-am — iz-bor
s-mr-t — mrije-ti — u-mir-ati — mor-iti — u-mar-ati.

Ta je pojava vrlo česta u grčkom i germanskim jezicima, npr.

grčki: ἵπω — ἔλιπον — λέλοιπα;
njemački: binden — band — gebunden — Band
werfen — warf — geworfen — Wurf;
engleski: to sing — sang — sung.

U latinskom su se sačuvali samo ostaci prijevoja, a najčešći je prijevoj *ĕ — ŏ*, npr.

tĕgo — tŏga — tēgŭla
pendo — pondus
gi-gn-o — gĕn-ui
vĕnio — vēni
ĕd-o — d-ēns

terra — torreo
sĕquor — sŏcius
sĕdeo — sēdes — sīdo (od **si-sd-o)*
făcio — fēci
es-t — s-unt

Promjene konsonanata

§ 20.

I latinski konsonantizam doživio je različne promjene. Konsonanti su se radi lakšeg izgovora mijenjali, izjednačivali, ispadali, a kadšto i umetali.

§ 21.

Jednačenje konsonanata (asimilacija)

a) po zvučnosti:

Kao i u našem jeziku, zvučni konsonant pred bezvučnim postaje bezvučan, npr.

scrīb-o : scrīp-si
ăg-o : āc-tus
nūb-o : nūp-si
tĕg-o : tēc-tus

Katkada se takva asimilacija nije bilježila, npr. *urbs, plēbs*.

b) po mjestu izgovora:

Nazal *m*, koji je po mjestu izgovora labijalan konsonant, pred dentalima *d* i *t* prelazi u dentalni nazal *n*.

eundem od **eumdem*
quendam od **quemdam*
contĭneo od **comtĕneo*
eorundem od **eorumdem*
septentriōnes od **septemtriōnes*
septendĕcim od **septemdecim*

c) potpuna asimilacija, npr.

puella od **puer-la*
immōbĭlis od *inmōbĭlis*
accēdo od *adcēdo*
sella od **sed-la*
immortālis od *inmortālis*
arrĭpio od **adrăpio*

assĕquor od *adsĕquor*
opprĭmo od **obprĕmo*
diffĕro od **disfĕro*
velle od **velse*
intellĕgo od **interlĕgo*
possum od **pŏt(e)sum*
ferre od **ferse*
facillĭmus od **facilsĭmus*

§ 22.

Razjednačivanje konsonanata (disimilacija)

Latinski jezik ne podnosi da se u istoj riječi u susjednim slogovima ponavljaju likvidni konsonanti *l* i *r*; zato se kod *l* — *l* jedno *l* mijenja u *r*, a kod *r* — *r* jedno *r* u *l*, npr.

singulāris mjesto **singulālis* (isp. *plurālis*)
caerŭleus mjesto **caelŭleus* prema *caelum*
peregrīnus daje *pelegrīnus* (u poznijem latinskom jeziku)
militāris mjesto **militālis* (isp. *navālis*)

Disimilacijom nastalo je i *merīdies* od **medīdies (mĕdius dies).*

§ 23.

Ispadanje konsonanata

a) Na kraju riječi često otpada krajnji konsonant, npr. *sermō* mjesto *sermōn*, isp. genitiv singulara *sermōn-is; lac* mjesto *lact*, isp. gen. sing. *lact-is; cŏr* mjesto *cord*, isp. gen. sing. *cord-is*.

Na kraju riječi ne mogu stajati dva jednaka konsonanta, pa zato krajnji otpada, npr.

mĕl mjesto *mell*, isp. gen. sing. *mell-is*
ŏs mjesto *oss*, isp. gen. sing. *oss-is*.

Isto tako *lăpis* mjesto *lăpiss* od *lăpid-s*, isp. gen. sing. *lăpĭd-is*.

b) U sredini riječi često ispada *s* pred konsonantom uz naknadno produljivanje prethodnog vokala, npr.

īdem od **is-dem*
dīmitto od **dismitto*
sēdĕcim od **sexdĕcim*
egēnus od **egĕsnus* (isp. *egestas*)

Kadšto ispada i konsonant *n* ispred *s* uz naknadno produljivanje prethodnog vokala, npr.

sanguīs od **sanguĭn-s*
pĕdēs od **pĕd-ĕns* (akuz. pl.)
pŏpŭlōs od **pŏpŭlŏ-ns*
mănūs od **mănŭ-ns* (akuz. pl.)

c) U većim konsonantskim skupinama radi lakšeg izgovora ispada jedan ili više konsonanata, npr.

arsi od **ard-si* (isp. *ardeo*)
ultus od **ulctus* (isp. *ulcīscor*)
quīntus od **quīnctus* (isp. *quīnque*)
sescenti od *sexcenti* (od dvostrukog konsonanta *x* = *ks* ispao je prvi dio)
trādūco od *transdūco*
fulmen od **fulgmen* (isp. *fulgeo*)
asporto od **absporto*
lūna od **lūc-sna* (isp. *lūceo*)
tēla od **tex-la* (isp. *texo*)

§ 24.

Umetanje konsonanata

Između konsonanata *m* i *s* ili *m* i *t* ušao je konsonant *p*, npr.

sūm-p-si mjesto **sum-si*
em-p-tus mjesto **em-tus*
contem-p-si mjesto **contem-si*
prom-p-tus mjesto **prom-tus*

§ 25.

Rotacizam

Konsonant *s* među vokalima prešao je u *r*, npr.

flōris mjesto **flōsis* od *flōs*
iūris mjesto **iūsis* od *iūs*
ĕram mjesto **ĕsam*
haurĭo mjesto **hausĭo*, isp. *haus-tus*
laudāre, scrībĕre mjesto **laudā-se, *scrībĕ-se*, isp. *es-se, laudavis-se*
mōris mjesto **mōsis* od *mōs*
hĕri od **hĕsi*, isp. *hes-ternus*
ĕro mjesto **ĕso*, isp. *es-se*
gĕro mjesto **gĕso*, isp. *ges-tus*
nefārius mjesto **nefāsius*, isp. *nĕfās*
clariōris mjesto **clariōsis* (isp. sred. rod *clārius*)

Ta se pojava naziva rotacizam prema glasu *r* koji se u grčkom alfabetu zove *rho*.

Konsonant *s* ipak ostaje među vokalima bez promjene:

1. ako je nastao od *ss*, npr.

causa od *caussa*
mīsi od *missi*
cāsus od *cassus*
haesi od *haessi*

2. u riječima koje su ušle u latinski jezik nakon polovine 4. stoljeća prije n. e., kad zakon rotacizma nije više djelovao, npr. *ăsĭnus, rŏsa, pausa*.

Analogija

§ 26.

Često nailazimo na latinske riječi koje se ne slažu s glasovnim zakonima, već su dobile svoj oblik prema drugim riječima slična oblika ili značenja. Tu pojavu nazivamo analogijom (od grčke riječi ἀναλογία sličnost).

Evo nekoliko primjera analogije:

Od prostoga glagola *pĕto* glagol *rĕpĕto* kao složenica od *re+peto* morao bi po glasovnim zakonima o slabljenju kratkih vokala u srednjim slogovima glasiti **rĕ-pĭto,* ali je ipak prema prostom glagolu *pĕto* sačuvao vokal *e;* isto tako imenica *dēdĕcus* nije prešla u **dēdĭcus,* nego je zadržala svoj oblik analogijom prema nesloženoj imenici *dĕcus.*

Imenica *hŏnos* ima i oblik *hŏnor*, koji je stvoren analogijom prema ostalim padežima, gdje je *s* među vokalima pravilno prešlo u *r;* to isto vrijedi i za imenicu *arbor*, koja je sačuvala i stariji oblik *arbos.*

Nastavak za dativ i ablativ plurala u III deklinaciji bio je *-bŭs,* isp. *cīvĭ-bus, mărĭ-bus.* I kod konsonantskih osnova taj se nastavak morao pridijevati izravno osnovi. Tako bi bili nastali oblici **reg-bus, *duc-bus, *lapid-bus.* Radi lakšeg izgovora umetnut je između osnove i nastavka vokal *i* analogijom prema *i-* osnovama.

Kod imenica muškoga i ženskoga roda *i-* osnovâ akuzativ singulara morao bi se svršavati na *-im,* ali je analogijom prema akuzativu singulara konsonantskih osnova prevladao završetak *-em,* npr. *cīvem* mjesto **cīvim, partem* mjesto *partim* prema *victōrem* (oblik *partim* sačuvao se, ali kao prilog). Isto tako akuzativ plurala takvih imenica, koji bi se morao završavati na *-īs,* završava se i na *-ēs* analogijom prema konsonantskim osnovama.

U složenicama glagola *claudo au* pravilno prelazi u *ū,* npr. *conclūdo, reclūdo;* odatle je analogijom nastao i oblik *clūdo* za nesložen glagol koji se upotrebljava uz *claudo.* Particip perfekta glagola *grădior* ne glasi **grassus,* nego *gressus* analogijom prema participu složenicâ *aggressus, transgressus* i sl.

OBLICI

Vrste riječi

§ 27.

Latinski jezik kao i naš ima devet vrsta riječi. To su:

Promjenljive
1. imenica *(substantīvum)*
2. pridjev *(adiectīvum)*
3. zamjenica *(pronōmen)*
4. broj *(numerāle)*
5. glagol *(verbum)*

Nepromjenljive
6. prilog *(adverbium)*
7. prijedlog *(praepositio)*
8. veznik *coniūnctio)*
9. uzvik *(interiectio)*

Imenice, pridjevi, zamjenice i brojevi zovu se jednim nazivom i m e n a *(nōmĭna)*.

Mijenjanje imena zove se d e k l i n a c i j a, a mijenjanje glagola k o n j u g a c i j a.

Deklinacija

§ 28.

Riječi koje se dekliniraju imaju:

1. r o d *(gĕnus)*,
2. b r o j *(nŭmĕrus)*,
3. p a d e ž e *(cāsus)*.

U latinskom su jeziku kao i u hrvatskom tri roda: muški *(gĕnus masculīnum*, kratica *m.)*, ženski *(feminīnum*, kratica *f.)* i srednji *(neutrum*, kratica *n.)*. *Gĕnus neutrum* znači: ni jedan ni drugi rod, tj. ni muški ni ženski.

Broja su dva:

j e d n i n a *(singulāris)* i
m n o ž i n a *(plurālis)*.

Padeža ima šest: *nominatīvus, genitīvus, datīvus, accusatīvus, vocatīvus* i *ablatīvus*. Prvih pet padeža podudara se s našim padežima, a ablativ odgovara našem lokativu i instrumentalu.

Nominativ i vokativ zovu se u p r a v n i padeži *(căsus rēcti)*, a ostali z a v i s n i *(căsus oblīqui)*.

IMENICE I PRIDJEVI

Imenice po rodu

§ 29.

Rod imenica prepoznaje se ili po značenju (p r i r o d n i r o d) ili po završetku nominativa singulara (g r a m a t i č k i r o d).

Po značenju:

a) m u š k o g a su roda imena muških lica, naroda, rijeka, vjetrova i mjeseci, npr. *nauta* mornar, *Croāta* Hrvat, *Tĭbĕris* Tiber, *ăquĭlo* sjever, bura, *Aprīlis* travanj;

b) ž e n s k o g a su roda imena žena, zemalja, otoka, gradova i drveta, npr. *māter* majka, *sŏror* sestra, *Aegyptus* Egipat, *Dēlus* Del, *Ephĕsus* Efez, *mālus* jabuka.

B i l j e š k a 1. — Plodovi drveća srednjega su roda, npr. *mālum* jabuka, *pĭrum* kruška.

B i l j e š k a 2. — Od imena gradova muškoga su roda:

a) imenice II deklinacije koje se upotrebljavaju samo u pluralu s nominativom na *-i*, npr. *Delphi, Vĕii;*

b) neke imenice III deklinacije na *-ō (-ōnis)*, npr. *Narbo, Sulmo, Vesontio.*

Srednjega su roda imena gradova:

a) na *-um, -ur, -e,* npr. *Ilium, Tuscŭlum, Saguntum, Sirmium, Tibur, Praeneste;*

b) imenice II deklinacije koje imaju samo plural na *-ă (-ōrum)*, npr. *Sūsa, Leuctra.*

B i l j e š k a 3. — Od imena zemalja muškoga su roda: *Bospŏrus, Pontus, Hellespontus, Isthmus.*

B i l j e š k a 4. — Od imena rijeka ženskoga su roda: *Allia* Alija (pritok Tibera), *Mātrŏna* Marna, *Lēthe* i *Styx* (rijeke podzemlja).

§ 30.

Substantīva commūnia zovu se imenice koje imaju jednak oblik za muški i ženski rod, npr. *cīvis* građanin i građanka, *dŭx* vođa i vodilja, *părens* roditelj i roditeljka.

§ 31.

Substantīva mobĭlia zovu se imenice iste osnove koje imaju poseban završetak za muški i za ženski rod, npr.

fīlius sin — *fīlia* kći
victor pobjednik — *victrix* pobjednica
magister učitelj — *magistra* učiteljica
rēx kralj — *regīna* kraljica

§ 32.

Imena životinja imaju obično posebnu riječ za mužjaka, a posebnu za ženku, npr. *taurus* bik, *vacca* krava; *ăries* ovan, *ŏvis* ovca. Katkada za mužjaka i ženku postoji jedan oblik kojemu se rod ravna po završetku, npr. *ăquĭla, f.* orao, *ānser, m.* guska.

Bilješka — Treba li kod tih imena životinja razlikovati mužjaka od ženke, dodaje se za mužjaka riječ *mās* mužjak, a za ženku *fēmĭna* ženka, npr. *ānser mās* gusak, *ānser fēmĭna* guska.

Nijedno ime životinje nije u latinskom srednjeg roda.

§ 33.

Indeclinabĭlia (nesklonjive riječi) srednjega su roda, npr. *fās* pravo, *nĕfās* grijeh, *māne* jutro.

§ 34.

Osnova i nastavak

U riječima koje se dekliniraju razlikujemo osnovu i nastavak. Osnova je nepromjenljivi dio riječi, kojemu se za pojedine padeže dodaju različiti nastavci, npr. nominativ *victor*, genitiv *victōr-ĭs*, dativ *victōr-ī* itd.

Ako se osnova imenice svršava na vokal, dolazi do stapanja osnove i nastavka, npr. nominativ plurala *lŭpī* postao je od *lupo + i*, dativ i ablativ plurala *terrīs* od *terra + is*.

Osnovu dobivamo ako u genitivu plurala odbacimo nastavak, na primjer

I ili	*a-*	dekl.	*terrā-rum*
II ili	*o-*	dekl.	*lŭpō-rum*
III ili	kons.	dekl.	*victōr-um*
	i-	dekl.	*cīvĭ-um*
IV ili	*u-*	dekl.	*frūctŭ-um*
V ili	*e-*	dekl.	*diē-rum*

Treba razlikovati padežne nastavke od završetka riječi, npr. u nominativu singulara *lŭpus* padežni je nastavak *-s*, a završetak *-us;* u nominativu plurala *măria* padežni je nastavak *-a*, a završetak *-ia.*

§ 35.

Padeži jednaki u svim deklinacijama

Vokativ singulara u svim deklinacijama jednak je nominativu osim u II deklinaciji na *-ŭs*, gdje se vokativ singulara svršava na *-ĕ*, npr. nominativ *lŭpus*, vokativ *lŭpe.*

U svim deklinacijama ablativ plurala jednak je dativu plurala.

Kao i u hrvatskom imenice srednjeg roda imaju zajednički oblik za nominativ, akuzativ i vokativ singulara, a drugi zajednički oblik za iste padeže u pluralu. U pluralu se ti padeži svršavaju na *-ă*.

PRVA ILI A-DEKLINACIJA

§ 36.

Ta se deklinacija naziva *a*-deklinacija jer se osnova riječi koje se po njoj sklanjaju svršava na *-ā*. U mnogim padežima ta se osnova stopila s padežnim nastavkom. U nominativu singulara završetak je *-ă*, a u genitivu singulara *-ae*.

Nominativ i vokativ singulara čista su osnova s pokraćenim završnim *-ā*.

Osnova: *silvā-*

Cāsus	*Singulāris*		*Plurālis*	
Nominatīvus	*silvă*	šuma	*silvae*	šume
Genitīvus	*silvae*	šume	*silvārum*	šumâ
Datīvus	*silvae*	šumi	*silvīs*	šumama
Accusatīvus	*silvăm*	šumu	*silvās*	šume
Vocatīvus	*silvă*	šumo	*silvae*	šume
Ablatīvus	*silvā*	šumom	*silvīs*	šumama

§ 37.

Imenice I deklinacije ženskoga su roda; samo one koje označuju muško lice i imena rijeka muškoga su roda, npr. *poēta, m.* pjesnik, *agrĭcŏla, m.* ratar, *Sēquăna, m.* Seina, *Arsia, m.* Raša.

§ 38.

Završetak *-ae* u genitivu singulara postao je od starijeg *-āī*, koji se pojedinačno očuvao u pjesničkom jeziku, npr. *terrai, aulai*. Nastao je analogijom prema genitivu singulara II deklinacije, i to tako da je osnovi na *-ā* dodan genitivni završetak *-ī*.

U najstarije vrijeme genitiv singulara svršavao se na *-ās*. Taj se oblik sačuvao u izrazima: *pătĕr famĭliās* domaćin, *māter familiās* domaćica.

§ 39.

Imenice *amphŏra* (vrč) i *drachma* (drahma, grčki novac) imaju u genitivu plurala obično završetak *-um* mjesto *-ārum*, npr. *duo mīlia drachmum*.

Taj isti završetak imaju kod pjesnikâ imenice složene sa *-cŏla* i *-gĕna*, npr. *caelĭcŏla* (nebesnik) i *terrĭgĕna* (od zemlje rođen) imaju u genitivu plurala *caelĭcŏlum* i *terrĭgĕnum*.

§ 40.

Završetak *-īs* u dativu i ablativu plurala postao je od starijeg *-ais*. Imenice *dĕa* božica, *fīlia* kći, *liberta* oslobođenica, kad se nalaze uz riječi istoga korijena *dĕus* bog, *fīlius* sin, *libertus* oslobođenik, imaju u dativu i ablativu plurala nastavak *-bus* prema III deklinaciji, npr. *diis et deābus, fīliis filiābusque, libertis et libertābus*. Taj je nastavak uzet da bi se obje imenice razlikovale po obliku.

DRUGA ILI O-DEKLINACIJA

§ 41.

Po o-deklinaciji sklanjaju se imena *(nōmĭna)* kojima se osnova svršava na *-o*. I u toj deklinaciji često se krajnji vokal osnove stapa s padežnim nastavkom. U nominativu singulara završetak je *-ŭs*, *-ĕr*, *-ŭm*, a u genitivu singulara *-ī*.

§ 42.

Imenice na *-ŭs* muškoga su roda (djelomično i ženskoga), imenice na *-ĕr* muškoga, a na *-ŭm* srednjega.

§ 43.

Imenice na *-ŭs* i na *-ŭm:*

Osnova:

campŏ- *bellŏ-*

Singular				
Nom.	*campŭs*	polje	*bellŭm*	rat
Gen.	*campī*	polja	*bellī*	rata
Dat.	*campō*	polju	*bellō*	ratu
Akuz.	*campŭm*	polje	*bellŭm*	rat
Vok.	*campĕ*	polje	*bellŭm*	rate
Abl.	*campō*	poljem	*bellō*	ratom
Plural				
Nom.	*campī*	polja	*bellă*	ratovi
Gen.	*campōrum*	poljâ	*bellōrum*	ratova
Dat.	*campīs*	poljima	*bellīs*	ratovima
Akuz.	*campōs*	polja	*bellă*	ratove
Vok.	*campī*	polja	*bellă*	ratovi
Abl.	*campīs*	poljima	*bellīs*	ratovima

§ 44.

Imenice na *-er:*

Osnova

puĕrŏ- *lĭbrŏ-* *vĭrŏ-*

Singular						
Nom.	*puĕr*	dječak	*lĭbĕr*	knjiga	*vĭr*	muž
Gen.	*puerī*	dječaka	*librī*	knjige	*virī*	muža
Dat.	*puerō*	dječaku	*librō*	knjizi	*virō*	mužu
Akuz.	*puerŭm*	dječaka	*librŭm*	knjigu	*virŭm*	muža
Vok.	*puĕr*	dječače	*lĭbĕr*	knjigo	*vĭr*	mužu
Abl.	*puerō*	dječakom	*librō*	knjigom	*virō*	mužem

Plural						
Nom.	*puerī*	dječaci	*librī*	knjige	*virī*	muževi
Gen.	*puerōrum*	dječakâ	*librōrum*	knjigâ	*virōrum*	muževa
Dat.	*puerīs*	dječacima	*librīs*	knjigama	*virīs*	muževima
Akuz.	*puerōs*	dječake	*librōs*	knjige	*virōs*	muževe
Vok.	*puerī*	dječaci	*librī*	knjige	*virī*	muževi
Abl.	*puerīs*	dječacima	*librīs*	knjigama	*virīs*	muževima

§ 45.

Nominativ singulara na *-ŭs* postao je od čiste osnove i nominativnog nastavka *-s* (sigmatski nominativ). Završeci *-ŭs* i *-ŭm* u nominativu singulara postali su naime od nekadašnjih *-ŏs* i *-ŏm,* koji su se očuvali u starijem latinskom jeziku, npr. *fīlios, servos, dōnom.*

Imenice na *-ĕr* svršavale su se nekoć također na *-ŏs,* pa je *puĕr* postalo od **puĕrŏs,* a *lĭbĕr* od **lĭbrŏs.*

I imenica *vĭr,* jedina na *-ir,* postala je od **vĭros.*

§ 46.

Od imenica na *-ĕr* neke u deklinaciji zadržavaju vokal *ĕ* od završetka *-ĕr,* a većina ga gubi. Zadržavaju ga:

puer dječak — *sŏcer* tast
vesper večer — *gĕner* zet
Līber Liber (bog Bakho)

Tako i: *sīgnĭfer* znakonoša, *armĭger* oružanik i sl., koji su po svom postanku pridjevi.

§ 47.

Vlastita imena na *-āius* i *-ēius* stežu u genitivu singulara završetak *-iī* u *ī,* npr. *Gāius* — *Gāī, Pompēius* — *Pompēī.*

Vlastita imena na *-ius* kao i opće imenice na *-ium* mogu imati genitiv singulara na *-iī* i na *-ī,* npr. *Vergĭlius,* genitiv *Vergĭliī* ili *Vergílī, consĭlium* (savjet), genitiv *consĭliī* ili *consílī.*

§ 48.

Riječi na *-ŭs* imaju vokativ singulara na *-ĕ,* npr. *lŭpŭs,* vokativ *lŭpĕ.* Taj je vokativ čista osnova u kojoj se prijevojem mjesto krajnjeg *-ŏ* javlja *-ĕ* (*lŭpŏ : lŭpĕ* prijevoj kao p l o t : p l e t - e m).

Vlastita imena na *-āius, -ēius* i *-ius* kao i imenice *fīlius* i *gĕnius* (duh čuvar) imaju vokativ singulara na *-i*, npr. *Gāī, Pompēī, Vergílī, fīlī, gĕnī.*

Bilješka — Vlastita imena na *-īus* (sa dugim ī) imaju u vokativu singulara *-īe*, npr. *Darīus — Darīe.*

§ 49.

Imenice koje označavaju mjeru, novac ili službu imaju u genitivu plurala mjesto *-ōrum* stariji završetak *-ŭm*, npr.

mŏdius (vagan) gen. plur. *mŏdium*
nummus (novac) gen. plur. *nummum*
sestertius (sestercij) gen. plur. *sestertium*
denārius (denar) gen. plur. *denārium*
triumvir (trijumvir) gen. plur. *triumvĭrum*
decemvir (decemvir) gen. plur. *decemvĭrum*

Imenice *făber* (zanatlija) i *sŏcius* (saveznik) u vezi sa *praefectus* (zapovjednik) imaju također u genitivu plurala *-ŭm* mjesto *-ōrum*, npr. *praefectus făbrum* zapovjednik zanatlija (u vojsci).

I imena naroda imaju često u genitivu plurala *-ŭm*, na primjer *Dănăum, Argīvum, Celtĭbĕrum.*

§ 50.

Imenica *dĕus* (bog) ima vokativ singulara *dĕus;* u pluralu nominativ glasi: *dĕi* ili *dĭi* ili *dī*, a dativ i ablativ plurala: *dĕis, dĭis* ili *dīs.* Katkad joj je genitiv plurala *dĕum* mjesto *deōrum.*

§ 51.

Izuzetno su ženskoga roda:

alvus trbuh	*hŭmus* tlo
cŏlus preslica	*vannus* vijača

Ženskoga su roda i neke imenice uzete iz grčkog jezika:

ătŏmus atom	*dialectus* narječje
diphthongus dvoglasnik	*parăgrăphus* paragraf

Te su imenice i u grčkom ženskoga roda.

§ 52.

Srednjeg su roda:

vīrus otrov	*vulgus* svjetina
pĕlăgus more	

Te se tri imenice upotrebljavaju samo u singularu.

§ 53. Pridjevi II i I deklinacije

Velik broj latinskih pridjeva pripada II i I deklinaciji. U nominativu singulara muški se rod svršava na *-ŭs* ili na *-ĕr*, ženski na *-ă*, a srednji na *-ŭm*, npr.

clārus, clāra, clārum slavan, slavna, slavno
nĭger, nĭgra, nĭgrum crn, crna, crno
līber, lībĕra, lībĕrum slobodan, slobodna, slobodno

Muški i srednji rod deklinira se po II, a ženski po I deklinaciji. Kao što većina imenica na *-ĕr*, tako i većina pridjeva na *-ĕr, -ă, -ŭm* u deklinaciji gubi *-ĕ-* od završetka *-ĕr*.

	Singular			Plural		
Nom.	*clārŭs*	*clāră*	*clārŭm*	*clārī*	*clārae*	*clāră*
Gen.	*clarī*	*clarae*	*clarī*	*clarōrum*	*clarārum*	*clarōrum*
Dat.	*clarō*	*clarae*	*clarō*	*clarīs*	*clarīs*	*clarīs*
Akuz.	*clarŭm*	*clarăm*	*clarŭm*	*clarōs*	*clarās*	*clară*
Vok.	*clarĕ*	*clară*	*clarŭm*	*clarī*	*clarae*	*clară*
Abl.	*clarō*	*clarā*	*clarō*	*clarīs*	*clarīs*	*clarīs*
Nom.	*nĭgĕr*	*nĭgră*	*nĭgrŭm*	*nĭgrī*	*nĭgrae*	*nĭgră*
Gen.	*nigrī*	*nigrae*	*nigrī*	*nigrōrum*	*nigrārum*	*nigrōrum*
Dat.	*nigrō*	*nigrae*	*nigrō*	*nigrīs*	*nigrīs*	*nigrīs*
Akuz.	*nigrŭm*	*nigrăm*	*nigrŭm*	*nigrōs*	*nigrās*	*nigră*
Vok.	*nigĕr*	*nigră*	*nigrŭm*	*nigrī*	*nigrae*	*nigră*
Abl.	*nigrō*	*nigrā*	*nigrō*	*nigrīs*	*nigrīs*	*nigrīs*
Nom.	*lībĕr*	*lībĕră*	*lībĕrŭm*	*lībĕrī*	*lībĕrae*	*liberă*
Gen.	*liberī*	*liberae*	*liberī*	*liberōrum*	*liberārum*	*liberōrum*
Dat.	*liberō*	*liberae*	*liberō*	*liberīs*	*liberīs*	*liberīs*
Akuz.	*liberŭm*	*liberăm*	*liberŭm*	*liberōs*	*liberās*	*lībĕră*
Vok.	*libĕr*	*liberă*	*liberŭm*	*liberī*	*liberae*	*liberă*
Abl.	*liberō*	*liberā*	*liberō*	*liberīs*	*liberīs*	*liberīs*

Pridjev *dexter* (desni) ima dvojake oblike:
dexter, dextra, dextrum i *dexter, dextĕra, dextĕrum.*

Samo jedan pridjev ima završetak *-ŭr, -ă, -ŭm: sătur, sătŭra, sătŭrum* sit; sklanja se kao *līber, lībĕra, lībĕrum.*

TREĆA DEKLINACIJA

§ 54.

Imenice III deklinacije svršavaju se u nominativu singulara različito, a u genitivu singulara svima je završetak *-ĭs.*

Osnova im se svršava na:

a) konsonant; to su konsonantske osnove;

b) vokal *-ĭ*; to su *i*-osnove.

Nominativ singulara tvori se ili sigmatski, tj. tako da se osnovi doda nominativni nastavak *-s*, npr.

plēb-s puk, *rēx* (kralj) od **rēg-s* i *virtūs* (vrlina) od **virtut-s,* ili asigmatski, tj. bez nominativnog nastavka, npr.

passer vrabac, *sōl* sunce.

§ 55.

Konsonantske osnove imaju u genitivu singulara jedan slog više nego u nominativu, pa se zato zovu nejednakosložne *(imparisўllăba),* na primjer

nom. *passer,* gen. *passĕris.*

Osnove na *-i* imaju ponajviše u nominativu i genitivu singulara jednak broj slogova, pa se zovu jednakosložne *(parisўllăba),* npr.

nom. *cīvis* (građanin), gen. *cīvis;* nom. *nūbes* (oblak), gen. *nūbis.*

Imenice III deklinacije mogu biti muškog, ženskog i srednjeg roda.

A. KONSONANTSKE OSNOVE

§ 56.

Konsonantske osnove svršavaju se na konsonante:

1. eksplozive:
   a) labijale *p, b,* npr. *prīncep-s* prvak, *trab-s* greda;
   b) dentale *t, d,* npr. *virtūs* (vrlina) od **virtut-s, lăpis* (kamen) od **lăpid-s* i
   c) guturale *c, g,* npr. *vōx* (glas) = **vōc-s, rēx* (kralj) = **rēg-s;*

2. likvide *l*, *r*, npr. *sōl* sunce, *victor* pobjednik;
3. nazale *m*, *n*, npr. *hĭem-s* zima, *nōmen* ime;
4. spirant *s*, npr. *mōs* običaj, *iūs* pravo, *gĕnus* rod.

§ 57.

Imenice muškog roda

Od konsonantskih osnova muškog su roda imenice koje se svršavaju na:

-ŏr	*-ōs*	*-ō*	*-ĕr*	*-ĕs*	*-ex*
-ōrĭs	*-ōrĭs*	*-ōnĭs*	*-ĕrĭs*	*-ĭtĭs*	*-ĭcĭs*
victŏr	*mōs*	*leō*	*păssĕr*	*mīlĕs*	*iūdex*
victōrĭs	*mōrĭs*	*leōnĭs*	*păssĕrĭs*	*mīlĭtĭs*	*iūdĭcĭs*
pobjednik	običaj	lav	vrabac	vojnik	sudac

Osnova:

victōr- *mīlĭt-*

Singular				
Nom.	*victŏr*	pobjednik	*mīlĕs*	vojnik
Gen.	*victōrĭs*	pobjednika	*mīlĭtĭs*	vojnika
Dat.	*victōrī*	pobjedniku	*mīlĭtī*	vojniku
Akuz.	*victōrĕm*	pobjednika	*mīlĭtĕm*	vojnika
Vok.	*victŏr*	pobjedniče	*mīlĕs*	vŏjniče
Abl.	*victōrĕ*	pobjednikom	*mīlĭtĕ*	vojnikom
Plural				
Nom.	*victōrēs*	pobjednici	*mīlĭtēs*	vojnici
Gen.	*victōrŭm*	pobjednikâ	*mīlĭtŭm*	vojnikâ
Dat.	*victōrĭbŭs*	pobjednicima	*mīlĭtĭbŭs*	vojnicima
Akuz.	*victōrēs*	pobjednike	*mīlĭtēs*	vojnike
Vok.	*victōrēs*	pobjednici	*mīlĭtēs*	vŏjnici
Abl.	*victōrĭbŭs*	pobjednicima	*mīlĭtĭbŭs*	vojnicima

§ 58.

Imenice ženskog roda

Ženskog su roda imenice na:

-ās	*-aus*	*-ūs*	*-ūs*	*-ĭo*
-ātĭs	*-audĭs*	*-ūtĭs*	*-ūdĭs*	*-iōnĭs*
cīvĭtās	*laus*	*virtūs*	*pălūs*	*orātĭo*
cīvĭtātĭs	*laudĭs*	*virtūtĭs*	*pălūdĭs*	*oratiōnĭs*
država	pohvala	vrlina	bara	govor

-dō	*-gō*	*-x*	*-x*
-dĭnĭs	*-gĭnĭs*	*-cĭs*	*-gĭs*
fortitūdo	*imāgo*	*pāx*	*lēx*
fortitūdĭnĭs	*imāgĭnĭs*	*pācĭs*	*lēgĭs*
hrabrost	slika	mir	zakon

Osnova:

cīvĭtāt- *lēg-*

Singular				
Nom.	*cīvĭtās*	država	*lēx*	zakon
Gen.	*civitātĭs*	države	*lēgĭs*	zakona
Dat.	*civitātī*	državi	*lēgī*	zakonu
Akuz.	*civitātĕm*	državu	*lēgĕm*	zakon
Vok.	*cīvĭtās*	državo	*lēx*	zakone
Abl.	*civitātĕ*	državom	*lēgĕ*	zakonom
Plural				
Nom.	*civitātēs*	države	*lēgēs*	zakoni
Gen.	*civitātŭm*	državâ	*lēgŭm*	zakonâ
Dat.	*civitātĭbŭs*	državama	*lēgĭbŭs*	zakonima
Akuz.	*civitātēs*	države	*lēgēs*	zakone
Vok.	*civitātēs*	države	*lēgēs*	zakoni
Abl.	*civitātĭbŭs*	državama	*lēgĭbŭs*	zakonima

§ 59. **Imenice srednjeg roda**

Srednjega su roda imenice na:

-ŭs	*-ŭs*	*-ŭr*	*-ŭr*	-c	*-l*	*-n*	*-t*
-ŏrĭs	*-ĕrĭs*	*-ŭrĭs*	*-ŏrĭs*				
corpus	*gĕnus*	*fulgur*	*rōbur*	*lăc*	*mĕl*	*nōmen*	*căput*
corpŏrĭs	*gĕnĕrĭs*	*fulgŭrĭs*	*rōbŏrĭs*	*lactĭs*	*mellĭs*	*nōmĭnĭs*	*căpĭtĭs*
tijelo	rod	munja	snaga	mlijeko	med	ime	glava

Osnova:

corpor- *căpĭt-*

Singular				
Nom.	*corpus*	tijelo	*căput*	glava
Gen.	*corpŏrĭs*	tijela	*capĭtĭs*	glave
Dat.	*corpŏrī*	tijelu	*capitī*	glavi
Akuz.	*corpus*	tijelo	*caput*	glavu
Vok.	*corpus*	tijelo	*caput*	glavo
Abl.	*corpŏrĕ*	tijelom	*capitĕ*	glavom
Plural				
Nom.	*corpŏră*	tijela	*capită*	glave
Gen.	*corpŏrŭm*	tijelâ	*capitŭm*	glavâ
Dat.	*corpŏrĭbŭs*	tijelima	*capitĭbŭs*	glavama
Akuz.	*vorpŏră*	tijela	*capită*	glave
Vok.	*vorpŏră*	tijela	*capită*	glave
Abl.	*corpŏrĭbŭs*	tijelima	*capitĭbŭs*	glavama

Napomene uz padeže

§ 60.

Nominativ singulara

Osnove na *-n* ponajviše gube to *-n* u nominativu singulara, npr. *sermō* mjesto **sermōn*, *orātio* mjesto **orātiōn.*

Dentalne osnove koje prave nominativ singulara sigmatski asimiliraju dental *d* ili *t* s nastavkom *-s,* pa od *-ss* na kraju riječi jedno *s* otpada, npr. *mīles* od **mīlet-s, cīvĭtas* od **cīvĭtat-s, laus* od **laud-s*

Guturalne osnove spajaju krajnji gutural *c* ili *g* s nastavkom *-s* u *x*, npr. *vertex* od **vertec-s*, *lēx* od **lēg-s*.

Sve imenice srednjeg roda tvore nominativ singulara asigmatski, tj. kao nominativ služi sama osnova, koja je doživjela neke promjene. Nominativi kao *tempus* i *corpus* postali su od starijih oblika *tempos* i *corpos*. Nominativi *lāc* i *mĕl* pokazuju pojednostavnjenu osnovu mjesto **lact* i **mell*.

§ *61.*

Genitiv singulara

U genitivu singulara, a prema njemu i u drugim padežima, osnova pokazuje neke promjene prema nominativu. Tim je promjenama ponajviše uzrok slabljenje kratkih vokala u srednjim slogovima, npr.

mīlĭt-is prema nominativu **mīlet-s*
căpĭt-is prema nominativu *căput*
nōmĭn-is prema nominativu *nōmen*.

Imenice kojima se osnova svršava na *-s* mijenjaju to *s* u *r* prema glasovnom zakonu rotacizma u svim padežima gdje *s* dolazi između vokala, npr.

mōs, *mōris* mjesto **mōsis*
corpus, *corpŏris* mjesto **corpŏsis*.

§ *62.*

Akuzativ singulara

Kako je nastavak za akuzativ singulara muškog i ženskog roda u svim deklinacijama *-m* koje se izravno dodaje osnovi, očekivali bismo akuzativ npr. *victōr-m*, *virtūt-m*. Radi lakšeg izgovora *-m* iza konsonanta prešlo je u *-ĕm*.

§ *63.*

Dativ i ablativ plurala

U dativu i ablativu plurala nastavak je *-bus*, pa bismo očekivali npr. *victōr-bus*, *mīlĭt-bus*, *virtūt-bus*. Radi lakšeg izgovora mjesto nastavka *-bus* uzet je nastavak *-ĭbus* analogijom prema *i*-osnovama gdje to *-i-* pripada osnovi.

§ *64.*

B. OSNOVE NA -I

Među *i*-osnove ubrajamo:

1. jednakosložne imenice *(parisy̆llăba)* na *-ĭs* i *-ēs*, npr. *nāvis* (brod), genitiv *nāvis; nūbes* (oblak), genitiv *nūbis;* te su imenice ponajviše ženskog roda;

2. imenice koje pred nastavkom *-is* u genitivu singulara imaju dva ili više konsonanata. Takve se imenice svršavaju u nominativu singulara na *-s* pred kojim je konsonant ili se svršavaju na *-er*, npr. *pars, part-is* dio; *imber, imbr-is* kiša.

Imenice na *-s* pretežno su ženskoga roda, a imenice na *-er* muškoga.

3. imenice srednjega roda na *-ĕ, -ăl, -ăr*, npr. *măre, măris* more *ănĭmal, animālis* životinja, *calcar, calcāris* ostruga.

Osnova:

nāvi- *parti-* *mări-*

Singular						
Nom.	*nāvĭs*	brod	*pars*	dio	*mărĕ*	more
Gen.	*navĭs*	broda	*partĭs*	dijela	*marĭs*	mora
Dat.	*navī*	brodu	*partī*	dijelu	*marī*	moru
Akuz.	*navĕm*	brod	*partĕm*	dio	*marĕ*	more
Vok.	*navĭs*	brode	*pars*	dijele	*marĕ*	more
Abl.	*navĕ*	brodom	*partĕ*	dijelom	*marī*	morem
Plural						
Nom.	*navēs*	brodovi	*partēs*	dijelovi	*marĭă*	mora
Gen.	*navĭŭm*	brodovâ	*partĭŭm*	dijelovâ	*marĭŭm*	morâ
Dat.	*navĭbus*	brodovima	*partĭbus*	dijelovima	*marĭbus*	morima
Akuz.	*navēs*	brodove	*partēs*	dijelove	*marĭa*	mora
Vok.	*navēs*	brodovi	*partēs*	dijelovi	*marĭa*	mora
Abl.	*navĭbus*	brodovima	*partĭbus*	dijelovima	*marĭbus*	morima

Napomene uz padeže

§ 65.

Nominativ singulara

Kod nekih se imenica osnova na *-i* vidi u nominativu singulara, npr. *nāvi-s.*

Kod drugih imenica to se *-i* ili izgubilo ili je prešlo u *e,* npr. *pars* je postalo od *parti-s* sinkopom vokala *-i-* i pojednostavnjivanjem konsonantske skupine *-rts* u *-rs.* I imenica *imber* postala je od *imbris* sinkopom vokala *-i-* (**imbrs* prema glasovnim zakonima daje *imber*).

Imenice kao *ănĭmal, calcar* glasile su nekoć *animāli, calcāri.* Krajnje je *-i* otpalo.

Kod imenica na *-e* kao *măre* krajnje *-i* osnove prešlo je u *-e.*

§ 66.

Akuzativ singulara

Kako se akuzativ singulara muških i ženskih imenica tvori od osnove i nastavka *-m,* očekivali bismo završetak *-im,* npr. *nāvi-m.* Analogijom prema konsonantskim osnovama završetak *-im* zamijenjen je završetkom *-em.*

§ 67.

Ablativ singulara

Imenice muškog i ženskog roda imaju ablativ singulara na *-ĕ* mjesto na *-ī* analogijom prema konsonantskoj deklinaciji.

Završetak *-ī* sačuvale su imenice srednjeg roda na *-e, -al, -ar.*

§ 68.

Genitiv plurala

Tvorba je potpuno ista kao kod konsonantskih osnova, jer u završetku *-ĭum -i-* pripada osnovi, a *-um* je padežni nastavak, npr. *nāvĭ-um, mărĭ-um.*

§ 69.

Nominativ, akuzativ i vokativ plurala srednjega roda

Imenice srednjeg roda završavaju se u tim padežima pravilno na *-ĭa,* jer *-i-* pripada osnovi, a *-a* je redoviti nastavak tih padeža u pluralu srednjeg roda.

§ 70.

Akuzativ plurala

Imenice muškoga i ženskoga roda svršavaju se u tom padežu na -*ēs* mjesto na -*īs* analogijom prema konsonantskim osnovama, npr. *nāves* prema *victōrēs*. Pojedinačno sačuvani su i oblici na -*īs*, npr. *nāvīs, artīs* mjesto uobičajenih oblika *nāvēs, artēs*.

§ 71.

Karakteristike deklinacije i-osnova

a) Muške i ženske imenice imaju u genitivu plurala završetak -*ĭum;*

b) imenice srednjeg roda na -*e*, -*al*, -*ar* imaju:
abl. sing. na -*ī*,
nom., akuz. i vok. plur. na -*ĭa*,
gen. plur. na -*ĭum*.

Bilješka — Imenice *grūs, grŭis, f.* (ždral), i *sūs, sŭis, m.* i *f.* (svinja) jedine su s osnovom na -*u*. Imenica *sūs* u dativu i ablativu plurala glasi *sūbus*, rjeđe *sŭĭbus*.

§ 72.

Osobitosti u oblicima III deklinacije

Akuzativ singulara na -*im* i ablativ sing. na -*ī*

Neke *i*-osnove sačuvale su u akuzativu singulara stariji nastavak -*im*, a u ablativu singulara -*ī*. Najobičnije su:

1. *fĕbris* groznica — *turris* toranj
sĭtis žeđa — *puppis* krma
tussis kašalj — *secūris* sjekira

akuzativ: *fĕbrim, sĭtim, tussim, turrim, puppim, secūrim;*
ablativ: *fĕbrī, sĭtī, tussī, turrī, puppī, secūrī.*
Te su imenice ženskog roda;

2. jednakosložna imena rijeka i gradova na -*is*, npr.

Tĭbĕris, m. Tiber — *Neāpŏlis, f.* Napulj
Albis, m. Laba — *Hispălis, f.* Sevilja

akuzativ: *Tĭbĕrim, Albim, Neāpŏlim, Hispălim;*
ablativ: *Tĭbĕrī, Albī, Neāpŏlī, Hispălī.*

I neke druge imenice, koje se redovno svršavaju u akuzativu singulara na *-em*, a u ablativu singulara na *-ĕ*, mogu katkada imati te padeže na *-im* i na *-ī*, npr. akuzativ *nāvim*, a ablativ *nāvī*.

Imenica *īgnis, m.* (oganj) ima ablativ i na *-ī*, npr. *ferro ignīque vastāre* opustošiti mačem i ognjem, *ăquā et īgnī ălĭcui interdīcĕre* zabraniti kome upotrebu vode i ognja, tj. prognati ga.

§ 73.

Genitiv plurala

U genitivu plurala imaju završetak *-ium* mjesto *-um* neke nejednakosložne imenice:

līs, lītis, f. raspra	*penātes, penātium, m.* penati, kućni bogovi
mās, măris, m. mužjak	*optimātes, optimātium, m.* optimati
mūs, mūris, m. miš	*Arpinás, -ātis, m.* stanovnik Arpina
fraus, fraudis, f. varka	*Samnís, -ītis, m.* Samnićanin
fauces, faucium, f. ždrijelo	

Genitivi glase: *lītium, mărium, mūrium, fraudium, faucium, penātium, optimātium, Arpinātium, Samnītium.*

§ 74. Genitiv plurala na *-um* mjesto na *-ium* imaju ove jednakosložne imenice:

cănis, -is, m. i *f.* pas	gen. plur. *cănum,*
iŭvĕnis, -is, m. mladić	gen. plur. *iŭvĕnum,*
vātes, -is, m. i *f.* prorok	gen. plur. *vātum,*
sēdes, -is, f. sjedište	gen. plur. *sēdum,*
păter, -tris, m. otac	gen. plur. *pătrum,*
māter, -tris, f. majka	gen. plur. *mātrum*
frāter, -tris, m. brat	gen. plur. *frātrum.*

§ 75. Genitiv plurala na *-um* i na *-ium* imaju:

părens, -entis, m. i *f.* roditelj, roditeljka	gen. plur. *parentum* i *parentium,*
mēnsis, -is, m. mjesec	gen. plur. *mēnsum* i *mēnsium,*
Quirītes, m. Kviriti, Rimljani	gen. plur. *Quirītum* i *Quirītium,*
Lăr, Lăris, m. Lar, kućni bog	gen. plur. *Lărum* i *Lărium.*

§ 76.

Imenice s posebnom deklinacijom

bōs, bŏvis, m. i *f.* govedo, gen. plur. *bŏum,* dat. *būbus,* rijetko *bōbus.*
căro, carnis, f. meso, gen. plur. *carnium.*
ĭter, itĭnĕris, n. put, dat. *itĭnĕrī* itd., plural *itĭnĕra* itd.
Iuppĭter (od **Iov-păter*), *m.* Jupiter, *Iŏvis, Iŏvi, Iŏvem, Iuppĭter, Iŏve.*
nix, nĭvis, f. snijeg, gen. plur. *nĭvium.*
sĕnex, sĕnis, m. starac, gen. plur. *sĕnum.*
supellex, supellectĭlis, f. namještaj.
vīs, f. sila, u singularu još samo akuz. *vīm* i abl. *vī,* plural *vīres, vīrium, vīrĭbus* itd.

§ 77.

Izuzeci u rodu

Od naprijed navedenih pravila o rodu prema završetku nominativa singulara ima dosta izuzetaka. Najvažniji su navedeni u ovim stihovima:

Masculīna: păries, mōns,
sāl, sōl, ās, pēs, dēns i *pōns;*
dodaj tome *grĕx* i *fōns,*
ōrdo, cardo, pūgĭo,
scīpĭo, septentrĭo;
pānis, piscis, ĭgnis, fīnis,
fūnis, fustis, orbis, crīnis,
axis, collis, fascis, ēnsis,
anguis, unguis, amnis, mēnsis.

Feminīna: dōs, cōs, arbor.

Neutra: aequor, cor i *marmor,*
verber, vēr, vās i *cadāver,*
ĭter, ŏs, ōs, aes, papāver.

§ 78.

Izuzeci muškoga roda

păries, -iĕtis, m. zid — *păries ornātus* ukrašen zid
mōns, mŏntis, m. brdo — *mōns altus* visoko brdo
sāl, sălis, m. so — *sāl marĭtĭmus* morska so
sōl, sōlis, m. sunce — *sōl fervĭdus* žarko sunce
ās, assis, m. as, rimski novac — *ās Romānus* rimski as
pēs, pĕdis, m. noga — *pēs dexter* desna noga
dēns, dĕntis, m. zub — *dēns candĭdus* bijel zub

pōns, pŏntis, m. most — *pōns lĭgnĕus* drven most
grĕx, grĕgis, m. stado — *grĕx măgnus* veliko stado
fōns, fŏntis, m. izvor — *fōns frīgĭdus* hladan izvor
ōrdo, -dĭnis, m. stalež — *ōrdo senatōrius* senatorski stalež
cardo, -dĭnis, m. stožer — *cardo ferrĕus* željezan stožer
pūgio, -ōnis, m. bodež — *pūgio cruentus* krvav bodež
scīpio, -ōnis, m. štap — *scīpio eburnĕus* bjelokostan štap
septentrio, -ōnis, m. sjever — *septentrio gĕlĭdus* studen sjever
pānis, -is, m. kruh — *pānis bŏnus* dobar kruh
piscis, -is, m. riba — *piscis marīnus* morska riba
īgnis, -is, m. vatra — *īgnis splendĭdus* sjajna vatra
fīnis, -is, m. kraj, svršetak — *fīnis certus* siguran svršetak
fūnis, -is, m. uže — *fūnis nodōsus* čvorasto uže
fustis, -is, m. batina — *fustis longus* dugačka batina
orbis, -is, m. krug — *orbis tōtus* čitav krug
crīnis, -is, m. kosa — *crīnis flāvus* plava kosa
axis, -is, m. osovina — *axis mĕdius* srednja osovina
collis, -is, m. brežuljak — *collis umbrōsus* sjenovit brežuljak
fascis, -is, m. svežanj — *fascis parvus* malen svežanj
ēnsis, -is, m. mač — *ēnsis acūtus* oštar mač
anguis -is, m. zmija — *anguis squāmĕus* ljuskava zmija
unguis, -is, m. mokat — *unguis aduncus* zavinut nokat
amnis, -is, m. rijeka — *amnis răpĭdus* brza rijeka
mēnsis, -is, m. mjesec — *mēnsis aestīvus* ljetni mjesec

§ 79.

Izuzeci ženskoga roda

dōs, dōtis, f. miraz — *dōs ampla* obilan miraz
cōs, cōtis, f. brus — *cōs dūra* tvrd brus
arbor, -ŏris, f. drvo — *arbor ramōsa* granato drvo

§ 80.

Izuzeci srednjega roda

aequor, -ŏris, n. pučina — *aequor vāstum* široka pučina
cor, cordis, n. srce — *cor nostrum* naše srce
marmor, -ŏris, n. mramor — *marmor Părium* parski mramor
verber, -ĕris, n. bič — *verber crudēle* nemio bič
vēr, vēris, n. proljeće — *vēr flōrĭdum* cvjetno proljeće
vās, vāsis, n. posuda — *vās argentĕum* srebrna posuda
cadāver, -ĕris, n. leš — *cadāver deforme* iznakažen leš
ĭter, itĭnĕris, n. put — *ĭter angustum* uzak put
ŏs, ossis, n. kost — *ŏs humānum* ljudska kost
ōs, ōris, n. usta — *ōs pulchrum* lijepa usta
aes, aeris, n. mjed — *aes Corinthium* korintska mjed
papāver, -ĕris, n. mak — *papāver rŭbrum* crven mak

Pridjevi III deklinacije

§ 81.

Pridjevi III deklinacije imaju u nom. sing.:

1. tri završetka *-ĕr, -ĭs, -ĕ,* tj. za svaki rod poseban oblik, npr. *ācer* oštar, *ācris* oštra, *ācre* oštro;
2. dva završetka *-ĭs, -ĕ,* od kojih je prvi za muški i ženski rod, a drugi za srednji, npr.
   dulcis sladak, slatka, *dulce* slatko;
3. jedan završetak za sva tri roda; on može biti različit, npr.
   fēlix sretan, sretna, sretno
   prūdens razborit, razborita, razborito
   ĭners mlitav, mlitava, mlitavo.

I pridjevi s jednim završetkom imaju u akuzativu singulara i u nominativu, akuzativu i vokativu plurala dva završetka, jedan za muški i ženski rod, a drugi za srednji.

§ 82.

Pridjevi III deklinacije pripadaju *i*-osnovama. Zato imaju:
u abl. sing. završetak *-ī,*
u nom., akuz. i vok. plur. srednjeg roda *-ĭa,*
u gen. plur. *-ĭum.*

	Pridjev sa tri završetka	Pridjev sa dva završetka	Pridjev s jednim završetkom
	ācer, ācris, ācre oštar	*dulcis, dulce* sladak	*fēlix* sretan
	Osnove:		
	ācri-	*dulci-*	*fēlīci-* i *fēlīc-*
	Singular		
	m. f. n.	*m. f. n.*	*m. f. n.*
Nom.	*ācer ācris ācre*	*dulcis dulce*	*fēlīx*
Gen.	*acrĭs*	*dulcĭs*	*felīcĭs*
Dat.	*acrī*	*dulcī*	*felīcī*
Akuz.	*acrĕm acrĕm acre*	*dulcĕm dulce*	*felīcĕm fēlīx*
Vok.	*acer acris acre*	*dulcis dulce*	*fēlīx*
Abl.	*acrī*	*dulcī*	*felīcī*

	Plural		
Nom.	*acrēs acrēs acrĭa*	*dulcēs dulcĭa*	*felīcēs felīcĭa*
Gen.	*acrĭum*	*dulcĭum*	*felīcĭum*
Dat.	*acrĭbŭs*	*dulcĭbŭs*	*felīcĭbŭs*
Akuz.	*acrēs acrēs acrĭa*	*dulcēs dulcĭa*	*felīcēs felīcĭa*
Vok.	*acrēs acrēs acrĭa*	*dulcēs dulcĭa*	*felīcēs felīcĭa*
Abl.	*acrĭbŭs*	*dulcĭbŭs*	*felīcĭbŭs*

§ 83.

Neki se pridjevi dekliniraju kao konsonantske osnove, pa imaju:
u abl. sing. završetak *ĕ*,
u nom., akuz. i vok. plur. srednjeg roda završetak *-ă*,
u gen. plur. završetak *-ŭm*.

Najobičniji su:

	Abl. sing.	Nom., ak., vok. pl. sred. r.	Gen. plur.
dīves, dīvĭtis bogat	*dīvĭtĕ*	—	*dīvĭtŭm*
pauper, paupĕris siromašan	*paupĕrĕ*	—	*paupĕrŭm*
vĕtus, vĕtĕris star	*vĕtĕrĕ*	*vĕtĕră*	*vĕtĕrŭm*
compos, compŏtis moćan, vlastan	*compŏtĕ*	—	*compŏtŭm*
partĭceps, partĭcĭpis učesnik	*particĭpĕ*	—	*particĭpŭm*
prīnceps, prīncĭpis prvi	*prīncĭpĕ*	—	*prīncĭpŭm*
sōspes, sōspĭtis sačuvan	*sōspĭtĕ*	—	*sōspĭtŭm*
superstes, superstĭtis preostao, koji preživi	*superstĭtĕ*	—	*superstĭtŭm*

Oblik za nominativ, akuzativ i vokativ plurala srednjeg roda ima samo pridjev *vĕtus : vĕtĕră*.

§ 84.

Neki pridjevi imaju ablativ singulara na *-ī* kao *i*-osnove, a genitiv plurala na *-um* kao konsonantske osnove, npr.

	abl. sing.	gen. plur.
ĭnops, ĭnŏpis oskudan	*ĭnŏpī*	*ĭnŏpum*
mĕmor, mĕmŏris koji pamti	*mĕmŏrī*	*mĕmŏrum*

hĕbes, hĕbĕtis tup	*hĕbĕtī*	*hĕbĕtum*
supplex, supplĭcis ponizno moleći	*supplĭcī*	*supplĭcum*
vĭgil, vĭgĭlis budan	*vĭgĭlī*	*vĭgĭlum*

§ 85.

Pridjevi na *-āns* i *-ēns* po svom su postanku participi prezenta, npr. *cōnstāns, -antis* (postojan) od glagola *constāre* (biti postojan), *săpiens* (mudar) od glagola *săpio, săpĕre* (biti mudar). Kad se takvi pridjevi upotrebljavaju kao pravi pridjevi, imaju u ablativu singulara nastavak *-ī*, a kad se upotrebljavaju kao imenice ili participi, imaju u tom padežu nastavak *-ĕ*, npr.

cum sapientī vĭro s mudrim mužem,
cum sapientĕ s mudracem,
hŏmĭne pătriam amante kad čovjek ljubi domovinu.

§ 86.

Pridjevi upotrijebljeni kao imenice (supstantivirani pridjevi) imaju u ablativu singulara *-ī*, a u genitivu plurala *-ium*, jer se uz njih razumijevaju neke imenice, npr.

annālis (lĭber) godišnjak	*natālis (dies)* rođendan
consulāris (vĭr) konzularac, bivši konzul	*Aprīlis (mēnsis)* travanj
Atheniēnsis (vĭr) Atenjanin	*September (mēnsis)* rujan

Pridjevi koji su postali vlastita imena imaju ipak u ablativu singulara završetak *-ĕ*, npr. *Iuvenālis*, abl. *Iuvenālĕ; Martiālis*, abl. *Martiālĕ.*

ČETVRTA ILI U-DEKLINACIJA

§ 87.

Nominativ singulara svršava se na *-ŭs* ili na *-ū*, a genitiv singulara na *-ūs*.

Osnova se svršava na *-u*.

Imenice na *-ŭs* redovno su muškoga roda, a na *-ū* uvijek srednjega roda.

Osnova:

frūctu- *gĕnū-*

Singular				
Nom.	*frūctūs*	plod	*gĕnū*	koljeno
Gen.	*fructūs*	ploda	*genūs*	koljena
Dat.	*fructuī*	plodu	*gĕnū*	koljenu
Akuz.	*fructŭm*	plod	*genū*	koljeno
Vok.	*fructŭs*	plode	*genū*	koljeno
Abl.	*fructū*	plodom	*genū*	koljenom
Plural				
Nom.	*fructūs*	plodovi	*genŭă*	koljena
Gen.	*fructŭŭm*	plodovâ	*genŭŭm*	koljenâ
Dat.	*fructĭbŭs*	plodovima	*genĭbŭs*	koljenima
Akuz.	*fructūs*	plodove	*genŭă*	koljena
Vok.	*fructūs*	plodovi	*genŭă*	koljena
Abl.	*fructĭbŭs*	plodovima	*genĭbŭs*	koljenima

§ 88.

Dvosložne imenice na *-cus* i imenice *artus, partus, trĭbus* imaju u dativu i ablativu plurala završetak *-ŭbus* mjesto *-ĭbus,* npr.

ăcus, f. igla — *ăcŭbus*
arcus, m. luk — *arcŭbus*
lăcus, m. jezero — *lăcŭbus*
quercus, f. hrast — *quercŭbus*
spĕcus, m. spilja — *spĕcŭbus*
artus, m. ud — *artŭbus*
partus, m. porod — *partŭbus*
trĭbus, f. kotar — *trĭbŭbus*

Ti su oblici na *-ŭbus* stariji i nastali su pravilno dodavanjem nastavka *-bus* osnovi na *-u.* Oblici na *-ĭbus,* koji su se uobičajili, nastali su analogijom prema III deklinaciji.

Kod imenica *arcus, artus* i *partus* oblici na *-ŭbus* potrebni su da bi se te imenice u dativu i ablativu plurala razlikovale od imenica *arx* tvrđava — *arcĭbus, ars* umjetnost — *artĭbus* i *pars* dio — *partĭbus.*

Imenice *portus* (luka) i *vĕrū* (ražanj) imaju oblike na *-ŭbus* i *-ĭbus.*

§ 89.

Deklinacija imenice *dŏmus* kuća

Osnova: *dŏmu-* i *dŏmo-*

Singular			Plural	
Nom.	*dŏmŭs*	kuća	*domūs*	kuće
Gen.	*domūs*	kuće	*domŭum* i *domōrum*	kućâ
Dat.	*domuī*	kući	*domĭbus*	kućama
Akuz.	*domŭm*	kuću	*domōs*	kuće
Vok.	*domŭs*	kućo	*domūs*	kuće
Abl.	*domō*	kućom	*domĭbus*	kućama

Imenica *dŏmus* tvori ablativ singulara i akuzativ plurala, a katkada i genitiv plurala od osnove *dŏmo-* po II deklinaciji.

§ 90.

Izuzeci u rodu

Od imenica na *-us* ženskoga su roda:

Idus, trĭbus, portĭcus,
ăcus, mănus i *dŏmus.*

Ženskoga je roda i imenica *quercus* (hrast) kao ime drveta.

Idus (Idŭum) Mārtiae Martovske Ide = 15. ožujka
trĭbus urbāna gradski kotar
portĭcus alta visok trijem
ăcus acūta oštra igla
mănus vălĭda snažna ruka
dŏmus antīqua starinska kuća
quercus umbrōsa sjenovit hrast

PETA ILI E-DEKLINACIJA

§ 91.

Nominativ singulara svršava se na *-ēs,* a genitiv singulara na *-ei.* Osnova se svršava na *-ē.*

Osnova:

diē- *rē-*

Singular				
Nom.	*diēs*	dan	*rēs*	stvar
Gen.	*diēī*	dana	*rĕi*	stvari
Dat.	*diēī*	danu	*rĕi*	stvari
Akuz.	*diĕm*	dan	*rĕm*	stvar
Vok.	*diēs*	dane	*rēs*	stvari
Abl.	*diē*	danom	*rē*	stvarju
Plural				
Nom.	*diēs*	dani	*rēs*	stvari
Gen.	*diērum*	danâ	*rērum*	stvarî
Dat.	*diēbus*	danima	*rēbus*	stvarima
Akuz.	*diēs*	dane	*rēs*	stvari
Vok.	*diēs*	dani	*rēs*	stvari
Abl.	*diēbus*	danima	*rēbus*	stvarima

§ 92.

U genitivnom završetku *-ei* vokal *e* je dug kad je pred njim *i*, npr. *diēi*, a kratak kad je pred njim konsonant, npr. *fĭdĕi* (od imenice *fĭdēs* vjernost).

§ 93.

Potpun plural imaju samo imenice *diēs* i *rēs;* imenice *ăciēs* oštrina, *spēs* nada, *spĕciēs* (izgled) imaju samo nominativ, akuzativ i vokativ plurala. Ostale imenice imaju samo singular jer su većinom apstraktne.

§ 94.

Imenice V deklinacije ženskoga su roda; muškoga su samo *diēs* i *merīdiēs* podne. Imenica *diēs* može u singularu biti i ženskoga roda kad znači r o k ili o d r e đ e n d a n, npr.

diēs fēstus praznik *diēs constitūta* određen dan
merīdiēs călĭdus toplo podne

Deklinacija grčkih imenica

§ 95.

Rimljani su već rano došli u dodir s Grcima i od njih kao kulturno naprednijih primili neke riječi, npr.

poēta pjesnik, *māchīna* stroj, *thēsaurus* blago, *theātrum* kazalište.

Većina grčkih riječi deklinira se po pravilima latinskih deklinacija. Neke su od njih ipak zadržale u pojedinim padežima grčke nastavke, ponajviše u pjesništvu, i to obično iz metričkih razloga. Najčešće zadržavaju grčke nastavke vlastita imena.

§ 96.

Prva deklinacija

Nom.	*mūsĭcē* muzika	*Aenēās* Eneja	*Orestēs* Orest
Gen.	*musicēs*	*Aeneae*	*Orestae*
Dat.	*musicae*	*Aeneae*	*Orestae*
Akuz.	*musicēn*	*Aeneam* (ili *-ān*)	*Orestēn*
Vok.	*musicē*	*Aeneā*	*Orestē*
Abl.	*musicē*	*Aeneā*	*Orestē*

Kao *mūsĭcē* dekliniraju se:

grammătĭcē gramatika, *rhetŏrĭcē* retorika,
Calliŏpē Kaliopa, *Niŏbē* Nioba i dr.

Kao *Aenēās* dekliniraju se:

Leōnĭdās Leonida, *Epamīnōndās* Epaminonda, *bŏreās* (sjever) i druge.

Kao *Orestēs* dekliniraju se:

Anchīsēs Anhiz, *Atrīdēs* Atrejev sin, *Aeăcĭdēs* Eakov potomak, *sophistēs* sofist i dr.

Ako te imenice imaju plural, tvore ga pravilno prema latinskoj deklinaciji, npr. *epĭtŏmē* (izvadak) ima plural: *epĭtŏmae, epitomārum* itd.

Uz grčke završetke većina tih imenica može imati i pravilne latinske završetke, npr.

mūsĭcē i *mūsĭcă* — *Hĕlĕnē* i *Hĕlĕnă*
rhetŏrĭcē i *rhetŏrĭcă* — *Niŏbē* i *Niŏbă*

Druga deklinacija

§ 97.

U tu deklinaciju idu grčke imenice na:

1. *-os*, npr. *Dēlos* Del
2. *-on*, npr. *Ilion* Ilij
3. *-eus*, npr. *Orpheus* Orfej

Nom.	*Dēlŏs*	*Iliŏn*	*Orpheus*
Gen.	*Delī*	*Iliī*	*Orphĕos* i *Orphĕī*
Dat.	*Delō*	*Iliō*	*Orphĕō*
Akuz.	*Delŏn*	*Iliŏn*	*Orphĕa* i *Orphĕum*
Vok.	*Delĕ*	*Iliŏn*	*Orpheu*
Abl.	*Delō*	*Iliō*	*Orphĕō*

Nominativ i vokativ imenicâ kao *Orpheus* dvosložni su jer je *eu* u tim padežima diftong.

Riječi grčkog podrijetla na *-os* i *-on* mogu imati i pravilnu latinsku deklinaciju na *-us* i *-um*, npr. *Dēlus* i *Ilium*.

§ *98.*

Kako su se latinski pjesnici ugledali u grčke uzore, neka njihova djela imaju grčki naziv. Taj se naziv navodi u grčkom genitivu plurala na *-ōn* uz dodatak *lĭbri*, npr.

Bucōlĭcōn, odnosno *Georgĭcōn lĭbri* knjige pastirskih, odnosno ratarskih pjesama.

Treća deklinacija

§ *99.*

Jednakosložne imenice na *-is* imaju ovakvu deklinaciju:

Nom.	*poēsis* pjesništvo
Gen.	*poesis* i *poesĕōs*
Dat.	*poesī*
Akuz.	*poesĭm* i *poesĭn*
Vok.	*poesis*
Abl.	*poesī*

Imenice na *-ĭs* (gen. *-ĭdis*) i *-ăs* (gen. *-ădis*) mogu u genitivu singulara uz latinski završetak imati i grčki *-ĭdos*, odnosno *-ădos*, npr.

Aenēĭs (Eneida), genitiv: *Aenēĭdis* ili *Aenēĭdos*,
Pallas (Palada), genitiv: *Pallădis* ili *Pallădos*.

Mnoge grčke riječi imaju u akuzativu singulara i grčki nastavak *-ă*, npr.

ăēr zrak — *ăĕră*
Sălămis Salamina — *Salamīnă*
Mărăthōn Maraton — *Marathōnă*
Hector Hektor — *Hectŏră*.

Isto tako kod vlastitih imena u akuzativu plurala mjesto latinskog završetka *-ēs* nalazi se i grčki završetak *-ăs*, npr.

Măcĕdo Makedonac — *Macĕdŏnăs,*
Allobrox Alobrožanin — *Allobrŏgăs.*

Jednakosložne imenice na *-ēs* dekliniraju se ovako:

Nom.	*Achillēs* Ahilej
Gen.	*Achillĭs* i *Achillī*
Dat.	*Achillī*
Akuz.	*Achillĕm* i *Achillēn*
Vok.	*Achillēs* i *Achillē*
Abl.	*Achillē*

§ 100.

U naslovima knjigâ i grčke imenice III deklinacije rado zadržavaju grčki završetak genitiva plurala na *-ōn*, npr.
Epigrammătōn lĭbri knjige epigrama
Metamorphōsĕōn lĭbri knjige metamorfoza (pretvorbi).

OSOBITOSTI U DEKLINACIJAMA

§ 101.

Nesklonjive imenice i pridjevi (indeclinabĭlia)

Neke se imenice i pridjevi ne sklanjaju, tj. imaju samo jedan oblik za sve padeže. Nesklonjive imenice srednjega su roda. Takve su imenice:

fās pravo
nĕfās grijeh
māne jutro

Takvi su pridjevi:

frūgi čestit
nēquam nevaljao
quŏt (= *quăm multi*) koliko
tŏt (= *tăm multi*) toliko

Nepotpune imenice (defectīva)

§ 102.

Nepotpune su imenice:

1. one koje imaju samo singular ili plural *(defectīva nŭmĕro);*
2. one kojima nedostaju neki padeži *(defectīva cāsĭbus).*

Defectiva nŭmĕro

Defectīva nŭmĕro dijele se na *singulāria tantum* i *plurālia tantum.*

Singulāre tantum zove se imenica koja se upotrebljava samo *(tantum)* u singularu. Amo se ubrajaju:

1. vlastita imena, npr. *Rōma, Cĭcĕro;*
2. apstraktne imenice, npr. *iustĭtia* pravednost, *fĭdes* vjernost;
3. zbirne ili kolektivne imenice, npr. *plēbs* puk, *supellex* pokućstvo.

Plurāle tantum zove se imenica koja se upotrebljava samo u pluralu, npr.

I deklinacija:

Athēnae Atena (grad)
Cannae Kana
angustiae klanac
divĭtiae bogatstvo
fēriae praznici
inimicĭtiae neprijateljstvo
insĭdiae zasjeda
Kalendae prvi dan u mjesecu
mĭnae prijetnja
Nōnae peti ili sedmi dan u mjesecu
nūptiae svadba
relĭquiae ostaci
tĕnĕbrae tmina
thermae toplice

II deklinacija:

Delphi Delfi
Pompēii Pompeji
līběri djeca
gĕmĭni blizanci
postĕri potomci
fāsti kalendar
īnfĕri donji svijet
sŭpĕri gornji svijet
Leuctra, -ōrum Leuktra
arma, -ōrum oružje
castra, -ōrum tabor
spŏlia, -ōrum plijen

III deklinacija:

Alpes, -ium, f. Alpe
Sardes, -ium, f. Sard
fauces, -ium, f. ždrijelo
fĭdes, -ium, f. žice, kitara
prĕces, -um, f. molba
penātes, -ium, m. kućni bogovi
Mānes, -ium, m. duše pokojnika
maiōres, -um, m. preći
optimātes, -ium, m. optimati
Quirītes, -ium, m. Kviriti, Rimljani
moenia, -ium, n. zidine
Saturnālia, -iōrum, n. Saturnalije (dat. *Saturnālĭbus*)

IV deklinacija:

Idus, -uum, f. 13. ili 15. dan u mjesecu

Quinquātrus, -uum, f. Kvinkvatre, svetkovina u čast Minervi

§ *104.*

Od pridjeva među *plurālĭa tantum* ubrajaju se:

pauci, -ae, -a malo njih
plerīque, pleraeque, plerăque (u gen. *plurimōrum*, dat. *plerisque* itd.) najviše njih, većina
cētĕri, -ae, -a ostali.
Plerīque i *cētĕri* upotrebljavaju se i u singularu, ali rijetko.

§ *105.*

Imenice s različitim značenjem u pluralu

Neke imenice imaju u pluralu drugo značenje nego u singularu. Ipak je značenje plurala većinom srodno značenju singulara, npr.

I deklinacija:

ăqua voda	*ăquae* toplice
cōpia obilje	*cōpiae* čete
fortūna sudbina; sreća	*fortūnae* imutak
littĕra slovo	*littĕrae* abeceda; pismo; književnost
ŏpĕra rad	*ŏpĕrae* radnici
vigĭlia bdjenje	*vigĭliae* noćne straže

II deklinacija:

auxĭlium, -i pomoć	*auxĭlia, -ōrum* pomoćne čete
comĭtium, -i komicij, mjesto za skupštine (u Rimu)	*comĭtia, -ōrum* narodna skupština
impedimentum, -i zapreka	*impedimenta, -ōrum* prtljaga
rōstrum, -i kljun	*rōstra, -ōrum* govornica

III deklinacija:

aedes, -is, f. hram	*aedes, -ium* kuća
fīnis, -is, m. svršetak, međa	*fīnes, -ium* zemlja
pars, partis, f. dio	*partes, -ium* uloga; stranka
săl, sălis, m. so	*săles* dosjetke

§ 106.

Defectīva cāsĭbus

Defectīva cāsĭbus upotrebljavaju se samo u nekim padežima.

1. U jednom padežu

a) u akuzativu

infĭtias (plural) *īre* poricati
pessum na propast, npr. u izrazu: *pessum īre* propasti
vēnum na prodaju, npr. u izrazima: *vēnum dăre* prodavati, *vēnum īre* biti na prodaju

b) u ablativu

iussu na zapovijed
iniussu bez ili protiv zapovijedi
nātu po rodu, npr. *māior nātu* stariji, *mĭnor nātu* mlađi
pondo po težini
sponte (meā, tuā, suā, nostrā, vestrā) iz vlastite pobude, svojevoljno

2. U dva padeža

nominativ: *fors* slučaj; ablativ: *forte* slučajno
akuzativ: *fŏras* van; ablativ: *fŏris* vani

3. U tri padeža

nom. *vīs*, akuz. *vĭm*, abl. *vī* sila; plural je potpun; *vīres, vīrium, vīrĭbus* itd.
gen. *ŏpis*, akuz. *ŏpem*, abl. *ŏpe* pomoć; plural *ŏpes, ŏpum, ŏpĭbus* itd. moć, bogatstvo.

Substantīva abundantia

§ 107.

Substantīva abundantia zovu se imenice koje se sklanjaju po različnim deklinacijama *(heterŏclĭta)* ili koje u pluralu imaju dva roda ili drukčiji rod nego u singularu *(heterogĕnea).*

§ 108.

Heterŏclĭta

matĕria, -ae, f. ili *matĕries, -ēi* tvar

luxŭria, -ae, f. ili *luxŭries, -ēi* raskoš

vesper, -i, m. večer; *ad vespĕrum* i *ad vespĕram* podvečer; *vespĕri* i *vespĕre* uvečer

iūgĕrum, -i, n. jutro (zemlje); plural po III deklinaciji *iūgĕra, iūgĕrum* itd.

vās, vāsis, n. posuda; plural po II deklinaciji *vāsa, vāsōrum* itd.

plēbs, plēbis, f. ili po V dekl. *plēbes, plēbēi* puk

rĕquies, -ētis, f. počinak, pokoj; akuz. i abl. po III i po V deklinaciji: *requiētem* i *requiēte* ili *rĕquiem* i *rĕquie*

§ 109.

Heterogĕnea

lŏcus, -i, m. mjesto; u pluralu *lŏci, -ōrum* mjesta u knjigama
lŏca, -ōrum mjesta na zemlji

iŏcus, -i, m. šala; u pluralu *iŏci, -ōrum* i *iŏca, -ōrum* šale

frēnum, -i, n. uzda; u pluralu *frēni, -ōrum* i *frēna, -ōrum*

caelum, -i, n. nebo; u pluralu *caeli, -ōrum* nebesa

Tartărus, -i, m. Tartar; u pluralu *Tartăra, -ōrum.*

Bilješka — Neke su imenice *heteroclĭta* i ujedno *heterogĕnea*, npr. *balenum, -i, n.* kupaonica; u pluralu *balneae, -ārum, f.* kupalište; *ĕpŭlum, -i n.* javna gozba; u pluralu *ĕpŭlae, -ārum, f.* objed.

KOMPARACIJA PRIDJEVA

§ 110.

Latinski pridjevi, kao i hrvatski, imaju tri stupnja *(grădus):*

1. pozitiv *(grădus positīvus),*
2. komparativ *(grădus comparatīvus),*
3. superlativ *(grădus superlatīvus).*

§ *111.*

Komparativ

Komparativ se tvori tako da se genitivu singulara muškog roda u pozitivu odbaci završetak -*ī* ili -*ĭs* i doda za muški i ženski rod -*ior*, a za srednji -*ius*.

Pozitiv	Genitiv	Komparativ
clārus slavan	*clār-i*	*clār-ior*, -*ius* slavniji, -a, -e
pulcher lijep	*pulchr-i*	*pulchr-ior*, -*ius* ljepši, -a, -e
līber slobodan	*lībĕr-i*	*libĕr-ior*, -*ius* slobodniji, -a, -e
ācer oštar	*ācr-is*	*ācr-ior*, -*ius* oštriji, -a, -e
dulcis sladak	*dulc-is*	*dulc-ior*, -*ius* slađi, -a, -e
fēlix sretan	*felīc-is*	*felīc-ior*, -*ius* sretniji, -a, -e
săpiens mudar	*sapient-is*	*sapient-ior*, -*ius* mudriji, -a, -e

	Singular		Plural	
	m. i *f.*	*n.*	*m.* i *f.*	*n.*
Nom.	*clāriŏr*	*clāriŭs*	*clariōrēs*	*clariōră*
Gen.	*clariōrĭs*		*clariōrŭm*	
Dat.	*clariōrī*		*clariōrĭbŭs*	
Akuz.	*clariōrĕm*	*clāriŭs*	*clariōrēs*	*clariōră*
Vok.	*clāriŏr*	*clāriŭs*	*clariōrēs*	*clariōră*
Abl.	*clariōrĕ*		*clariōrĭbŭs*	

Srednji rod komparativa *clārius* pokazuje čistu osnovu koja je prvotno glasila **clārios*. Krajnje -*s* u zavisnim padežima između vokala prešlo je rotacizmom u *r*, dakle *clariōris* postalo je od **clariōsis*, *clariōri* od **clariōsi* itd. Iz zavisnih padeža prešlo je *r* analogijom i u nominativ singulara muškoga i ženskoga roda.

Komparativ se deklinira po III deklinaciji, i to kao konsonantske osnove, pa ima:

u ablativu sing. -*ĕ*,
u nominativu, akuzativu i vokativu plur. sred. roda -*ă*,
u genitivu plur. -*ŭm*.

Superlativ

§ *112.*

Superlativ se tvori tako da se genitivu singulara muškoga roda u pozitivu odbaci završetak *-ī* ili *-īs* i doda *-issĭmus, -issĭma, -issĭmum.*

Deklinira se kao pridjev na *-us, -a, -um.*

Pozitiv	Genitiv	Superlativ
clārus slavan	*clār-i*	*clar-issĭmus, -a, -um* najslavniji
dulcis sladak	*dulc-is*	*dulc-issĭmus, -a, -um* najslađi
fēlix sretan	*felīc-is*	*felic-issĭmus, -a, -um* najsretniji
săpiens mudar	*sapient-is*	*sapient-issĭmus, -a, -um* najmudriji

§ *113.*

Pridjevi na *-er* II i III deklinacije tvore superlativ tako da nominativu singulara muškoga roda dodaju završetak *-rĭmus, -rĭma, -rĭmum.*

līber slobodan	— *liber-rĭmus, -a, -um* najslobodniji
pulcher lijep	— *pulcher-rĭmus, -a, -um* najljepši
ācer oštar	— *acer-rĭmus, -a, -um* najoštriji
pauper siromašan	— *pauper-rĭmus, -a, -um* najsiromašniji

Prvotni je završetak bio *-sĭmus* u kojemu se početno *s* asimiliralo s prethodnim *r*, npr. **liber-sĭmus* > *liberrĭmus.*

§ *114.*

Ovih šest pridjeva na *-ĭlis* tvore superlativ tako da u genitivu singulara odbace završetak *-is* i dodaju *-lĭmus, -lĭma, -lĭmum:*

făcĭlis lak	*facil-lĭmus, -a, -um*
diffĭcĭlis težak	*difficil-lĭmus, -a, -um*
sĭmĭlis sličan	*simil-lĭmus, -a, -um*
dissĭmĭlis različan	*dissimil-lĭmus, -a, -um*
hŭmĭlis nizak	*humil-lĭmus, -a, -um*
grăcĭlis tanak	*gracil-lĭmus, -a, -um*

I kod tih šest pridjeva superlativni je nastavak bio *-sĭmus* u kojemu je početno *s* asimilacijom prešlo u *l*, npr. **facil-sĭmus* > *facil-lĭmus.*

§ 115.

Kod složenih pridjeva na *-dĭcus*, *-fĭcus* i *-vŏlus* tvori se komparativ i superlativ tako da se odbaci genitivni završetak *-ī* te doda za komparativ *-entior*, *-entius*, a za superlativ *-entissĭmus*, *-entissĭma*, *-entissĭmum*.

Pozitiv	Komparativ
malĕdĭcus klevetnički	*maledic-entior*, *-entius*
magnĭfĭcus veličanstven	*magnific-entior*, *-entius*
benĕvŏlus dobrohotan	*benevol-entior*, *-entius*

Superlativ

maledic-entissĭmus, *-a*, *-um*
magnific-entissĭmus, *-a*, *-um*
benevol-entissĭmus, *-a*, *-um*

Na isti način tvore komparativ i superlativ pridjevi:

egēnus oskudan	*egentior*	*egentissĭmus*
prōvĭdus brižljiv	*providentior*	*providentissĭmus*
vălĭdus snažan	*valentior*, ali i: *valĭdior*	*valentissĭmus*

Kod tih pridjeva komparacija se tvori od participske osnove na *-ent*.

§ 116.

Opisna komparacija

Kod pridjeva na *-us* pred kojima se nalazi vokal, tj. kod pridjeva na *-eus*, *-ius* i *-uus*, komparativ se tvori pomoću priloga *măgis* (više), a superlativ pomoću priloga *māxĭme* (najviše). Ta se komparacija zove o p i s n a; npr.

Pozitiv	Komparativ	Superlativ
idōneus prikladan	*măgis idōneus*	*māxĭme idōneus*
necessārius potreban	*măgis necessārius*	*māxĭme necessārius*
arduus strm, težak	*măgis arduus*	*māxĭme arduus*

Izuzimaju se pridjevi na *-quus* jer kod njih prvo *u* po izgovoru nije vokal, nego konsonant, npr.

antīquus star	*antīquior*	*antiquissĭmus*

Opisnu komparaciju imaju i neki drugi pridjevi, npr.

mīrus čudnovat	*ĭnops* oskudan
sēdŭlus marljiv	*frūgĭfer* plodan

§ *117.*

Komparacija s različitim osnovama

Ovi pridjevi imaju u komparativu i superlativu drukčiju osnovu nego u pozitivu:

Pozitiv	Komparativ
bŏnus dobar	*mĕlior, mĕlius* bolji
mălus zao	*pēior, pēius* gori
māgnus velik	*māior, māius* veći
parvus malen	*mĭnor, mĭnus* manji
multus mnogi	*plūs, n.* više, gen. *plūris*
	plural:
	plūres, plūra, gen. *plūrium*

Superlativ

optĭmus, -a, -um najbolji
pessĭmus, -a, -um najgori
māxĭmus, -a, -um najveći
mĭnĭmus, -a, -um najmanji
plūrĭmus, -a, -um najviše

Plūres ima uvijek komparativno značenje, a složenica *complūres* nema ga, npr.

Lēgi plūres lĭbros quăm tū. Pročitao sam više knjiga nego ti.
Complūres lĭbros lēgi. Pročitao sam više (= nekoliko) knjiga.

§ *118.*

Dva nesklonjiva pridjeva *frūgi* i *nēquam* imaju ovu komparaciju:

frūgi čestit	*frugālior*	*frugalissĭmus*
nēquam nevaljao	*nēquior*	*nequissĭmus*

Nepotpuna komparacija

§ 119.

Komparativi i superlativi bez pozitiva

Neki komparativi i superlativi tvore se prema prijedlozima:

Prijedlozi	Komparativ
(*prō* pred)	*prior* prvi (od dvojice)
(*cĭtrā* s ove strane)	*citĕrior* ovostranski
(*ultrā* s one strane)	*ultĕrior* onostranski
(*intrā* unutar)	*intĕrior* unutarnji
(*prŏpe* blizu)	*prŏpior* bliži
(*dē* niže od)	*detĕrior* gori

Superlativ

primus prvi (od više njih)
(*cĭtĭmus* najbliži)
ultĭmus posljednji, krajnji
intĭmus najunutarnjiji, prisan
proxĭmus najbliži
deterrĭmus najgori

Od pridjeva *pŏtis, -e* (moguć), koji se rijetko upotrebljava, komparativ je *pŏtior*, a superlativ *potissĭmus* s promijenjenim značenjem: preči, najpreči.

Bez pozitiva je i komparativ *ōcior* (brži) i superlativ *ocissĭmus* najbrži.

§ 120.

Pridjevi bez komparativa

Neki pridjevi ne tvore komparativ od svoje osnove, nego ga uzimaju od pridjeva srodna značenja, npr.

Pozitiv	Komparativ	Superlativ
nŏvus nov	*recentior* (od *rĕcens*)	*novissĭmus* zadnji
săcer svet	*sānctior* (od *sānctus*)	*sacerrĭmus* najsvetiji
vĕtus star	*vetustior* (od *vetustus*)	*veterrĭmus* najstariji
fīdus vjeran	*fidēlior* (od *fidēlis*)	*fidissĭmus* najvjerniji

§ *121.*

Pridjevi bez superlativa

Pozitiv	Komparativ	Superlativ
iŭvĕnis mlad	*iūnior*	(*mĭnĭmus nātu* najmlađi)
sĕnex star	*sĕnior*	(*māxĭmus nātu* najstariji)

§ *122.*

Pridjevi s dvostrukim superlativom

Pozitiv	Komparativ
(*sŭpĕrus* gornji)	*supĕrior* gornji, viši
(*īnfĕrus* donji)	*infĕrior* donji, niži
(*extĕrus* izvanji)	*extĕrior* izvanji
(*postĕrus* idući, slijedeći)	*postĕrior* kasniji, potonji

Superlativ

suprēmus *summus*	najviši, krajnji
īnfĭmus *īmus*	najdonji, najniži
extrēmus (*extĭmus*)	posljednji, krajnji
postrēmus	posljednji, krajnji
postŭmus	posmrče

Pozitivi tih pridjeva upotrebljavaju se rijetko, i to samo u stalnim izrazima: *Măre Sŭpĕrum* Gornje, tj. Jadransko more, *Măre Infĕrum* Donje, tj. Tirensko more; *dii sŭpĕri* višnji bogovi, *dii īnfĕri* podzemni bogovi; *postĕro die* sutradan, *extĕrae natiōnes* vanjski, tj. strani narodi.

§ *123.*

Pridjevi bez komparacije

Neki pridjevi već po svom značenju nemaju komparacije. To su pridjevi koji označuju:

a) podrijetlo, npr. *maternus* materinski, *pătrius* očinski, *Graecus* grčki;
b) tvar, npr. *ferreus* željezan, *lĭgneus* drven;

c) vrijeme, npr. *aeternus* vječan, *autumnālis* jesenji;
d) boju, npr. *albus* bijel, *flāvus* plav;
e) tjelesne nedostatke, npr. *caecus* slijep, *claudus* hrom, i mnogi drugi.

Tvorba prilogâ načina

§ 124.

Od pridjeva tvore se prilozi načina različnim završecima.

§ 125.

Od pridjeva o- i a-deklinacije prilozi se redovno tvore tako da se u genitivu singulara muškog roda odbaci završetak -*ī* i doda -*ē;* npr.

clārus	*clār-i*	*clār-ē* slavno
pulcher	*pulchr-i*	*pulchr-ē* lijepo
līber	*lībĕr-i*	*lībĕr-ē* slobodno

Pridjev *bŏnus* ima prilog *bĕnĕ* dobro.

§ 126.

Izuzetno kod nekih pridjeva II deklinacije tvori se prilog završetkom -*ō*.
Najčešći su:

rārō rijetko	*contĭnuō* odmah
crēbrō često	*certō* pouzdano
sŭbĭtō iznenada	*tūtō* sigurno
cĭtō brzo	*mĕrĭtō* s pravom
sērō kasno	*falsō* krivo

§ 127.

Od pridjeva III deklinacije tvore se prilozi tako da se odbaci genitivni završetak -*ĭs* i doda -*ĭtĕr*, npr.

ācer	*ācr-is*	*ācr-ĭter* oštro
cĕler	*cĕlĕr-is*	*celĕr-ĭter* brzo
dulcis	*dulc-is*	*dulc-ĭter* slatko
fēlix	*felīc-is*	*felīc-ĭter* sretno

Od pridjeva i participa na *-ēns* i *-āns* tvore se prilozi tako da se odbaci genitivni završetak *-ĭs* i doda *-ĕr*, npr.

săpiens	*sapient-is*	*sapient-ĕr* mudro
cōnstans	*constant-is*	*constant-ĕr* postojano

Od pridjeva *audax* (smion) glasi prilog *audācter* (sinkopom od *audācĭter*), a od *diffĭcĭlis* (težak) *difficulter*.

§ 128.

Neki pridjevi II deklinacije imaju dvojak prilog, npr.
humānus ima prilog *humānē* i *humānĭter* čovječno, uljudno
fīrmus ima prilog *fīrmē* i *fīrmĭter* čvrsto
largus ima prilog *largē* i *largĭter* darežljivo

Od *ălius* (drugi) prilog je *ălĭter*, a od *violentus* (silovit) *violenter* (prema *viŏlens*).

§ 129.

Kao prilog katkad se upotrebljava srednji rod pridjeva (akuz. sing.), npr.

multum mnogo	*dēmum* tek
paulum malo	*prīmum* prvi put
cētĕrum uostalom	*făcĭle* lako
tantum samo	*impūne* nekažnjeno

Komparacija priloga

§ 130.

Kao komparativ priloga upotrebljava se nominativ singulara srednjega roda komparativa pridjeva od kojega je prilog načinjen.

Superlativ priloga tvori se tako da se superlativu pridjeva u genitivu singulara odbaci završetak *-ī* i doda *-ē*. (Isporedi tvorbu pozitiva priloga od pridjeva II deklinacije, § 125.)

clāre slavno	*clārius* slavnije	*clarissĭmē* najslavnije
pulchre lijepo	*pulchrius* ljepše	*pulcherrĭmē* najljepše
lībĕre slobodno	*libĕrius* slobodnije	*liberrĭmē* najslobodnije
ācrĭter oštro	*ācrius* oštrije	*acerrĭmē* najoštrije
dulcĭter slatko	*dulcius* slađe	*dulcissĭmē* najslađe
felīcĭter sretno	*felīcius* sretnije	*felicissĭmē* najsretnije
sapienter mudro	*sapientius* mudrije	*sapientissĭmē* najmudrije

§ 131.

Osobitosti u komparaciji priloga

bĕnĕ dobro	*mĕlius* bolje	*optĭmē* najbolje
mălĕ zlo	*pēius* gore	*pessĭmē* najgore
magnŏpĕre vrlo } *valde* vrlo }	*măgis* više	*māxĭmē* najviše
nōn multum malo } *părum* premalo }	*mĭnus* manje	*mĭnĭmē* najmanje
multum mnogo	*plūs* više	*plūrĭmŭm* najviše
diū dugo	*diūtius* dulje	*diutissĭmē* najdulje
saepe često	*saepius* češće	*saepissĭmē* najčešće
prŏpe blizu	*prŏpius* bliže	*proxĭmē* najbliže

Prilozi bez pozitiva

—	*prius* prije	{ *prīmum* prvi put { *prīmō* isprva
—	*postĕrius* poslije	{ *postrēmum* posljednji put { *postrēmō* najposlije
—	*ōcius* brže	*ocissĭmē* najbrže
—	*pŏtius* radije	*potissĭmum* najradije, osobito

Prilozi bez komparativa

nūper nedavno	—	*nuperrĭmē* tek nedavno
mĕrĭtō s pravom	—	*meritissĭmō* s najvećim pravom

Prilozi bez superlativa

sătis dosta	*sătius* bolje	—
sĕcus drukčije	*sĕcius* ili *sētius* (iza negacije) manje	—

ZAMJENICE (PRONŌMĬNA)

§ 132.

Zamjenice se dijele na:

1. lične *(personālia)*
   s lično-povratnom *(personāle reflexīvum);*
2. posvojne *(possessīva)*
   s posvojno-povratnom *(possessīvum reflexīvum)*
3. pokazne *(demonstratīva);*
4. odnosne *(relatīva);*
5. upitne *(interrogatīva);*
6. neodređene *(indefinīta).*

Lične zamjenice (Pronōmĭna personālia)

§ 133.

Za 1. lice lična je zamjenica *ĕgo* ja, a za drugo *tū* ti; u pluralu *nōs* mi, *vōs* vi.

Za treće lice latinski jezik nema posebne zamjenice, nego je naknađuje oblicima pokazne zamjenice *ĭs, ea, ĭd* sa značenjem: on, ona, ono.

	za 1. lice	za 2. lice
	Singular	
Nom.	*ĕgo* ja	*tū* ti
Gen.	*mĕī* mene, me	*tŭī* tebe, te
Dat.	*mĭhi* meni, mi	*tĭbi* tebi, ti
Akuz.	*mē* mene, me	*tē* tebe, te
Abl.	(*ā*) *mē* od mene	(*ā*) *tē* od tebe
	mēcum sa mnom	*tēcum* s tobom
	Plural	
Nom.	*nōs* mi	*vōs* vi
Gen.	*nostri* nas	*vestri* vas
	nostrum od nas	*vestrum* od vas
Dat.	*nōbis* nama	*vōbis* vama
Akuz.	*nōs* nas	*vōs* vas
Abl.	(*ā*) *nōbis* od nas	(*ā*) *vōbis* od vas
	nobiscum s nama	*vobiscum* s vama

Prijedlog *cŭm* dolazi iza ablativa singulara ili plurala lične zamjenice i združuje se s njima u jednu riječ; odatle *mēcum, tēcum, nobiscum* i *vobiscum.*

Genitivi plurala *nostrum* i *vestrum* dolaze samo u partitivnom značenju i u vezi sa *omnium,* npr. *multi nostrum* mnogi od nas, *dŭx omnium vestrum* voda svih nas.

Lične zamjenice pojačavaju se česticom -*mĕt,* npr. *ĕgŏmet, tĭbĭmet, nosmet.*

Pojačani oblik zamjenice *tū* glasi *tūtĕ.*

Lično-povratna zamjenica (Pronōmen personāle reflexīvum)

§ 134.

Nom.	—	—
Gen.	*sŭī*	sebe
Dat.	*sĭbi*	sebi
Akuz.	*sē*	sebe, se
Abl.	*(ā) sē*	od sebe
	sēcum	sa sobom

Ti oblici služe i za singular i za plural.

Lično-povratna zamjenica pojačava se česticom -*met,* npr. *sĭbĭmet.*

Oblik *sē* pojačan glasi *sēsē.*

§ 135.

Drukčije nego u hrvatskom, latinska refleksivna zamjenica odnosi se samo na 3. lice singulara ili plurala. Primjer:

nūtrio mē	hranim se	*nutrīmus nōs*	hranimo se
nūtrīs tē	hraniš se	*nutrītis vōs*	hranite se
nūtrĭt sē	hrani se	*nūtriunt sē*	hrane se

Posvojne zamjenice (Pronōmĭna possessīva)

§ 136.

meus, mea, meum	moj, moja, moje
tuus, tua, tuum	tvoj, tvoja, tvoje
noster, nostra, nostrum	naš, naša, naše
vester, vestra, vestrum	vaš, vaša, vaše

Te se zamjenice sklanjaju kao pridjevi na -*us,* -*a,* -*um,* odnosno na -*er,* -*a,* -*um.*

Vokativ singulara muškoga roda *meus* glasi *mī.*

§ 137.

Latinski jezik nema posebnog oblika za posvojne zamjenice: njegov, njezin i njihov, nego se služi genitivom pokazne zamjenice *ĭs, ea, ĭd*, i to: za n j e g o v i n j e z i n u svim padežima uzima se *ēius*, a za n j i h o v *eōrum*, odnosno *eārum* kad se odnosni na ženski rod.

Primjeri:

njegov ili njezin otac *ēius păter*
njegovu ili njezinu ocu *ēius pătri*
njihov otac *eōrum* (ili *eārum*) *păter*
njihova oca *eōrum* (ili *eārum*) *pătrem*

Posvojno-povratna zamjenica (Pronōmen possessīvum reflexīvum)

§ 138.

Kao što lične zamjenice imaju poseban oblik za povratnu zamjenicu, tako ga imaju i posvojne.

Posvojno-povratna zamjenica glasi:

suus, sua, suum svoj, svoja, svoje.

U ablativu singulara pojačava se katkada česticom *-pte: suōpte, suāpte.*

I ta se zamjenica kao i lično-povratna odnosi samo na 3. lice singulara ili plurala.

§ 139.

Upotreba posvojno-povratne zamjenice u latinskom i našem jeziku:

hăbeo meum lĭbrum	imam s v o j u knjigu
hăbes tuum lĭbrum	imaš s v o j u knjigu
hăbet suum lĭbrum	ima s v o j u knjigu
habēmus nostrum lĭbrum	imamo s v o j u knjigu
habētis vestrum lĭbrum	imate s v o j u knjigu
hăbent suum lĭbrum	imaju s v o j u knjigu

Pokazne zamjenice (Pronōmĭna demonstratīva)

§ 140.

hĭc, haec, hŏc	ovaj, ova, ovo
iste, ista, istud	taj, ta, to
ille, illa, illud	onaj, ona, ono
ĭs, ea, ĭd	onaj, ona, ònô ili on, ona, òno
ipse, ipsa, ipsum	sam, sama, samo
īdem, eădem, ĭdem	isti, ista, isto

§ 141.

	Singular			Plural		
Nom.	*hĭc*	*haec*	*hŏc*	*hī*	*hae*	*haec*
Gen.		*hūius*		*hōrum*	*hārum*	*hōrum*
Dat.		*huic*			*hīs*	
Akuz.	*hunc*	*hanc*	*hŏc*	*hōs*	*hās*	*haec*
Abl.	*hōc*	*hāc*	*hōc*		*hīs*	
Nom.	*iste*	*ista*	*istud*	*istī*	*istae*	*ista*
Gen.		*istīus*		*istōrum*	*istārum*	*istōrum*
Dat.		*istī*			*istis*	
Akuz.	*istum*	*istam*	*istud*	*istos*	*istas*	*ista*
Abl.	*istō*	*istā*	*istō*		*istis*	
Nom.	*ille*	*illa*	*illud*	*illī*	*illae*	*illa*
Gen.		*illīus*		*illōrum*	*illārum*	*illōrum*
Dat.		*illī*			*illis*	
Akuz.	*illum*	*illam*	*illud*	*illos*	*illas*	*illa*
Abl.	*illō*	*illā*	*illō*		*illis*	

Krajnje -c u padežima zamjenice *hĭc, haec, hŏc* ostatak je pokazne (deiktičke) čestice *-ce*, koja je izgubila krajnje *-e* (apokopa).

Hic je postalo od **ho-ce* slabljenjem vokala *o* u *i*, *haec* od **ha-i-ce* (tu su osnovi nadodane dvije pokazne čestice: *i* i *ce*) prijelazom *ai* u *ae*, a *hŏc* od **hod-ce* asimilacijom *dc* u *cc*, od kojih jedno na kraju riječi otpada. *Hunc* je postalo od **hom-ce*, a *hanc* od **ham-ce*.

Isporedi u nas deiktičku česticu -zi u oblicima njoj-zi i nje-zi-n.

Oblik *huic* jednosložan je jer je u njemu *ui* diftong.

Zamjenica *ipse, ipsa, ipsum* sklanja se kao *iste, ista, istud*, jedino u nominativu i akuzativu singulara srednjeg roda ne svršava se na *-d* kao ostale pokazne zamjenice, nego na *-m*.

§ 142.

	Singular			Plural		
Nom.	*ĭs*	*ea*	*ĭd*	*ii (ei)*	*eae*	*ea*
Gen.		*ēius*		*eōrum*	*eārum*	*eōrum*
Dat.		*ei*			*iis (eis)*	
Akuz.	*eum*	*eam*	*ĭd*	*eos*	*eas*	*ea*
Abl.	*eō*	*eā*	*eō*		*iis (eis)*	

	Singular			Plural		
Nom.	*īdem*	*eădem*	*ĭdem*	*iīdem (īdem)*	*eaedem*	*eădem*
Gen.		*eiusdem*		*eorundem*	*earundem*	*eorundem*
Dat.		*eīdem*			*īsdem (eisdem)*	
Akuz.	*eundem*	*eandem*	*ĭdem*	*eosdem*	*easdem*	*eădem*
Abl.	*eōdem*	*eādem*	*eōdem*		*īsdem (eisdem)*	

U nominativu plurala muškog roda, u dativu i ablativu plurala zamjenicâ *is* i *idem* javljaju se dvojaki oblici: *ii* i *ei, iis* i *eīs; iīdem* i *īdem, īsdem* i *eisdem.*

īdem, eădem, ĭdem zamjenica je složena od *ĭs, ea, ĭd* i nepromjenljive čestice *-dem.* Muški rod *īdem* postao je od *is* + *dem* ispadanjem konsonanta *s* uz naknadno produljivanje vokala *i.*

Ispred *d* prelazi *m* u *n,* zato: *eundem, eandem, eorundem, earundem.*

Odnosne zamjenice (Pronōmĭna relatīva)

§ 143.

quī, quae, quŏd koji, koja, koje; tko, što

	Singular			Plural		
Nom.	*quī*	*quae*	*quŏd*	*quī*	*quae*	*quae*
Gen.		*cūius*		*quōrum*	*quārum*	*quōrum*
Dat.		*cui*			*quĭbus*	
Akuz.	*quĕm*	*quăm*	*quŏd*	*quōs*	*quās*	*quae*
Abl.	*quō*	*quā*	*quō*		*quĭbus*	

Dativ singulara *cui* jedan je slog jer je *ui* diftong.

Mjesto *cum quō, cum quā, cum quĭbus* obično se kaže *quōcum, quācum, quibuscum.*

Stari oblik ablativa singulara *quī* javlja se kadšto u izrazu *quīcum* = *quōcum.*

U dativu i ablativu plurala uz oblik *quĭbus* javlja se rjeđe i oblik *quīs.*

Genitiv singulara *cūius* i plurala *quōrum* i *quārum* prevodi se često našom zamjenicom: čiji, čija, čije.

§ 144.

Opće odnosne zamjenice

1. *quicumque, quaecumque, quodcumque* koji god, koja god, koje god; tko god, što god
2. *quisquis, quidquid* tko god, što god

Te zamjenice dobivaju opće značenje ili dodatkom -*cumque* ili udvostručavanjem.

U prvoj se deklinira samo prvi dio, dok je *cumque* nepromjenljivo. Gen. sing. *cuiuscumque,* dat. sing. *cuicumque* itd.

Zamjenica *quisquis, quidquid* dolazi samo u ta dva oblika i u izrazu *quōquo mŏdo* na koji god način.

Bilješka — Opće odnosne zamjenice upotrebljavaju se katkad kao neodređene, npr. *Quocumque in lŏco săpiens beātus.* Mudrac je na bilo kojem mjestu blažen.

Upitne zamjenice (Pronōmĭna interrogatīva)

§ 145.

1. *quĭs? quĭd?* tko? što?
2. *quī? quae? quŏd?* koji? koja? koje?
3. *ŭter? ŭtra? ŭtrum?* koji? koja? koje? (od dvojice)

Nom.	*quĭs*		*quĭd*
Gen.		*cūius*	
Dat.		*cui*	
Akuz.	*quĕm*		*quĭd*
Abl.		*quō*	

Upitna zamjenica *quī, quae, quŏd* deklinira se kao i odnosna.

Uter se deklinira kao pridjev II deklinacije na -*er*, jedino u genitivu singulara glasi: *utrīus,* a u dativu singulara: *utrī.* Nastavci -*īus* i -*ī* uzeti su iz zamjeničke deklinacije.

§ 146.

Quĭs? quĭd? upotrebljava se imenički, a *quī? quae? quŏd?* pridjevski.

Quĭs? quĭd? upotrebljava se i pridjevski. Treba razlikovati:

Quĭs scrīptor ĭd scrīpsit? Koji je pisac to napisao?

Odgovor: *Cĭcĕro.*

Quī scrīptor ĭd scrīpsit? Kakav je pisac to napisao?

Odgovor: *Bŏnus.* Dobar.

Quĭs? uz imenicu znači: koji?, a *quī?* uz imenicu: kakav?

Sačuvan je i stari ablativ upitne zamjenice u obliku *quī*. On se upotrebljava kao prilog sa značenjem *quōmŏdo* (kako), npr. *Quī fĭt?* Kako biva?

Upitna se zamjenica često pojačava nesklonjivom česticom *-nam*, npr. *quisnam* tko li, *quidnam* što li, *cuinam* komu li. Kadšto se ona pojačava i prefiksom (predmetkom) *ec-: ecquis, ecquid* tko li, što li; *ecqui, ecquae* (ili *ecqua*), *ecquod* koji li, da li koji.

§ 147.

U upitnim zamjenicama isti je korijen kao i u odnosnim. Prvotno značenje bilo je upitno, a iz njega se razvilo odnosno.

Neodređene zamjenice (Pronōmĭna indefinīta)

§ 148.

Neodređene zamjenice tvore se od *quĭs* ili *quī* i nepromjenljiva prefiksa (predmetka) *ali-* ili nepromjenljivih sufiksa (dodataka) *-piam, -quam, -dam, -que, -vīs* i *-lĭbet.*

1. *ălĭquis (ălĭqui), ălĭquid* (imenički) netko, nešto
   ălĭqui (ălĭquis), ălĭqua, ălĭquod (pridjevski) neki, neka, neko

Imenički oblik		
Nom.	*ălĭquis*	*ălĭquid*
Gen.	*alicūius*	*alicūius rei*
Dat.	*ălĭcui*	*ălĭcui rei*
Akuz.	*ălĭquem*	*ălĭquid*
Abl.	*ălĭquō*	*ălĭquā rē*

Pridjevski oblik						
	Singular			Plural		
Nom.	*ălĭqui*	*ălĭqua*	*ălĭquod*	*ălĭqui*	*ălĭquae*	*ălĭqua*
Gen.		*ălicūius*		*ălĭquōrum*	*ăliquārum*	*aliquōrum*
Dat.		*ălĭcui*			*alĭquĭbus*	
Akuz.	*ălĭquem*	*ălĭquam*	*ălĭquod*	*ălĭquos*	*ălĭquas*	*ălĭqua*
Abl.	*ălĭquō*	*ălĭquā*	*ălĭquō*		*alĭquĭbus*	

Ta se zamjenica upotrebljava samo u rečenicama afirmativna smisla.

2. *quĭs (quī), quĭd* (imenički) tko, što
quī (quĭs), quă (quae), quŏd (pridjevski) koji, koja, koje

Plural srednjega roda: *quă (quae).*

Ta se zamjenica upotrebljava iza *sī* (ako), *nĭsi* (ako ne), *nē* (da ne), *nŭm* (zar) i u relativnim rečenicama.

3. *quispiam, quidpiam* (imenički) ma tko, ma što
quispiam, quaepiam, quodpiam (pridjevski) ma koji, -a, -e.

I ta se zamjenica upotrebljava u afirmativnim rečenicama.

4. *quisquam, quidquam* ili *quicquam* (imenički) itko, išto
ūllus, ūlla, ūllum (pridjevski) ikoji, ikoja, ikoje

Ullus ima u genitivu singulara *ullīus*, u dativu singulara *ullī* po zamjeničkoj deklinaciji.

Quisquam i *ūllus* upotrebljavaju se u negativnim rečenicama.

5. *quīdam, quiddam* (imenički) netko, nešto
quīdam, quaedam, quoddam (pridjevski) neki, neka, neko

Ispred *d* prelazi *m* u *n* u oblicima: *quendam, quandam, quorundam, quarundam.*

Quīdam označuje lice ili stvar koju poznajemo iako je ne navodimo, a *ălĭquis* označuje lice ili stvar koja nam nije poznata, npr.

Quīdam vēnit. Netko je došao. (Tako se kaže kad se zna tko je došao, ali mu se ime ne navodi.)

Alĭquis vēnit. Netko je došao (kad ne poznajemo lice koje je došlo).

6. *quisque, quidque* (imenički) svatko, svašto
quisque, quaeque, quodque (pridjevski) svaki, svaka, svako

Ta zamjenica stoji iza riječi s kojom je povezana, npr. *optĭmus quisque* svaki najbolji, *dĕcĭmo quōque anno* svake desete godine.

7. *unusquisque, unumquidque* (imenički) svatko, svašto
unusquisque, unaquaeque, unumquodque (pridjevski) svaki pojedini

To je zamjenica *quisque* pojačana sa *ūnus*, pa se zato deklinira i *ūnus* i *quisque*, npr.

genitiv: *uniuscuiusque*, dativ: *unicuique* itd.

Katkada se piše i rastavljeno: *ūnus quisque* itd.

8. *quīvis, quidvis* (imenički) tko god, što god
quīvis, quaevis, quodvis (pridjevski) koji god, koja god, koje god

9. *quīlĭbet, quidlĭbet* (imenički) tko (što) mu drago
quīlĭbet, quaelĭbet, quodlĭbet (pridjevski) koji (koja, koje) mu drago

§ *149.*

Ovamo pripadaju i defektivne zamjenice:

Nom.	*n ē m o*	*n ĭ h i l*
Gen.	*nullīus*	*nullīus rei*
Dat.	*nēmĭni*	*nūlli rei*
Akuz.	*nēmĭnem*	*nĭhil*
Abl.	*nūllō*	*nūllā rē*

Nēmo se u nekim padežima dopunjuje zamjeničkim pridjevom *nūllus, nūlla, nūllum* (nijedan), koji ima genitiv *nullīus*, a dativ *nūllī* po zamjeničkoj deklinaciji. Vidi § 153. *Nĭhil* se dopunjuje sa *nūlla rēs.*

§ *150.*

Nēmo je postalo od *nĕ-hĕmo* ispadanjem glasa *h* i stezanjem *ee* u *ē*. *Hĕmo* je stariji oblik za *hŏmo* (čovjek).

Nēmo se upotrebljava ne samo imenički nego i pridjevski, npr. *nēmo poēta* nijedan pjesnik, *nēmo cīvis* nijedan građanin.

§ *151.*

Nĭhil je postalo od *nĕ-hīlum* (ni vlakance, nimalo), pošto je *e* asimilacijom prešlo u *i*, a krajnje se *-um* izgubilo.

Za genitiv dolazi i oblik *nĭhĭlī*, a za ablativ *nĭhĭlō* u stalnim izrazima, npr.

nĭhĭli făcĕre ništa ne cijeniti
prō nĭhĭlo esse ništa ne vrijediti

§ 152.

Pamti:

nēmo nōn svatko	*nōn nēmo* netko
nĭhil nōn sve	*nōn nĭhil* nešto

Zamjenički pridjevi (Adiectīva pronominālia)

§ 153.

Neki su pridjevi i po svom značenju i po završetku genitiva singulara *(-īus)* i dativa singulara *(-ī)* srodni zamjenicama, pa se zato zovu zamjenički pridjevi. To su:

ūnus, ūna, ūnum jedan, jedini
sōlus, sōla, sōlum sam, jedini
tōtus, tōta, tōtum čitav
ūllus, ūlla, ūllum ijedan
nūllus, nūlla, nūllum nijedan
ŭter, ŭtra, ŭtrum koji (od dvojice)
uterque, utráque, utrumque jedan i drugi
neuter, neutra, neutrum ni jedan ni drugi
alter, -tĕra, -tĕrum drugi (od dvojice)
ălius, ălia, ăliud drugi (od više njih)

Zamjeničke pridjeve pamti ovim redom:
ūnus, sōlus, tōtus, ūllus,
ŭter, neuter, alter, nūllus,
uterque i *ălius.*

Genitiv sing. glasi: *unīus, solīus, totīus, ullīus* itd.,
a dativ sing: *ūnī, sōlī, tōtī, ūllī* itd.

Alius ima u srednjem rodu *ăliud;* završetak mu je *-d* kao kod zamjenica. Za genitiv singulara uzima se *alterīus* od srodnog pridjeva *alter. Alius-alius* znači: jedan-drugi.

§ 154.

Osim *uterque* dolaze i ove složenice od *ŭter:*

utervis, utrávis, utrumvis *uterlĭbet, utrálĭbet, utrumlĭbet*	koji mu drago (od dvojice)
altérŭter, altérŭtra, altérŭtrum	jedan ili drugi (od dvojice)

§ 155.

Korelativne zamjenice (Pronōmĭna correlatīva)

Tako se zovu zamjenice i zamjenički pridjevi koji se po svom značenju odnose jedan na drugi.

Upitne i odnosne	Pokazne	Neodređene
quālis, -e kakav	*tālis, -e* takav	
quantus, -a, -um kolik	*tantus, -a, -um* tolik	*aliquantus, -a, -um* nekolik
quŏt (nesklonj.) koliko	*tŏt* (nesklonj.) toliko	*ălĭquot* nekoliko

§ 156.

Korelativni zamjenički prilozi (Adverbia pronominālia correlatīva)

Upitni i odnosni	Pokazni				Neodređeni
Prilozi mjesta					
ŭbi gdje	*ĭbi* ondje	*hīc* ovdje	*istíc* tu	*illíc* ondje	*alĭcŭbi* negdje *ubīque* svagdje
unde odakle	*inde* odanle	*hinc* odavle	*istínc* odatle	*illínc* odanle	*alicunde* odnekud *undĭque* odasvud
quō kamo	*eō* onamo	*hūc* ovamo	*istúc* tamo	*illúc* onamo	*ălĭquō* nekamo
quā kuda	*eā* onuda	*hāc* ovuda	*istác* tuda	*illác* onuda	*ălĭquā* nekuda
Prilozi vremena					
quando kada	*nunc* sada	*tŭm, tunc* tada		*ōlim* jednom	*aliquando* nekada *umquam* ikada *numquam* nikada

Prilozi načina

Upitni i odnosni	Pokazni	Neodređeni
quăm kako	*tăm* tako	
ŭt kako *quōmŏdo* kako	*ĭta* } tako *sīc*	
quŏtiens koliko puta	*tŏtiens* toliko puta	*aliquŏtiens* nekoliko puta

Upitni i odnosni prilozi mjesta postali su od korijena *qui-* i *quo-*. U oblicima *ŭbi* i *unde* ispalo je početno *qu*. Da su ta dva priloga nekad počinjala konsonantom, vidi se iz neodređenih priloga *alĭ-cŭbi, ali-cunde, nē-cŭbi* i drugih.

Pokazni prilozi mjesta izvedeni su od pokaznih zamjenica: *is (ĭbi, inde, eō, eā), hĭc (hīc, hinc, hūc, hāc), iste (istíc, istínc, istúc, istác)* i *ille (illíc, illínc, illúc, illác).*

Neodređeni prilozi mjesta izvedeni su većinom od zamjenice *ălĭqui (alĭcŭbi, alicunde, ălĭquō, alĭquā).*

Pokazni prilozi mjesta *ĭbi, inde, eō* i *eā* s česticom *-dĕm,* koja im daje značenje identičnosti, tvore priloge *ibīdem* na istome mjestu, upravo ondje, *indĭdem* s istoga mjesta, upravo odanle, *eōdem* na isto mjesto, upravo onamo i *eādem* istim putem, upravo onuda.

Odnosni prilozi postaju opći odnosni dodatkom *-cumque,* npr.

ubicumque gdje god
quandocumque kad god
quocumque kamo god
utcumque kako god

ili udvostručavanjem, npr.

quōquō kamo god
quāquā kuda god
ŭtŭt kako god
ŭbiŭbi gdje god

Za naglasak priloga mjesta sa završetkom -*c* vidi § 8a, točka 1.

Od zamjeničkog pridjeva *ălius* izvedeni su prilozi:

ălĭbī drugdje	*ăliā* druguda
aliunde odrugud	*ăliās* drugi put, inače
ăliō drugamo	*ălĭter* drukčije

I od zamjeničkog pridjeva *uterque* nastali su prilozi

utrobīque na jednoj i drugoj strani	*utrimque* s jedne i druge strane

utrōque na jednu i na drugu stranu

§ *157.*

BROJEVI (NUMERĀLIA)

U latinskom su ove vrste brojeva:

1. glavni *(cardinālia)* na pitanje *quŏt?* koliko?
2. redni *(ordinālia)* na pitanje *quŏtus?* koji po redu?
3. dijelni *(distributīva)* na pitanje *quoteni?* po koliko?
4. priložni *(adverbia numerālia)* na pitanje *quŏtĭens?* koliko puta?

Glavni su brojevi većinom nesklonjivi; oni koji se sklanjaju imaju oblik pridjeva, osim plurala *mīlia,* koji je imenica.

Redni i dijelni brojevi imaju oblik pridjeva, a priložni oblik priloga.

Redni, dijelni i priložni brojevi izvedeni su, uz rijetke izuzetke, od glavnih pomoću posebnih sufiksa.

Uz te četiri vrste brojeva sačuvano je i nekoliko oblika umnožnih brojeva *(numerālia multiplicatīva)* koji imaju oblik pridjeva. **Vidi § 166.**

Arapske znamenke	Rimske znamenke	Glavni brojevi	Redni brojevi
1	I	*ūnus, -a, -um* jedan	*prīmus, -a, -um* prvi
2	II	*duo, duae, duo* dva	*secundus* ili *alter* drugi
3	III	*trēs, tria* tri	*tertius* treći
4	IIII (IV)	*quattuor* četiri	*quartus* četvrti
5	V	*quīnque* pet	*quīntus* peti
6	VI	*sĕx* šest	*sextus* šesti
7	VII	*septem* sedam	*septĭmus* sedmi
8	VIII	*octo* osam	*octāvus* osmi
9	VIIII (IX)	*nŏvem* devet	*nōnus* deveti
10	X	*dĕcem* deset	*dĕcĭmus* deseti
11	XI	*undĕcim*	*undĕcĭmus*
12	XII	*duŏdĕcim*	*duodĕcĭmus*
13	XIII	*trēdĕcim*	*tertius dĕcĭmus*
14	XIIII (XIV)	*quattuordĕcim*	*quartus dĕcĭmus*
15	XV	*quīndĕcim*	*quīntus dĕcĭmus*
16	XVI	*sēdĕcim*	*sextus dĕcĭmus*
17	XVII	*septendĕcim*	*septĭmus dĕcĭmus*
18	XVIII	*duodeviginti*	*duodevicēsĭmus*
19	XIX	*undeviginti*	*undevicēsĭmus*
20	XX	*viginti* dvadeset	*vicēsĭmus* dvadeseti
21	XXI	*ūnus et viginti, viginti ūnus*	*ūnus et vicēsĭmus, vicēsĭmus prīmus*
22	XXII	*duo et viginti, viginti duo*	*alter et vicēsĭmus, vicēsĭmus alter*
28	XXVIII	*duodetriginta*	*duodetricēsĭmus*
29	XXIX	*undetriginta*	*undetricēsĭmus*
30	XXX	*triginta*	*tricēsĭmus*
40	XL	*quadraginta*	*quadragēsĭmus*
50	L	*quinquaginta*	*quinquagēsĭmus*
60	LX	*sexaginta*	*sexagēsĭmus*
70	LXX	*septuaginta*	*septuagēsĭmus*
80	LXXX	*octoginta*	*octogēsĭmus*
90	XC	*nonaginta*	*nonagēsĭmus*
100	C	*centum* sto	*centēsĭmus* stoti

Dijelni brojevi	Priložni brojevi
singŭli, -ae, -a po jedan *bīni* po dva *terni* po tri *quaterni* po četiri *quīni* po pet *sēni* po šest *septēni* po sedam *octōni* po osam *novēni* po devet *dēni* po deset	*sĕmel* jedanput *bĭs* dvaput *tĕr* triput *quăter* četiri puta *quīnquies* pet puta *sexies* šest puta *septies* sedam puta *octies* osam puta *nŏvies* devet puta *dĕcies* deset puta
undēni *duodēni* *terni dēni* *quaterni dēni* *quīni dēni* *sēni dēni* *septēni dēni* *duodevicēni* *undevicēni* *vicēni* po dvadeset	*undĕcies* *duodĕcies* *tĕr dĕcies* *quăter dĕcies* *quindĕcies* *sedĕcies* *septies dĕcies* *duodevīcies* *undevīcies* *vīcies* dvadeset puta
vicēni singŭli, *singŭli et vicēni* *vicēni bīni,* *bīni et vicēni* *duodetricēni* *undetricēni* *tricēni* *quadragēni* *quinquagēni* *sexagēni* *septuagēni* *octogēni* *nonagēni* *centēni* po sto	*sĕmel et vīcies,* *vīcies sĕmel* *bĭs et vīcies,* *vīcies bĭs* *duodetrīcies* *undetrīcies* *trīcies* *quadrāgies* *quinquāgies* *sexāgies* *septuāgies* *octōgies* *nonāgies* *centies* sto puta

Arapske znamenke	Rimske znamenke	Glavni brojevi	Redni brojevi
101	CI	*centum (et) ūnus*	*centēsĭmus prīmus*
102	CII	*centum (et) duo*	*centēsĭmus alter*
200	CC	*ducenti, -ae, -a*	*ducentēsĭmus*
300	CCC	*trecenti, -ae, -a*	*trecentēsĭmus*
400	CD (CCCC)	*quadringenti, -ae, -a*	*quadringentēsĭmus*
500	D	*quingenti, -ae, -a*	*quingentēsĭmus*
600	DC	*sescenti, -ae, -a*	*sescentēsĭmus*
700	DCC	*septingenti, -ae, -a*	*septingentēsĭmus*
800	DCCC	*octingenti, -ae, -a*	*octingentēsĭmus*
900	CM (DCCCC)	*nongenti, -ae, -a*	*nongentēsĭmus*
1000	M	*mille* tisuća	*millēsĭmus* tisući, -a, -e
2000	IIM ($\overline{II}$)	*duo (bīna) mīlia*	*bĭs millēsĭmus*
3000	IIIM ($\overline{III}$)	*tria mīlia*	*tĕr millēsĭmus*
100.000	CCCIↃↃↃ ($\overline{C}$)	*centum mīlia*	*centies millēsĭmus*
1,000.000	$\overline{\lvert X \rvert}$	*dĕcies centēna mīlia*	*dĕcies centies millēsĭmus*
5,000.000	$\overline{\lvert L \rvert}$	*quinquāgies centēna mīlia*	*quinquāgies centies millēsĭmus*

Napomene uz brojeve

Prīmus je postao od **prīs-mo-s* (isp. *prīs-cus, prīs-tĭnus*), gdje je *-mo-* superlativni sufiks koji vidimo i u superlativu *summus* od **sup-mo-s.*

U oblicima *singŭli* i *sĕmel* nalazi se korijen *sem-* koji znači: jedan; isp. grčki εἷς (heis) od **sem-s.*

Bīni i *bĭs* postali su od istoga korijena kao i *duo,* naime od **dvisnoi* i **dvis* (početno *dv-* pred vokalom prelazi u latinskom redovno u *b-*, tako i *bellum* od starijega *duellum, bŏnus* od *dvonos*).

Sēni je postalo od **seks-noi, trēdĕcim* od *tresdecim, sēdĕcim* od *sexdecim,* a *sescenti* od *sexcenti* ispadanjem konsonanata u skupinama nezgodnim za izgovor i naknadnim produljivanjem prethodnoga vokala.

Septendĕcim od *septemdĕcim;* u latinskom *m* ispred *d* prelazi u *n,* isp. *eundem* od *eumdem.*

Dijelni brojevi	Priložni brojevi
centēni singŭli	*centies sĕmel*
centēni bīni	*centies bĭs*
ducēni	*ducenties*
trecēni	*trecenties*
quadringēni	*quadringenties*
quingēni	*quingenties*
sescēni	*sescenties*
septingēni	*septingenties*
octingēni	*octingenties*
nongēni	*nongenties*
singŭla mīlia po tisuću	*millies* tisuću puta
bīna mīlia	*bĭs millies*
terna mīlia	*tĕr millies*
centēna mīlia	*centies millies*
dĕcies centēna mīlia	*dĕcies centies millies*
quinquāgies centēna mīlia	*quinquāgies centies millies*

Centum je izveden iz istoga korijena iz kojega i *dĕcem*. Uspoređivanjem više indoevropskih jezika utvrđeno je da je za *dĕcem* prajezični oblik bio **dekm(t)*. Iz tog oblika nešto proširenog, naime iz **dkmtóm*, nastalo je u latinskom *centum*. Prvotno je dakle značenje riječi *centum:* desetica, naime desetica deseticâ.

Kod rednih brojeva završetak *-ĭmus* javlja se i u obliku *-ŭmus*, npr. *septŭmus, dĕcŭmus,* a završetak *-ēsĭmus* u obliku *-ensĭmus*, npr. *vicensĭmus.*

Završetak *-iēs*, koji imaju svi priložni brojevi od 5 dalje, dolazi i u starijem obliku *-iens*, npr. *septiēs* i *septiens*. To je isti završetak koji vidimo u prilozima *quŏtiens, tŏtiens.* Završetak *-iēs* razvio se od starijeg *-iens*, a tako i *-ēsĭmus* od *-ensĭmus* jer se konsonant *n* ispred *s* slabije izgovarao.

§ 158.

Znakovi *L* = 50, *C* = 100, *D* = 500, *M* = 1000 nisu slova latinske abecede, nego su se razvili iz grčkih slova, nepotrebnih latinskom jeziku. Znakovi za 100 i 1000 dobili su konačni oblik *C* i *M* da bi se izjednačili s početnim slovima tih brojeva (*Centum* i *Mille*).

Mjesto *M* nalazi se i *CIↃ*. Ako se tom znaku slijeva doda *C*, a zdesna Ↄ, broj je deset puta veći, npr. CCIↃↃ = 10 000; CCCIↃↃↃ = 100.000.

Horizontalna crta nad rimskom znamenkom znači da se broj množi sa 1.000, npr. $\overline{X}$ = 10.000.

Jedna horizontalna crta nad rimskom znamenkom i po jedna vertikalna sa svake strane označuju da se broj množi sa 100.000, npr. $|\overline{X}|$ = milijun.

§ 159.

Glavni brojevi (Numerālia ordinālia)

Od glavnih brojeva dekliniraju se *ūnus, duo, trēs,* stotine od *ducenti* do *nongenti* i *mīlia* (plural od *mille*)

Nom.	*ūnus* *ūna* *ūnum*	*duo* *duae* *duo*	*trēs* *tria*	*mīlia*
Gen.	*unīus*	*duōrum* *duārum* *duōrum*	*trium*	*mīlium*
Dat.	*ūnī*	*duōbus* *duābus* *duōbus*	*tribus*	*mīlibus*
Akuz.	*ūnum* *ūnam* *ūnum*	*duo(s)* *duas* *duo*	*trēs* *tria*	*mīlia*
Abl.	*ūnō* *ūnā* *ūnō*	*duōbus* *duābus* *duōbus*	*tribus*	*mīlibus*

Kad se *ūnus* upotrebljava u pluralu, deklinira se kao plural pridjeva II i I deklinacije. Isto tako dekliniraju se i stotine (*ducenti, trecenti* itd.).

Brojevi 18, 19, 28, 29, 38, 39 itd. izriču se odbijanjem od slijedeće desetice, npr. *duodeviginti* (18), *undeviginti* (19), *duodequadraginta* (38), *undequadraginta* (39) itd.

U brojevima 21—99 dolazi ili veći broj pred manjim bez veznika *et* ili manji pred većim sa *et*, npr. *viginti sex* ili *sex et viginti*.

Ako kod brojeva od 100 dalje ima samo jedan niži broj, veći broj stoji uvijek na prvome mjestu, a manji broj slijedi za njim s veznikom *et* ili bez njega, npr. *centum et triginta* ili *centum triginta*. Ima li pak više nižih brojeva, ne povezuju se veznikom *et*, npr. *centum triginta quīnque*.

Sklonjivi se brojevi slažu sa svojom imenicom u rodu, broju i padežu, npr. *classis ducentārum nāvium* brodovlje od dvjesta brodova.

Brojeni predmet uz glavne brojeve stoji u onom padežu u kojem bi bio da uza nj nema broja, npr. *Laudo dĕcem discĭpŭlos.* Hvalim deset učenika. Jedino uz *mīlia* brojeni predmet stoji u genitivu plurala, npr. *Vĭdeo quīnque mīlia mīlĭtum.* Vidim pet tisuća vojnika.

Uz složeni latinski broj koji se završava sa *ūnus, -a, -um* imenica stoji u pluralu, npr. *viginti ūnus puĕri* dvadeset i jedan dječak.

B i l j e š k a 1. — *Unus* u pluralu znači: j e d i n i, npr. *Ubii ūni ex Transrhenānis legātos misērunt.* Ubijci jedini od plemena preko Rajne poslaše poslanike.

Uz *plurālia tantum* broj *ūnus* u pluralu znači: j e d a n. Vidi § 162.

B i l j e š k a 2. — Brojevi *sescenti* i *mille* upotrebljavaju se i u značenju: n e b r o j e n i, npr. *Sescentas littĕras accēpi.* Primio sam bezbroj pisama. Isp. u nas: Tisuću sam ti puta rekao.

§ 160.

Redni brojevi (Numerālia ordinālia)

Redni se brojevi dekliniraju kao pridjevi na *-us, -a, -um.*

Dok je u našim višeznamenkastim brojevima samo posljednji broj redni, u latinskom su redni svi, npr. *anno millēsĭmo nongentēsĭmo quinquagēsĭmo quarto* godine 1954.

Za redni broj »drugi« u složenim brojevima češće se upotrebljava *alter* nego *secundus*, npr. *vicēsĭmus alter* dvadeset i drugi.

Brojevi 21, 31. itd. izriču se sa: *ūnus et vicēsĭmus* ili *vicēsĭmus prīmus; ūnus et tricēsĭmus* ili *tricēsĭmus prīmus*. Izraz sa *ūnus* običniji je.

Na pitanje: Koji je sat? odgovara se rednim brojem, npr. *Quŏta hōra est?* Koji je sat? *Octāva.* Osmi.

Dijelni brojevi (Numerālia distributīva)

§ 161.

Dijelni brojevi imaju samo plural, a dekliniraju se kao pridjevi na *-us, -a, -um.*

Genitiv muškog i srednjeg roda ima obično kraći završetak *-um* mjesto *-ōrum, npr. bīnum, bināmm, bīnum; dēnum, denārum, dēnum.*

Singŭli ima genitiv *singulōrum.*

Latinski dijelni brojevi odgovaraju našim glavnim brojevima pred kojima je prilog »po«, npr. *quīni* po pet.

Razlikuj:

Consŭlĭbus duae legiōnes dătae sunt. Konzulima su dane dvije legije.

Consŭlĭbus bīnae legiōnes dătae sunt. Konzulima su dane po dvije legije, tj. svakome od njih dvije.

§ 162.

Dijelni brojevi stoje mjesto glavnih uz *plurālia tantum* koja imaju značenje singulara. U tom slučaju mjesto *singŭli* i *terni* upotrebljavaju se oblici *ūni* i *trīni*, npr.

ūna castra jedan tabor
bīna castra dva tabora
trīna castra tri tabora

Ako *plurāle tantum* ima pluralno značenje, uza nj stoji glavni broj, npr. *trēs līběri* troje djece.

Priložni brojevi (Adverbia numerālia)

§ 163.

Latinska množidba

U latinskoj množidbi broj kojim se množi izriče se priložnim brojem, broj koji se množi dijelnim, a umnožak glavnim brojem, npr.

bĭs bīna sunt quattuor;
tĕr septēna sunt viginti ūnus.

§ 164.

Veliki brojevi izriču se u latinskom pomoću stalnog izraza *centēna mīlia* (po 100.000) koji se množi priložnim brojem, npr. *dĕcies centēna mīlia* deset puta po 100.000, tj. milijun; *quadrāgies centēna mīlia* 40 puta po 100.000, tj. četiri milijuna.

Uz oznaku novca u genitivu *(sestertium, nummum)* često se stalni izraz *centēna mīlia* ispušta, npr. *quadringenties sestertium* znači 40 milijuna sestercija.

§ *165.*

Priložni brojevi koji odgovaraju na pitanje: koji put? svršavaju se na *-um*. Najobičniji su:

prīmum prvi put	*quīntum* peti put
ĭtĕrum drugi put	*septĭmum* sedmi put
tertium treći put	*dĕcĭmum* deseti put

Te brojeve nalazimo često na natpisima i novcima uz imena rimskih careva da se označi po koji put vrše neku magistraturu npr. *Traiānus . . . cōnsul tertium.*

§ *166.*

Umnožni brojevi

(Numerālia multiplicatīva)

Ti brojevi stoje na pitanje: kolikostruk? i tvore se završetkom *-plex*, gen. *-plĭcis*, npr.

simplex jednostruk	*quīncŭplex* peterostruk
dŭplex dvostruk	*septemplex* sedmerostruk
trĭplex trostruk	*decemplex* deseterostruk
quadrŭplex četverostruk	*centŭplex* stostruk

Tako i *multĭplex* mnogostruk.

§ *167.*

Razlomci

Za brojnik upotrebljava se u latinskom glavni broj, a za nazivnik redni, npr.

$\frac{3}{5}$ = *trēs quintae* (tj. *partes*); $\frac{6}{8}$ = *sex octāvae* (tj. *partes)*

Ako je brojnik: 1, ne izriče se, npr.

$\frac{1}{4}$ = *quarta pars;* $\frac{1}{9}$ = *nōna pars.*

Isto tako ne izriče se nazivnik ako je veći od brojnika za 1, npr.

$\frac{2}{3}$ =*duae partes;* $\frac{5}{6}$ = *quinque partes;* ali $\frac{1}{2}$ = *dimĭdia pars* ili *dimĭdium.*

GLAGOL (VERBUM)

§ 168.

U latinskom glagolu razlikuju se:

1. tri lica *(persōnae);*
2. dva broja *(nŭmĕri): singulāris* i *plurālis;*
3. šest vremena *(tempŏra):*
   prezent *(praesens),*
   imperfekt *(imperfectum),*
   futur I *(futūrum I),*
   perfekt *(perfectum),*
   pluskvamperfekt *(plusquamperfectum),*
   futur II ili egzaktni *(futūrum II* ili *exāctum);*
4. tri načina *(mŏdi):*
   indikativ *(indicatīvus),*
   konjunktiv *(coniunctīvus),*
   impérativ *(imperatīvus);*
5. dva glagolska lika *(gĕnĕra):*
   aktiv *(actīvum),*
   pasiv *(passīvum);*
6. pet glagolskih imena *(nōmĭna verbālia):*
   a) glagolske imenice:
      infinitiv *(infinitīvus),*
      supin *(supīnum),*
      gerund *(gerundium);*
   b) glagolski pridjevi:
      particip *(partĭcĭpium),*
      gerundiv *(gerundīvum).*

§ 169.

Kad je glagol u indikativu, konjunktivu ili imperativu, određen je s obzirom na lice, odnosno na subjekt koji vrši radnju, pa se zato zove o d r e đ e n g l a g o l *(verbum finītum).* Oblici glagolskih imena nemaju oznake lica, pa se zovu n e o d r e đ e n g l a g o l *(verbum infinītum).*

§ 170.

Glagolski oblici tvore se od triju osnova, npr. kod glagola *laudāre* od:

1. prezentske: *laudā-;*
2. perfektne: *laudāv-;*
3. participske: *laudāto-, laudāta-*.

Zajednički dio svih triju osnova *(laudā-)* zove se glagolska osnova.

§ 171.

Od prezentske osnove tvore se:

		Aktiv:	Pasiv:
aktiv i pasiv	indikativ prezenta	*laudō* od **laudā-ō*	*laudŏr*
	indikativ imperfekta	*laudā-bam*	*laudā-bar*
	futur I	*laudā-bo*	*laudā-bor*
	konjunktiv prezenta	*laudem*	*laudĕr*
	konjunktiv imperfekta	*laudā-rem*	*laudā-rer*
	imperativ	*laudā*	*(laudā-re)*
	infinitiv prezenta	*laudā-re*	*laudā-ri*
	particip prezenta akt.	*laudă-ns*	
	gerundiv		*laudă-ndus*
	gerund	*laudă-ndi*	

§ 172.

Od perfektne osnove tvore se:

aktiv	indikativ perfekta	*laudāv-ī*
	indikativ pluskvamperfekta	*laudāv-ĕram*
	futur II	*laudāv-ĕro*
	konjunktiv perfekta	*laudāv-ĕrim*
	konjunktiv pluskvamperfekta	*laudāv-issem*
	infinitiv perfekta	*laudāv-isse*

§ *173.* Od participske osnove tvore se:

pasiv	indikativ perfekta	*laudātus, -a, -um sŭm*
	indikativ pluskvamperfekta	*laudātus ĕram*
	futur II	*laudātus ĕro*
	konjunktiv perfekta	*laudātus sĭm*
	konjunktiv pluskvamperfekta	*laudātus essem*
	infinitiv perfekta	*laudātum esse*
	particip perfekta pasiva	*laudātus, -a, -um*
	particip futura aktiva	*laudatūrus, -a, -um*
	supin	*laudātum*
	infinitiv futura aktiva	*laudatūrum esse*
	infinitiv futura pasiva	*laudātum īri*

§ *174.*

Lični nastavci

Aktiv

Lica	Indikativ i konjunktiv	Indikativ perfekta	Imperativ	
			I	II
Sing. 1.	*-ō, -m*	*-ī*	—	—
Sing. 2.	*-s*	*-istī*	—	*-tō*
Sing. 3.	*-t*	*-ĭt*	—	*-tō*
Plur. 1.	*-mŭs*	*-ĭmŭs*	—	—
Plur. 2.	*-tĭs*	*-istis*	*-tĕ*	*-tōtĕ*
Plur. 3.	*-nt*	*-ērunt (-ēre)*	—	*-ntō*

Pasiv

Lica	Indikativ i konjunktiv	Imperativ	
		I	II*
Sing. 1.	*-r*	—	—
Sing. 2.	*-rĭs (-rĕ)*	*-rĕ*	*-tŏr*
Sing. 3.	*-tŭr*	—	*-tŏr*
Plur. 1.	*-mŭr*	—	—
Plur. 2.	*-mĭnī*	*-mĭnī*	—
Plur. 3.	*-ntŭr*	—	*-ntŏr*

* Rijetko se upotrebljava.

§ *175.*

Dioba konjugacija

Prema prezentskoj osnovi, koja se najbolje vidi u infinitivu prezenta, razlikuju se u latinskom četiri konjugacije.

Konjugacija	Prezentska osnova	Infinitiv
I ili *ā-*	na *ā: laudā-*	*laudāre* hvaliti
II ili *ē-*	na *ē: monē-*	*monēre* opominjati
III ili konso-. nantska	a) na konsonant: *lĕg-* b) neke na *ŭ: trĭbŭ-* c) neke na *ĭ: căpĭ-*	*lĕgĕre* čitati *trĭbŭĕre* podjeljivati *căpĕre* uzimati
IV ili *ī-*	na *ī: pūnī-*	*punīre* kažnjavati

Kod latinskih glagola navodimo:

a) 1. lice singulara indikativa prezenta, npr. *laudo,*

b) infinitiv prezenta, npr. *laudāre,*

c) 1. lice singulara indikativa perfekta, npr. *laudāvi,*

d) particip perfekta pasiva u srednjem rodu, npr. *laudātum.*

Kod glagola I konjugacije najčešći je perfekt na *-āvi* i particip perfekta na *-ātum,* a kod glagola IV konjugacije na *-īvi, -ītum.* Zato kad kod glagola I i IV konjugacije nije naveden perfekt ni particip, znači da se ti oblici svršavaju na *-āvi, -ātum,* odnosno *-īvi, -ītum.*

U slijedećim tablicama navedeni su najprije aktivni, a zatim pasivni oblici svih konjugacija prema prezentskoj, perfektnoj i participskoj osnovi.

§ 176.

AKTIV					
Oblici prezentske osnove					
		I ili ā-konjugacija		II ili ē-konjugacija	
Prezent	Indikativ	*laudō*	hvalim	*mŏnĕ-ō*	opominjem
		laudā-s	hvališ	*mŏnē-s*	opominješ
		laudă-t	hvali	*mŏnĕ-t*	opominje
		laudā-mŭs	hvalimo	*monē-mŭs*	opominjemo
		laudā-tĭs	hvalite	*monē-tĭs*	opominjete
		laudă-nt	hvale	*mŏnĕ-nt*	opominju
	Konjunktiv	*laudĕ-m*		*mŏnĕ-ă-m*	
		laudē-s		*mŏnĕ-ā-s*	
		laudĕ-t		*mŏnĕ-ă-t*	
		laudē-mŭs		*mone-ā-mŭs*	
		laudē-tĭs		*mone-ā-tĭs*	
		laudĕ-nt		*mŏnĕ-ă-nt*	
Imperfekt	Indikativ	*laudā-bă-m*	hvaljah	*monē-bă-m*	opominjah
		laudā-bā-s	hvaljaše	*monē-bā-s*	opominjaše
		laudā-bă-t	hvaljaše	*monē-bă-t*	opominjaše
		lauda-bā-mŭs	hvaljasmo	*mone-bā-mŭs*	opominjasmo
		lauda-bā-tĭs	hvaljaste	*monē-bā-tĭs*	opominjaste
		laudā-bă-nt	hvaljahu	*monē-bă-nt*	opominjahu
	Konjunktiv	*laudā-rĕ-m*		*monē-rĕ-m*	
		laudā-rē-s		*monē-rē-s*	
		laudā-rĕ-t		*monē-rĕ-t*	
		lauda-rē-mŭs		*mone-rē-mŭs*	
		lauda-rē-tĭs		*mone-rē-tĭs*	
		laudā-rĕ-nt		*monē-rĕ-nt*	
Futur I		*laudā-bō*	hvalit ću	*monē-bō*	opominjat ću
		laudā-bĭ-s	hvalit ćeš	*monē-bĭ-s*	opominjat ćeš
		laudā-bĭ-t	hvalit će	*monē-bĭ-t*	opominjat će
		laudā-bĭ-mŭs	hvalit ćemo	*monē-bĭ-mŭs*	opominjat ćemo
		laudā-bĭ-tĭs	hvalit ćete	*monē-bĭ-tĭs*	opominjat ćete
		laudā-bŭ-nt	hvalit će	*monē-bŭ-nt*	opominjat će

AKTIV					
Oblici prezentske osnove					
		III ili konson. konjugacija		IV ili ī-konjugacija	
Prezent	Indikativ	*lĕg-ō*	čitam	*pūni-ō*	kažnjavam
		lĕg-ī-s	čitaš	*pūnī-s*	kažnjavaš
		lĕg-ĭ-t	čita	*pūnĭ-t*	kažnjava
		lĕg-ī-mŭs	čitamo	*punī-mŭs*	kažnjavamo
		lĕg-ī-tĭs	čitate	*punī-tĭs*	kažnjavate
		lĕg-ŭ-nt	čitaju	*pūni-ŭ-nt*	kažnjavaju
	Konjunktiv	*lĕg-ă-m*		*pūni-ă-m*	
		lĕg-ā-s		*pūni-ā-s*	
		lĕg-ă-t		*pūni-ă-t*	
		leg-ā-mŭs		*puni-ā-mŭs*	
		leg-ā-tĭs		*puni-ā-tĭs*	
		lĕg-ă-nt		*pūni-ă-nt*	
Imperfekt	Indikativ	*leg-ē-bă-m*	čitah	*puni-ē-bă-m*	kažnjavah
		leg-ē-bā-s	čitaše	*puni-ē-bā-s*	kažnjavaše
		leg-ē-bă-t	čitaše	*puni-ē-bă-t*	kažnjavaše
		leg-e-bā-mŭs	čitasmo	*puni-e-bā-mŭs*	kažnjavasmo
		leg-e-bā-tĭs	čitaste	*puni-e-bā-tĭs*	kažnjavaste
		leg-ē-bă-nt	čitahu	*puni-ē-bă-nt*	kažnjavahu
	Konjunktiv	*lĕg-ĕ-rĕ-m*		*punī-rĕ-m*	
		lĕg-ĕ-rē-s		*punī-rē-s*	
		lĕg-ĕ-rĕ-t		*punī-rĕ-t*	
		leg-e-rē-mŭs		*puni-rē-mŭs*	
		leg-e-rē-tĭs		*puni-rē-tĭs*	
		lĕg-ĕ-rĕ-nt		*punī-rĕ-nt*	
Futur I		*leg-ă-m*	čitat ću	*pūni-ă-m*	kažnjavat ću
		lĕg-ē-s	čitat ćeš	*pūni-ē-s*	kažnjavat ćeš
		lĕg-ĕ-t	čitat će	*pūni-ĕ-t*	kažnjavat će
		leg-ē-mŭs	čitat ćemo	*puni-ē-mŭs*	kažnjavat ćemo
		leg-ē-tĭs	čitat ćete	*puni-ē-tĭs*	kažnjavat ćete
		lĕg-ĕ-nt	čitat će	*pūni-ĕ-nt*	kažnjavat će

AKTIV				
Oblici prezentske osnove				
	I konjugacija		II konjugacija	
Imperativ	I Sing. 2. lice			
	laudā	hvali	*mŏnē*	opominji
	Plur. 2. lice			
	laudā-tĕ	hvalite	*monē-tĕ*	opominjite
	II Sing. 2. lice			
	laudā-tō	hvali	*monē-tō*	opominji
	3. lice			
	laudā-tō	neka hvali	*monē-tō*	neka opominje
	Plur. 2. lice			
	lauda-tōtĕ	hvalite	*mone-tōtĕ*	opominjite
	3. lice			
	laudă-ntō	neka hvale	*monĕ-ntō*	neka opominju
Glagolska imena	Infinitiv prezenta:			
	laudā-rĕ	hvaliti	*monē-rĕ*	opominjati
	Particip prezenta:			
	laudā-ns,	hvaleći ili	*mŏnē-ns,*	opominjući ili
	laudă-ntĭs	onaj koji hvali	*mŏnĕ-ntĭs*	onaj koji opominje
	Gerund:			
	gen.			
	laudă-ndī	hvaljenja	*monĕ-ndī*	opominjanja
	dat.			
	laudă-ndō	hvaljenju	*monĕ-ndō*	opominjanju
	akuz.			
	laudă-ndŭm	hvaljenje	*monĕ-ndŭm*	opominjanje
	abl.			
	laudă-ndō	hvaljenjem ili hvaleći	*monĕ-ndō*	opominjanjem ili opominjući

AKTIV					
Oblici prezentske osnove					
	III konjugacija		IV konjugacija		
Imperativ	I Sing. 2. lice				
	lĕg-ĕ	čitaj	*pūnī*	kažnjavaj	
	Plur. 2. lice				
	lĕg-ĭ-tĕ	čitajte	*punī-tĕ*	kažnjavajte	
	II Sing. 2. lice				
	lĕg-ĭ-tō	čitaj	*punī-tō*	kažnjavaj	
	3. lice				
	lĕg-ĭ-tō	neka čita	*punī-tō*	neka kažnjava	
	Plur. 2. lice				
	leg-i-tōtĕ	čitajte	*puni-tōtĕ*	kažnjavajte	
	3. lice				
	leg-ŭ-ntō	neka čitaju	*puni-ŭ-ntō*	neka kažnjavaju	
Glagolska imena	Infinitiv prezenta:				
	lĕg-ĕ-rĕ	čitati	*pūnī-rĕ*	kažnjavati	
	Particip prezenta				
	lĕg-ē-ns,	čitajući ili	*pūni-ē-ns,*	kažnjavajući ili	
	leg-ĕ-ntĭs	onaj koji čita	*puni-ĕ-ntĭs*	onaj koji kažnjava	
	Gerund:				
	gen.				
	leg-ĕ-ndī	čitanja	*puni-ĕ-ndī*	kažnjavanja	
	dat.				
	leg-ĕ-ndō	čitanju	*puni-ĕ-ndō*	kažnjavanju	
	akuz.				
	leg-ĕ-ndŭm	čitanje	*puni-ĕ-ndŭm*	kažnjavanje	
	abl.				
	leg-ĕ-ndō	čitanjem ili čitajući	*puni-ĕ-ndō*	kažnjavanjem ili kažnjavajući	

§ *177.*

AKTIV					
Oblici perfektne osnove					
		I konjugacija		II konjugacija	
Perfekt	Indikativ	*laudāv-ī*	pohvalio sam	*mŏnŭ-ī*	opomenuo sam
		laudāv-istī	pohvalio si	*monu-istī*	opomenuo si
		laudāv-ĭt	pohvalio je	*mŏnŭ-ĭt*	opomenuo je
		laudāv-ĭmus	pohvalili smo	*monŭ-ĭmus*	opomenuli smo
		laudāv-istis	pohvalili ste	*monu-istis*	opomenuli ste
		laudāv-ērunt	pohvalili su	*monu-ērunt*	opomenuli su
	Konjunktiv	*laudāv-ĕrĭ-m*		*monŭ-ĕrĭ-m*	
		laudāv-ĕrĭ-s		*monŭ-ĕrĭ-s*	
		laudāv-ĕrĭ-t		*monŭ-ĕrĭ-t*	
		laudāv-ĕrĭ-mus		*monŭ-ĕrĭ-mŭs*	
		laudāv-ĕrĭ-tis		*monu-ĕrĭ-tĭs*	
		laudāv-ĕrĭ-nt		*monŭ-ĕrĭ-nt*	
Pluskvamperfekt	Indikativ	*laudāv-ĕră-m*	bijah pohvalio	*monŭ-ĕră-m*	bijah opomenuo
		laudāv-ĕrā-s	bijaše pohvalio	*monŭ-ĕrā-s*	bijaše opomenuo
		laudāv-ĕră-t	bijaše pohvalio	*monŭ-ĕră-t*	bijaše opomenuo
		laudāv-erā-mus	bijasmo pohvalili	*monu-erā-mus*	bijasmo opomenuli
		laudāv-erā-tis	bijaste pohvalili	*monu-erā-tis*	bijaste opomenuli
		laudāv-ĕră-nt	bijahu pohvalili	*monŭ-ĕră-nt*	bijahu opomenuli
	Konjunktiv	*laudāv-issĕ-m*		*monu-issĕ-m*	
		laudāv-issē-s		*monu-issē-s*	
		laudāv-issĕ-t		*monu-issĕ-t*	
		laudāv-issē-mus		*monu-issē-mus*	
		laudāv-issē-tis		*monu-issē-tis*	
		laudāv-issĕ-nt		*monu-issĕ-nt*	
Futur II		*laudāv-ĕr-ō*	budem pohvalio	*monŭ-ĕr-ō*	budem opomenuo
		laudāv-ĕrĭ-s	budeš pohvalio	*monŭ-ĕrĭ-s*	budeš opomenuo
		laudāv-ĕrĭ-t	bude pohvalio	*monŭ-ĕrĭ-t*	bude opomenuo
		laudāv-ĕrĭ-mus	budemo pohvalili	*monŭ-ĕrĭ-mŭs*	budemo opomenuli
		laudāv-ĕrĭ-tis	budete pohvalili	*monu-ĕrĭ-tĭs*	budete opomenuli
		laudāv-ĕrĭ-nt	budu pohvalili	*monŭ-ĕrĭ-nt*	budu opomenuli
		Infinitiv perfekta: *laudāv-issĕ*		*mŏnŭ-issĕ*	

AKTIV					
Oblici perfektne osnove					
		III konjugacija		IV konjugacija	
Perfekt	Indikativ	*lēg-ī*	pročitao sam	*punīv-ī*	kaznio sam
		lēg-istī	pročitao si	*punīv-istī*	kaznio si
		lēg-ĭt	pročitao je	*punīv-ĭt*	kaznio je
		lēg-ĭmus	pročitali smo	*punīv-ĭmus*	kaznili smo
		lēg-istis	pročitali ste	*punīv-istis*	kaznili ste
		lēg-ērunt	pročitali su	*punīv-ērunt*	kaznili su
	Konjunktiv	*lēg-ĕrĭ-m*		*punīv-ĕrĭ-m*	
		lēg-ĕrĭ-s		*punīv-ĕrĭ-s*	
		lēg-ĕrĭ-t		*punīv-ĕrĭ-t*	
		lēg-ĕrĭ-mus		*punīv-ĕrĭ-mus*	
		lēg-ĕrĭ-tis		*punīv-ĕrĭ-tis*	
		lēg-ĕri-nt		*punīv-ĕri-nt*	
Pluskvamperfekt	Indikativ	*lēg-ĕră-m*	bijah pročitao	*punīv-ĕră-m*	bijah kaznio
		lēg-ĕrā-s	bijaše pročitao	*punīv-erā-s*	bijaše kaznio
		lēg-ĕră-t	bijaše pročitao	*punīv-ĕră-t*	bijaše kaznio
		lēg-erā-mus	bijasmo pročitali	*punīv-erā-mus*	bijasmo kaznili
		lēg-erā-tis	bijaste pročitali	*punīv-erā-tis*	bijaste kaznili
		lēg-ĕră-nt	bijahu pročitali	*punīv-ĕră-nt*	bijahu kaznili
	Konjunktiv	*lēg-issĕ-m*		*punīv-issĕ-m*	
		lēg-issē-s		*punīv-issē-s*	
		lēg-issĕ-t		*punīv-issĕ-t*	
		lēg-issē-mus		*punīv-issē-mus*	
		lēg-issē-tis		*punīv-issē-tis*	
		lēg-issĕ-nt		*punīv-issĕ-nt*	
Futur II		*lēg-ĕr-ō*	budem pročitao	*punīv-ĕr-ō*	budem kaznio
		lēg-ĕrĭ-s	budeš pročitao	*punīv-ĕrĭ-s*	budeš kaznio
		lēg-ĕrĭ-t	bude pročitao	*punīv-ĕrĭ-t*	bude kaznio
		lēg-ĕrĭ-mus	budemo pročitali	*punīv-ĕrĭ-mus*	budemo kaznili
		lēg-ĕrĭ-tis	budete pročitali	*punīv-ĕrĭ-tis*	budete kaznili
		lēg-ĕrĭ-nt	budu pročitali	*punīv-ĕrĭ-nt*	budu kaznili
		Infinitiv perfekta: *lēg-issĕ*		*punīv-issĕ*	

§ *178.*

PASIV			
Oblici prezentske osnove			
		I konjugacija	II konjugacija
Prezent	Indikativ	*laudŏ-r* *laudā-ris* *laudā-tur* *laudā-mur* *laudā-mĭni* *laudă-ntur* bivam hvaljen, hvale me, hvalim se	*mŏnĕ-ŏ-r* *monē-ris* *monē-tur* *monē-mur* *monē-mĭni* *monĕ-ntur* bivam opominjan, opominju me, opominjem se
	Konjunktiv	*laudĕ-r* *laudē-ris* *laudē-tur* *laudē-mur* *laudē-mĭni* *laudĕ-ntur*	*mŏnĕ-ă-r* *mone-ā-ris* *mone-ā-tur* *mone-ā-mur* *mone-ā-mĭni* *mone-ă-ntur*
Imperfekt	Indikativ	*laudā-bă-r* *laudā-bā-ris* *laudā-bā-tur* *laudā-bā-mur* *laudā-bā-mĭni* *laudā-bă-ntur* bijah hvaljen, hvaljahu me, hvaljah se	*monē-bă-r* *monē-bā-ris* *monē-bā-tur* *monē-bā-mur* *monē-bā-mĭni* *monē-bă-ntur* bijah opominjan, opominjahu me, opominjah se
	Konjunktiv	*laudā-rĕ-r* *laudā-rē-ris* *laudā-rē-tur* *laudā-rē-mur* *laudā-rē-mĭni* *laudā-rĕ-ntur*	*monē-rĕ-r* *monē-rē-ris* *monē-rē-tur* *monē-rē-mur* *monē-rē-mĭni* *monē-rĕ-ntur*
Futur I		*laudā-bŏ-r* *laudā-bĕ-ris* *laudā-bĭ-tur* *laudā-bĭ-mur* *laudā-bĭ-mĭni* *lauda-bŭ-ntur* bit ću hvaljen, hvalit će me, hvalit ću se	*monē-bŏ-r* *monē-bĕ-ris* *monē-bĭ-tur* *monē-bĭ-mur* *monē-bĭ-mĭni* *monē-bŭ-ntur* bit ću opominjan, opominjat će me, opominjat ću se
Imperativ se ne upotrebljava			
Glagolska imena		Infinitiv prezenta: *laudā-rī* biti hvaljen	*monē-rī* biti opominjan
		Gerundiv: *laudă-ndus, -a, -um* onaj koji treba da se hvali	*monĕ-ndus, -a, -um* onaj koji treba da se opominje

PASIV					
Oblici prezentske osnove					
		III konjugacija		IV konjugacija	
Prezent	Indikativ	*lĕg-ŏ-r* *lĕg-ĕ-ris* *lĕg-ĭ-tur* *lĕg-ĭ-mur* *leg-ĭ-mĭni* *leg-ŭ-ntur*	bivam čitan, čitaju me. čitam se	*pūni-ŏ-r* *punī-ris* *punī-tur* *punī-mur* *punī-mĭni* *puni-ŭ-ntur*	bivam kažnjavan. kažnjavaju me, kažnjavam se
	Konjunktiv	*lĕg-ă-r* *leg-ā-ris* *leg-ā-tur* *leg-ā-mur* *leg-ā-mĭni* *leg-ă-ntur*		*pūni-ă-r* *puni-ā-ris* *puni-ā-tur* *puni-ā-mur* *puni-ā-mĭni* *puni-ă-ntur*	
Imperfekt	Indikativ	*lĕg-ē-bă-r* *leg-ē-bā-ris* *leg-ē-bā-tur* *leg-ē-bā-mur* *leg-ē-bā-mĭni* *leg-ē-ba-ntur*	bijah čitan, čitahu me, čitah se	*puni-ē-bă-r* *puni-ē-bā-ris* *puni-ē-bā-tur* *puni-ē-bā-mur* *puni-ē-bā-mĭni* *puni-ē-ba-ntur*	bijah kažnjavan, kažnjavahu me, kažnjavah se
	Konjunktiv	*lĕg-ĕ-rĕ-r* *leg-e-rē-ris* *leg-e-rē-tur* *leg-e-rē-mur* *leg-e-rē-mĭni* *leg-e-rĕ-ntur*		*punī-rĕ-r* *puni-rē-ris* *puni-rē-tur* *puni-rē-mur* *puni-rē-mĭni* *puni-rĕ-ntur*	
Futur I		*lĕg-ă-r* *leg-ē-ris* *leg-ē-tur* *leg-ē-mur* *leg-ē-mĭni* *leg-ĕ-ntur*	bit ću čitan, čitat će me, čitat ću se	*pūni-ă-r* *puni-ē-ris* *puni-ē-tur* *puni-ē-mur* *puni-ē-mĭni* *puni-ĕ-ntur*	bit ću kažnjavan, kažnjavat će me, kažnjavat ću se
Imperativ se ne upotrebljava					
Glagolska imena		Infinitiv prezenta: *lĕg-ī* biti čitan		*punī-rī* biti kažnjavan	
		Gerundiv: *leg-ĕ-ndus, -a, -um* onaj koji treba da se čita		*punī-ĕ-ndus, -a, -um* onaj koji treba da se kažnjava	

§ *179.*

		I konjugacija			II konjugacija		
PASIV							
Oblici participske osnove							
Perfekt	Indikativ	*laudātus, -a, -um*	*sŭm* *ĕs* *ĕst*	pohvaljen sam, pohvalili su me	*mŏnĭtus, -a, -um*	*sŭm* *ĕs* *ĕst*	opomenut sam, opomenuli su me
		laudāti, -ae, -a	*sŭmus* *estis* *sŭnt*		*mŏnĭti, -ae, -a*	*sŭmus* *estis* *sŭnt*	
	Konjunktiv	*laudātus, -a, -um*	*sĭm* *sīs* *sĭt*		*mŏnĭtus, -a, -um*	*sĭm* *sīs* *sĭt*	
		laudāti, -ae, -a	*sīmus* *sītis* *sĭnt*		*mŏnĭti, -ae, -a*	*sīmus* *sītis* *sĭnt*	
Pluskvamperfekt	Indikativ	*laudātus, -a, -um*	*ĕrăm* *ĕrās* *ĕrăt*	bijah pohvaljen, bili su me pohvalili	*mŏnĭtus, -a, -um*	*ĕrăm* *ĕrās* *ĕrăt*	bijah opomenut, bili su me opomenuli
		laudāti, -ae, -a	*erāmus* *erātis* *ĕrănt*		*mŏnĭti, -ae, -a*	*erāmus* *erātis* *ĕrănt*	
	Konjunktiv	*laudātus, -a, -um*	*essĕm* *essēs* *essĕt*		*mŏnĭtus, -a, -um*	*essĕm* *essēs* *essĕt*	
		laudāti, -ae, -a	*essēmus* *essētis* *essĕnt*		*mŏnĭti, -ae, -a*	*essēmus* *essētis* *essĕnt*	
Futur II		*laudātus, -a, -um*	*ĕrō* *ĕrĭs* *ĕrĭt*	budem pohvaljen	*mŏnĭtus, -a, -um*	*ĕrō* *ĕrĭs* *ĕrĭt*	budem opomenut
		laudāti, -ae, -a	*ĕrĭmus* *ĕrĭtis* *ĕrŭnt*		*mŏnĭti, -ae, -a*	*ĕrĭmus* *ĕrĭtis* *ĕrŭnt*	

PASIV

Oblici participske osnove

		III konjugacija			IV konjugacija		
Perfekt	Indikativ	*lēctus,* *-a, -um*	*sŭm* *ĕs* *ĕst*	pročitan sam, pročitali	*punītus,* *-a, -um*	*sŭm* *ĕs* *ĕst*	kažnjen sam, kaznili
		lēcti, *-ae, -a*	*sŭmus* *estis* *sŭnt*	su me	*punīti,* *-ae, -a*	*sŭmus* *estis* *sŭnt*	su me
	Konjunktiv	*lēctus,* *-a, -um*	*sĭm* *sīs* *sĭt*		*punītus,* *-a, -um*	*sĭm* *sīs* *sĭt*	
		lēcti, *-ae, -a*	*sīmus* *sītis* *sĭnt*		*punīti,* *-ae, -a*	*sīmus* *sītis* *sĭnt*	
Pluskvamperfekt	Indikativ	*lēctus,* *-a, -um*	*ĕrăm* *ĕrās* *ĕrăt*	bijah pročitan, bili su me	*punītus,* *-a, -um*	*ĕrăm* *ĕrās* *ĕrăt*	bijah kažnjen, bili su me
		lēcti, *-ae, -a*	*erāmus* *erātis* *ĕrănt*	pročitali	*punīti,* *-ae, -a*	*erāmus* *erātis* *ĕrănt*	kaznili
	Konjunktiv	*lēctus,* *-a, -um*	*essĕm* *essēs* *essĕt*		*punītus,* *-a, -um*	*essĕm* *essēs* *essĕt*	
		lēcti, *-ae, -a*	*essēmus* *essētis* *essĕnt*		*punīti,* *-ae, -a*	*essēmus* *essētis* *essĕnt*	
Futur II		*lēctus,* *-a, -um*	*ĕrō* *ĕrĭs* *ĕrĭt*	budem pročitan	*punītus,* *-a, -um*	*ĕrō* *ĕrĭs* *ĕrĭt*	budem kažnjen
		lēcti, *-ae, -a*	*ĕrĭmus* *ĕrĭtis* *ĕrŭnt*		*punīti,* *-ae, -a*	*ĕrĭmus* *ĕrĭtis* *ĕrŭnt*	

Oblici participske osnove	
Glagolska imena	
I konjugacija	II konjugacija
Particip perfekta pasiva:	
laudātus, -a, -um pohvaljen, -a, -o	*mŏnĭtus, -a, -um* opomenut, -a, -o
Infinitiv perfekta pasiva:	
laudātum, -am, -um *(-us, -a, -um) esse*	*mŏnĭtum, -am, -um* *(-us, -a, -um) esse*
Particip futura aktiva:	
laudatūrus, -a, -um onaj koji će hvaliti	*monitūrus, -a, -um* onaj koji će opominjati
Infinitiv futura aktiva:	
laudatūrum, -am, -um *(-us, -a, -um) esse*	*monitūrum, -am, -um* *(-us, -a, -um) esse*
Infinitiv futura pasiva:	
laudātum īrī	*mŏnĭtum īrī*
Supin:	
laudātum *laudātū*	*mŏnĭtum* *mŏnĭtū*

Oblici participske osnove	
Glagolska imena	
III konjugacija	IV konjugacija
Particip perfekta pasiva:	
lēctus, -a, -um pročitan, -a, -o	*punītus, -a, -um* kažnjen, -a, -o
Infinitiv perfekta pasiva:	
lēctum, -am, -um *(-us, -a, -um) esse*	*punītum, -am, -um* *(-us, -a, -um) esse*
Particip futura aktiva:	
lectūrus, -a, -um onaj koji će čitati	*punitūrus, -a, -um* onaj koji će kazniti
Infinitiv futura aktiva:	
lectūrum, -am, -um *(-us, -a, -um) esse*	*punitūrum, -am, -um* *(-us, -a, -um) esse*
Infinitiv futura pasiva:	
lēctum īrī	*punītum īrī*
Supin:	
lēctum *lēctū*	*punītum* *punītū*

§ *180.*

Verba deponentia

Verba deponentia zovu se oni glagoli koji imaju pasivne oblike, a značenje aktivno. Te su glagole stari gramatici nazvali tako jer su smatrali da su odložili *(depōnĕre)* aktivne oblike, odnosno pasivno značenje. Njihovo shvaćanje nije sasvim točno jer mnogi od tih glagola nisu nikad ni imali aktivnih oblika. Deponentni su glagoli postojali već u indoevropskom prajeziku, ponajviše s refleksivnim značenjem. U latinskom to se refleksivno značenje kod nekih glagola još osjeća, npr. *laetor* veselim se, *irāscor* ljutim se, a kod nekih se potpuno izgubilo, npr. *lŏquor* govorim. *Verba deponentia* konjugiraju se jednako kao pasiv običnih glagola.

Kao i aktivni glagoli, tako i deponentni mogu biti prelazni ili neprelazni, npr. *hortor ălĭquem* hrabrim nekoga, *mŏrior* umirem.

Ipak imaju ove aktivne oblike:

1. particip prezenta,
2. particip futura aktiva,
3. infinitiv futura aktiva,
4. gerund,
5. supin.

Gerundiv je jedini oblik koji ima pasivno značenje, npr.
hortandus, -a, -um onaj koji treba da se hrabri

Verba deponentia navode se u 1. licu prezenta, infinitivu prezenta i 1. licu perfekta, npr. *hortor, hortāri, hortātus sum.*

Ima nekoliko glagola koji se javljaju i kao aktivni i kao deponentni, bez razlike u značenju, npr.

mĕreo, 2. mĕrui, mĕrĭtum *mĕreor, 2. mĕrĭtus sum*	zaslužiti
assentio, 4. sensi, sensum *assentior, 4. (assensus sum)*	pristajati

augŭro, 1. *augŭror, 1.*	tumačiti znamenja; slutiti	*pŏpŭlo, 1.* *pŏpŭlor, 1.*	harati
făbrĭco, 1. *făbrĭcor, 1.*	tesati; graditi	*dispertio, 4.* *dispertior, 4.*	razdjeljivati

Konjugacija deponentnih glagola

		I konjugacija	II konjugacija
Prez.	ind.	*hortŏr* *hortāris* hrabrim	*pollĭceŏr* *pollicēris* obećavam
	konj.	*horter* *hortēris*	*pollĭcĕar* *polliceāris*
Imperf.	ind.	*hortābar* *hortabāris* hrabrah	*pollicēbar* *pollicebāris* obećavah
	konj.	*hortārer* *hortarēris*	*pollicērer* *pollicerēris*
Fut. I		*hortābor* *hortāběris* hrabrit ću	*pollicēbor* *pollicēběris* obećavat ću
Perf.	ind.	*hortātus sŭm* *hortātus ĕs* ohrabrio sam	*pollĭcĭtus sŭm* *pollĭcĭtus ĕs* obećao sam
	konj.	*hortātus sĭm* *hortātus sīs*	*pollĭcĭtus sĭm* *pollĭcĭtus sīs*
Plkvp.	ind.	*hortātus ĕram* *hortātus ĕras* bijah ohrabrio	*pollĭcĭtus ĕram* *pollĭcĭtus ĕras* bijah obećao
	konj.	*hortātus essem* *hortātus esses*	*pollĭcĭtus essem* *pollĭcĭtus esses*
Fut. II		*hortātus ĕro* *hortātus ĕris* budem ohrabrio	*pollĭcĭtus ĕro* *pollĭcĭtus ĕris* budem obećao
Imperativ		*hortāre* hrabri *hortāmĭni* hrabrite	*pollicēre* obećavaj *pollicēmĭni* obećavajte

Konjugacija deponentnih glagola

		III konjugacija	IV konjugacija
Prez.	ind.	*sĕquŏr* *sĕquĕris* pratim	*largĭŏr* *largīris* darujem
	konj.	*sĕquar* *sequāris*	*largĭar* *largiāris*
Imperf.	ind.	*sequēbar* *sequebāris* praćah	*largiēbar* *largiebāris* darivah
	konj.	*sĕquĕrer* *sequerēris*	*largīrer* *largirēris*
Fut. I		*sĕquar* *sequēris* pratit ću	*largĭar* *largiēris* darivat ću
Perf.	ind.	*secūtus sŭm* *secūtus ĕs* otpratio sam	*largītus sŭm* *largītus ĕs* darovao sam
	konj.	*secūtus sĭm* *secūtus sīs*	*largītus sĭm* *largītus sīs*
Plkvp.	ind.	*secūtus ĕram* *secūtus ĕras* bijah otpratio	*largītus ĕram* *largītus ĕras* bijah darovao
	konj.	*secūtus essem* *secūtus esses*	*largītus essem* *largītus esses*
Fut. II		*secūtus ĕro* *secūtus ĕris* budem otpratio	*largītus ĕro* *largītus ĕris* budem darovao
Imperativ		*sĕquĕre* prati *sequĭmĭni* pratite	*largīre* daruj *largīmĭni* darujte

Glagolska imena

	I i II konjugacija	III i IV konjugacija
Inf. prez.	*hortārī* hrabriti	*sĕquī* pratiti
	pollicērī obećavati	*largīrī* darivati
Inf. perf.	*hortātum, -am, -um esse* *pollĭcĭtum, -am, -um esse*	*secūtum, -am, -um esse* *largītum, -am, -um esse*
Inf. fut.	*hortatūrum, -am, -um esse* *pollicitūrum, -am, -um esse*	*secutūrum, -am, -um esse* *largitūrum, -am, -um esse*
Part. prez.	*hortans* *hortantis* hrabreći	*sĕquens* *sequentis* prateći
	pollĭcens *pollicentis* obećavajući	*largiens* *largientis* darujući
Part. perf.	*hortātus* ohrabrivši	*secūtus* otprativši
	pollĭcĭtus obećavši	*largītus* darovavši
Part. fut.	*hortatūrus* koji će hrabriti	*secutūrus* koji će pratiti
	pollicitūrus koji će obećavati	*largitūrus* koji će darivati
Gerund	*hortandi* hrabrenja	*sequendi* praćenja
	pollicendi obećavanja	*largiendi* darivanja
Gerundiv	*hortandus* koji treba da se hrabri	*sequendus* koji treba da se prati
	pollicendus koji treba da se obećava	*largiendus* koji treba da se daruje
Supin	*hortātum* *hortātū*	*secūtum* *secūtū*
	pollĭcĭtum *pollĭcĭtū*	*largītum* *largītū*

§ *181.*

Verba semideponentia

Verba semideponentia (poluodložni) zovu se oni glagoli kojima su oblici prezentske osnove aktivni, dok perfekt, pluskvamperfekt i futur II imaju pasivne oblike s aktivnim značenjem.

To su glagoli:

audeo, audēre, ausus sum usuditi se
gaudeo, gaudēre, gavīsus sum radovati se
sŏleo, solēre, sŏlĭtus sum običavati
fīdo, fīdĕre, fīsus sum uzdati se
confīdo, confīdĕre, confīsus sum pouzdati se
diffīdo, diffīdĕre, diffīsus sum ne uzdati se

§ *182.*

Glagol *revertor, reverti, reverti, reversus* (vratiti se) tvori od prezentske osnove pasivne oblike, a od perfektne osnove aktivne.

Prezent	
revertor	*revertĭmur*
revertĕris	*revertĭmĭni*
revertĭtur	*revertuntur*
Perfekt	
reverti	*revertĭmus*
revertisti	*revertistis*
revertit	*revertērunt*

§ *183.*

Particip perfekta deponentnih glagola prevodi se našim glagolskim prilogom prošlosti na -vši:

hortātus ohrabrivši
pollĭcĭtus obećavši
secūtus otprativši
largītus darovavši

§ *184.*

Neki participi perfekta deponentnih glagola imaju uz aktivno značenje i pasivno. Najobičniji su:

comitātus otprativši i otpraćen
confessus priznavši i priznat
pāctus ugovorivši i ugovoren
dimēnsus izmjerivši i izmjeren
expertus iskušavši i iskušan
partītus podijelivši i podijeljen

§ *185.*

Neki participi perfekta deponentnih i semideponentnih glagola često imaju značenje participa prezenta, npr.

arbitrātus smatrajući
sŏlĭtus običavajući
vĕrĭtus bojeći se
rătus misleći
confīsus uzdajući se
ūsus upotrebljavajući

§ *186.*

Ovi aktivni glagoli imaju u participu perfekta pasiva aktivno značenje:

cenāre — *cenātus* koji je ručao
iurāre — *iurātus* koji se zakleo
potāre — *pōtus* koji je pio
prandēre — *prānsus* koji je doručkovao.

§ *187.*

Glagoli na -ĭo III konjugacije

Petnaest glagola III konjugacije koji se svršavaju na *-ĭo* konjugira se u oblicima prezentske osnove djelomično po III, a djelomično po IV konjugaciji.

AKTIV		
Oblici prezentske osnove		
	Indikativ	Konjunktiv
Prezent	*căpĭ-ŏ* uzimam *căpĭ-s* *căpĭ-t* *căpĭ-mus* *căpĭ-tis* *capĭ-unt*	*căpĭ-ăm* *capi-ās* *capi-ăt* *capi-āmus* *capi-ātis* *capi-ănt*
Imperfekt	*capi-ēba-m* uzimah *capi-ēba-s* *capi-ēba-t* *capi-ebā-mus* *capi-ebā-tis* *capi-ēba-nt*	*căp-ĕrĕm* *cap-ĕrēs* *cap-ĕrĕt* *cap-ĕrēmus* *cap-ĕrētis* *cap-ĕrĕnt*
Futur I	*căpĭ-ă-m* uzimat ću *capi-ē-s* *capi-ĕ-t* *capi-ē-mus* *capi-ē-tis* *capi-ĕ-nt*	
Imperativ	I Sing. *căpĕ* uzimaj Plur. *căpĭ-te* uzimajte II Sing. *căpĭ-tō* uzimaj *căpĭ-tō* neka uzima *căpi-tōte* uzimajte *căpĭ-u-ntō* neka uzimaju	
Glagolska imena	Infinitiv prezenta: *căpĕ-re* uzimati	
	Participprezenta: *căpĭ-ens, -entis* uzimajući; onaj koji uzima	

Vremena od perfektne osnove *cēpi* i participske *captus* tvore se jednako kao i kod svih konjugacija.

PASIV				
Oblici prezentske osnove				
	Indikativ		Konjunktiv	
Prezent	*căpĭ-o-r* *căp-ĕ-ris* *căpĭ-tur* *căpĭ-mur* *căpĭ-mĭni* *capi-u-ntur*	bivam uziman, uzimaju me, uzimam se	*căpĭ-ă-r* *capi-ā-ris* *capi-ā-tur* *capi-ā-mur* *capi-ā-mĭni* *capi-ă-ntur*	
Imperfekt	*căpĭ-ēba-r* *capi-ebā-ris* *capi-ebā-tur* *capi-ebā-mur* *capi-ebā-mĭni* *capi-ebă-ntur*	bijah uziman, uzimahu me, uzimah se	*căp-ĕrē-r* *cap-erē-ris* *cap-erē-tur* *cap-erē-mur* *cap-erē-mĭni* *cap-erĕ-ntur*	
Futur I	*căpĭ-ă-r* *capi-ē-ris* *capi-ē-tur* *capi-ē-mur* *capi-ē-mĭni* *capi-ĕ-ntur*	bit ću uziman, uzimat će me, uzimat ću se		
Glagolsko ime	Gerundiv: *capi-e-ndus, -a, -um* onaj koji treba da se uzima			

Osnova toga glagola svršava se na -ĭ *(căpĭ-)*, koje se gubi ispred -ĕ (izuzevši *căpiēt, căpiĕnt* i *căpiĕndus)*. Ispred -*r* i na kraju riječi krajnje -ĭ prelazi u *ĕ (căpĕris, căpĕre, căpĕ)*.

§ 188.

Kao *căpĭo* konjugiraju se ovi glagoli i njihove složenice:
cŭpio, 3. cupīvi, cupītum željeti
făcio, 3. fēci, factum činiti
fŏdio, 3. fōdi, fossum kopati
fŭgio, 3. fūgi, — bježati

iăcio, 3. iēci, iactum bacati
lăcio, 3. —, — koji se javlja samo u složenicama:
allĭcio, 3. allexi, allectum namamiti
pellĭcio, 3. pellexi, pellectum primamiti
părio, 3. pĕpĕri, partum rađati
quătio, 3. —, — tresti
i njegove složenice:
concŭtio, 3. concussi, concussum potresti
percŭtio, 3. percussi, percussum udarati
răpio, 3. răpui, raptum grabiti
săpio, 3, săpii, — imati okus; biti mudar
spĕcio, 3. spexi, spectum gledati
i njegove složenice:
conspĭcio, 3. conspexi, conspectum ugledati
despĭcio, 3. despexi, despectum gledati odozgo; prezirati
perspĭcio, 3. perspexi, perspectum ogledati
grădior, grădi, gressus sum stupati (isp. gredem)
mŏrior, mŏri, mortuus sum umrijeti
pătior, păti, passus sum trpjeti, dopuštati

TVORBA OSNOVA KOD GLAGOLA

§ 189.

Glagolska je osnova onaj dio glagola iz kojega su izvedene sve ostale osnove i koji je nosilac značenja.

§ 190.

A. Prezentska osnova

Kod mnogih je glagola prezentska osnova jednaka glagolskoj. Takve su prezentske osnove ili oduvijek bile jednake glagolskoj ili su se prvotno razlikovale, ali su se djelovanjem glasovnih zakona s njome izjednačile, npr.

Od glagola *lĕgĕre* (čitati) *leg* je ujedno glagolska i prezentska osnova.

Od glagola *laudāre* (hvaliti) *lauda* je isto tako prezentska i glagolska osnova, no kod toga se glagola nekoć prezentska osnova razlikovala od glagolske. (Prezentska je, naime, osnova imala oblik: **laudaio-* ili **laudaie-*.)

Kod većine glagola na *-āre, -ēre, -īre* prezentska se osnova izjednačila s glagolskom.

Glagoli na *-ĕre* tvore prezentsku osnovu od glagolske ponajviše proširivanjem, i to na više načina:

1. dodavanjem konsonanta *t*, npr. od glagola *flectĕre* (pregibati) glagolska je osnova *flec-*, a prezentska *flec-t-*, isporedi perfekt *flec-si* = *flexi;*

2. dodavanjem nazala *n*, npr. od glagola *spernĕre* (prezirati) glagolska je osnova *sper-*, isp *spre-tus*, a prezentska *sper-n-*. Kad se to *n* nađe iza konsonanta *l*, dolazi do asimilacije *ln* = *ll*, npr. *pel-no* = *pello* (gonim), *tol-no* = *tollo* (dižem);

3. umetanjem nazala *m* ili *n* u samu glagolsku osnovu, npr. od glagola *rumpĕre* (lomiti) glagolska je osnova *rup-* (isp. perfekt *rūp-i*), a prezentska *ru-m-p-;* od *frango* (razbiti) glagolska je osnova *frag-* (isp. *fragmentum*), a prezentska *fra-n-g-;*

4. prezentskom reduplikacijom; ona nastaje tako da se pred glagolsku osnovu stavi slog koji se sastoji od početnog konsonanta te osnove i vokala *i*, npr. *si-st-o* (stavljam); *gi-gn-o* rađam (*gn* stoji prema *gĕn* u perfektu *gĕn-ui* kao naše br-ati prema ber-em, tj. u prijevojnom odnosu).

§ 191.

B. Perfektna osnova

I perfektna se osnova tvori na različne načine:

1. proširivanjem glagolske osnove glasom *v*, npr. *laudā-v-i*, *flē-v-i*, *audī-v-i*.

Kod mnogih glagola, osobito kod konsonantskih osnova, perfektni završetak *vi* prešao je u *ŭi*, npr.

ăl-ĕ-re (hraniti), perfekt *ăl-ŭ-i; cŏl-ĕ-re* (štovati), perfekt *cŏl-ŭ-i; docē-re* (učiti), perfekt *dŏc-ŭ-i;*

2. sufiksom *-s-* koji se dodaje konsonantskim osnovama, npr.

carpĕre (brati), perfekt *carp-s-i*
scrībĕre (pisati), perfekt *scrīp-s-i* (asimilacijom od *scrīb-si*)
dīcĕre (reći), perfekt *dīc-s-i* = *dīxi*
rĕgĕre (upravljati), perfekt *rēg-s-i* = *rēxi*
divīdĕre (dijeliti), perfekt *divīd-s-i*, ispadanjem *d* = *divīsi*
sūmĕre (uzeti), perfekt *sūm-s-i*, od toga umetanjem konsonanta *p*: *sūm-p-s-i*.

Perfekti na *-si* stara su aorisna tvorba.

3. prijevojem, tj. produljivanjem osnovnog vokala, npr.

sĕdeo (sjedim), perfekt *sēd-i*	*lĕgo* (čitam), perfekt *lēg-i*
ĕmo (kupujem), perfekt *ēm-i*	*ăgo* (radim), perfekt *ēg-i*
făcio (činim), perfekt *fēc-i*	*vĕnio* (dolazim), perfekt *vēn-i*

4. perfektnom reduplikacijom; početni se suglasnik s vokalom *ĕ* stavlja pred glagolsku osnovu, npr.

tendo (pružam), perf. *te-tend-i*	*pello* (gonim), perfekt *pe-pŭl-i*
cădo (padam), perfekt *cĕ-cĭd-i*	*fallo* (varam), perfekt *fe-fell-i*
părio (rađam), perfekt *pĕ-pĕr-i*	*căno* (pjevam), perfekt *cĕ-cĭn-i*

Katkada se vokal *e* u perfektnoj reduplikaciji izjednačuje s vokalom glagolske osnove, npr.

pōsco (tražim), perfekt *po-posc-i* (mjesto *peposci*)
curro (trčim), perfekt *cu-curr-i*
mordeo (grizem), perfekt *mo-mord-i*.

Ako glagol počinje sa *sp* ili *st*, u reduplikaciji se ponavljaju oba konsonanta, a ne samo prvi, npr.

spondeo (obećavam), perfekt *spo-pond-i* (disimilacijom mjesto **spo-spond-i*)

sto (stojim), perfekt *stĕ-t-i* (disimilacijom mjesto **ste-st-i*).

Složeni glagoli obično gube reduplikaciju, npr.

cădo (padam), perfekt *cĕcĭdi*, ali *incĭdo* (upadam), perfekt *incĭdi*

spondeo (obećavam), perfekt *spopondi*, ali *respondeo* (odgovaram), perfekt *respondi*

tendo (pružam), perfekt *tetendi*, ali *attendo* (napinjem), perfekt *attendi*.

Kod nekih složenih glagola ispao je vokal *e* iz reduplikacije, npr.

repello (suzbijam) ima perfekt *re-p-pŭl-i* (od *re-pĕ-pŭl-i*)
repĕrio (nalazim) ima perfekt *re-p-pĕr-i* (od *re-pĕ-pĕr-i*)
rĕfĕro (vraćam) ima perfekt *re-t-tŭl-i* (od *re-tĕ-tŭl-i*)

5. kod vokalskih osnova bez ikakva dodatka, tako da je perfektna osnova jednaka prezentskoj, npr. od *stătuo* (određujem) *trĭbuo* (podjeljujem) perfekti glase: *stătu-i*, *trĭbu-i*.

§ 192.

C. Participska osnova

Particip perfekta pasiva tvori se od glagolske osnove, sufiksa *-to-* i nominativnog završetka *-s*, npr. *lauda-to-s*. U krajnjem slogu nekadašnje *o* ispred *s* prešlo je u *u*, pa odatle *laudā-tus*. Prema *laudātus* ženski je rod *laudā-ta*, a srednji *laudā-tum*. Isto tako tvore se i drugi participi perfekta pasiva: *delē-tus, -ta, -tum; lēc-tus, -ta, -tum; punī-tus, -ta, -tum* itd.

Kod nekih je glagola djelovanjem glasovnih zakona i analogije nastavak *-tus* prešao u *-sus*, npr.

vīsus od **vid-to-s* *pulsus* od **pul-to-s*
missus od **mit-to-s* *fixus* od **fig-to-s*

U participu perfekta nekih glagola I i II konjugacije vokali *a* i *e* prelaze ispred *-tus* u *i* ili ispadaju, npr.

dŏmĭtus od *domāre* (krotiti) *sectus* od *secāre* (sjeći)
mŏnĭtus od *monēre* (opominjati) *doctus* od *docēre* (učiti)

TVORBA GLAGOLSKIH OBLIKA

A. Oblici prezentske osnove

§ 193.

Indikativ prezenta aktivnoga I, II i IV konjugacije tvori se tako da se prezentskoj osnovi neposredno dodaju lični nastavci, npr.

laudā-ō, od toga stezanjem *laudō, dēle-t, punī-tis*.

Jedino u 3. licu plurala IV konjugacije umetnut je između osnove i ličnog nastavka tematski (osnovni) vokal *-u-*, npr. *pūni-u-nt*.

Kod glagola III konsonantske konjugacije stoji između osnove i ličnog nastavka za 2. i 3. lice singulara i za 1. i 2. lice plurala tematski vokal *-ĭ-*, a za 3. lice plurala *-ŭ-*, npr.

lĕg-i-s, lĕg-i-t, lĕg-ĭ-mus, lĕg-ĭ-tis, lĕg-u-nt.

Indikativ prezenta pasivnoga zadržava u 1. licu singulara aktivni završetak *-o* i prima pasivni nastavak *-r*, na primjer *laudo-r*. Ostala lica I, II i IV konjugacije tvore se tako da se lični nastavci dodaju neposredno prezentskoj osnovi, npr. *laudā-tur, delē-mur, punī-mĭni.*

U 3. licu plurala IV konjugacije umetnut je kao kod aktiva između osnove i nastavka tematski vokal *-u-*, npr. *puni-u-ntur*. U III konjugaciji nalazi se između osnove i nastavka za 2. lice singulara tematski vokal *-e-*, za 3. lice singulara i 1. i 2. lice plurala tematski vokal *-i-*, a za 3. lice plurala *-u-*, npr.

lĕg-ĕ-ris, lĕg-ĭ-tur, lĕg-ĭ-mur, leg-ĭ-mĭni, leg-u-ntur.

§ *194.*

Konjunktiv prezenta aktivnoga i pasivnoga II, III i IV konjugacije tvori se tako da se između prezentske osnove i ličnih nastavaka umeće vokal *-a-*, npr.

mŏne-a-m, mŏne-a-r, lĕg-a-t, lĕg-ā-tur, puni-ā-mus, puni-ā-mur.

U I konjugaciji između osnove i ličnih nastavaka umetnut je vokal *-e-*, koji se s krajnjim vokalom osnove *-a-* steže u *-ē-*, npr.
lauda-em = laudem, laudētur, laudēmur.

§ *195.*

Indikativ imperfekta aktivnoga i pasivnoga svih konjugacija tvori se pomoću završetaka: *-bam, -bās* itd. za aktiv, a *-bar, -bāris* itd. za pasiv, npr.

laudā-bam, laudā-bar, monē-bat, mone-bātur.

U III i IV konjugaciji pred tim završetkom stoji vokal *-e-*, npr.
leg-ē-bas, leg-e-bāris, puni-e-bāmus, puni-e-bāmur.

§ *196.*

Konjunktiv imperfekta aktivnoga i pasivnoga svih konjugacija tvori se tako da se između prezentske osnove i ličnih nastavaka umeće *-re-* (rotacizmom od nekadašnjeg *-se-*, isporedi *es-se-m)*, npr.

laudā-rĕ-m, laudā-rĕ-r, monē-rĕ-t, mone-rē-tur, puni-rē-tis, puni-rē-mĭni.

Jedino u III konjugaciji pred tim sufiksom stoji vokal *-e-*, npr.
lĕg-ĕ-re-s, leg-e-rē-ris.

§ 197.

F u t u r I a k t i v n i i p a s i v n i I i II konjugacije tvori se pomoću završetaka

za aktiv:	za pasiv:
-bo	*-bor*
-bis	*-bĕris*
-bit	*-bĭtur*
-bĭmus	*-bĭmur*
-bĭtis	*-bĭmĭni*
-bunt	*-buntur*

Npr. *laudā-bo, laudā-bor, monē-bĭmus, monē-bĭmur.*

U III i IV konjugaciji dodaju se prezentskoj osnovi ovi nastavci

za aktiv:	za pasiv:
-a-m	*-a-r*
-ē-s	*-ē-ris*
-e-t	*-ē-tur*
-ē-mus	*-ē-mur*
-ē-tis	*-ē-mĭni*
-e-nt	*-e-ntur*

Npr. *lĕg-a-m, lĕg-a-r, pūni-e-s, puni-ē-ris.*

B i l j e š k a — Latinski imperfekt na *-bam* i futur I na *-bo* složeni su glagolski oblici. Završeci *-bam* i *-bo* nisu obični sufiksi + lični nastavci, nego glagolski oblici korijena **bhu-*, od kojega je nastao i perfekt *fui*. *Bam* je preterit *(= eram)*, a *bo* konjunktiv s futurskim značenjem *(= ero)*.

§ 198.

I m p e r a t i v I u 2. licu singulara jednak je prezentskoj osnovi u I, II i IV konjugaciji, npr.

laudā, mŏnē, pūnī.

U III konjugaciji dodan je osnovi tematski vokal *-ĕ-*, npr.

lĕg-ĕ, scrīb-ĕ.

U 2. licu plurala dodan je prezentskoj osnovi I, II i IV konjugacije lični nastavak *-te*, npr. *laudā-te, monē-te, punī-te;* u III

konjugaciji stoji između osnove i nastavka *-te* tematski vokal *-ĭ-*, npr. *lĕg-ĭ-te.*

Imperativ II za I, II i IV konjugaciju tvori se tako da se osnovi doda za 2. i 3. lice singulara nastavak *-tō*, za 2. lice plurala *-tōte*, a za 3. lice plurala *-ntō*; jedino u IV konjugaciji u 3. licu plurala između osnove i nastavka stoji tematski vokal *-ŭ-*, npr.

laudā-tō, punī-tō, mone-tōte, lauda-ntō, ali *puni-u-ntō.*

U III konjugaciji umetnut je između osnove i nastavka u 2. i 3. licu singulara i u 2. licu plurala tematski vokal *-ĭ-*, a u 3. licu plurala *-ŭ-*, npr.

lĕg-ĭ-tō, leg-ĭ-tōte, leg-ŭ-ntō.

§ 199.

I n f i n i t i v p r e z e n t a a k t i v a I, II i IV konjugacije tvori se tako da se prezentskoj osnovi doda nastavak *-rĕ* (rotacizmom od *-se*, isp. *es-se, laudavis-se*), npr.

laudā-re, monē-re, punī-re.

U III konjugaciji između osnove i nastavka umetnut je tematski vokal *-ĕ*, npr. *lĕg-ĕ-re.*

I n f i n i t i v p r e z e n t a p a s i v a I, II i IV konjugacije tvori se tako da se prezentskoj osnovi doda sufiks *-rī*, a za III konjugaciju tako da se prezentskoj osnovi doda *-ī*, npr.

laudā-rī, monē-rī, punī-rī, lĕg-ī.

§ 200.

P a r t i c i p p r e z e n t a a k t i v a nastaje tako da se prezentskoj osnovi I i II konjugacije doda sufiks *-nt*, a u III i IV konjugaciji umetnut je između osnove i sufiksa *-nt-* tematski vokal *-e-*. Particip prezenta deklinira se po III deklinaciji; nominativ singulara tvori se dodavanjem nastavka *-s* (sigmatski) tako da *t* ispred *s* ispada, npr.

lauda-nt-s = *laudā-ns,* genitiv *laudă-nt-is; monē-ns, monĕ-nt-is, lĕg-ē-ns, legĕntis, puni-ē-ns, puniĕntis.*
O deklinaciji vidi § 85.

§ 201.

Gerund i gerundiv tvore se tako da se prezentskoj osnovi I i II konjugacije doda sufiks *-ndo*, a prezentskoj osnovi III i IV konjugacije *-e-ndo* (krajnje -o mijenja se prema glasovnim zakonima), npr.

lauda-ndi, mone-ndi, laudandus, -a, -um, monendus, -a, -um; leg-e-ndi, puni-e-ndi, legendus, -a, -um, puniendus, -a, -um.

B. Oblici perfektne osnove

§ 202.

Indikativ perfekta aktivnoga tvori se tako da se perfektnoj osnovi dodaju nastavci indikativa perfekta: *-ī, -istī, -ĭt, -ĭmus, -istis, -ērunt,* npr.

laudāv-i, lēg-ĭmus, puniv-ērunt.

Konjunktiv perfekta aktivnoga tvori se tako da se perfektnoj osnovi dodaju završeci *-ĕrim, -ĕris, -ĕrit, -ĕrĭmus, -ĕrĭtis, -ĕrint,* npr.

laudāv-ĕrim, monu-ĕrĭmus, leg-ĕrĭtis, punīv-ĕrint.

§ 203.

U indikativu pluskvamperfekta aktivnoga dodani su perfektnoj osnovi nastavci *-ĕram, -ĕras, -ĕrat, -erāmus, -erātis, -ĕrant,* npr.

laudāv-ĕram, monŭ-ĕras, leg-erāmus, punīv-ĕrant.

Konjunktiv pluskvamperfekta aktivnoga nastaje tako da se perfektnoj osnovi dodaju završeci: *-issem, -issēs, -isset, -issēmus, -issētis, -issent,* npr.

laudav-issem, monu-isses, leg-issētis, puniv-issent.

§ 204.

U futuru II dodaje se perfektnoj osnovi: *-ĕro, -ĕris, -ĕrit, -ĕrĭmus, -ĕrĭtis, -ĕrint,* npr.

laudāv-ĕro, monŭ-ĕris, leg-ĕrĭtis, punīv-ĕrint.

§ 205.

Infinitiv perfekta aktiva tvori se tako da se perfektnoj osnovi doda završetak *-isse*, npr.

laudav-isse, monu-isse, leg-isse, puniv-isse.

Bilješka — Oblici perfektne osnove nastali su pomoću nekadašnjeg aorisnog sufiksa *-is-*, koji se u oblicima izmijenio po glasovnim zakonima. Kad se sufiks *-is-* nađe pred vokalom, konsonant *s* po rotacizmu prelazi u *r*, a *i* ispred *r* prelazi u *e* (isp. *pulvis*, gen. *pulvĕris* od **pulvĭsis*), npr. *leg-is-ti leg-is-sem, lēg-ĕrim* od **lēg-ĭs-im, lēg-ĕram* od **lēg-ĭs-am, lēg-ĕro* od **lēg-is-o, lēg-ērunt* od **lēg-is-ont.*

C. Oblici participske osnove

§ 206.

Particip perfekta pasiva udružen s oblicima prezentske osnove glagola *esse* daje indikativ i konjunktiv perfekta i pluskvamperfekta pasivnoga, futur II pasivni i infinitiv perfekta pasiva, npr.

laudātus sum, laudātus sim, mŏnĭtus ĕras, mŏnĭtus esses, lēcti ĕrĭtis, punītum, -am, -um esse.

Ako se u participu perfekta pasiva završetak *-tus (-sus)* zamijeni završetkom *-tūrus (-sūrus),* nastaje particip futura aktiva, npr.

lauda-tūrus, -a, -um, moni-tūrus, -a, -um, lec-tūrus, -a, -um, mis-sūrus, -a, -um, puni-tūrus, -a, -um.

§ 207.

Infinitiv futura aktiva tvori se tako da se particip futura aktiva udruži sa *esse*, npr.

laudatūrum, -am, -um esse, lectūrum, -am, -um esse, punitūros, -as, -a esse.

§ 208.

Supin na *-um* po svom je postanku akuzativ singulara defektivne glagolske imenice IV deklinacije, a po obliku je jednak srednjem rodu participa perfekta pasiva.

S u p i n n a -*ū* dijelom je dativ, a dijelom ablativ singulara IV deklinacije.

laudātum — laudātū	*lēctum — lēctū*
mŏnĭtum — mŏnĭtū	*punītum — punītū*

§ 209.

I n f i n i t i v f u t u r a p a s i v a nastaje ako se supin na -*um* udruži s oblikom *īrī* (to je infinitiv prezenta pasiva glagola *eo, īre*), npr.

laudātum īrī, mŏnĭtum īrī, lēctum īrī, punītum īrī.

§ 210.

Osobitosti u glagolskim oblicima

1. Perfekti na -*āvi*, -*ēvi* i vremena izvedena od njih često imaju kraće oblike u kojima je slog -*ve*- ili -*vi*- ispao ispred -*s*- ili -*r*-, npr.

laudāsti (laudavisti)	*delēsti (delevisti)*
laudārunt (laudavērunt)	*delērunt (delevērunt)*
laudārim (laudāvĕrim)	*delērim (delēvĕrim)*
laudāram (laudāvĕram)	*delēram (delēvĕram)*
laudāssem (laudavissem)	*delēssem (delevissem)*
laudārit (laudāvĕrit)	*delērit (delēvĕrit)*

Istu pojavu nalazimo i u perfektu *nōvi* glagola *nōscĕre* i njegovim složenicama, na primjer

nōrim (nōvĕrim)	*cognosse (cognovisse)*
nōrant (nōvĕrant)	*cognossent (cognovissent)*

2. Perfekti na -*īvi* i vremena izvedena od njih katkad izbacuju slog -*vi*- ako za njim slijedi *s*, npr.

audistis (audivistis)	*audisse (audivisse)*

Ako iza sloga -*ve*- ili -*vi*- slijedi -*r*- ili -*i*, ispada samo -*v*-, npr.

audiĕrim (audīvĕrim)	*petiĕrim (petīvĕrim)*
audiĕro (audīvĕro)	*pĕtii (petīvi)*

3. U perfektima na -*si* katkada ispada slog -*is*, npr.

dixti (dixisti) *protraxtis (protraxistis)*

4. U 3. licu plurala indikativa perfekta aktivnoga često stoji završetak -*ēre* mjesto -*ērunt*, npr.

laudavēre, monuēre, legēre, punivēre

5. U 2. licu singulara pasivnih oblika prezentske osnove (izuzevši indikativ prezenta) osim nastavka -*ris* dolazi i nastavak -*re*, npr.

laudabāre (laudabāris)	*puniebāre (puniebāris)*
laudābĕre (laudābĕris)	*abutēre (abutēris)*

6. Glagol *dăre* uz konjunktivne oblike *dem, dēs, det* ima katkad i oblike *duim, duis, duit,* koji su po svom postanku optativi.

7. Gerundiv III i IV konjugacije mjesto na -*endus* svršava se katkada na -*undus*, npr.

potiundus (potiendus)	*iure dicundo (dicendo)*
oriundus (oriendus)	*de repetundis (repetendis)*

Tako je i *secundus* (drugi, »slijedeći«) postao od *sequundus*, a to je gerundiv na -*undus* glagola *sĕqui* (slijediti).

8. Infinitiv prezenta pasiva ima i stariji oblik na -*ier*, npr.

laudārier, delērier, mollīrier, lŏquier.

9. Za futur II dolaze stariji oblici na -*asso*, -*esso*, -*so*, npr.

levasso (levāvĕro)	*faxo (fēcĕro)*
prohibesso (prohibuĕro)	*capso (cēpĕro)*

10. Mjesto konjunktiva perfekta aktivnoga na -*ĕrim* nalaze se i stariji oblici na -*assim*, -*essim*, -*sim*, npr.

servassim (servāvĕrim)	*faxim (fēcĕrim)*
prohibessim (prohibuĕrim)	*ausim (ausus sim)*

11. Glagoli *dīco, dūco, făcio, fĕro* u 2. licu singulara imperativa I glase:

dīc, dūc, făc, fĕr.

Takvi su im imperativi i u složenicama: *addíc, edúc, perfer.*

Jedino složenice glagola *făcio*, koje mijenjaju *a* u *i*, imaju imperativ na -*e*, npr. *perfĭce, confĭce, refĭce.*

U pluralu glasi imperativ: *dīcĭte, dūcĭte, făcĭte, ferte.*

12. Glagol *scio, scīre* (znati) ima samo imperativ II: *scīto* znaj! *scitōte* znajte!

13. Particip futura aktiva ovih glagola ne tvori se od participa perfekta pasiva, nego od prezentske osnove:

iŭvo, 1.	pomažem	*(iūtum)*	— *iuvatūrus*
sĕco, 1.	siječem	*(sectum)*	— *secatūrus*
sŏno, 1.	zvečim	*(sonĭtum)*	— *sonatūrus*
ruo, 3.	rušim se	*(rŭtum)*	— *ruitūrus*
părio, 3.	rađam	*(partum)*	— *paritūrus*
mŏrior, 3.	umirem	*(mortuus)*	— *moritūrus*
ŏrior, 4.	dižem se	*(ortus)*	— *oritūrus*

PREGLED NAJOBIČNIJIH LATINSKIH GLAGOLA RAZVRSTANIH PREMA TVORBI PERFEKTA

§ 211.

Prva konjugacija

Perfekt na *-i*

laudo, laudāre, laudāvi, laudātum hvaliti

U prvoj konjugaciji većina glagola konjugira se kao *laudo.*

§ 212.

Perfekt na *-ui*

vĕto, vetāre, vĕtui, vĕtĭtum (s akuzativom) zabranjivati
dŏmo, domāre, dŏmui, dŏmĭtum krotiti
  perdŏmo, perdomāre, perdŏmui perdŏmĭtum potpuno svladati
cŭbo, cubāre, cŭbui, cŭbĭtum ležati
  accŭbo, accubāre, accŭbui, accŭbĭtum ležati za stolom
  excŭbo, excubāre, excŭbui, excŭbĭtum ležati vani; biti na straži
sĕco, secāre, sĕcui, sectum sjeći
sŏno, sonāre, sŏnui, — *(sonatūrus)* zvečati
tŏno, tonāre, tŏnui, — grmjeti

§ 213.

Perfekt s otezanjem osnovnog samoglasnika

iŭvo, iuvāre, iūvi, iūtum, (iuvatūrus) (s akuz.) pomagati
ădiŭvo, adiuvāre, adiūvi, adiūtum, (adiutūrus) potpomagati
lăvo, lavāre, lāvi, lavātum ili *lautum* ili *lōtum* prati

§ *214.*

Perfekt s reduplikacijom

dō, dăre, dĕdi, dătum dati

circumdo, circúmdăre, circúmdĕdi, circúmdătum opkoliti
pessumdo, pessúmdăre, pessúmdĕdi, pessúmdătum upropastiti
venumdo, venúmdăre, venúmdĕdi, venúmdătum prodavati

U oblicima glagola *dăre a* je uvijek kratko, npr. *circúmdămus, circúmdăbo.* Jedino u oblicima: *dā, dās, dāns* (gen. *dăntis*) *a* je dugo.

Dvosložne složenice glagola *dăre* konjugiraju se po III konjugaciji:

abdo, abdĕre, abdĭdi, abdĭtum sakrivati

Kao *abdo* konjugiraju se:

addo	dodajem	*prōdo*	izdajem
condo	osnivam	*reddo*	vraćam; činim
crēdo	vjerujem	*trādo*	predajem; pripovijedam
dēdo	predajem	*perdo*	upropašćujem
ēdo	iznosim	*vendo*	prodajem

Glagoli *perdo* i *vendo* ne tvore pasivnih oblika. Glagolu *perdo* služi kao pasiv: *pĕreo, perīre, pĕrii,* — *(peritūrus)* propadati, a glagolu *vendo: vēneo, venīre, vēnii,* — biti na prodaju.

Ipak od glagola *perdo* i *vendo* postoje po dva pasivna oblika:

perdendus, perdĭtus, vendendus, vendĭtus.

sto, stāre, stĕti, — *(statūrus)* stajati

circumsto, circumstāre, circumstĕti, — naokolo stajati

Ako je prijedlog s kojim je složen glagol *stāre* jednosložan, perfekt glasi: *-stĭti:*

cōnsto, constāre, cōnstĭti, — sastojati se; slagati se
obsto, obstāre, obstĭti, — stajati na putu, priječiti
praesto, praestāre, praestĭti, — (s dat.) stajati pred; nadvisivati
disto, distāre, —, — biti udaljen

Druga konjugacija

§ 215.

P e r f e k t n a *-v i*

dēleo, delēre, delēvi, delētum razoriti
fleo, flēre, flēvi, flētum plakati

compleo, complēre, complēvi, complētum napuniti
(Glagol *plēre* dolazi samo u složenicama.)

abŏleo, abolēre, abolēvi, abŏlĭtum ukinuti
cieo, ciēre, cīvi, cĭtum poticati

Složenice se konjugiraju po IV konjugaciji, npr.
accio, accīre, accīvi, accītum dozivati

§ 216.

P e r f e k t n a *-u i*

a) s participom perfekta na *-ĭtum*

mŏneo, monēre, mŏnui, mŏnĭtum opominjati
admŏneo (ádmŏnes), admonēre, admŏnui, admŏnĭtum podsjetiti

hăbeo, habēre, hăbui, hăbĭtum imati
adhĭbeo (ádhĭbes), adhibēre, adhĭbui, adhĭbĭtum upotrijebiti
prohĭbeo (próhĭbes), prohibēre, prohĭbui, prohĭbĭtum zapriječiti

dēbeo (od **dē-hĭbeo), debēre, dēbui, dēbĭtum* dugovati; morati

praebeo (od **prae-hĭbeo), praebēre, praebui, praebĭtum* pružati

mĕreo, merēre, mĕrui, mĕrĭtum zaslužiti
terreo, terrēre, terrui, terrĭtum strašiti
deterreo, deterrēre, deterrui, deterrĭtum odvraćati

plăceo, placēre, plăcui, plăcĭtum sviđati se
displĭceo, displicēre, displĭcui, displĭcĭtum ne sviđati se

tăceo, tacēre, tăcui, tăcĭtum šutjeti
nŏceo, nocēre, nŏcui, nŏcĭtum škoditi

b) s participom perfekta na *-tum* i *-sum*

dŏceo, docēre, dŏcui, doctum poučavati
misceo, miscēre, miscui, *m i x t u m* miješati
torreo, torrēre, torrui, tōstum sušiti, pržiti
cēnseo, censēre, cēnsui, cēnsum procjenjivati; misliti

recēnseo, recensēre, recēnsui, recēnsum pregledavati
suscēnseo (ili *succēnseo), suscensēre, suscēnsui,* — srditi se

c) bez participa perfekta, ali s participom futura aktiva na *-itūrus*

căleo, calēre, călui, —, calitūrus biti topao
căreo, carēre, cărui, —, caritūrus biti bez, oskudijevati
dŏleo, dolēre, dŏlui, —, dolitūrus žalostiti se
pāreo, parēre, pārui, —, paritūrus pokoravati se

appāreo, apparēre, appārui, —, apparitūrus pojaviti se
văleo, valēre, vălui, —, valitūrus biti jak, biti zdrav

d) bez participa perfekta

arceo, arcēre, arcui, — odvraćati
coërceo, coërcēre, coërcui, coërcĭtum obuzdavati
exerceo, exercēre, exercui, *e x e r c i t ā t u m* vježbati
exercĭtus = izmučen

tĕneo, tenēre, tĕnui, — držati
abstĭneo, abstinēre, abstĭnui, — uzdržavati se
contĭneo, continēre, contĭnui, — držati na okupu; *contentus* = zadovoljan
pertĭneo, pertinēre, pertĭnui, — dopirati
sustĭneo, sustinēre, sustĭnui, *s u s t e n t ā t u m* podnositi; odolijevati
obtĭneo, obtinēre, obtĭnui, obtentum održavati
retĭneo, retinēre, retĭnui, retentum zadržavati

ĕgeo, egēre, ĕgui, — trebati, oskudijevati
indĭgeo, indigēre, indĭgui, — nemati
flōreo, florēre, flōrui, — cvasti
horreo, horrēre, horrui, — stršiti; zgražati se
iăceo, iacēre, iăcui, — ležati
lăteo, latēre, lătui, — biti sakriven
nĭteo, nitēre, nĭtui, — sjati

pǎteo, patēre, pǎtui, — biti otvoren
sǐleo, silēre, sǐlui, — šutjeti
stǔdeo, studēre, stǔdui, — (s dat.) nastojati
tǐmeo, timēre, tǐmui, — bojati se
vǐgeo, vigēre, vǐgui, — biti krepak

e) bez perfekta i participa perfekta

ǎveo, avēre, —, — željeti (isp. *ǎvǐdus* pohlepan)
immǐneo, imminēre, —, — stršiti; prijetiti
maereo, maerēre, —, — tugovati
splendeo, splendēre, —, — blistati

§ 217.

Perfekt na *-si*

a) s participom perfekta

augeo, augēre, auxi, auctum uvećavati
torqueo, torquēre, torsi, tortum savijati; mučiti
iǔbeo, iubēre, iussi, iussum zapovijedati
rīdeo, ridēre, rīsi, rīsum smijati se
  irrīdeo, irridēre, irrīsi, irrīsum rugati se
suādeo, suadēre, suāsi, suāsum svjetovati

b) bez participa perfekta, ali s participom futura aktiva

ardeo, ardēre, arsi, —, *arsūrus* gorjeti
haereo, haerēre, haesi, —, *haesūrus* visiti; držati se čega
mǎneo, manēre, mānsi, —, *mansūrus* ostajati

c) bez participa perfekta

algeo, algēre, alsi, — zepsti
fulgeo, fulgēre, fulsi, — blistati
lūceo, lucēre, lūxi, — svijetliti se
lūgeo, lugēre, lūxi. — tugovati
urgeo, urgēre, ursi, — potiskivati, gurati

§ 218.

Perfekt s otezanjem osnovnog vokala

a) s participom perfekta na *-tum*

căveo, cavēre, cāvi, cautum čuvati se
făveo, favēre, fāvi, fautum (s dat.) biti sklon
fŏveo, fovēre, fōvi, fōtum grijati; njegovati
mŏveo, movēre, mōvi, mōtum pokretati
amŏveo (ámŏves), amovēre, amōvi, amōtum otklanjati
commŏveo, commovēre, commōvi, commōtum ganuti
vŏveo, vovēre, vōvi, vōtum zavjetovati
devŏveo, devovēre, devōvi, devōtum proklinjati

b) s participom perfekta na *-sum*

sĕdeo, sedēre, sēdi, sessum sjediti
obsĭdeo (óbsĭdes), obsidēre, obsēdi, obsessum opsjedati
possĭdeo, possidēre, possēdi, possessum posjedovati
vĭdeo, vidēre, vīdi, vīsum vidjeti
invĭdeo (ínvĭdes), invidēre, invīdi, invīsum zavidjeti

§ 219.

Perfekt s reduplikacijom

mordeo, mordēre, momordi, morsum gristi
spondeo, spondēre, spopondi, spōnsum obećavati
respondeo, respondēre, respondi, respōnsum odgovarati
tondeo, tondēre, totondi, tōnsum strići; brijati
pendeo, pendēre, pependi, — visiti
impendeo, impendēre, —, — visiti nad; prijetiti

Treća konjugacija

§ 220.

Perfekt na *-vi*

pĕto, pĕtĕre, petīvi, (pĕtii), petītum težiti
áppĕto, appĕtĕre, appetīvi, appetītum žudjeti
rĕpĕto, repĕtĕre, repetīvi, repetītum opet zahtijevati; ponavljati
quaero, quaerĕre, quaesīvi, quaesītum tražiti
acquīro, acquīrĕre, acquisīvi, acquisītum stjecati
exquīro, exquīrĕre, exquisīvi, exquisītum istraživati

cŭpio, cŭpĕre, cupīvi, cupītum željeti
arcesso, arcessĕre, arcessīvi, arcessītum pozivati
lacesso, lacessĕre, lacessīvi, lacessītum dražiti
cerno, cernĕre, crēvi, — lučiti; razabirati
decerno, decernĕre, decrēvi, decrētum odlučiti
sperno, spernĕre, sprēvi, sprētum prezirati
sterno, sternĕre, strāvi, strātum prostirati
lĭno, lĭnĕre, lēvi, lĭtum mazati
óblĭno, oblĭnĕre, oblēvi, óblĭtum namazati. (Razlikuj participe *óblĭtus* namazan i *oblītus* zaboravivši; posljednji je od *oblivīsci* = zaboravljati)
sĭno, sĭnĕre, sīvi, sĭtum puštati, dopuštati
dēsĭno, desĭnĕre, dēsĭi, dēsĭtum prestati (Za 1. i 3. lice singulara perfekta običniji su oblici *dēstĭti* i *dēstĭtit.*)
tĕro, tĕrĕre, trīvi, trītum trti
sĕro, sĕrĕre, sēvi, sătum sijati
cōnsĕro, consĕrĕre, consēvi, cōnsĭtum zasijati

§ 221.

Perfekt na *-ui*

ălo, ălĕre, ălui, altum hraniti
cŏlo, cŏlĕre, cŏlui, cultum obrađivati; štovati
incŏlo, incŏlĕre, incŏlui, incultum nastavati
cōnsŭlo, consŭlĕre, consŭlui, consultum pitati za savjet
mŏlo, mŏlĕre, mŏlui, mŏlĭtum mljeti
frĕmo, frĕmĕre, frĕmui, — bučiti
gĕmo, gĕmĕre, gĕmui, — uzdisati
trĕmo, trĕmĕre, trĕmui, — drhtati
vŏmo, vŏmĕre, vŏmui, vŏmĭtum bljuvati
strĕpo, strĕpĕre, strĕpui, — štropotati
sĕro, sĕrĕre, sĕrui, sertum nizati
dēsĕro, desĕrĕre, desĕrui, desertum napuštati
dissĕro, dissĕrĕre, dissĕrui, (dispŭtātum) razlagati
necto, nectĕre, nĕxui (nexi), nexum vezati
tĕxo, tĕxĕre, texui, textum tkati
accumbo, accumbĕre, accŭbui, —, *accubitūrus* leći za stol
gigno, gignĕre, gĕnui, gĕnĭtum rađati
pōno, pōnĕre, pŏsui, pŏsĭtum stavljati
răpio, răpĕre, răpui, raptum otimati
dirĭpio, dirĭpĕre, dirĭpui, direptum razgrabiti, opljačkati

§ 222.

Perfekt na *-si*

a) Osnove na grleni konsonant

dīco, dīcĕre, dīxi, dĭctum kazati (imperativ: *dīc* kaži!)
indīco, indīcĕre, indīxi, indĭctum navijestiti (Razlikuj: *indicāre* prijaviti)

praedīco, praedīcĕre, praedīxi, praedĭctum proricati (Razlikuj: *praedicāre* slaviti)

dūco, dūcĕre, dūxi, dŭctum voditi (imperativ: *dūc* vodi!)
condūco, condūcĕre, condūxi, condŭctum skupljati; najmiti, uzeti u zakup
edūco, edūcĕre, edūxi, edŭctum izvoditi: (Razlikuj: *educāre* odgajati)

flecto, flectĕre, flexi, flexum savijati
conspĭcio, conspĭcĕre, conspexi, conspectum ugledati
despĭcio, despĭcĕre, despexi, despectum gledati odozgo; prezirati (*spĕcio, spĕcĕre* rijetko se upotrebljava)

allĭcio, allĭcĕre, allexi, allectum domamiti
pellĭcio, pellĭcĕre, pellexi, pellectum primamiti, ali
elĭcio, elĭcĕre, elĭcui, elĭcĭtum izmamiti; izvabiti (*lăcio, lăcĕre* ne upotrebljava se)

cŏquo, cŏquĕre, coxi, coctum kuhati
rĕgo, rĕgĕre, rēxi, rēctum upravljati
córrĭgo, corrĭgĕre, corrēxi, corrēctum popravljati
pergo (od *per-rĕgo*), *pergĕre, perrēxi, perrēctum* nastaviti; ići
surgo (od *sub-rĕgo*), *surgĕre, surrēxi, surrēctum* ustati

tĕgo, tĕgĕre, tēxi, tēctum pokriti
afflīgo, afflīgĕre, afflīxi, afflīctum oboriti
conflīgo, conflīgĕre, conflīxi, conflīctum sukobiti se

fīgo, fīgĕre, fīxi, fīxum pričvrstiti, pribiti
transfīgo, transfīgĕre, transfīxi, transfīxum probosti

cingo, cingĕre, cīnxi, cīnctum opasati
iungo, iungĕre, iūnxi, iūnctum spajati
seiungo, seiungĕre, seiūnxi, seiūnctum odvajati

tingo, tingĕre, tīnxi, tīnctum umakati
fingo, fingĕre, fīnxi, fictum tvoriti; izmišljati
pingo, pingĕre, pīnxi, pictum slikati

stringo, stringĕre, strīnxi, strictum stisnuti; trgnuti
mergo, mergĕre, mersi, mersum uroniti, potopiti
spargo, spargĕre, sparsi, sparsum sipati
dispergo, dispergĕre, dispersi, dispersum razasuti
vīvo, vīvĕre, vīxi; —, victūrus živjeti
struo, struĕre, strūxi, strūctum graditi
fluo, fluĕre, flūxi, — teći

(Glagoli *vīvo, struo, fluo* pripadaju guturalnim osnovama jer su postali od **vigvo, *strugvo, *flugvo.*)

trăho, trăhĕre, trāxi, tractum vući
cóntrăho, contrăhĕre, contrāxi, contractum skupiti, stegnuti
vĕho, vĕhĕre, vēxi, vectum voziti

b) Osnove na usneni konsonant

carpo, carpĕre, carpsi, carptum brati
decerpo, decerpĕre, decerpsi, decerptum ubrati
sculpo, sculpĕre, sculpsi, sculptum dupsti, urezivati
rēpo, rēpĕre, rēpsi, — gmizati
scrībo, scrībĕre, scrīpsi, scrīptum pisati
conscrībo, conscrībĕre, conscrīpsi, conscrīptum popisati, novačiti
praescrībo, praescrībĕre, praescrīpsi, praescrīptum propisivati
proscrībo, proscrībĕre, proscrīpsi, proscrīptum oglasiti; staviti van zakona
nūbo, nūbĕre, nūpsi, nūptum (s dat.) udati se
contemno, contemnĕre, contempsi, contemptum prezirati
prĕmo, prĕmĕre, pressi, pressum tiskati, tlačiti (prezentska osnova *prem-*, perfektna *pres-*)
imprĭmo, imprĭmĕre, impressi, impressum utisnuti
opprĭmo, opprĭmĕre, oppressi, oppressum potlačiti, ugušiti

c) Osnove na zubni konsonant

mitto, mittĕre, mīsi, missum poslati
amitto, amittĕre, amīsi, amissum izgubiti
permitto, permittĕre, permīsi, permissum dopustiti
promitto, promittĕre, promīsi, promissum obećati
concŭtio (cóncŭtis), concŭtĕre, concussi, concussum uzdrmati (nesložen *quătio, quătĕre, —, quassum* drmati rjeđe se upotrebljava)

claudo, claudĕre, clausi, clausum zatvoriti
conclūdo, conclūdĕre, conclūsi, conclūsum zaključiti
dīvīdo, divīdĕre, divīsi, divīsum dijeliti
laedo, laedĕre, laesi, laesum vrijeđati
elīdo, elīdĕre, elīsi, elīsum izbiti
lūdo, lūdĕre, lūsi, lūsum igrati se
plaudo, plaudĕre, plausi, plausum pljeskati
rādo, rādĕre, rāsi, rāsum strugati
trūdo, trūdĕre, trūsi, trūsum turati
vādo, vādĕre, —, — ići
evādo, evādĕre, evāsi, evāsum izići; postati
invādo, invādĕre, invāsi, invāsum provaliti
cēdo, cēdĕre, cessi, cessum stupati; uzmicati
accēdo, accēdĕre, accessi, accessum pristupati
concēdo, concēdĕre, concessi, concessum dopuštati

d) Osnove na *-s*

gĕro (rotacizmom od **gĕso*), *gĕrĕre, gessi, gestum* nositi; voditi
ūro (rotacizmom od **ūso*), *ūrĕre, ussi, ūstum* paliti
combūro, combūrĕre, combussi, combūstum spaliti

§ 223.

Perfekt na *-i*

a) s otezanjem osnovnog vokala

ăgo, ăgĕre, ēgi, āctum tjerati; raditi
pĕrăgo, perăgĕre, perēgi, perāctum dovršiti
sŭbĭgo, subĭgĕre, subēgi, subāctum podvrći
cōgo (od *cŏ-ăgo*), *cōgĕre, coēgi, coāctum* skupljati; siliti
lĕgo, lĕgĕre, lēgi, lēctum čitati
collĭgo, collĭgĕre, collēgi, collēctum skupljati
dēlĭgo, delĭgĕre, delēgi, delēctum odabirati
Ove tri složenice imaju perfekt na *-xi:*
dīlĭgo, dilĭgĕre, d i l ē x i, dilēctum ljubiti; štovati
intellĕgo, intellĕgĕre, i n t e l l ē x i, intellēctum razumjeti
neglĕgo, neglĕgĕre, n e g l ē x i, neglēctum zanemarivati
ĕmo, ĕmĕre, ēmi, emptum kupovati
dĭrĭmo (od **dĭs-ĕmo*), *dirĭmĕre, dirēmi, diremptum* prekinuti; rastaviti

intĕrĭmo, interĭmĕre, interēmi, interemptum smaknuti
rĕdĭmo, redĭmĕre, redēmi, redemptum otkupiti

Neke složenice imaju perfekt na *-si;* između osnove i nastavka umetnut je konsonant *p:*

dēmo, dēmĕre, d ē m p s i, *dēmptum* oduzeti
prōmo, prōmĕre, p r o m p s i, *promptum* izvaditi
sūmo, sūmĕre, s ū m p s i, *sūmptum* uzeti

ĕdo, ĕdĕre, ēdi, ēsum jesti. Vidi § 243.
căpio, căpĕre, cēpi, captum uzimati
accĭpio, (áccĭpis), accĭpĕre, accēpi, acceptum primati
decĭpio, decĭpĕre, decēpi, deceptum varati
suscĭpio, suscĭpĕre, suscēpi, susceptum poduzeti
făcio, făcĕre, fēci, factum činiti (imperativ: *făc* čini!). Za pasiv služi glagol *fīo;* vidi § 251.
assuefăcio, assuefăcĕre, assuefēci, assuefactum priviknuti
patefăcio, patefăcĕre, patefēci, patefactum otvoriti
satisfăcio, satisfăcĕre, satisfēci, satisfactum udovoljiti
Pasiv: *assuefīo, patefīo, satisfīo.*
confĭcio, confĭcĕre, confēci, confectum svršiti
interfĭcio, interfĭcĕre, interfēci, interfectum ubiti
praefĭcio, praefĭcĕre, praefēci, praefectum staviti na čelo

Složenice u kojima *făcio* prelazi u *-fĭcio* imaju pasiv: *confĭcior* itd.

iăcio, iăcĕre, iēci, iactum bacati
adĭcio (ádĭcis), adicĕre, adiēci, adiectum dodavati
subĭcio, subĭcĕre, subiēci, subiectum podložiti
U složenicama *-ĭcio* čitaj: *-jĭcio.*

fŏdio, fŏdĕre, fōdi, fossum kopati
fŭgio, fŭgĕre, fūgi, —, fugitūrus bježati

effŭgio, effŭgĕre, effūgi, —, effugitūrus pobjeći. Pazi: prezent *éffŭgit,* perfekt *effūgit!*

frango, frangĕre, frēgi, frāctum lomiti
effringo, effringĕre, effrēgi, effrāctum razbiti; provaliti

vinco, vincĕre, vīci, victum pobijediti
rumpo, rumpĕre, rūpi, ruptum razbiti

corrumpo, corrumpĕre, corrūpi, corruptum pokvariti; podmititi
irrumpo, irrumpĕre, irrūpi, irruptum provaliti

relinquo, relinquĕre, relīqui, relictum ostavljati

Prost glagol *linquo, linquĕre* rijetko se upotrebljava.

fundo, fundĕre, fūdi, fūsum lijevati; razbiti

possīdo, possīdĕre, possēdi, possessum zaposjesti

consīdo, consīdĕre, consēdi, — sjesti

Prost glagol *sīdo* (od **si-sd-o*), *sīdĕre,* —, — rijetko se upotrebljava.

b) bez otezanja osnovnog vokala

accendo, accendĕre, accendi, accēnsum zapaliti

incendo, incendĕre, incendi, incēnsum upaliti

scando, scandĕre, scandi, — penjati se

ascendo, ascendĕre, ascendi, ascēnsum uspinjati se

descendo, descendĕre, descendi, descēnsum silaziti

defendo, defendĕre, defendi, defēnsum braniti

offendo, offendĕre, offendi, offēnsum udarati o; vrijeđati

pando, pandĕre, pandi, passum raširiti

prehendo (kontrakcijom *prēndo*), *prehendĕre, prehendi, prehēnsum* uhvatiti

comprehendo, comprehendĕre, comprehendi, comprehēnsum obuhvatiti; razumjeti

reprehendo, reprehendĕre, reprehendi, reprehēnsum koriti

vello, vellĕre, velli, vulsum čupati

verto, vertĕre, verti, versum okretati

everto, evertĕre, everti, eversum razoriti

animadverto (od *ănĭmum adverto*), *animadvertĕre, animadverti, animadversum* opaziti; *animadvertĕre in ălĭquem* kazniti koga

solvo, solvĕre, solvi, solūtum riješiti; platiti

absolvo, absolvĕre, absolvi, absolūtum odriješiti

volvo, volvĕre, volvi, volūtum valjati

ex-uo, exuĕre, exui, exūtum svući

induo, induĕre, indui, indūtum obući

mĭnuo, minuĕre, mĭnui, minūtum umanjiti

trĭbuo, tribuĕre, trĭbui, tribūtum dodjeljivati

stătuo, statuĕre, stătui, statūtum odrediti

constĭtuo, constituĕre, constĭtui, constitūtum zaključiti

restĭtuo, restituĕre, restĭtui, restitūtum uspostaviti

luo, luĕre, lui, — čistiti; platiti kaznu
abluo, abluĕre, ablui, ablūtum oprati
polluo, polluĕre, pollui, pollūtum okaljati
mĕtuo, metuĕre, mĕtui, — (s akuz.) bojati se
ruo, ruĕre, rui, —, *ruitūrus* rušiti se; srtati
dīruo, diruĕre, dīrui, dírūtum razoriti
obruo, obruĕre, obrui, óbrūtum zatrpati
ab-nuo, abnuĕre, abnui, — migom odbiti, uskratiti
adnuo, adnuĕre, adnui, — migom potvrditi, odobriti
ăcuo, acuĕre, ăcui, — oštriti; *acūtus* se upotrebljava samo kao pridjev sa značenjem: oštar
arguo, arguĕre, argui, (accusātum) obijediti, optužiti; *argūtus* se upotrebljava samo kao pridjev sa značenjem: oštrouman, dosjetljiv.

§ 224.

Perfekt s reduplikacijom

cădo, cădĕre, cĕcĭdi, — *casūrus* padati
incĭdo, incĭdĕre, incĭdi, — upasti
occĭdo, occĭdĕre, occĭdi, — propasti; poginuti
rĕcĭdo, recĭdĕre, reccĭdi (od **re-cĕcĭdi*), — ponovo pasti
caedo, caedĕre, cecīdi, caesum sjeći
incīdo, incīdĕre, incīdi, incīsum usjeći, urezati
occīdo, occīdĕre, occīdi, occīsum ubiti
pendo, pendĕre, pependi, pēnsum vješati; mjeriti
tundo, tundĕre, tŭtŭdi, tūsum ili *tūnsum* tući
contundo, contundĕre, cóntŭdi, contūsum smrviti
curro, currĕre, cucurri, cursum trčati
succurro, succurrĕre, succurri, succursum priteći u pomoć

Neke složenice uz perfekt bez reduplikacije imaju i perfekt s reduplikacijom:

accurro, accurrĕre, accurri i *accucurri, accursum* pritrčati
occurro, occurrĕre, occurri i *occucurri, occursum* trčati u susret; naići na
pello, pellĕre, pĕpŭli, pulsum tjerati
appello, appellĕre, appŭli, appulsum dotjerati
impello, impellĕre, impŭli, impulsum natjerati
repello, repellĕre, reppŭli (od **re-pĕpŭli*), *repulsum* otjerati; suzbiti

per-cello, percellĕre, percŭli, perculsum oboriti
excello, excellĕre, (praestĭti), — odlikovati se
parco, parcĕre, peperci, (temperātum) (s dat.) štedjeti
fallo, fallĕre, fefelli, (deceptum) varati
falsus (lažan) upotrebljava se kao pridjev
refello, refellĕre, refelli, (refutātum) pobijati
tango, tangĕre, tĕtĭgi, tāctum dirati
attingo, attingĕre, attĭgi, attāctum dotaći se
tendo, tendĕre, tetendi, tentum napinjati
attendo, attendĕre, attendi, attentum paziti
contendo, contendĕre, contendi, contentum truditi se; žuriti se
ostendo, ostendĕre, ostendi, (ostentātum) pokazati
părio, părĕre, pĕpĕri, partum, (paritūrus) rađati
Složenice idu u IV konjugaciju; vidi § 231.
pungo, pungĕre, pŭpŭgi, pūnctum bosti
interpungo, interpungĕre, interpūnxi, interpūnctum rastaviti (točkama)
căno, cănĕre, cĕcĭni, (cantātum) pjevati
concĭno, concĭnĕre, concĭnui, — slagati se
sisto, sistĕre, stĭti (stĕti), stătum staviti
circumsisto, circumsistĕre, circumstĕti, — okružiti
exsisto, exsistĕre, exstĭti, — izaći; postati
desisto, desistĕre, dēstĭti, — odustati
resisto, resistĕre, rĕstĭti, — oduprijeti se
bĭbo, bĭbĕre, bĭbi, (pōtum) piti
Izgubili su reduplikaciju:
findo, findĕre, fĭdi, fissum cijepati
scindo, scindĕre, scĭdi, scissum raskinuti
rescindo, rescindĕre, rĕscĭdi, rescissum otkinuti

§ 225.

Glagoli bez perfekta

fŭro, fŭrĕre, (insanīvi), — bjesnjeti

mĕto, mĕtĕre, (messem fēci), messum žeti

plecto, plectĕre, —, — udarati, šibati

vergo, vergĕre, —, — nagibati se; pružati se

§ 226.

Verba incohatīva

Glagoli III konjugacije na *-sco* zovu se *verba incohatīva* (*incohāre* = započinjati) jer većinom označuju početak radnje ili stanja. Dijele se na:

1. korjenite *(incohatīva primitīva)* koji sufiks *-sc-* dodaju izravno glagolskom korijenu; oni nemaju inkohativno značenje;

2. izvedene *(incohatīva derivāta)*:

a) od glagola istoga korijena *(deverbātiva)*;

b) od pridjeva ili imenica istoga korijena *(denominatīva)*.

Izvedeni glagoli na *-sco* zadržavaju inkohativno značenje.

1. Incohatīva primitīva

crēsco, crēscĕre, crēvi, — rasti

nōsco, nōscĕre, nōvi, — doznavati; perfekt *nōvi* znači: doznao sam = znam; *nōtus* je postao pridjev sa značenjem: poznat

agnōsco, agnōscĕre, agnōvi, ***ăgnĭtum*** priznavati

cognōsco, cognōscĕre, cognōvi, ***cōgnĭtum*** upoznati

ignōsco, ignōscĕre, ignōvi, ignōtum opraštati

quiēsco, quiēscĕre, quiēvi, —, *(quietūrus)* mirovati; *quiētus* je postao pridjev sa značenjem: miran

pāsco, pāscĕre, pāvi, pāstum pasti, hraniti

suēsco, suēscĕre, suēvi, suētum naviknuti se

consuēsco, consuēscĕre, consuēvi, — privikavati se; perfekt *consuēvi* navikao sam, dakle: običavam, *consuētus* je postao pridjev sa značenjem: običan

dīsco, dīscĕre, dĭdĭci, — učiti (sebe)

edīsco, edīscĕre, edĭdĭci, — učiti napamet

pōsco, pōscĕre, popōsci, (postulātum) zahtijevati

depōsco, depōscĕre, ***depopōsci,*** — iskati

2. Incohatīva deverbatīva

inveterāsco, inveterāscĕre, inveterāvi, — starjeti (*inveterāre* činiti starim)

abolēsco, abolēscĕre, abolēvi, — nestati, iščeznuti (*abolēre* uništiti)

adolēsco, adolēscĕre, adolēvi, — odrasti (*ălĕre* hraniti); *adultus* je postao pridjev sa značenjem: odrastao

convalēsco, convalēscĕre, convălui, — ozdraviti (*valēre* biti zdrav)
conticēsco, conticēscĕre, contĭcui, — ušutjeti (*tacēre* šutjeti)
extimēsco, extimēscĕre, extĭmui, — prestrašiti se (*timēre* bojati se)
perhorrēsco, perhorrēscĕre, perhorrui, — prepasti se (*horrēre* zgražati se)
obstupēsco, obstupēscĕre, obstŭpui, — zapanjiti se (*stupēre* snebivati se)
coalēsco, coalēscĕre, coălui, — srasti se (*ălĕre* hraniti)
concupīsco, concupīscĕre, concupīvi, concupītum zaželjeti (*cŭpĕre* željeti)
contremīsco, contremīscĕre, contrĕmui, — zadrhtati (*trĕmĕre* drhtati)
ingemīsco, ingemīscĕre, ingĕmui, — uzdahnuti (*gĕmĕre* uzdisati)
obdormīsco, obdormīscĕre, obdormīvi, — zaspati (*dormīre* spavati)
scīsco, scīscĕre, scīvi, scītum doznati (*scīre* znati)
conscīsco, conscīscĕre, conscīvi, conscītum zaključiti; *mortem conscīscĕre* zadati smrt
descīsco, descīscĕre, descīvi, descītum odmetnuti se

3. Incohatīva denominatīva

crebrēsco, crebrēscĕre, crēbrui, — učestati (*crēber* čest)
durēsco, durēscĕre, dūrui, — otvrdnuti (*dūrus* tvrd)
evanēsco, evanēscĕre, evānui, — iščeznuti (*vānus* prazan)
maturēsco, maturēscĕre, matūrui, — dozrijevati (*matūrus* zreo)
obmutēsco, obmutēscĕre, obmūtui, — zanijemjeti (*mūtus* nijem)
repuerāsco, repuerāscĕre, —, — podjetinjiti (*puer* dječak)

Četvrta konjugacija

§ 227.

Perfekt na *-vi*

pūnio, punīre, punīvi, punītum kažnjavati
U IV konjugaciji većina glagola konjugira se kao *pūnio.*
sepĕlio, sepelīre, sepelīvi, *sepultum* pokopati

§ 228.

Perfekt na *-ui*

apĕrio, aperīre, apĕrui, apertum otvoriti
opĕrio, operīre, opĕrui, opertum pokriti
sălio, salīre, sălui, — skakati
sălio, salīre, sălui, — skakati
desĭlio, desilīre, desĭlui, — skočiti sa

claudo, clauděre, clausi, clausum zatvoriti
conclūdo, conclūděre, conclūsi, conclūsum zaključiti
dīvĭdo, divĭděre, divīsi, divīsum dijeliti
laedo, laeděre, laesi, laesum vrijeđati
elīdo, elīděre, elīsi, elīsum izbiti
lūdo, lūděre, lūsi, lūsum igrati se
plaudo, plauděre, plausi, plausum pljeskati
rādo, rāděre, rāsi, rāsum strugati
trūdo, trūděre, trūsi, trūsum turati
vādo, vāděre, —, — ići
evādo, evāděre, evāsi, evāsum izići; postati
invādo, invāděre, invāsi, invāsum provaliti
cēdo, cēděre, cessi, cessum stupati; uzmicati
accēdo, accēděre, accessi, accessum pristupati
concēdo, concēděre, concessi, concessum dopuštati

d) Osnove na *-s*

gěro (rotacizmom od **gěso*), *gěrěre, gessi, gestum* nositi; voditi
ūro (rotacizmom od **ūso*), *ūrěre, ussi, ūstum* paliti
combūro, combūrěre, combussi, combūstum spaliti

§ 223.

P e r f e k t n a *-i*

a) s otezanjem osnovnog vokala

ăgo, ăgěre, ēgi, āctum tjerati; raditi
pěrăgo, perăgěre, perēgi, perāctum dovršiti
sŭbĭgo, subĭgěre, subēgi, subāctum podvrći
cōgo (od *cŏ-ăgo*), *cōgěre, coēgi, coāctum* skupljati; siliti
lěgo, lěgěre, lēgi, lēctum čitati
collĭgo, collĭgěre, collēgi, collēctum skupljati
dēlĭgo, delĭgěre, delēgi, delēctum odabirati
Ove tri složenice imaju perfekt na *-xi:*
dīlĭgo, dilĭgěre, *d i l ē x i*, *dilēctum* ljubiti; štovati
intellěgo, intellěgěre, *i n t e l l ē x i*, *intellēctum* razumjeti
neglěgo, neglěgěre, *n e g l ē x i*, *neglēctum* zanemarivati
ěmo, ěměre, ēmi, emptum kupovati
dĭrĭmo (od **dĭs-ěmo*), *dirĭměre, dirēmi, diremptum* prekinuti; rastaviti

intĕrĭmo, interĭmĕre, interēmi, interemptum smaknuti
rĕdĭmo, redĭmĕre, redēmi, redemptum otkupiti

Neke složenice imaju perfekt na *-si;* između osnove i nastavka umetnut je konsonant *p:*

dēmo, dēmĕre, d ē m p s i, dēmptum oduzeti
prōmo, prōmĕre, p r o m p s i, promptum izvaditi
sūmo, sūmĕre, s ū m p s i, sūmptum uzeti

ĕdo, ĕdĕre, ēdi, ēsum jesti. Vidi § 243.
căpio, căpĕre, cēpi, captum uzimati
accĭpio, (áccĭpis), accĭpĕre, accēpi, acceptum primati
decĭpio, decĭpĕre, decēpi, deceptum varati
suscĭpio, suscĭpĕre, suscēpi, susceptum poduzeti
făcio, făcĕre, fēci, factum činiti (imperativ: *făc* čini!). Za pasiv služi glagol *fīo;* vidi § 251.
assuefăcio, assuefăcĕre, assuefēci, assuefactum priviknuti
patefăcio, patefăcĕre, patefēci, patefactum otvoriti
satisfăcio, satisfăcĕre, satisfēci, satisfactum udovoljiti
Pasiv: *assuefīo, patefīo, satisfīo.*
confĭcio, confĭcĕre, confēci, confectum svršiti
interfĭcio, interfĭcĕre, interfēci, interfectum ubiti
praefĭcio, praefĭcĕre, praefēci, praefectum staviti na čelo

Složenice u kojima *făcio* prelazi u *-fĭcio* imaju pasiv: *confĭcior* itd.

iăcio, iăcĕre, iēci, iactum bacati
adĭcio (ádĭcis), adicĕre, adiēci, adiectum dodavati
subĭcio, subĭcĕre, subiēci, subiectum podložiti
U složenicama *-ĭcio* čitaj: *-jĭcio.*

fŏdio, fŏdĕre, fōdi, fossum kopati
fŭgio, fŭgĕre, fūgi, —, fugitūrus bježati

effŭgio, effŭgĕre, effūgi, —, effugitūrus pobjeći. Pazi: prezent *éffŭgit*, perfekt *effūgit!*

frango, frangĕre, frēgi, frāctum lomiti
effringo, effringĕre, effrēgi, effrāctum razbiti; provaliti

vinco, vincĕre, vīci, victum pobijediti
rumpo, rumpĕre, rūpi, ruptum razbiti

corrumpo, corrumpĕre, corrūpi, corruptum pokvariti; podmititi
irrumpo, irrumpĕre, irrūpi, irruptum provaliti

relinquo, relinquĕre, relīqui, relictum ostavljati
Prost glagol *linquo, linquĕre* rijetko se upotrebljava.
fundo, fundĕre, fūdi, fūsum lijevati; razbiti
possīdo, possīdĕre, possēdi, possessum zaposjesti
consīdo, consīdĕre, consēdi, — sjesti
Prost glagol *sīdo* (od **si-sd-o*), *sīdĕre,* —, — rijetko se upotrebljava.

b) bez otezanja osnovnog vokala

accendo, accendĕre, accendi, accēnsum zapaliti
incendo, incendĕre, incendi, incēnsum upaliti
scando, scandĕre, scandi, — penjati se
ascendo, ascendĕre, ascendi, ascēnsum uspinjati se
descendo, descendĕre, descendi, descēnsum silaziti
defendo, defendĕre, defendi, defēnsum braniti
offendo, offendĕre, offendi, offēnsum udarati o; vrijeđati
pando, pandĕre, pandi, passum raširiti
prehendo (kontrakcijom *prēndo*), *prehendĕre, prehendi, prehēnsum* uhvatiti
comprehendo, comprehendĕre, comprehendi, comprehēnsum obuhvatiti; razumjeti
reprehendo, reprehendĕre, reprehendi, reprehēnsum koriti
vello, vellĕre, velli, vulsum čupati
verto, vertĕre, verti, versum okretati
everto, evertĕre, everti, eversum razoriti
animadverto (od *ănĭmum adverto*), *animadvertĕre, animadverti, animadversum* opaziti; *animadvertĕre in ălĭquem* kazniti koga
solvo, solvĕre, solvi, solūtum riješiti; platiti
absolvo, absolvĕre, absolvi, absolūtum odriješiti
volvo, volvĕre, volvi, volūtum valjati
ex-uo, exuĕre, exui, exūtum svući
induo, induĕre, indui, indūtum obući
mĭnuo, minuĕre, mĭnui, minūtum umanjiti
trĭbuo, tribuĕre, trĭbui, tribūtum dodjeljivati
stătuo, statuĕre, stătui, statūtum odrediti
constĭtuo, constituĕre, constĭtui, constitūtum zaključiti
restĭtuo, restituĕre, restĭtui, restitūtum uspostaviti

luo, luĕre, lui, — čistiti; platiti kaznu
abluo, abluĕre, ablui, ablūtum oprati
polluo, polluĕre, pollui, pollūtum okaljati
mĕtuo, metuĕre, mĕtui, — (s akuz.) bojati se
ruo, ruĕre, rui, —, *ruitūrus* rušiti se; srtati
dīruo, diruĕre, dīrui, dīrŭtum razoriti
obruo, obruĕre, obrui, óbrŭtum zatrpati
ab-nuo, abnuĕre, abnui, — migom odbiti, uskratiti
adnuo, adnuĕre, adnui, — migom potvrditi, odobriti
ăcuo, acuĕre, ăcui, — oštriti; *acūtus* se upotrebljava samo kao pridjev sa značenjem: oštar
arguo, arguĕre, argui, (accusātum) obijediti, optužiti; *argūtus* se upotrebljava samo kao pridjev sa značenjem: oštrouman, dosjetljiv.

§ 224.

Perfekt s reduplikacijom

cădo, cădĕre, cĕcĭdi, — *casūrus* padati
incĭdo, incĭdĕre, incĭdi, — upasti
occĭdo, occĭdĕre, occĭdi, — propasti; poginuti
rĕcĭdo, recĭdĕre, reccĭdi (od **re-cĕcĭdi*), — ponovo pasti
caedo, caedĕre, cecīdi, caesum sjeći
incīdo, incīdĕre, incīdi, incīsum usjeći, urezati
occīdo, occīdĕre, occīdi, occīsum ubiti
pendo, pendĕre, pependi, pēnsum vješati; mjeriti
tundo, tundĕre, tŭtŭdi, tūsum ili *tūnsum* tući
contundo, contundĕre, cóntŭdi, contūsum smrviti
curro, currĕre, cucurri, cursum trčati
succurro, succurrĕre, succurri, succursum priteći u pomoć

Neke složenice uz perfekt bez reduplikacije imaju i perfekt s reduplikacijom:
accurro, accurrĕre, accurri i *accucurri, accursum* pritrčati
occurro, occurrĕre, occurri i *occucurri, occursum* trčati u susret; naići na

pello, pellĕre, pĕpŭli, pulsum tjerati
appello, appellĕre, appŭli, appulsum dotjerati
impello, impellĕre, impŭli, impulsum natjerati
repello, repellĕre, reppŭli (od **re-pĕpŭli*), *repulsum* otjerati; suzbiti

per-cello, percellĕre, percŭli, perculsum oboriti
excello, excellĕre, (praestĭti), — odlikovati se
parco, parcĕre, peperci, (temperātum) (s dat.) štedjeti
fallo, fallĕre, fefelli, (deceptum) varati
falsus (lažan) upotrebljava se kao pridjev
refello, refellĕre, refelli, (refutātum) pobijati
tango, tangĕre, tĕtĭgi, tāctum dirati
attingo, attingĕre, attĭgi, attāctum dotaći se
tendo, tendĕre, tetendi, tentum napinjati
attendo, attendĕre, attendi, attentum paziti
contendo, contendĕre, contendi, contentum truditi se; žuriti se
ostendo, ostendĕre, ostendi, (ostentātum) pokazati
părio, părĕre, pĕpĕri, partum, (paritūrus) rađati
Složenice idu u IV konjugaciju; vidi § 231.
pungo, pungĕre, pŭpŭgi, pūnctum bosti
interpungo, interpungĕre, interpūnxi, interpūnctum rastaviti (točkama)
căno, cănĕre, cĕcĭni, (cantātum) pjevati
concĭno, concĭnĕre, concĭnui, — slagati se
sisto, sistĕre, stĭti (stĕti), stătum staviti
circumsisto, circumsistĕre, circumstĕti, — okružiti
exsisto, exsistĕre, exstĭti, — izaći; postati
desisto, desistĕre, dēstĭti, — odustati
resisto, resistĕre, rĕstĭti, — oduprijeti se
bĭbo, bĭbĕre, bĭbi, (pōtum) piti
Izgubili su reduplikaciju:
findo, findĕre, fĭdi, fissum cijepati
scindo, scindĕre, scĭdi, scissum raskinuti
rescindo, rescindĕre, rĕscĭdi, rescissum otkinuti

§ 225.

Glagoli bez perfekta

fŭro, fŭrĕre, (insanīvi), — bjesnjeti
mĕto, mĕtĕre, (messem fēci), messum žeti
plecto, plectĕre, —, — udarati, šibati
vergo, vergĕre, —, — nagibati se; pružati se

§ 226.

Verba incohatīva

Glagoli III konjugacije na -*sco* zovu se *verba incohatīva* (*incohāre* = započinjati) jer većinom označuju početak radnje ili stanja. Dijele se na:

1. korjenite (*incohatīva primitīva*) koji sufiks -*sc*- dodaju izravno glagolskom korijenu; oni nemaju inkohativno značenje;

2. izvedene (*incohatīva derivāta*):

   a) od glagola istoga korijena (*deverbātiva*);

   b) od pridjeva ili imenica istoga korijena (*denominatīva*).

Izvedeni glagoli na -*sco* zadržavaju inkohativno značenje.

1. Incohatīva primitīva

crēsco, crēscĕre, crēvi, — rasti

nōsco, nōscĕre, nōvi, — doznavati; perfekt *nōvi* znači: doznao sam = znam; *nōtus* je postao pridjev sa značenjem: poznat

agnōsco, agnōscĕre, agnōvi, ăgnĭtum priznavati

cognōsco, cognōscĕre, cognōvi, cōgnĭtum upoznati

ignōsco, ignōscĕre, ignōvi, ignōtum opraštati

quiēsco, quiēscĕre, quiēvi, —, (*quietūrus*) mirovati; *quiētus* je postao pridjev sa značenjem: miran

pāsco, pāscĕre, pāvi, pāstum pasti, hraniti

suēsco, suēscĕre, suēvi, suētum naviknuti se

consuēsco, consuēscĕre, consuēvi, — privikavati se; perfekt *consuēvi* navikao sam, dakle: običavam, *consuētus* je postao pridjev sa značenjem: običan

dīsco, dīscĕre, dĭdĭci, — učiti (sebe)

edīsco, edīscĕre, edĭdĭci, — učiti napamet

pōsco, pōscĕre, popōsci, (*postulātum*) zahtijevati

depōsco, depōscĕre, depopōsci, — iskati

2. Incohatīva deverbatīva

inveterāsco, inveterāscĕre, inveterāvi, — starjeti (*inveterāre* činiti starim)

abolēsco, abolēscĕre, abolēvi, — nestati, iščeznuti (*abolēre* uništiti)

adolēsco, adolēscĕre, adolēvi, — odrasti (*ălĕre* hraniti); *adultus* je postao pridjev sa značenjem: odrastao

convalēsco, convalēscĕre, convălui, — ozdraviti (*valēre* biti zdrav)
conticēsco, conticēscĕre, contĭcui, — ušutjeti (*tacēre* šutjeti)
extimēsco, extimēscĕre, extĭmui, — prestrašiti se (*timēre* bojati se)
perhorrēsco, perhorrēscĕre, perhorrui, — prepasti se (*horrēre* zgražati se)
obstupēsco, obstupēscĕre, obstŭpui, — zapanjiti se (*stupēre* snebivati se)
coalēsco, coalēscĕre, coălui, — srasti se (*ălĕre* hraniti)
concupīsco, concupīscĕre, concupīvi, concupītum zaželjeti (*cŭpĕre* željeti)
contremīsco, contremīscĕre, contrĕmui, — zadrhtati (*trĕmĕre* drhtati)
ingemīsco, ingemīscĕre, ingĕmui, — uzdahnuti (*gĕmĕre* uzdisati)
obdormīsco, obdormīscĕre, obdormīvi, — zaspati (*dormīre* spavati)
scīsco, scīscĕre, scīvi, scītum doznati (*scīre* znati)
conscīsco, conscīscĕre, conscīvi, conscītum zaključiti; *mortem conscīscĕre* zadati smrt
descīsco, descīscĕre, descīvi, descītum odmetnuti se

3. Incohatīva denominatīva

crebrēsco, crebrēscĕre, crēbrui, — učestati (*crēber* čest)
durēsco, durēscĕre, dūrui, — otvrdnuti (*dūrus* tvrd)
evanēsco, evanēscĕre, evānui, — iščeznuti (*vānus* prazan)
maturēsco, maturēscĕre, matūrui, — dozrijevati (*matūrus* zreo)
obmutēsco, obmutēscĕre, obmūtui, — zanijemjeti (*mūtus* nijem)
repuerāsco, repuerāscĕre, —, — podjetinjiti (*puer* dječak)

Četvrta konjugacija

§ 227.

Perfekt na *-vi*

pūnio, punīre, punīvi, punītum kažnjavati

U IV konjugaciji većina glagola konjugira se kao *pūnio.*

sepĕlio, sepelīre, sepelīvi, sepultum pokopati

§ 228.

Perfekt na *-ui*

apĕrio, aperīre, apĕrui, apertum otvoriti
opĕrio, operīre, opĕrui, opertum pokriti
sălio, salīre, sălui, — skakati
sălio, salīre, sălui, — skakati
desĭlio, desilīre, desĭlui, — skočiti sa

§ 229.

Perfekt na *-si*

farcio, farcīre, farsi, fartum puniti

refercio, refercīre, refersi, — napuniti; *refertus* je pridjev: pun

fulcio, fulcīre, fulsi, fultum podupirati

haurio (rotacizmom od **hausio*), *haurīre, hausi, haustum* crpsti

sancio, sancīre, sānxi, sānctum odrediti

saepio, saepīre, saepsi, saeptum ograditi

sentio, sentīre, sēnsi, sēnsum osjećati; misliti

assentio, assentīre, assēnsi, assēnsum pristajati

consentio, consentīre, consēnsi, consēnsum slagati se

vincio, vincīre, vīnxi, vīnctum vezati

§ 230.

Perfekt na *-i* s otezanjem osnovnog vokala

vĕnio, venīre, vēni, ventum doći

advĕnio (ádvĕnis), advenīre, advēni, adventum pridoći; prezent: *advenīmus*, perfekt: *advēnĭmus*

convĕnio, convenīre, convēni, conventum sastati se

invĕnio, invenīre, invēni, inventum naći

§ 231.

Perfekt s otpalom reduplikacijom

repĕrio, reperīre, reppĕri (od **re-pĕpĕri*), *repertum* naći

compĕrio, comperīre, compĕri, compertum saznati

Ta su dva glagola složenice od *părio, părĕre, pĕpĕri, partum.*

§ 232.

Glagoli bez perfekta i bez participa perfekta

fĕrio, ferīre, —, — udarati; dopunjuje se oblicima: *percussi, percussum*

Izraz *foedus ferīre* (sklopiti savez) ima perfekt: *foedus īci.*

superbio, superbīre, —, — ponositi se, hvastati se

Verba deponentia

§ 233.

Prva konjugacija

hortor, hortāri, hortātus sum hrabriti

§ 234.

Druga konjugacija

pollĭceor, pollicēri, pollĭcĭtus sum obećavati
vĕreor, verēri, vĕrĭtus sum bojati se; štovati
mĕreor, merēri, mĕrĭtus sum zaslužiti, s istim značenjem kao *mĕreo, merēre, mĕrui, mĕrĭtum*
misĕreor, miserēri, misĕrĭtus sum smilovati se
tueor, tuēri, (tutātus sum) štititi
intueor, intuēri, (aspēxi, aspectum) promatrati
reor, rēri, rătus sum misliti; *rătus* kao particip znači: misleći, kao pridjev: proračunan, određen
făteor, fatēri, fassus sum izjaviti
confĭteor, confitēri, confessus sum priznati
mĕdeor, medēri (s dat.) liječiti; dopunjuje se oblicima: *sanāvi, sanātum*

§ 235.

Treća konjugacija

lŏquor, lŏqui, locūtus sum govoriti
collŏquor, collŏqui, collocūtus sum razgovarati se
sĕquor, sĕqui, secūtus sum slijediti, pratiti
persĕquor, persĕqui, persecūtus sum progoniti
cōnsĕquor, cōnsĕqui, consecūtus sum postići
obsĕquor, obsĕqui, obsecūtus sum (s dat.) pokoravati se
fungor, fungi, fūnctus sum (s abl.) vršiti
quĕror (rotacizmom od **quĕsor*), *quĕri, questus sum* tužiti se
conquĕror, conquĕri, conquestus sum žaliti se na što
fruor, frui, —, (fruitūrus) uživati; perfekt je: *ūsus sum* ili *frūctum cēpi*
ūtor, ūti, ūsus sum (s abl.) upotrebljavati; imati
nītor, nīti, nīxus ili *nīsus sum* naslanjati se
complector, complecti, complexus sum obuhvatiti; zagrliti

lābor, lābi, lāpsus sum padati, sklizati se
collābor, collābi, collāpsus sum srušiti se
elābor, elābi, elāpsus sum izmaći
pătior, păti, passus sum trpjeti; dopustiti
perpĕtior, perpĕti, perpessus sum pretrpjeti
grădior, grădi, gressus sum koračati
aggrĕdior, aggrĕdi, aggressus sum napadati
congrĕdior, congrĕdi, congressus sum sukobiti se
mŏrior, mŏri, mortuus sum (moritūrus) umrijeti

§ 236.

Verba incohatīva

nāscor, nāsci, nātus sum roditi se
pāscor, pāsci, pāstus sum pasti, hraniti se
irāscor, irāsci (suscēnsui ili *succēnsui)* srditi se; *irātus* = srdit
vescor, vesci (ēdi, ēsum) jesti
oblivīscor, oblivīsci, oblītus sum zaboraviti
proficīscor, proficīsci, profectus sum poći
ulcīscor, ulcīsci, ultus sum osvetiti se
nancīscor, nancīsci, nactus ili *nānctus sum* postići
pacīscor, pacīsci, pāctus sum ili *pĕpīgi* ugovarati
adipīscor, adipīsci, adeptus sum dobiti, postići
expergīscor, expergīsci, experrēctus sum probuditi se
comminīscor, comminīsci, commentus sum izmišljati
reminīscor, reminīsci (recordātus sum) sjećati se

§ 237.

Četvrta konjugacija

largior, largīri, largītus sum darivati
Kao *largior* konjugira se ovih šest glagola:

blandior laskati
mentior lagati
mōlior pokretati; osnovati
partior dijeliti
pŏtior (s abl.) dokopati se; osvojiti
sortior ždrebati

expĕrior, experīri, expertus sum kušati
oppĕrior, opperīri, oppertus sum ili *exspectāvi* čekati
mētior, metīri, mēnsus sum mjeriti
assentior, assentīri, assēnsus sum slagati se

U perfektu češći je oblik *assēnsi* od *assentĭo, assentīre.*

ordior, ordīri, orsus sum početi

exordior, exordīri, exorsus sum započeti

ŏrior, orīri, ortus sum (oritūrus) izlaziti, rađati se

Glagol *ŏrior* ima ind. prez.: *ŏrior, órĕris, órĭtur, órĭmur, orĭmĭni, oriuntur;* konj. imperf.: *órĕrer, orerēris* itd. (rjeđe *orīrer*); imperativ: *órĕre, orĭmĭni.* Po tim oblicima pripada taj glagol u III konjugaciju.

adŏrior, adorīri, adortus sum napasti

Jedino ta složenica glagola *ŏrior* konjugira se po IV konjugaciji, dakle: *adorīris, adorītur* itd.

exŏrior (exórĕris, exórĭtur), exorīri, exortus sum nastati, pojaviti se

GLAGOLI S POSEBNOM KONJUGACIJOM

(VERBA ANŌMĂLA)

§ 238.

Neki glagoli pokazuju različne osobitosti u tvorbi oblikâ prezentske osnove, po kojima se razlikuju od običnih glagola.

To su:

1. *sŭm, esse, fuī* biti (i složenice)
2. *ĕdo, ĕdĕre, ēdi, ēsum* jesti (i složenice)
3. *fĕro, ferre, tŭli, lātum* nositi (i složenice)
4. *vŏlo, velle, vŏlui* htjeti
   nōlo, nōlle, nōlui ne htjeti
   mālo, mālle, mālui voljeti
5. *eo, īre, iī, ĭtum* ići (i složenice)
6. *fīo, fĭĕri, factus sum* postati

§ 239.

1. *sŭm, esse, fŭī* biti

Od svih *verba anōmăla* najviše osobitosti u tvorbi oblika pokazuje glagol *esse*. Tako u pojedinim oblicima prezentske osnove vidimo prijevojne razlike, atematsku tvorbu i djelovanje rotacizma.

Glagol koji znači »biti« razlikuje se od drugih glagola tvorbom svojih oblika ne samo u latinskom nego i u drugim indoevropskim jezicima, pa tako i u našem (isp. j e s t, s u, b i j a h). U konjugaciji toga glagola djelomično se sačuvalo starije jezično stanje, čemu je uzrok njegova česta upotreba.

	Indikativ		Konjunktiv
Prezent	*sŭm*	jesam, sam	*sĭm*
	ĕs	jesi, si	*sīs*
	est	jest, je	*sĭt*
	sŭmus	jesmo, smo	*sīmus*
	estis	jeste, ste	*sītis*
	sunt	jesu, su	*sint*
Imperfekt	*ĕram*	bijah	*essem*
	ĕrās	bijaše	*essēs*
	ĕrat	bijaše	*esset*
	erāmus	bijasmo	*essēmus*
	erātis	bijaste	*essētis*
	ĕrant	bijahu	*essent*
Futur I	*ĕro*	bit ću	—
	ĕris	bit ćeš	—
	ĕrit	bit će	—
	ĕrĭmus	bit ćemo	—
	ĕrĭtis	bit ćete	—
	ĕrunt	bit će	—
Perfekt	*fui*	bio sam	*fuĕrim*
	fuisti	bio si	*fuĕris*
	fuit	bio je	*fuĕrit*
	fuĭmus	bili smo	*fuĕrĭmus*
	fuistis	bili ste	*fuĕrĭtis*
	fuērunt	bili su	*fuĕrint*

Pluskvamperfekt	*fuĕram* bijah bio *fuĕrās* bijaše bio *fuĕrat* bijaše bio *fuerāmus* bijasmo bili *fuerātis* bijaste bili *fuĕrant* bijahu bili	*fuissem* *fuissēs* *fuisset* *fuissēmus* *fuissētis* *fuissent*
Futur II	*fuĕro* budem *fuĕris* budeš *fuĕrit* bude *fuĕrĭmus* budemo *fuĕrĭtis* budete *fuĕrint* budu	— — — — — —
Imperativ	I Sing. 2. *ĕs* budi 3. — — Plur. 2. *este* budite 3. — —	II *estō* budi *estō* neka bude *estōte* budite *suntō* neka budu
Glagolska imena	Infinitiv prezenta: *esse* biti Infinitiv perfekta: *fuisse* Infinitiv futura: *futūrum, -am, -um esse* ili *fŏre* Particip futura: *futūrus, -a, -um* onaj koji će biti; budući	

Pomoćni glagol *esse* tvori oblike od dviju osnova:

a) Od osnove *ĕs-* tvore se oblici prezentske osnove, npr. *es-t*, isp. u hrvatskom: *jest;* kad *es-* stoji pred vokalom, prelazi u *er-* (rotacizam), npr. **es-o* = *ĕr-o*. Osnova *es-* javlja se i u oslabljenom obliku *s-* (prijevoj), npr. *s-unt*, isp. u hrvatskom: *s-u*.

b) Od osnove *fŭ-* tvore se oblici perfektne osnove, npr. *fu-i, fu-ĕram.* Mjesto *essem, essēs, esset* i *essent* dolaze i oblici *fŏrem, fŏrēs, fŏret* i *fŏrent.*

Oblik *fŏre* postao je od **fŭ-se.*

§ 240.

Složenice:

absum, abesse, āfui biti odsutan *(ăb)*
adsum, adesse, adfui ili *affui* biti prisutan *(ăd)*
dēsum, dēesse, dēfui nedostajati *(dē)*
īnsum, inesse, — biti u čemu *(ĭn)*
intersum, interesse, interfui sudjelovati *(inter)*
obsum, obesse, obfui škoditi *(ŏb)*
praesum, praeesse, praefui biti na čelu *(prae)*
prōsum, prōdesse, prōfui koristiti *(prō)*
subsum, subesse, — biti pod čim *(sŭb)*
supersum, superesse, superfui preostati *(sŭper)*

Particip prezenta imaju samo složenice *praesum* i *absum: praesens,* gen. *praesentis* prisutan; *absens,* gen. *absentis* odsutan.

§ 241.

Prōsum je složen od prijedloga *prōd* i *sŭm*. Krajnje *d* ispada pred konsonantom. Prema tome glasi:

Indikativ prezenta:	*prōsum*	*prōsŭmus*
	prōdes	*prodestis*
	prōdest	*prōsunt*

Konjunktiv prezenta: *prōsīm, prōsīs* itd.
Indikativ imperfekta: *prōdĕram, prōdĕras* itd.
Konjunktiv imperfekta: *prodessem, prodesses* itd.
Futur I: *prōdĕro, prōdĕris* itd.
Indikativ perfekta: *prōfui* itd.

§ 242.

possum, posse, pŏtui moći

	Indikativ		Konjunktiv
Prezent	*pos-sum*	mogu	*pos-sim*
	pŏt-es	možeš	*pos-sīs*
	pŏt-est	može	*pos-sit*
	pos-sŭmus	možemo	*pos-sīmus*
	pot-estis	možete	*pos-sītis*
	pos-sunt	mogu	*pos-sint*

Imperfekt	*pŏt-ĕram*	mogah	*pos-sem*
	pŏt-ĕrās	mogaše	*pos-sēs*
	pŏt-ĕrat	mogaše	*pos-set*
	pot-erāmus	mogasmo	*pos-sēmus*
	pot-erātis	mogaste	*pos-sētis*
	pŏt-ĕrant	mogahu	*pos-sent*
Futur I	*pŏt-ĕro*	moći ću	
	pŏt-ĕris	moći ćeš	
	pŏt-ĕrit	moći će	
	pot-ĕrĭmus	moći ćemo	
	pot-ĕrĭtis	moći ćete	
	pŏt-ĕrunt	moći će	
Perfekt	*pŏtui*	mogao sam	*potuĕrim*
	potuisti	mogao si	*potuĕris*
	pŏtuit	mogao je	*potuĕrit*
	potuĭmus	mogli smo	*potuĕrĭmus*
	potuistis	mogli ste	*potuĕrĭtis*
	potuērunt	mogli su	*potuĕrint*
Pluskvamperfekt	*potuĕram*	bijah mogao	*potuissem*
	potuĕrās	bijaše mogao	*potuissēs*
	potuĕrat	bijaše mogao	*potuisset*
	potuerāmus	bijasmo mogli	*potuissēmus*
	potuerātis	bijaste mogli	*potuissētis*
	potuĕrant	bijahu mogli	*potuissent*
Futur II	*potuĕro*	budem mogao	
	potuĕris	budeš mogao	
	potuĕrit	bude mogao	
	potuĕrĭmus	budemo mogli	
	potuĕrĭtis	budete mogli	
	potuĕrint	budu mogli	
Glagolska imena	Infinitiv prezenta: *posse* moći		
	Infinitiv perfekta: *potuisse*		

Glagol *possum, posse, pŏtui* postao je u oblicima prezentske osnove od pridjeva *pŏtis* (moćan) u njegovu skraćenu obliku *pŏte* i glagola *esse*. *Pŏte* gubi krajnje *-e*. Završno *t* od *pŏt* ostaje nepromijenjeno pred vokalima, npr. *pŏt-es*, a pred *s* asimilira se sa *s*, pa odatle *ss*, npr. **pot-sum = pos-sum*.

Oblici perfektne osnove toga glagola nisu složeni od *pŏte* i glagola *esse*, nego potječu od nestaloga glagola *potēre*. Od njega je postao i particip prezenta *pŏtens*, koji se upotrebljava samo kao pridjev sa značenjem: moćan.

§ 243.

2. *ĕdō, ĕdĕre, ēdi, ēsum* jesti

Indikativ prezenta	Konjunktiv imperfekta
ĕdo jedem *ĕdis* ili *ēs* *ĕdit* ili *ēst* *ĕdĭmus* *ĕdĭtis* ili *ēstis* *ĕdunt*	*ĕdĕrem* ili *ēssem* *ĕdĕrēs* ili *ēsses* *ĕdĕret* ili *ēsset* *ederēmus* ili *essēmus* *ederētis* ili *essētis* *ĕdĕrent* ili *ēssent*
Imperativ	**Infinitiv prezenta akt.**
I *ĕde* ili *ēs* jedi *ĕdĭte* ili *ēste* II *ĕdĭto* ili *ēsto* *ĕdĭto* ili *ēsto* *ĕdĭtōte* ili *estōte* *edunto*	*ĕdĕre* ili *ēsse*

Uz pasivni oblik *ĕdĭtur* upotrebljava se i *ēstur*, a uz *ederētur* i *essētur*.

Uz obične oblike po III konjugaciji glagol *ĕdĕre* ima u prezentskoj osnovi i neke oblike koji se podudaraju s oblicima glagola *esse* s tom jedinom razlikom što im je početno *e* dugo.

Uz konjunktiv prezenta *ĕdam* javljaju se katkad i arhaični oblici *ĕdim, ĕdis, ĕdit* itd. To su stari optativi kao *sĭm, sīs* itd.

Jednako se konjugiraju i složeni glagoli:
cŏmĕdo, comĕdĕre, comēdi, comēsum pojesti
exĕdo, exĕdĕre, exēdi, exēsum izjesti

§ *244.*

3. *fĕro, ferre, tŭli, lātum* nositi

Aktiv		Pasiv	
Indikativ prezenta			
fĕro	nosim	*fĕror*	bivam nošen,
fers		*ferris*	nose me,
fert		*fertur*	nosim se
fĕrĭmus		*fĕrĭmur*	
fertis		*ferĭmĭni*	
fĕrunt		*feruntur*	
Konjunktiv imperfekta			
ferrem		*ferrer*	
ferrēs		*ferrēris*	
ferret		*ferrētur*	
ferrēmus		*ferrēmur*	
ferrētis		*ferrēmĭni*	
ferrent		*ferrentur*	
Infinitiv prezenta			
ferre	nositi	*ferri*	biti nošen

Imperativ		
I	*fĕr*	nosi
	ferte	nosite
II	*ferto*	nosi
	ferto	neka nosi
	fertōte	nosite
	ferunto	neka nose

Ostali oblici konjugiraju se po konsonantskoj konjugaciji: konjunktiv prezenta aktivni: *fĕram, fĕrās*, pasivni: *fĕrar, ferāris;* imperfekt aktivni: *ferēbam, ferēbās*, pasivni: *ferēbar, ferebāris;* futur I aktivni: *fĕram, fĕrēs*, pasivni: *fĕrar, ferēris;* particip prezenta: *fĕrens, ferentis;* gerundiv: *ferendus, -a, -um.*

Svi oblici perfektne i participske osnove tvore se prema pravilnoj konjugaciji, npr. *tŭli, tŭlĕram, tulissem, lātus sĭm* itd.

Glagol *fĕro* tvori oblike prezentske osnove od osnove *fĕr-*. Neki se oblici tvore tako da se lični nastavci pridijevaju izravno osnovi, bez tematskog vokala (atematska tvorba), npr. *fer-s, fer-tur, fer-re* od **fer-se.*

Perfektna je osnova *tŏl-*, a participska *lāto-* nastala je od **tlāto-* pojednostavnjenjem početne konsonantske skupine. Perfektna i participska osnova istog su korijena koji se nalazi i u glagolu *tol-lo.*

§ *245.*

Složenice:

affĕro, afferre, *a t t ŭ l i, allātum* donositi *(ăd)*
aufĕro, auferre, *a b s t ŭ l i, ablātum* odnositi *(au-* i *ăb)*
cŏnfĕro, conferre, contŭli, collātum snositi; uspoređivati *(cŭm)*
diffĕro, differre, *d i s t ŭ l i, dilātum* odgađati. Taj glagol u prezentskoj osnovi ima i značenje: razlikovati se *(dis-)*
effĕro, efferre, *e x t ŭ l i, elātum* iznositi *(ex)*
īnfĕro, inferre, intŭli, illātum unositi *(ĭn)*
offĕro, offerre, *o b t ŭ l i, oblātum* nuditi *(ŏb)*
perfĕro, perferre, pertŭli, perlātum podnositi *(pĕr)*
praefĕro, praeferre, praetŭli, praelātum pretpostavljati *(prae)*
prōfĕro, proferre, prōtŭli, prolātum iznositi *(prō)*
rĕfĕro, referre, rettŭli (od **retĕtŭli*), *relātum* natrag nositi; javljati *(re-)*
suffĕro, sufferre, sustŭli, — podnositi *(sŭb)*

Po perfektnoj i participskoj osnovi amo pripada i glagol *tollo, tollĕre, sustŭli, sublātum* dići; ukloniti.

U složenicama krajnji konsonant prijedloga obično se izjednačuje s početnim *f* (asimilacija). Katkada se javljaju i oblici bez asimilacije, npr. *adfĕro, obfĕro, adlātus, inlātus* i drugi.

§ 246. 4. *vŏlo, velle, vŏlui* htjeti
nōlo, nōlle, nōlui ne htjeti
mālo, mālle, mālui voljeti

Indikativ prezenta		
vŏlo	*nōlo*	*mālo*
vīs	*nōn vīs*	*māvis*
vult	*nōn vult*	*māvult*
vŏlŭmus	*nōlŭmus*	*mālŭmus*
vultis	*nōn vultis*	*mavultis*
vŏlunt	*nōlunt*	*mālunt*
Konjunktiv prezenta		
vĕlim	*nōlim*	*mālim*
vĕlīs	*nōlīs*	*mālīs*
vĕlit	*nōlit*	*mālit*
velīmus	*nolīmus*	*malīmus*
velītis	*nolītis*	*malītis*
vĕlint	*nōlint*	*mālint*
Indikativ imperfekta		
volēbam	*nolēbam*	*malēbam*
volēbās	*nolēbās*	*malēbās*
itd.	itd.	itd.
Konjunktiv imperfekta		
vellem	*nōllem*	*māllem*
vellēs	*nōllēs*	*māllēs*
vellet	*nōllet*	*māllet*
vellēmus	*nollēmus*	*mallēmus*
vellētis	*nollētis*	*mallētis*
vellent	*nōllent*	*māllent*
Futur I		
vŏlam	*nōlam*	*mālam*
vŏlēs	*nōlēs*	*mālēs*
itd.	itd.	itd.

Indikativ perfekta		
vŏlui *voluisti* itd.	*nōlui* *noluisti* itd.	*mālui* *maluisti* itd.
Infinitiv prezenta		
velle	*nōlle*	*mālle*
Imperativ		
I — — II — — —	*nōli* *nolīte* *nolīto* *nolīto* *nolitōte* —	— — — — — —

Ostali oblici izvode se pravilno od perfektne osnove.

Mjesto participa *vŏlens* obično se upotrebljava *cŭpiens*, a mjesto *nōlens* pridjev *invītus*.

Nōlo je postalo od *nĕ-vŏlo*, a *mālo* od *măgis vŏlo*.

Infinitiv prezenta *velle* postao je asimilacijom od **vel-se*, isp. *es-se*.

U običnom govoru dolaze izrazi: *sīs* = *sī vīs* izvoli, *sultis* = *sī vultis* izvolite.

§ 247. 5. *ĕo, īre, ĭi, ĭtum* ići

	Prezentska osnova			Perfektna osnova	
	Indikativ	Konjunktiv		Indikativ	Konjunktiv
Prezent	*ĕo* *īs* *ĭt* *īmus* *ītis* *ĕunt*	*ĕam* *ĕās* *ĕat* *eāmus* *eātis* *ĕant*	Perfekt	*ĭi* *ī s t i* *ĭit* *ĭĭmus* *ī s t i s* *iērunt*	*ĭĕrim* *iĕris* *iĕrit* *iĕrĭmus* *iĕrĭtis* *iĕrint*
Imperfekt	*ībam* *ībās* *ībat* *ibāmus* *ibātis* *ībant*	*īrem* *īrēs* *īret* *irēmus* *irētis* *īrent*	Pluskvam-perfekt	*iĕram* *iĕrās* *iĕrat* *ierāmus* *ierātis* *iĕrant*	*īssem* *īssēs* *īsset* *issēmus* *issētis* *īssent*
Futur I	*ībo* *ībis* *ībit* *ībĭmus* *ibĭtis* *ībunt*		Futur II	*iĕro* *iĕris* *iĕrit* *iĕrĭmus* *iĕrĭtis* *iĕrint*	
Imperativ i Glagolska imena	Imperativ				
	I *ī* *īte* II *ītō* *ītō* *ītōte* *eunto*				
	Gerund		Participi		Supin
	eundi *eundo* *eundum* *eundo*		prezenta *ĭens, euntis* futura *itūrus, -a, -um*		*ĭtum* *ĭtū*
	Gerundiv: *eundus, -a, -um*				

Budući da je glagol *eo* neprelazan, dolazi u pasivu samo u 3. licu singulara, u infinitivima i u srednjem rodu gerundiva, npr. *ītur, eātur, ibātur, irētur, ībĭtur, ītum est; ītum esse; eundum est.*

Glagol *īre* tvori oblike od dvije osnove: *ei-* i *ĭ-*, koje su međusobno u prijevojnom odnosu. Pred konsonantom *ei* prelazi u *ī*, a pred vokalom gubi se *i* od *ei.*

U oblicima perfektne osnove *ii* pred *s* steže se u *ī.*

§ 248.

Složenice:

ăbeo, abīre, ăbii, ăbĭtum odlazim

Tako se konjugiraju i:

ădeo pristupam
exeo izlazim
ĭneo ulazim
intĕreo propadam
ŏbeo obilazim; umirem
pĕreo propadam
praetĕreo mimoilazim
rĕdeo vraćam se
trānseo prelazim
vēneo na prodaju sam

§ 249.

Glagol *pĕreo, perīre, pĕrii, peritūrus* služi kao pasiv za glagol *perdo, perdĕre, perdĭdi, perdĭtum* (upropaštavati), a glagol *vēneo* (od *vēnum eo*), *venīre, vēnii,* — služi kao pasiv za glagol *vendo vendĕre, vendĭdi, vendĭtum* (prodavati).

Takvi glagoli koji imaju aktivan oblik, a pasivno značenje zovu se *neutrālia passīva.*

Razlikuj oblike od *vēneo, venīre:*
vēneunt, venībam, vēnii, veniĭmus, veniĕrunt
od oblika glagola *vĕnio, vĕnīre:*
vĕniunt, veniēbam, vēni, vēnĭmus, venērunt.

Pazi: *venisti* i *venistis* oblici su perfekta od *vēneo* i *vĕnio!*

§ 250.

Kao *eo* konjugiraju se još:
queo, quīre, quīvi moći
nĕqueo, nequīre, nequīvi ne moći

Ta dva glagola ne upotrebljavaju se u svim oblicima. Najčešće dolaze: *queo, queunt, nĕqueo, nĕquit, nĕqueunt, queat, nĕqueat, quīret, nequīret.*

Mjesto *nĕqueo* dolazi često *nōn queo.*

§ 251.

6. *fīo, fĭĕri, factus sum* postati, dogoditi se

Indikativ		Konjunktiv
Prez.	*fīo, fīs, fīt* —, —, *fīunt*	*fīam, fīas, fīat* *fiāmus, fiātis, fīant*
Imperf.	*fiēbam, fiēbās* itd.	*fĭĕrem, fĭĕres* itd.
Futur I	*fīam, fīes* itd.	—
Perfekt	*factus sŭm* itd.	*factus sĭm* itd.
Infinitiv prez. perf. fut.	*fĭĕri* *factum, -am, -um esse* *futūrum, -am, -um esse* ili *fŏre*	
Gerundiv	*faciendus, -a, -um*	

Protivno pravilu da je vokal pred vokalom kratak, u glagolu *fīo* vokal *i* ostaje dug i pred vokalom osim pred slogom *-er-*.

Po tvorbi svojih oblika taj glagol pripada među *semideponentia.* Služi i kao pasiv glagola *făcio, făcĕre, fēci, factum,* pa se tada u oblicima prezentske osnove ubraja među *neutrālia passīva.* (Vidi § 249.)

O složenicama glagola *fīo* vidi § 223.

Nepotpuni glagoli (Verba defectīva)

§ 252.

Verba defectīva zovu se glagoli koji nemaju svih oblika.

1. *coepi, coepisse* počeo sam
2. *mĕmĭni, meminisse* sjećam se
3. *ōdi, odisse* mrzim

Perfekt	Indikativ	*coepi* počeo sam, *coepisti* itd.	*mĕmĭni* sjećam se *meministi* itd.	*ōdi* mrzim *odisti* itd.
	Konjunktiv	*coepĕrim* *coepĕris* itd.	*memĭnĕrim* *memĭnĕris* itd.	*ōdĕrim* *ōdĕris* itd.
Pluskvamperfekt	Indikativ	*coepĕram* bijah počeo *coepĕras* itd.	*memĭnĕram* sjećah se *memĭnĕras* itd.	*ōdĕram* mržah *ōdĕras* itd.
	Konjunktiv	*coepissem* *coepisses* itd.	*meminissem* *meminisses* itd.	*odissem* *odisses* itd.
Futur II		*coepĕro* budem počeo *coepĕris* itd.	*memĭnĕro* sjećat ću se *memĭnĕris* itd.	*ōdĕro* mrzit ću *ōdĕris* itd.
Imperativ		— —	*mementō* sjećaj se *mementōte* sjećajte se	— —
Infinitiv perfekta		*coepisse*	*meminisse*	*odisse*
Particip perfekta		*coeptus, -a, -um*	—	—
Particip futura		*coeptūrus, -a, -um*	—	*osūrus, -a, -um*

Ta tri glagola imaju samo oblike perfektne osnove.

Glagol *coepi* uzima oblike prezentske osnove od glagola *incĭpio, incĭpĕre* počinjem.

Glagoli *mĕmĭni* i *ōdi* također su po obliku perfekti, ali imaju prezentsko značenje *(perfectum praesens)*, pluskvamperfekt ima značenje imperfekta, a futur II značenje futura I.

Imperativi *mementō, mementōte* jedini su imperativi perfekta sačuvani u latinskom jeziku.

Kao pasiv glagolu *ōdi* uzima se izraz: *(in) ŏdio sŭm.*

4. *aio* tvrdim, kažem

Prez. indikativ *aio, ais, ait,* -, -, *aiunt*
konjunktiv -, -, *aiat,* -, -, -
Imperf. indikat. *aiēbam, aiēbas, aiēbat,* -, -, *aiēbant*
Perf. indikat. -, -, *ait,* -, -, -

Upitni oblik *aisne?* tvrdiš li? dolazi i u skraćenom obliku *ain?*, kao što: *vīden?* mjesto *videsne?* i *scīn?* mjesto *scisne?*

5. *inquam* kažem

Prez. indikativ *inquam, inquis, inquit,* -, -, *inquiunt*
Imperf. indikativ -, -, *inquiēbat*
Futur I -, *inquies, inquiet*
Perfekt indikativ -, -, *inquit*

Glagol *inquam* upotrebljava se samo uz upravni govor; ne može stajati ispred njega, nego se umeće iza jedne ili više riječi, npr.

Căto in senātu: »Carthāgo«, inquiēbat, »delenda est.«
Katon je u senatu govorio: »Treba razoriti Kartagu.«

6. *fāri* govoriti

Od glagola *fāri* najobičniji su ovi oblici:
Prezent indikativ: *fātur*
Futur I: *fābor, fābĭtur*
Imperativ: *fāre*
Gerund: *fando*

7. *quaeso* molim, *quaesŭmus* molimo

Najčešće se upotrebljava da se ublaži zapovijed i umeće se u upravni govor, npr.

Tū, quaeso, crēbro ăd mē scrībe.
Piši mi, molim te, često.

8. *salve!* dobro došao! *salvēte!* dobro došli!

vāle! valēte! zdravo! (pozdrav pri odlasku i na završetku pisama)

ăve! budi pozdravljen! *avēte!* budite pozdravljeni!

Uz glagol *iŭbeo* upotrebljava se i infinitiv tih triju glagola: *salvēre, valēre, avēre,* npr.

Tē salvēre iŭbeo. Šaljem ti pozdrav ili pozdravljam te.

9. *ăge! ăgĭte!* deder! hajde!
10. *cĕdo!* daj! amo! *cette!* dajte! amo!
11. *ăpăge!* gubi se! nosi se!

Bezlični glagoli (Verba impersonālia)

§ 253.

Bezlični glagoli nemaju određena subjekta, a upotrebljavaju se samo u 3. licu singulara i u infinitivu. U složenim vremenima dolaze samo u srednjem rodu.

Takvi su glagoli:

1. pravi, koji dolaze samo kao bezlični;
2. nepravi, postali su od glagola koji se upotrebljavaju i lično, ponajviše s različnim značenjem.

§ 254.

Pravi bezlični glagoli označuju:

a) neku prirodnu (atmosfersku) pojavu:

tŏnat, tonāre, tŏnuit grmi
grandĭnat, grandināre, — tuča pada
pluit, pluĕre, pluit kiša pada, kiši
ningit, ningĕre, ninxit snijeg pada, sniježi
advesperāscit, advesperāscĕre, advesperāvit smrkava se
illucēscit, illucēscĕre, illūxit sviće

b) neko duševno raspoloženje:

pĭget (mē), pigēre, pĭguit mrzi me
pŭdet (mē), pudēre, pŭduit ili *pŭdĭtum est* stid (me) je
paenĭtet (mē), paenitēre, paenĭtuit kajem se
taedet (mē), taedēre, pertaesum est gadi (mi) se
mĭsĕret (mē), miserēre, — žao (mi) je koga

c) ono što dolikuje ili što treba učiniti:

lĭbet, libēre, lĭbuit ili *lĭbĭtum est* mili se, hoće se
lĭcet, licēre, lĭcuit ili *lĭcĭtum est* slobodno je
dĕcet (mē), decēre, dĕcuit dolikuje (mi)
dēdĕcet (mē), dedecēre, dedĕcuit ne dolikuje (mi)
oportet, oportēre, oportuit treba
rēfert, referre, rētŭlit stalo je do čega

Bilješka — Oblik *rēfert* postao je od ablativa *rē* + *fert*, pa mu je zato prvo *e* dugo.

§ 255.

Nepravi bezlični glagoli:

accĭdit, accĭdĕre, accĭdit
ēvĕnit, evenīre, evēnit
contingit, contingĕre, contĭgit
fĭt, fiĕri, factum est
} događa se

convĕnit, convenīre, convēnit pristoji se
condūcit, condūcĕre, condūxit koristi
expĕdit, expedīre, — korisno je
iŭvat, iuvāre, iūvit (mē) godi (mi)

pătet, patēre, pătuit
appāret, apparēre, appāruit
} očito je

lĭquet, liquēre, lĭcuit jasno je
plăcet, placēre, plăcuit sviđa se
intĕrest, interesse, interfuit stalo je do čega
praestat, praestāre, praestĭtit bolje je

fallit (mē), fallĕre, fefellit
fŭgit (mē), fŭgĕre, fūgit
praetĕrit (mē), praeterīre, praetĕriit
} izmiče mome znanju, ne znam

Bezlični glagoli ne upotrebljavaju se u imperativu, nego se mjesto njega uzima konjunktiv, npr. *Pŭdeat tē neglegentiae tuae!* Srami se svoga nemara!

Bezlično se upotrebljava i pasiv neprelaznih glagola u 3. licu singulara svih vremena i u infinitivu, npr. *ītur* ide se, *vīvĭtur* živi se, *ventum est* došlo se.

PRILOZI (ADVERBIA)

§ 256.

Prilozi stoje uz glagole, pridjeve i druge priloge da pobliže odrede njihovo značenje.

Dijele se na:

1. priloge vremena *(adverbia tempŏris);*
2. priloge mjesta *(adverbia lŏci);*
3. priloge načina *(adverbia mŏdi).*

§ 257.

Adverbia tempŏris:

nunc sada
tunc tada
deinde zatim
dēnĭque konačno
nūper nedavno
ōlim jednom
mox naskoro
interdum katkada
semper uvijek
saepe često
umquam ikada
numquam nikada
diu dugo
hŏdie danas
hĕri jučer
crās sutra
interdiu danju
noctu noću
cotīdie svaki dan
quotannis svake godine
iăm već
tandem napokon
extemplo smjesta
nōndum još ne

§ 258.

Adverbia lŏci:

prŏpe blizu
prŏcul daleko
fŏris vani, napolju
fŏras van, napolje
intus unutra (na pitanje: gdje?)
intro unutra (na pitanje: kamo?)
commĭnus izbliza
ēmĭnus izdaleka
ūsquam igdje
nūsquam nigdje
retro natrag
rursus (-um) iznova

O korelativnim prilozima mjesta vidi § 156.

§ 259. **Adverbia mŏdi:**

ĭta, *sīc* tako	*frūstra* uzalud
ĭtem isto tako	*paene*, *fĕre* gotovo
ŭt, *sīcut* kao	*mŏdo*, *sōlum*, *tantum* samo
tăm tako	*ultro* sam od sebe
quăm kako	*fortasse* možda
admŏdum veoma	*saltem* bar
nĭmis previše	*vix* jedva
sătis dosta	

Bilješka — Prilozi *ĭta* i *sīc* stoje pred glagolom, a prilog *tăm* pred pridjevom i prilogom, npr. *Ită (sīc) vīxi* tako sam živio; *tăm ăvĭdus* tako pohlepan.

O prilozima načina koji se tvore od pridjeva vidi §§ 125—128.

§ 260.

Ponekad isti pridjev tvori dvojak prilog: na -*ē* i na -*ō* s različitim značenjem, npr.

contĭnue neprestano — *contĭnuo* odmah
certe bar — *certo* sigurno
vēre uistinu — *vēro* dakako; ali

§ 261. Prilozi na -*im*

furtim kradomice	*raptim* naglo
nominātim poimence	*sēnsim* malo-pomalo
partim djelomice	*separātim* odijeljeno
passim rastrkano	*stătim* odmah
paulātim malo-pomalo	*vicissim* uzajamno
praesertim osobito	*virītim* pojedince

Prilozi na -*im* djelomično su po svom postanku akuzativi singulara *i*-deklinacije, npr. *partim* je akuzativ singulara osnove *parti*- (isp. imenicu *pars* od starijega **partis*).

Prilozi na -*ĭtus*

antīquĭtus od starine	*fundĭtus* iz temelja, stubokom
pēnĭtus duboko; sasvim	*radīcĭtus* iz korijena; stubokom

Prilozi na -*ĭtus* pokazuju ishodište.

PRIJEDLOZI (PRAEPOSITIONES)

§ 263.

Prijedlozi su po svom postanku prilozi; mnogi od njih upotrebljavaju se i kao prilozi i kao prijedlozi, npr. *ante, post, contra*. Osnovno je značenje prijedloga mjesno, iz kojega su se razvila prenesena značenja.

Oni stoje:

a) s akuzativom;
b) s ablativom;
c) s akuzativom i ablativom.

§ 264.

I. Prijedlozi s akuzativom

ante, ăpud, ăd, adversus,
circum, circa, cĭtra, cĭs,
erga, contra, inter, extra,
infra, intra, iūxta, ŏb,
pĕnes, pōne, post i *praeter,*
prŏpe, propter, pĕr, secundum,
supra, versus, ultra, trāns.

ante pred (mjesto), prije (vrijeme)
ante urbem pred gradom
ante diem prije dana

ăpud kod, pred
ăpud Graecos kod Grka
ăpud pŏpŭlum lŏqui govoriti pred narodom

ăd k, kod (mjesto); do (vrijeme); oko, za (prenes. značenje)
ăd mē k meni; *ăd lăcum* kod jezera
ăd senectūtem do starosti
ăd ducentos oko dvije stotine; *ūtĭlis ăd ălĭquid* koristan za što

adversus (adversum) nasuprot (mjesto); protiv, prema (preneseno značenje)

adversus urbem nasuprot gradu
adversus hostes protiv neprijateljâ
reverentia adversus sĕnes poštovanje prema starcima

circum, circa oko

circum axem oko osi
circa hōram sextam oko šestoga sata

cĭs s ove strane

cĭs Alpes s ove strane Alpa

cĭtra s ove strane (mjesto); bez (preneseno značenje)

citra flūmen s ove strane rijeke
citra ūllum incommŏdum bez ikakve štete

erga prema (u prijateljskom smislu)

ămor erga parentes ljubav prema roditeljima

contra nasuprot (mjesto); protiv (preneseno značenje)

contra portum nasuprot luci
contra lēgem protiv zakona
inter između (mjesto); za (vrijeme)

inter Sēquănos et Helvētios između Sekvanaca i Helvećana
inter ĕpŭlas za gozbe

extra izvan

extra provinciam izvan pokrajine

infra pod, ispod

infra sōlem pod suncem

intra u, među (mjesto); za (vrijeme); suprotno: *extra*

intra mūros među zidinama
intra annum za godinu dana

iūxta uz, kraj

iuxta Appiam viam uz Apijevu cestu

ŏb pred (mjesto); zbog (preneseno značenje)

ŏb ŏcŭlos versāri nalaziti se pred očima
ŏb eam rĕm zbog toga

pĕnes u vlasti

pĕnes pŏpŭlum u vlasti naroda

pōne iza
pōne tergum iza leđa

post iza (mjesto); poslije (vrijeme); suprotno: *ante*
post castra iza tabora
post mĕdiam noctem poslije ponoći

praeter mimo (mjesto); osim, protiv (preneseno značenje)
praeter castra mimo tabor
omnes praeter ūnum svi osim jednoga
praeter consuetūdĭnem protiv običaja

prŏpe blizu, kraj
prŏpe urbem blizu grada, kraj grada

propter zbog
propter frīgŏra zbog zime
Osnovno značenje: blizu dolazi rijetko, npr.
propter Sicĭliam blizu Sicilije

pĕr kroz (mjesto); za (vrijeme); po (preneseno značenje)
pĕr provinciam kroz pokrajinu
pĕr tōtam vītam za čitava života
pĕr iŏcum u šali
pĕr legātos po poslanicima
pĕr vĭm silom

secundum duž (mjesto); odmah poslije (vrijeme); prema (preneseno značenje)
secundum măre Sŭpĕrum duž Jadranskog mora
secundum comĭtia odmah poslije skupštine
secundum natūram prema prirodi

supra iznad (mjesto); preko (preneseno značenje); suprotno: *infra*
supra terram iznad zemlje
supra mŏdum preko mjere

versus prema, put. Upotrebljava se uz imena gradova i stoji iza njih. Pred druge riječi iza kojih stoji *versus* stavlja se *ăd* ili *in*.

Rōmam versus prema Rimu
ăd Oceănum versus proficīsci krenuti prema Oceanu
in Arvernos versus put zemlje Arvernjana

ultra s o n e s t r a n e (mjesto); p r e k o (preneseno značenje); suprotno: *citra*

ultra Danŭvium s one strane Dunava
ultra mŏdum preko mjere

trāns p r e k o, s o n e s t r a n e; suprotno: *cĭs*

trāns măre preko mora
trāns Alpes s one strane Alpa

§ 265.

II. Prijedlozi s ablativom

absque, abs, ăb, ā i *dē*
cōram, clăm, cŭm, ex i *ē*
sĭne, tĕnus, prō i *prae*

absque b e z
absque vītā bez života

ā, ăb, abs o d, s a, n a

ā stoji pred konsonantima;
ăb stoji pred vokalima i pred *h*, a može stajati i pred konsonantima osim pred labijalima *(b, p, v, f, m);*
abs stoji pred zamjenicom *tē*

nōn longe ā mări nedaleko od mora
ăb urbe condĭtā od osnutka Rima
abs tē od tebe
ā septentriōnĭbus sa sjevera
ā dextro cornu na desnom krilu
ā Gergŏvia proficīsci krenuti od Gergovije (ne iz samoga grada, nego iz njegova područja)
ā Caesăre esse biti na Cezarovoj strani, biti Cezarov pristaša

dē s a (mjesto); o (vrijeme i preneseno značenje)
dē mūro sa zida
dē tertia vigĭlia o trećoj noćnoj straži
dē amicĭtia o prijateljstvu
dē industria hotimice, namjerno

cōram p r e d l i c e m, p r e d
cōram pŏpŭlo pred narodom

clăm tajno, bez znanja
clăm vōbis bez vašeg znanja

cŭm s, sa
cŭm amīcis ambulāre s prijateljima šetati
cŭm hostĭbus pugnāre boriti se s neprijateljima

Uz ablativ lične, povratne i odnosne zamjenice prijedlog *cŭm* stoji iza zamjenice i veže se s njom u jednu riječ, npr. *mēcum, vobiscum, sēcum, quōcum, quibuscum.*

ē, ex iz (mjesto), od (vrijeme), po (preneseno značenje)
ē stoji samo pred konsonantima;
ex stoji pred vokalima, a može stajati i pred konsonantima;

ē fīnĭbus iz zemlje
ex eo tempŏre od onoga vremena
ex senātus consulto po odluci senata

sĭne bez
sĭne dŭbio bez sumnje

tĕnus do (mjesto); po (preneseno značenje); stoji postpozitivno (iza riječi na koju se odnosi)
Scythiā tĕnus do Skitije
verbo tĕnus samo po riječi

prō pred (mjesto); za (preneseno značenje)
prō castris pred taborom
ōrātio prō Milōne govor za Milona

prae pred (mjesto); zbog, od (preneseno značenje)
prae sē ăgĕre goniti pred sobom
prae multitūdĭne zbog mnoštva
prae lăcrĭmis od suza

III. Prijedlozi s akuzativom i ablativom

§ 266.

ĭn, sŭb, sŭper, subter

Na pitanje: kamo? stoji akuzativ, a na pitanje: gdje? ablativ:
ĭn u, na (mjesto); za (vrijeme); protiv (preneseno značenje)
akuz. *ĭn pătriam* u domovinu
ĭn montem na brdo
ĭn postĕrum diem za slijedeći dan
ĭn Catilīnam ōrātio govor protiv Katiline

abl. *ĭn urbe* u gradu
ĭn monte na brdu

sŭb pod; pred

akuz. *sŭb terram* pod zemlju
sŭb vespĕrum pred večer
sŭb potestātem pod vlast

abl. *sŭb terrā* pod zemljom
sŭb dīvo pod vedrim nebom

sŭper nad, iznad, preko

akuz. *sŭper collem* iznad brežuljka
sŭper mŏdum preko mjere

abl. *sŭper cervīce* nad šijom

subter pod

akuz. *subter tŏgam* pod togu
abl. *subter sē* pod sobom

§ 267.

Causā i *grātiā* u službi prijedloga

Ablativi *causā* i *grātiā* upotrebljavaju se kao prijedlozi s genitivom u značenju: radi, poradi. Oni uvijek stoje iza imenice na koju se odnose, tj. postpozitivno, npr.

honōris causā radi časti
exempli grātiā radi primjera, na primjer

Mjesto genitiva ličnih zamjenica stoji ablativ singulara ženskog roda posvojne zamjenice, npr. *meā causā* radi mene, *vestrā grātiā* radi vas.

VEZNICI (CONIUNCTIONES)

§ 268.

Veznici vežu riječi s riječima ili rečenice s rečenicama. Dijele se na:

1. u s p o r e d n e ili koordinirane, koji vežu riječi ili usporedne rečenice;
2. z a v i s n e ili subordinirane, koji vežu zavisne rečenice sa glavnima, odnosno nadređenima.

§ 269.

Usporedni veznici

1. s a s t a v n i ili kopulativni:
ĕ t, - q u e, a t q u e ili *a c* i, pa, te, a
ĕ t i a m, q u ŏ q u e također, i
n ĕ q u e ili *n ĕ c* niti, ni, i ne; *n ē — q u ĭ d e m* ni.

Kod nabrajanja u latinskom jeziku ili se svi članovi vežu veznikom *ĕt (polysyndĕton)* ili nijedan *(asyndĕton)*, npr. *montes et valles et flūmĭna* ili *montes, valles, flūmĭna* brda, doline i rijeke.

Veznik -*que* je enklitičan, prislanja se uvijek uz drugu riječ i veže je s prvom u jednu cjelinu, npr. *senātus populusque Romānus* rimski senat i narod.

Ac stoji ispred konsonanata osim ispred *h,* a *atque* ispred vokala i konsonanata.

Etiam stoji pred istaknutom riječi, a *quŏque* iza nje.

Nĕque dolazi ispred vokala i konsonanata, a *nĕc* običnije ispred konsonanata.

Nē — quĭdem negira jednu ili više riječi; ono što se negira dolazi između *nē* i *quĭdem,* npr.

nē păter quĭdem ni otac
nē ăd rĕm pūblĭcam quĭdem ni prema državi

B i l j e š k a — Pridjev *multus*, drukčije nego u našem jeziku, veže se s drugim pridjevom pomoću veznika *et*, npr. *multi et grăves dolōres* mnogo teških bolova. Ako je uz *multus* superlativ, nema veznika *et,* npr. *multi clarissĭmi vĭri* mnogo vrlo slavnih muževa.

2. r a s t a v n i ili disjunktivni:

a u t, v ĕ l, -v e, s ī v e, s e u ili.

Aut se upotrebljava kad se pojmovi međusobno isključuju, npr. *Hīc vincendum aut moriendum est.* Ovdje treba pobijediti ili umrijeti.

-ve je enklitično, npr. *duābus tribusve hōris* za dva ili za tri sata.

3. s u p r o t n i ili adverzativni:

s ĕ d, v ē r u m, v ē r o, a u t e m a, ali, no, pak,
ă t, a t q u i ali, ali ipak, *t ă m e n* ipak

Autem i *vēro* dolaze iza prve riječi u rečenici.
At i *atqui* izriču jaku suprotnost.

4. u z r o č n i ili kauzalni:

n ă m, n a m q u e, ĕ n i m, ĕ t ĕ n i m jer, naime, tä.
Enim ne stoji nikad na prvom mjestu u rečenici.

5. z a k l j u č n i ili konkluzivni:

ĭ t ă q u e stoga, *ĭ g ĭ t u r, e r g o* dakle, *p r o i n d e* prema tome, zato.

Igĭtur stoji obično na drugom mjestu u rečenici.

Proinde dolazi uz imperativ ili konjunktiv kad se tko na što potiče, npr. *Proinde dīc, quĭd sentias.* Zato reci što misliš.

§ 270.

Često dolaze dvostruki usporedni veznici:

ĕt — *ĕt* i — i
nĕque — *nĕque* ili *nĕc* — *nĕc* niti — niti
aut — *aut*
vĕl — *vĕl* } ili — ili
sīve — *sīve* ili *seu* — *seu*
nōn sōlum (mŏdo, tantum) — *sĕd (vērum) ĕtiam* ne samo — nego i
cŭm — *tŭm* kao što — tako osobito, ne samo — nego i.

Zavisni veznici

Zavisni veznici obrađeni su u sintaksi kod pojedinih vrsta zavisnih rečenica.

UZVICI (INTERIECTIONES)

§ 271.

Uzvici su nepromjenljive riječi koje u živahnu govoru izriču različne osjećaje: radost, žalost, čuđenje i druge.

§ 272.

Pravi uzvici

o! (s akuz. i vok.) oj! ej! *O mē mĭsĕrum!* Bijedna li mene! *O beāte puer!* O sretni dječače!

hĕm ah! gle!

iō! jao! (za bol), hej! (za radost); npr. *iō triumphe!* hej, trijumfe!

ēn! ecce! (s nom. i akuz.) evo! gle! npr. *ecce tuae littĕrae!* evo tvog pisma! *ēn causam!* evo uzroka!

heus! hej! čujde!

hei ili *ei!* (s. dat.) jao! *hei mĭhi!* jao meni!

heu ili *eheu!* (s nom. i akuz.) jao! *heu vānĭtas hamāna!* jao, ljudske taštine! *heu mē mĭsĕrum!* jao meni bijednome!

prō ili *prōh!* (s akuz. i vok.) jao! oj! *prō deum fĭdem!* jao, tako mi vjere bogova! *pro dii immortāles!* oj besmrtni bozi!

vae! (s dat.) jao! *vae victis!* jao pobijeđenima!

§ 273.

Nepravi uzvici

Kao uzvici mogu se upotrebljavati i druge riječi:

mehercŭle! mehercŭles! mehercle! hercŭle! hercle! tako mi Herkula!

ecastor! mecastor! tako mi Kastora!

ĕdĕpol! pŏl! tako mi Poluksa!

pĕr Iŏvem! tako mi Jupitera!

mēdius Fĭdius (= mē dīus Fĭdius iŭvet!) tako mi bog Fidije (= bog vjere) pomogao! bogami!

bĕne! živio! *bĕne tĭbi* ili *tē!* živio, u zdravlje!

mălum! do bijesa!

nĕfās! sramota! užasno!

ăge, agĭte, agĕdum! deder! dederte!

TVORBA RIJEČI

§ 274.

Prema svom postanku riječi se dijele na:

1. korjenite *(primitīva),*
2. izvedene *(derivāta),*
3. složene *(compŏsĭta).*

§ 275.

1. KORJENITE RIJEČI

Korijen je onaj dio riječi koji joj daje temeljno značenje. Sve riječi koje su postale od istoga korijena povezane su njegovim temeljnim značenjem.

Tako korijen *ac-* (oštar) nalazimo u riječima:

āc-er, ăc-ies, ăc-us, ăc-uo, ac-ūtus, ac-ūmen, ac-ŭleus, ac-ētum, ăc-ĭdus, ac-erbus,

a korijen *ag-* (goniti) u riječima:

ăg-o, ag-men, ăg-ĭlis, āc-tus (od **ag-tus*), *āc-tor, āc-tio, ac-tuārius, ăg-ĭto, ag-itātio, ag-itābĭlis.*

Riječi koje su postale izravno od korijena zovu se korjenite *(primitīva),* npr.

măg-is, rēx (od *rēg-s*), *lĕg-o.*

Neke korjenite riječi sastoje se od korijena bez ikakva dodatka, npr. *sōl, sāl.*

2. IZVEDENE RIJEČI

§ 276.

Riječi izvedene od imenica ili pridjeva *(nōmĭna)* zovu se *derivāta nominālia,* a riječi izvedene od glagola *(verba)* zovu se *derivāta verbālia.*

§ 277.

A. Imenice

Imenice se izvode od glagolskih i imenskih osnova pomoću različnih sufiksa. Neki od tih sufiksa spajaju se s nominativnim nastavkom u različne završetke.

1. V r š i o c a r a d n j e označuje završetak -*tor* za muški rod, a -*trix* za ženski rod, npr. *vic-tor* pobjednik, *vic-trix* pobjednica; *adiūtor* pomoćnik, *adiūtrix* pomoćnica.

2. R a d n j u označuju završeci -*io*, -*tio*, -*tus*, npr. *obsĭd-io* opsjedanje, *āc-tio* radnja, *can-tus* pjevanje.

3. S v o j s t v o označuju završeci -*ia*, -*tās*, -*tūdo*, npr. *audāc-ia* smionost, *pauper-tas* siromaštvo, *forti-tūdo* hrabrost.

4. R e z u l t a t r a d n j e označuju završeci -*men*, -*mentum*, npr. *sē-men* sjeme, *lū-men* svjetlo, *monu-mentum* spomenik, *frag-mentum* ulomak.

5. S r e d s t v o ili o r u đ e označuju završeci -*bŭlum*, -*cŭlum*, -*crum*, -*trum*, npr. *vocā-bŭlum* riječ, *pō-cŭlum* čaša, *sepul-crum* grobnica; *arā-trum* plug, *rōs-trum* kljun.

6. U m a n j e n o (d e m i n u t i v n o) z n a č e n j e izriče se završecima -*lus*, -*a*, -*um*; -*ŭlus*, -*a*, -*um*; -*cŭlus*, -*a*, -*um*, npr. *libel-lus* knjižica, *puel-la* djevojka, *praediŏ-lum* dobarce; *rēg-ŭlus* kraljić, *lūn-ŭla* mjesečić, *oppĭd-ŭlum* gradić; *flōs-cŭlus* cvjetić, *partĭ-cŭla* čestica, *opus-cŭlum* djelce.

§ 278.

B. Pridjevi

I pridjevi se izvode od drugih riječi završecima različna značenja.

1. M o g u ć n o s t u pasivnom značenju označuju završeci -*ĭlis* i -*bĭlis*, npr. *frăg-ĭlis* loman, *ūt-ĭlis* koristan; *amā-bĭlis* ljubak, *incredĭ-bĭlis* nevjerojatan.

2. O b i l j e označuje završetak -*ōsus*, npr. *glori-ōsus* pun slave, slavan, *pericul-ōsus* pogibeljan.

3. S k l o n o s t se izriče završecima -*āx* i -*ŭlus*, npr. *lŏqu-āx* govorljiv, *răp-āx* grabežljiv; *crēd-ŭlus* lakovjeran, *garr-ŭlus* brbljav.

4. T v a r pokazuju pridjevi sa završetkom -*ĕus*, npr. *ferr-eus* željezan, *lĭgn-eus* drven, *lapĭd-eus* kameni.

5. P o d r i j e t l o pokazuju pridjevi na *-nus, -ānus, -iānus, -īnus, -ĭcus* i *-ēnsis* izvedeni od vlastitih imena, npr. *Romā-nus* rimski; *Salonit-ānus* solinski; *Ciceron-iānus* ciceronski, *Octav-iānus* Oktavijev; *Lat-īnus* latinski, *Plaut-īnus* Plautov; *Gall-ĭcus* galski, *Socrăt-ĭcus* sokratovski; *Atheni-ēnsis* atenski, *Carthagini-ēnsis* kartaški, *Cann-ēnsis* kanski.

6. U m a n j e n o z n a č e n j e izriče se završecima *-ŭlus, -cŭlus, -ellus,* npr. *parvŭlus* malešan, sićušan, *maiuscŭlus* poveći, *misellus* kukavan.

C. Glagoli

§ 279.

Glagoli se izvode:

a) od glagola *(verba deverbatīva);*
b) od imena *(verba denominatīva).*

§ 280.

V e r b a d e v e r b a t ī v a

1. *V e r b a i n c o h a t ī v a* na *-sco* označuju početak radnje ili stanja; o njima vidi § 226.

2. *V e r b a f r e q u e n t a t ī v a* ili *i t e r a t ī v a* označuju ponavljanje radnje, a *v e r b a i n t e n s ī v a* pojačavanje radnje. Obje vrste tvore se od običnih glagola tako da se participu perfekta pasiva odbaci *-um* i doda *-āre.*

dīco — *dictum* — *dictāre* kazivati
curro — *cursum* — *cursāre* trčati amo tamo
dormio — *dormītum* — *dormitāre* drijemati

Ako se particip perfekta pasiva svršava na *-ātum,* pri tvorbi frekventativnih glagola odbaci se završetak *-ātum* i doda *-ĭtāre.*

clāmo — *clamātum* — *clamitāre* dovikivati
mĭnor — *minātus* — *minitāri* prijetiti

Frekventativni i intenzivni glagoli mogu svoje značenje još pojačati ako od participa perfekta pasiva tvore nove frekventativne glagole na *-itāre.*

dictāre — *dictātum* — *dictitāre* češće kazivati
cursāre — *cursātum* — *cursitāre* trčkarati

Neki se frekventativni glagoli tvore od prezentske osnove:

cŏgo — *cog-itāre* misliti
ăgo — *ag-itāre* tjerati, pokretati

Svi frekventativni i intenzivni glagoli pripadaju I konjugaciji.

3. *Verba desiderativa* označuju želju. Tvore se tako da se participu perfekta pasiva odbaci *-um* i doda *-ŭrio;* pripadaju IV konjugaciji.

ĕdo — *ēsum* — *esŭrio* gladovati (tj. željeti hranu)
părio — *partum* — *partŭrio* htjeti rađati

4. *Verba causatīva* prelazni su glagoli koji označuju uzrok radnji izrečenoj neprelaznim glagolom istoga korijena.

Prelazni:	Neprelazni:
pendo, 3. objesiti	*pendeo,* 2. visiti
fŭgo, 1. natjerati u bijeg	*fŭgio,* 3. bježati
iăcio, 3. baciti	*iăceo,* 2. ležati

§ 281.

Verba denominatīva

a) Glagoli izvedeni od imenica:

arma : armāre naoružati
ŏnus : onerāre tovariti
mĕtus : metuĕre bojati se
fīnis : finīre svršiti
poena : punīre kazniti

b) Glagoli izvedeni od pridjeva:

līber — *liberāre* — osloboditi
albus — *albēre* bijeliti se
matūrus — *maturēscĕre* dozrijevati
saevus — *saevīre* bjesnjeti

3. SLOŽENE RIJEČI (COMPOSITA)

§ 282.

Složena riječ ili složenica nastaje kad se dvije riječi stope u jednu. Kod toga je druga riječ glavna, a prva je pobliže određuje. U latinskom ima složenih imenica, pridjeva, glagola i priloga.

§ 283.

A. Imenice

Složene imenice sastoje se:

a) od dvaju nomena (imenica ili pridjeva), npr. *latifundium (lātus* i *fundus)* veliki posjed, *agricultūra (ăger* i *cultūra)* poljodjelstvo.

b) od imenice i glagola, npr. *agrĭcŏla (ăger* i *cŏlo)* ratar, *artĭfex (ars* i *făcio)* umjetnik.

c) od prijedloga i imenice, npr. *inter-rēgnum* međuvlađe, *trāns-fŭga* prebjeg.

Ako je prvi dio složenice imenica ili pridjev, većinom se svršava na -ĭ, npr. *carnĭ-fex* krvnik, *signĭ-fer* zastavnik, *magni-ficentia* veličanstvenost.

§ 284.

B. Pridjevi

Slično kao i imenice nastaju i složeni pridjevi, npr. *magnănĭmus* velikodušan (od *māgnus* i *ănĭmus), partĭceps* dionik (od *pars* i *căpio*), *mirĭfĭcus* divan (od *mīrus* i *făcio), diffĭcĭlis* težak (od *dĭs* i *făcĭlis*).

§ 285.

C. Glagoli

Složeni glagoli nastaju:

a) od dvaju glagola, npr. *patefăcio* otvaram (od *păteo* i *făcio*);

b) od imenice i glagola, npr. *aedĭfĭco* gradim (od *aedes* i *făcio*), *animadverto* opažam (od *ănĭmus* i *adverto*);

c) od priloga i glagola, npr. *satisfăcio* zadovoljavam (od *sătis* i *făcio*), *mālo* volim (od *măgis* i *vŏlo*);

d) najčešće od prijedloga i glagola, npr. *advĕnio* dolazim, *incĭdo* upadam (od *in* i *cădo*).

Glasovne promjene kod glagolskih složenica

§ 286.

Kad se glagol složi s prijedlogom, značenje mu se mijenja, obično u smislu značenja prijedloga.

a b s, ă b, ā

Oblik *abs* stoji pred konsonantima *c* ili *t*, npr. *abs-condo* sakrivam, *abs-tĭneo* zadržavam; ispred *p* ispada *b* od *abs*, npr. *as-porto* odnosim; *ăb-eo* odlazim; *ā-mitto* gubim.

ă d

Od prijedloga *ăd* krajnje *d* ili se asimilira s početnim konsonantom, npr. *ac-cēdo* pristupam, *ag-grĕdior* napadam, *ap-pello* nazivam, ili se gubi, npr. *a-gnōsco* upoznajem.

c ŭ m (c o m, c o n, c o)

Prijedlog *cŭm* u složenicama ima oblik *com-*, npr. *com-pōno* sastavljam, *com-mŏveo* pokrećem; *con-*, npr. *con-cēdo* udaljujem se, ustupam, *con-do* osnivam; *co-*, npr. *cŏ-eo* sastajem se, *co-gnōsco* spoznajem, *co-nūbo* udajem se.

ĭ n

Prijedlog *ĭn* pred labijalima prelazi asimilacijom u *im*, npr. *im-buo* napajam, *im-mitto* šaljem u, *im-pōno* stavljam na; pred *l* i *r* dolazi do potpune asimilacije, npr. *il-lūdo* igram se, *ir-rumpo* provaljujem; pamti: *i-gnōsco* praštam.

i n t e r

Od prijedloga *inter* *r* se sa *l* asimilira, npr. *intel-lĕgo* razabiram, opažam.

ŏ b

U prijedlogu *ob* asimilira se *b* s početnim *c*, *f* i *p*, npr. *oc-cīdo* ubijam, *of-fĕro* nudim, *op-prĭmo* pritiskujem.

s ŭ b

U prijedlogu *sub* ili se *b* asimilira s početnim konsonantom, npr. *suc-cumbo* podliježem, *sup-pōno* podmećem, ili ispada, npr. *su-spĭcio* gore gledam; katkada glasi *sus-* od *subs*, npr. *sus-cĭto* dižem, *sus-tĭneo* ustavljam.

t r ā n s

Prijedlog *trāns* ili ostaje, npr. *trans-porto* prenosim, ili glasi *trā-* : *trā-do* predajem, *trā-dūco* vodim preko, *trā-ĭcio* prebacujem.

Često se javljaju i neasimilirani oblici, npr. *con-lŏquor* mjesto *col-lŏquor* razgovaram se, *ad-fĕro* mjesto *af-fĕro* donosim, *in-rumpo* mjesto *ir-rumpo* provaljujem, *ad-lātus* mjesto *al-lātus* donesen.

§ 287.

Neki prijedlozi dolaze samo u složenicama:

a m b- (a m-, a n-) znači: n a o k o l o i odgovara našem predmetku o b, npr. *amb-io* obilazim, *am-pŭto* obrezujem, *an-quīro* pretražujem.

d ĭ s- označuje razdvajanje; odgovara našem r a z. Negdje ostaje nepromijenjeno, npr. *dis-pŭto* raspravljam, *dis-trăho* razvlačim, a negdje ima oblik *d ī-* (gubitkom krajnjeg *-s* i naknadnim produljenjem prethodnoga *-ĭ-*), npr. *di-lābor* raspadam se, *dīruo* razvaljujem, *dīsto* udaljen sam. Složen s glagolom *iungo* taj se prijedlog javlja u oba oblika: *dĭsiungo* i *dīiungo* rastavljam. Ispred početnog *f* dolazi do asimilacije, npr. *diffĕro* odgađam.

p ŏ r- (srodan sa *pĕr*), npr. *por-rĭgo* pružam, *pol-lĭceor* obećavam, *pos-sĭdeo* posjedujem.

r ĕ- pred konsonantom, a *r ĕ d-* pred vokalom znači n a t r a g, npr. *re-cĭpio* natrag uzimam, *rĕd-eo* vraćam se (idem natrag). Kod nekih glagola *r ĕ-* označuje radnju protivnu radnji nesloženoga glagola, npr. *claudo* zatvaram, *reclūdo* otvaram; *sīgno* pečatim, *resīgno* otpečaćujem.

s ē- pred konsonantom, a *s ē d-* pred vokalom, znači o d v a j a n j e i odgovara našem o d, npr. *sē-dūco* odvodim, *sēd-ĭtio* nesloga, buna (imenica izvedena od glagola *īre*).

SINTAKSA

DIJELOVI REČENICE

A. PREDIKAT

§ 288.

Mārcus *d ī s c i t.* Marko uči.

Mārcus *e s t d ī l ĭ g e n s.* Marko je marljiv.

Mārcus *e s t d i s c ĭ p ŭ l u s.* Marko je učenik.

Predikat je glagolski ili imenski.

Imenski se predikat sastoji od imena (imenice, pridjeva, zamjenice ili broja) i pomoćnoga glagola *esse*.

Pomoćni glagol kao dio imenskog predikata zove se s p o n a *(cōpŭla)*.

B i l j e š k a 1.

Homērus ante Hesiŏdum fuit. Homer je živio prije Hezioda.

Mons Iūra est inter Sēquănos et Helvētios. Gorje Jura nalazi se između sekvanske i helvetske zemlje.

Glagol *esse* može i bez predikatnog imena biti potpun predikat; tada znači: postojati, živjeti, nalaziti se.

B i l j e š k a 2.

Omnia praeclāra rāra. Sve divno je rijetko.

Summum iūs summa iniūria. Najveće pravo najveća nepravda.

U tim primjerima nije ispušten glagol *esse*, nego je to ostatak ranijega jezičnog stanja kad su dva imenska pojma i bez kopule sačinjavala rečenicu. Isp. kod nas: Strpljen spašen.

K o p u l a t i v n i glagoli. Dva nominativa

§ 289.

Cĭcĕro *o r ā t o r f a c t u s e s t.* Ciceron postade govornik.

Scy̆thae *i n v i c t i m a n s ē r u n t.* Skiti ostadoše nepobijeđeni.

Hannĭbal *i n v i c t u s v i d e b ā t u r.* Hanibal se činjaše nepobjediv.

Nēmo d o c t u s n ā s c ĭ t u r. Nitko se ne rađa učen.

Osim *esse* kopulativni mogu biti i ovi glagoli:

fīo, evādo, existo postajem	*vĭdeor* činim se
măneo ostajem	*nāscor* rađam se
appāreo pokazujem se	*mŏrior* umirem

§ 290.

M. Fūrius Camillus p ă t e r *pătriae appellātus est.* Marko Furije Kamil bio je nazvan ocem domovine.

Aristŏtĕles d o c t i s s ĭ m u s *omnium Graecōrum putātur.* Aristotel se smatra najučenijim od svih Grka.

Cĭcĕro c ō n s u l *creātus est.* Ciceron je bio izabran za konzula.

Kopulativnim glagolima smatraju se nadalje i glagoli koji u pasivu znače: biti nazivan, biti smatran, biti biran. To su glagoli:

vŏcor *appellor* *dīcor* *nōmĭnor*	biti nazivan čime	*pŭtor* *exīstĭmor* *hăbeor* *iūdĭcor* *dūcor*	biti smatran čime ili za što

creor *ēlĭgor*	biti biran za što
declāror *renūntior*	biti proglašen za što

Uz te glagole dolaze d v a n o m i n a t i v a. Prvi je s u b j e k t, a drugi d i o p r e d i k a t a, pa zajedno s kopulativnim glagolom sačinjava imenski predikat.

B i l j e š k a.

Romāni Cicerōnem cōnsŭlem creavērunt. Rimljani izabraše Cicerona z a k o n z u l a.

Kad su glagoli navedeni u § 290. aktivni, uz njih stoje d v a a k u z a t i v a. Vidi § 371.

Predikatna upotreba imenica i pridjeva

§ 291.

a) Imenice

Cĭcĕro *cōnsul* *quattuor oratiōnes in Catilīnam hăbuit.* Ciceron je kao konzul održao četiri govora protiv Katiline.

Căto *sĕnex* *histŏriam scrībĕre instĭtuit.* Katon je kao starac počeo pisati povijest.

Imenice koje označuju službu, npr. *cōnsul, praetor, dictātor,* ili dob, npr. *puer, iŭvĕnis, sĕnex,* često se upotrebljavaju kao dopuna predikatu. Takva se upotreba zove predikatna. U prijevodu pred te imenice stavlja se riječca: kao.

§ 292.

b) Pridjevi

Mīlĭtes *laeti* *ĭn castra rediērunt.* Vojnici se veselo vratiše u tabor.

Senātus *frĕquens* *convēnit.* Senat se sastao u velikom broju.

Tĭbi *ūni* *crēdo.* Jedino tebi vjerujem.

Summus *mōns ā Labiēno tenebātur.* Labijen je držao vrh brda.

U predikatnoj upotrebi dolaze i pridjevi koji označuju: duševno ili tjelesno stanje, mjesto ili redoslijed. Prevode se prilogom ili priložnim izrazom.

Najobičniji su:

laetus veselo	*prīmus* na početku
trīstis žalosno	*ultĭmus* najposlije
lĭbens dragovoljno	*mĕdius* u sredini
invītus protiv volje	*summus* na vrhu
irātus ljutito	*frĕquens* u velikom broju
vīvus za života	*rārus* rijetko
mortuus poslije smrti	*ūnus* jedino
praesens u prisutnosti	*sōlus* jedino
absens u odsutnosti	*tōtus* potpuno

Bilješka 1.

summus mōns	najviše brdo	vrh brda
mĕdius pōns	srednji most	sredina mosta

Pridjevi koji označuju mjesto ili redoslijed, kao što su *summus, mĕdius, prīmus, ultĭmus*, mogu se upotrebljavati u dva različita značenja. U kojem je značenju upotrijebljen takav pridjev, pokazuje smisao rečenice.

Bilješka 2. — Pridjev ili particip katkada unaprijed pridaje imenici svojstvo koje je istom posljedica radnje glavnoga glagola, pa se naziva proleptički (od grč. προλαμβάνω = prije uzimam) predikat. Primjeri:

Submersas obrŭe puppes = Obrŭe puppes, ut submergantur. Prevali lađe da se potope. *Montes opāci umbrantur = Montes umbrantur ĭta, ŭt opāci sint.* Brda se obavijaju sjenom da postaju mračna.

B. SUBJEKT

§ 293.

Experientia dŏcet. Iskustvo uči.
Audāces vincunt. Smioni pobjeđuju
Nostri venērunt. Naši dođoše.
Trēs făciunt collēgium. Trojica čine društvo.
Errāre humānum est. Griješiti je ljudski.
Sătis est adverbium. »Dosta« je prilog.
Quŏd vălēs, mĭhi grātum est. Što si zdrav, drago mi je.

Subjekt može biti svaka vrsta riječi, pa i čitava rečenica.

§ 294.

Vēni, vīdi, vīci. Dođoh, vidjeh, pobijedih.
Schŏlam frequentātis. Idete u školu.
Ego lŏquor, tū tăces. Ja govorim, ti šutiš.

Kad je subjekt zamjenica 1. ili 2. lica, izriče se samo onda kad je posebno istaknut.

§ 295.

Omnĭbus discendum est. Svima valja učiti.
Pĭget mē. Mrzi me.
Sunt hŏmĭnes. Ima ljudi.

Sklonjive riječi kao subjekt stoje redovno u nominativu i zovu se gramatički subjekt. Ako subjekt rečenice dolazi u kojem drugom padežu, zove se logički. Katkada latinskom gramatičkom subjektu odgovara naš logički subjekt.

§ 296.

Slaganje (kongruencija) predikata s jednim subjektom

Flōs est n ū n t i u s vēris. Cvijet je glasnik proljeća.

Cicōnia est n ū n t i a vēris. Roda je glasnica proljeća.

Ako je imenski predikat *substantīvum mōbĭle* (vidi § 31), slaže se sa svojim subjektom ne samo u broju i padežu nego i u rodu.

B i l j e š k a — Uz subjekt muškoga ili ženskoga roda stoji katkada supstantiviran pridjev kao imenski predikat u srednjem rodu:

T r ī s t e lŭpus stăbŭlis. Vuk je strahota za staje.

Omnium rērum mors est e x t r ē m u m. Smrt je konac svega.

§ 297.

Slaganje predikata s v i š e s u b j e k a t a

Uxor et lībĕri Coriolānum c o m p l e x i s u n t. Žena i djeca zagrliše Koriolana.

Orgetorīgis fīlia et ūnus ē fīlĭis c a p t u s e s t. Orgetoriksova kći i jedan od sinova bili su zarobljeni.

Ako su subjekti živa bića različna roda, predikat stoji ili u pluralu muškoga roda ili se slaže s bližim subjektom.

§ 298.

Avarĭtia et superbia p e r n i c i ō s a e s u n t. Lakomost i škrtost su pogubne.

Nox atque praeda hostes r e m o r ā t a s u n t. Noć i pljačka zadržaše neprijatelje.

Ako su subjekti stvari istoga roda, predikat stoji ili u pluralu istoga roda ili u pluralu srednjega roda.

§ 299.

Hŏnor et glōria homĭnĭbus g r ā t a s u n t. Čast i slava ljudima su drage.

Cingetorīgi principātus atque impĕrium t r ā d ĭ t u m e s t. Cingetoriksu je bila predana vrhovna vlast i zapovjedništvo.

Ako su subjekti stvari različna roda, predikat ili stoji u pluralu srednjega roda ili se slaže s bližim subjektom.

§ 300.

Multi vĭri fortes et māgna pars civitātis offēnsa est. Mnogi hrabri muževi i velik dio građanstva bio je povrijeđen.

Ako su subjekti živa bića i stvari, predikat se slaže s najbližim subjektom.

U takvu slučaju može predikat stajati i u pluralu, a u rodu se slaže ili sa živim bićem ili je srednjega roda, npr.

Sīgnĭfer et ăquĭla capti sunt. Znakonoša i orao bili su zarobljeni.

Natūrā inter sē inimīca sunt cīvĭtas līběra et rēx. Po prirodi su međusobno neprijatelji slobodna država i kralj.

§ 301.

Senātus populusque Romānus decrēvit. Rimski senat i narod je odlučio.

Ako se dva subjekta smatraju jedinstvenom cjelinom, predikat stoji u singularu.

§ 302.

Slaganje po smislu (Constrūctio ăd sēnsum)

Māgna multitūdo hŏmĭnum in urbem convenērunt. Veliko se mnoštvo ljudi sabralo u gradu.

Căpĭta coniuratiōnis secūri percussi sunt. Kolovođe urote smaknute su sjekirom.

Duo mīlia hostium necāti sunt. Ubijeno je dvije tisuće neprijatelja.

Uterque eōrum exercĭtum ē castris edūcunt. Jedan i drugi izvode vojsku iz tabora.

Katkada se predikat slaže sa subjektom po smislu, a ne po gramatičkom obliku. Takvo slaganje zove se *constrūctio ad sēnsum* (κατὰ σύνεσιν), a javlja se najčešće uz kolektivne imenice i uz *mīlia.*

C. ATRIBUT

§ 303.

Bŏnae lēges rĕm pūblĭcam servant. Dobri zakoni čuvaju državu.

Pridjev kao atribut slaže se s imenicom koju pobliže određuje u rodu, broju i padežu.

Romānis cūnctae terrae mariáque (ili *terrae mariáque cūncta* ili *cūnctae terrae cunctáque măria*) *patēbant.* Rimljanima bijahu otvorene sve zemlje i sva mora.

Ako se atribut odnosi na više imenica, slaže se ili s najbližom ili se uz svaku ponavlja.

Senātus populusque Romānus označuje rimski senat i rimski narod jer se atribut *Romānus* odnosi i na *senātus* i na *pŏpŭlus*.

§ 304.

māgna urbs, bŏnus cīvis; bellum civīle, dŏmus aurea.

Atributni pridjev stoji ili pred imenicom ili iza nje.

Pridjev stoji iza imenice:

a) ako je izveden od vlastitog imena, npr. *pŏpŭlus Romānus, lingua Latīna.*

b) ako je pridjev višesložan, a imenica jednosložna, npr. *dī immortāles, vĭr egrēgius;*

c) ako pridjev ima uza se neki dodatak, npr. *hŏmo laude dīgnus, dŭx omnĭbus cārus.*

Ako je pridjev istaknut, uvijek stoji pred imenicom, na primjer *Pūnĭca fĭdes; urbānae rēs, nōn bellĭcae.*

§ 305.

I imenica u genitivu dolazi kao atribut, npr. *hortus pătris, consĭlium Apollĭnis.*

stătua ex marmŏre kip od mramora
hŏmo sĭne spē beznadan čovjek

Kao atribut služi i imenica s prijedlogom.

Takvu atributu obično se dodaje particip, npr. *pūgna ăd Salamīna commissa* (ili *facta*) = *pūgna Salamīnia; urbs ăd măre sĭta* = *urbs marĭtĭma.*

§ 306.

Caesar, vĭr clarissĭmus ili *Caesar ille clarissĭmus* glasoviti Cezar.

Uz vlastito ime ne dolazi sam atribut, nego između vlastitog imena i atributa stoji koja opća imenica ili zamjenica *ille.*

D. APOZICIJA

§ 307.

Ovĭdius poēta pjesnik Ovidije
natūram dŭcem prirodu vodilju

A p o z i c i j a se sa svojom imenicom slaže u p a d e ž u.

§ 308.

Athēnae, magistrae libertatis, triginta tyrannos expulērunt. Atena, učiteljica slobode, istjerala je tridesetoricu tirana.

Ako je apozicija *substantīvum mōbĭle* (vidi § 31), slaže se s imenicom u rodu, broju i padežu.

§ 309.

Epicūrus philŏsŏphus filozof Epikur

imperātor Augustus car August

urbs Rōma grad Rim

Cĭcĕro cōnsul konzul Ciceron

flūmen Rhŏdănus rijeka Rodan

provincia Dalmătia provincija Dalmacija

Apozicija stoji redovno iza vlastitog imena. Ispred vlastitog imena stoje imenice: *rēx, imperātor* (u značenju: car) i geografski pojmovi kao: *mōns, flūmen, lăcus, urbs, provincia.*

§ 310.

Herŏdŏtus, păter histŏriae Herodot, otac povijesti

Corinthus, urbs opulentissĭma vrlo bogati grad Korint

Kad apozicija ima uza se kakav dodatak, stoji uvijek iza svoje imenice.

§ 311.

Tibĕrius et Gāius Gracchi Tiberije i Gaj Grakho

Mārcus et Quīntus Cicerōnes Marko i Kvint Ciceron

Ako dvije osobe imaju različito lično ime *(praenōmen)*, a isto obiteljsko prezime *(cognōmen)*, obiteljsko prezime stoji u pluralu.

§ 312.

Corinthus, lūmen Graeciae, ā Romānis delēta est. Korint, dika Grčke, bio je razoren od Rimljana.

Oppĭdum Alexandrīa ā conditōre dictum est. Grad Aleksandrija nazvan je po svom osnivaču.

Provincia Illўrĭcum ā Tibĕrio pacāta est. Provinciju Ilirik pokorio je Tiberije.

Ako subjekt ima uza se apoziciju, predikat se slaže sa subjektom. Jedino kad je apozicija geografsko ime, kao *oppĭdum, urbs, provincia, flūmen* i slično, predikat se slaže s apozicijom.

SLAGANJE ZAMJENICA

§ 313.

Haec est mea sententia. Ovo je moje mišljenje.

Quăm tū dīcis virtūtem, eandem ego existĭmo furōrem. Što ti smatraš vrlinom, to isto ja smatram mahnitanjem.

Quae est causa tristĭtiae tuae? Što je uzrok tvojoj žalosti?

Pokazna, odnosna i upitna zamjenica kao subjekt ili objekt rečenice slaže se s imenicom kao dijelom predikata u rodu, broju i padežu.

§ 314.

Flūmen Tĭbĕris, quī (ili *quŏd*) *Lătium praeterfluit, ex Appennīno ŏrĭtur.* Rijeka Tiber, koja teče uz Lacij, izvire iz Apenina.

Proteže li se odnosna zamjenica na imenicu koja ima uza se apoziciju, zamjenica se slaže ili s imenicom ili s apozicijom.

§ 315.

Helvētii oppĭda vicosque, quōs incendĕrant, restituērunt. Helvećani obnoviše gradove i sela koja bijahu zapalili.

Păter et māter, qui mĭhi mortui sunt, optĭmi fuērunt. Otac i mati, koji su mi umrli, bili su vrlo dobri.

Ako se odnosna zamjenica proteže na više imenica, za slaganje u rodu i broju vrijede ista pravila kao i za pridjevski predikat koji se odnosi na više subjekata. Vidi §§ 297—301.

OSOBITOSTI U UPOTREBI POJEDINIH VRSTA RIJEČI

Imenice

§ 316.

Dŏmus mīlĭte cingĭtur. Vojnici opkoljuju kuću.

Impedimenta cŭm ĕquĭte relicta sunt. Prtljaga je ostavljena s konjanicima.

Lucānus ā nōbis defēcit. Lukanci su se od nas odmetnuli.

Imenice kao *mīles, ĕques, pĕdes, hostis* i imena naroda stoje u latinskom često u singularu iako označuju plural (kolektivni singular).

§ 317.

a) *Iŭvĕnes* *c o r p ŏ r a* *exercent*. Mladići vježbaju t i j e l o.
Puĕri *c ă p ĭ t a* *demisērunt*. Dječaci oboriše g l a v u.

b) *vīna* vrste vina, *carnes* komadi mesa, *līgna* komadi drva;

c) *imbres* pljusak, *calōres* žega, *frīgŏra* ljuta zima, *nĭves* mećava;

d) *Catōnes* ljudi Katonova kova, *Maecenātes* ljudi poput Mecenata;

e) *pĕr Lĭgŭres ĭter făcĕre* putovati kroz Liguriju, *ăd Indos pervenīre* doprijeti do Indije.

U latinskom jeziku upotrebljava se često plural kojemu odgovara naš singular:

a) kad se imenica odnosi na više osoba;

b) da se označe vrste ili dijelovi onoga što imenica znači;

c) da se označi pojačani stupanj prirodnih pojava;

d) da se označe ljudi istoga kova kao neko poznato lice;

e) kad se imenom naroda označuje ime zemlje.

§ 318.

Dŭx *ă n ĭ m o s* *m ī l ĭ t u m* *ăd pŭgnam accendit*. Vojskovođa je raspalio v o j n i k e za bitku.

ă n ĭ m u m *a l i c ŭ i u s* *commovēre* ganuti k o g a

C o r p ŏ r a *i ŭ v ĕ n u m* *labōre firmantur*. M l a d i ć i se jačaju radom.

Latinski pisci uz imenice koje označuju lica dodaju katkad imenicu *ănĭmus* ili *corpus* radi točnijeg izražavanja. Te dvije imenice obično ne prevodimo.

§ 319.

pătĕris et auro lībāre žrtvovati iz zlatnih plitica
iuventus et vīres mladenačka snaga
monumenta et littĕrae pisani spomenici
clāmor et admirātio glasno divljenje
tĭmor et fŭga paničan bijeg
rătio atque ōrdo razuman red
natūra pudorque prirodna stidljivost
orātio et facultas govornička sposobnost

Katkada se latinskim veznicima *et, ac, atque* i *-que* vežu dvije imenice od kojih je po smislu jedna atribut drugoj. Takvo izricanje jednoga pojma s atributom pomoću dviju imenica naziva se *h e n-*

diadyoin (ἓν διὰ δυοῖν) = jedno pomoću dvoga). Svrha je takvu izražavanju veća zornost. Isp. u nas: Tu se diže sila i svatovi = Tu se digoše silni svatovi.

Pridjevi

§ 320.

Pridjev se često upotrebljava u značenje imenice (supstantivirani pridjev):

a) u muškom rodu plurala kad se žele označiti pojedine kategorije ljudi, npr. *docti* učeni ljudi, učenjaci; *dīvĭtes* bogataši, *nōbĭles* plemići, *mortāles* smrtnici, *Sullāni* Suline pristaše;

b) u srednjem rodu singulara za oznaku apstraktnog pojma, npr. *vērum* istina, *falsum* neistina, laž; *bŏnum* dobro, *mălum* zlo, *commūne* zajednica;

c) u srednjem rodu plurala, i to u nominativu i akuzativu, da se označi više pojedinih stvari iste vrste; takve izraze prevodimo singularom srednjeg roda ili prikladnom imenicom, npr. *multa* mnogo, *omnia* sve, *futūra* budućnost.

U ostalim padežima takvi se izrazi opisuju imenicom *rēs*, npr. od *multa* je genitiv *multārum rērum*, od *omnia* dativ i ablativ *omnĭbus rēbus*.

§ 321.

Neki su pridjevi potpuno preuzeli značenje imenice uz koju su nekoć stajali kao atributi i postali prave imenice, npr. *pătria* (tj. *terra*) domovina; *dextra, sinistra* (tj. *mănus*) desnica, ljevica; *annāles* (tj. *lĭbri*) godišnjaci; *aestīva*, *hiberna* (tj. *castra*) ljetni, zimski tabor; *familiāris* (tj. *hŏmo*) prijatelj; *circēnses* (tj. *lūdi*) igre u cirku.

§ 322.

Senectus est natūrā loquācior. Starost je po prirodi prilično razgovorljiva.

Ille libĕrius locūtus est. On je govorio odviše slobodno.

Komparativ se katkad upotrebljava i bez poređenja. Takvim se komparativom izriče ili neznatan ili vrlo velik stupanj nekog svojstva (*comparatīvus absolūtus*). Prevodi se prema smislu pozitivom i prilozima: ponešto, dosta, odveć. Usporedi kod nas: Mlađi treba da poštuju starije.

§ 323.

Cōnsul prudentior quăm fortior fuit.
Cōnsul măgis prūdens quăm fortis fuit.
Konzul je bio razboritiji nego hrabriji.

Kad se porеđuju dva svojstva iste osobe ili stvari, obadva pridjeva stoje ili u komparativu ili u pozitivu sa *măgis* pred prvim, a sa *quăm* pred drugim pridjevom.

§ 324.

pulcherrĭma Dīdo vrlo lijepa Didona
Plūrĭmae urbes iūxta flūmĭna condĭtae sunt. Vrlo mnogo gradova sagrađeno je uz rijeku.

I superlativ se upotrebljava apsolutno kad se neko svojstvo ističe u vrlo velikom stupnju bez ikakva poređenja. Takav se superlativ zove elativ (*elatīvus* od *efferre* istaći). Prevodi se pozitivom i prilozima: vrlo, veoma, osobito.

§ 325.

Komparativ se pojačava sa *ĕtiam* (još) i *multō* (mnogo), a superlativ sa *longē* kudikamo; *vĕl, ĕtiam* pa i; *quăm* što, npr. *multō māior* mnogo veći, *longē nobilissĭmus* kudikamo najugledniji, *quăm māxĭmis itinĕrĭbus* što bržim marševima.

Bilješka — Superlativ se može pojačati i izrazom *ūnus* ili *ūnus omnium.*

***Eloquentia rēs ūna est omnium difficillĭma.* Govorništvo je kudikamo najteže od svega.**

Zamjenice

1. Lične i posvojne zamjenice

§ 326.

Sĕx lĭbros dē rē pūblĭcā scrīpsĭmus (kaže Ciceron o sebi). Napisao sam šest knjiga »O državi«.

Nostra Tullia tĭbi grātias ăgit. Moja ti Tulija zahvaljuje.

Mjesto zamjenica *ĕgo* i *meus* upotrebljava se katkada *nōs* i *noster* da se odveć ne ističe vlastita ličnost *(plurālis modestiae)*.

2. Povratne zamjenice

§ 327.

Lična povratna zamjenica *sui, sĭbi, sē* i posvojna povratna zamjenica *suus, -a, -um* odnose se uvijek na 3. lice singulara ili plurala.

§ 328.

Brūtus sē suo glădio interfēcit. Brut se ubio svojim mačem.
Săpiens omnia sua sēcum portat. Mudrac nosi sve svoje sa sobom.
Povratna zamjenica koja se odnosi na subjekt u istoj rečenici zove se direktni refleksiv. Prevodi se našom povratnom zamjenicom.

§ 329.

Katkada se zamjenica *suus* odnosi i na riječ koja nije subjekt u rečenici. U tom slučaju prevodi se sa svoj, vlastit, npr.
Carthaginiēnses Magōnem cŭm classe suā ĭn Ităliam misērunt. Kartažani su poslali Magona s njegovim vlastitim brodovljem u Italiju.

§ 330.

Thebāni ăb Alexandro petivērunt, ŭt sĭbi parcĕret. Tebanci su zamolili Aleksandra da ih poštedi.

Iugurtha mīlĭtes mŏnuit, nē sē suumque rēgnum prōdĕrent. Jugurta je pozvao vojnike da ne izdadu njega ni njegovo kraljevstvo.

Ako se povratna zamjenica u zavisnoj rečenici odnosi na subjekt glavne rečenice, zove se indirektni refleksiv. Taj refleksiv stoji u iznutra zavisnim rečenicama (vidi §§ 569. i 570.) Prevodi se ličnim i posvojnim zamjenicama.

Bilješka — *Caesar mīlĭtes incusāvit, cūr dē ipsīus diligentiā desperārent.* Cezar se potužio na vojnike zašto gube nadu u njegovu brižljivost. Ovdje stoji *ipsīus* mjesto *suā* da se jasno pokaže kako se radi o Cezarovoj brižljivosti, a ne o brižljivosti vojnika. Da se izbjegne nejasnoća, mjesto indirektnog refleksiva stoji *ipse*.

§ 331.

a) *Cīves* s ē *accūsant.* Građani se optužuju (tj. svaki sebe).
Cīves i n t e r s ē *accūsant.* Građani se međusobno optužuju (tj. jedan drugoga).

b) *Mănus* m ă n u m *lăvat.* Ruka ruku pere (jedna ruka pere drugu).

c) *Duōrum frātrum* a l t e r a l t ĕ r u m *adiūvit.* Od dva brata jedan je pomagao drugoga (tj. dva su se brata međusobno pomagala).
Mīlĭtes ă l i u s ă l i u m *cohortāti sunt.* Vojnici su se međusobno hrabrili.

Uzajamni (recipročni) odnos izriče se:

a) izrazima *inter nōs, inter vōs, inter sē;*

b) ponavljanjem iste riječi;

c) zamjeničkim pridjevima *alter* ... *alter* kad se radi o dvije osobe ili stvari, a *ălius* ... *ălius* kad se radi o više njih.

3. Pokazne zamjenice

§ 332.

H ĭ c se katkada upotrebljava u značenju zamjenica *meus* i *noster*, npr. *hŏc căput* moja glava, *haec urbs* naš grad, *haec tempŏra* naša vremena, tj. sadašnjost.

§ 333.

I s t e ima i prezrivo značenje, npr. *isti libertātis defensōres* ti (tobožnji) branitelji slobode.

§ 334.

I l l e katkada znači: t a m o š n j i, t a d a š n j i, npr. *illis tempŏrĭbus* u tadašnja vremena.

§ 335.

Ille ima i značenje: onaj slavni, onaj glasoviti, npr. *Homērus ille* onaj slavni Homer.

illud Platōnis }
illud Platōnĭcum } ona poznata Platonova (izreka)

Illud uz genitiv singulara vlastitog imena ili uz pridjev izveden od vlastitog imena prevodi se: ona poznata (ili glasovita) izreka.

§ 336.

Ignāvia corpus hĕbĕtat, lăbor fīrmat; i l l a matūram senectūtem, h ĭ c longam adulescentiam reddit. Lijenost slabi tijelo, a rad ga jača; o n a pospješuje starost, o v a j produžuje mladost.

Kad se spominju dva lica ili predmeta, *hĭc* se odnosi na bliži, kasnije spomenuti, a *ille* na dalji, prije spomenuti.

§ 337.

a) *Egens ĭ s est, c u i nĭhil sătis est.* Siromašan je o n a j k o j e m u ništa nije dosta.

b) *Q. Cĭcĕro ūnam legiōnem sēcum hăbuit. Erant in e ā legiōne fortissĭmi vĭri.* Kvint Ciceron imao je sa sobom jednu legiju. U t o j legiji bili su vrlo hrabri muževi.

c) *E a est Romāna gēns, quae victa quiēscĕre nĕsciat.* T a k a v je rimski narod da, iako pobijeđen, ne zna mirovati.

d) *Epĭstŭlam e a m q u e longam accēpi.* Primio sam pismo, i t o dugačko.

Uno a t q u e e o făcĭli proelio victi sunt hostes. Neprijatelji su pobijeđeni u jednom, i to lakom okršaju.

I s stoji u značenju:

a) o n a j, u vezi sa *quī* u drugoj rečenici;

b) t a j ili o n kad se odnosi na nešto već spomenuto;

c) t a k a v (= *tālis*) pred posljedičnom rečenicom;

d) i t o, u izrazima: *et ĭs, isque, atque ĭs,* a negativno *nĕque ĭs.*

§ 338.

Crassus ēlŏquens fuit i d e m q u e iūris perītus. Kras je bio rječit i u j e d n o vješt pravu.

Multi hŏmĭnes dīvĭtes sunt e i d e m q u e mĭsĕri. Mnogi su ljudi bogati, a i p a k bijedni.

I d e m se često upotrebljava kad se o jednom subjektu izriču dva svojstva. Kad su ta svojstva slična, prevodi se: u j e d n o, a kad su različna: i p a k.

§ 339.

eo i p s o die b a š toga dana

Athēnis dĕcem i p s o s dies fui. U Ateni sam bio u p r a v o deset dana.

nunc *ipsum* baš sada

Ipse uz izraze koji označuju vrijeme i uz brojeve ima značenje: baš, upravo.

4. Odnosna zamjenica

§ 340.

Quăm mĭhi scripsisti epĭstŭlam, ea mĭhi fuit iucundissĭma. Pismo koje si mi pisao bilo mi je vrlo ugodno.

Quā nocte Alexander nātus est, eādem Diānae Ephĕsiae templum deflagrāvit. One iste noći koje se rodio Aleksandar izgorio je hram Dijane Efeske.

Amānus Sŷriam ā Cilĭcia dīvĭdit, quī mōns ĕrat hostium plēnus. Planina Aman, koja je bila puna neprijatelja, dijeli Siriju od Kilikije.

Imenica na koju se odnosi odnosna zamjenica katkada ne stoji u glavnoj rečenici, nego u zavisnoj uz odnosnu zamjenicu, i to:

a) kad je odnosna rečenica pred glavnom (relativna inverzija);

b) kad je ta imenica apozicija.

§ 341.

Hŏc bellum ănĭmos vestros excitāre dēbet; ĭn quō ăgĭtur pŏpŭli Romāni glōria. Taj vas rat mora uzbuditi; u njemu se naime radi o slavi rimskog naroda.

Themĭstŏcles ā pătre exheredātus est. Quae contumēlia nōn frēgit eum. Otac je Temistokla razbaštinio. No ta ga sramota nije slomila.

Umjesto pokazne zamjenice s veznikom *ĕt, ĭgĭtur, autem, ĕnim* često stoji na početku rečenice relativna zamjenica da bi se jače istakla sadržajna povezanost s prethodnom rečenicom. To se zove relativno vezivanje rečenica.

Glagoli

§ 342.

Caesar pontem fēcit. Cezar je dao sagraditi most.

Cōnsul coniurātos necāvit. Konzul je dao ubiti urotnike.

Latinski aktiv izriče katkada radnju koju subjekt ne vrši sam, nego preko drugih. Takav se aktiv zove kauzativni.

§ 343.

Galli ā Caesăre victi sunt. Cezar je pobijedio Gale.

Malĕfĭci ā iudĭcĭbus puniuntur.	Suci kažnjavaju zločince. Zločinci su kažnjeni od sudaca. Zločinci se kažnjavaju od sudaca.

Sīc ītur ăd astra. Tako se ide k zvijezdama (tj. do slave).

Latinski jezik mnogo češće upotrebljava pasiv nego naš. Potpun pasiv imaju svi prelazni glagoli, a neprelazni samo u 3. licu singulara.

Pasivne rečenice najradije prevodimo aktivnima, ali ih možemo prevoditi i pasivom ili aktivom s povratnom zamjenicom: se.

§ 344.

Hostes castra aggressi sunt. *Castra ăb hostĭbus oppugnāta sunt.*	Neprijatelji napadoše tabor.
Mĕdĭci morbis medentur. *Morbi ā mĕdĭcis sanantur.*	Liječnici liječe bolesti.
Cicerōnis oratiōnes admirāmur. *Cicerōnis oratiōnes nōbis admiratiōni sunt.*	Ciceronovim se govorima divimo.

Kako deponentni glagoli imaju samo aktivno značenje, pasivno im se značenje izriče pomoću glagolâ ili izrazâ srodna značenja:

aggrĕdior navaljujem — *oppŭgnor* ili *pĕtor*
mĕdeor liječim — *sānor*
lŏquor govorim — *dīcor*
ūtor upotrebljavam — *adhĭbeor*
vĕreor poštujem — *cŏlor*
admīror divim se — *admiratiōni sŭm*
oblivīscor zaboravljam — *obliviōne obruor* ili *ĭn obliviōne iăceo*

§ 345.

Isto tako naknađuju pasiv neki aktivni glagoli koji nemaju pasivnih oblika, npr. *ōdi* mrzim — *ŏdio sŭm* ili *ŏdium sŭbeo*.

§ 346.

Athlētae corpŏra ŏleo ungĕre ***solēbant.*** Atleti su se **obično** mazali uljem.

Caesar ***matūrat*** *ăb urbe proficīsci.* Cezar **žurno** krene iz Rima.

Căto Carthāgĭnem odisse ***nōn dēstĭtit.*** Katon je **neprestano** mrzio Kartagu.

Mărius hostes aggrĕdi ***nōn dubitāvit.*** Marije je **bez oklijevanja** napao neprijatelje.

Neki latinski glagoli prevode se prilogom ili priložnim izrazom, npr.

solēre, consuevisse obično
maturāre, properāre žurno
perseverāre ustrajno
nōn desĭnĕre, nōn desistĕre neprestano, bez prestanka
nōn dŭbĭto (uz infinitiv) bez oklijevanja

§ 347.

Fĭĕri pŏtest, ŭt *errāvĕrim.* **Možda** sam pogriješio.

Quĭbus rēbus gestis *Caesar Rōmam rĕdiit.* **Nakon toga** Cezar se vrati u Rim.

Prilogom se mogu prevoditi i neki izrazi, npr.

fĭĕri pŏtest, ŭt možda	*quō facto* } nakon toga.
haud scio, ăn možda	*quĭbus rēbus gestis* } nato
accĭdit, ŭt slučajno	

§ 348.

Kao kod imenica, figuru *hendiadyoin* (ἓν διὰ δυοῖν ,vidi § 319) nalazimo i kod glagola. Glagolski *hendiadyoin* prevodi se prilogom i glagolom, npr.

fundĕre atque fugāre ametice poraziti
orāre atque obsecrāre usrdno moliti
pōscĕre et flagitāre odlučno zahtijevati
cŭpĕre et optāre živo željeti

Negacije

§ 349.

Discĭpŭli pĭgri ***nōn sunt.*** Učenici nisu lijeni.

Discĭpŭli ***nē sint*** *pĭgri!* Neka učenici ne budu lijeni!

Dvije su glavne negacije u latinskom jeziku: *nōn* i *nē*. *Nōn* objektivno niječe neku činjenicu, a *nē* izriče subjektivno stajalište onoga koji niječe. Zato *nōn* stoji u izričnim i upitnim rečenicama, a *nē* uz želju, zabranu, namjeru i slično.

§ 350.

Fortes mīlĭtes mortem nōn tĭment. Hrabri vojnici ne boje se smrti.

Fortes mīlĭtes nōn mortem, sĕd ignomĭniam tĭment. Hrabri vojnici ne boje se smrti, nego sramote.

Negacija *nōn* negira ili čitavu rečenicu ili pojedinu riječ. Kad negira rečenicu, *nōn* stoji pred određenim glagolom *(verbum finītum)*, a kad negira pojedinu riječ, stoji pred njom.

§ 351.

Negacija *haud* (ne baš) manje je obična; ona negira samo jednu riječ i stoji redovno uz pridjeve i priloge, rjeđe uz glagole, npr. *haud mediŏcris* ne baš neznatan, *haud prŏcul* ne baš daleko, *haud scio, ăn* ne znam baš da li = možda.

§ 352.

Nēmĭnem umquam offendi. Nisam nikada nikoga uvrijedio.

U latinskom jeziku u jednoj rečenici stoji redovno jedna negacija, a u hrvatskom može ih biti više.

§ 353.

Causam bellōrum Punicōrum nōn ignorāmus. Dobro poznajemo uzrok punskih ratova.

Quī mortem ĭn mălis pōnit, nōn pŏtest eam nōn timēre. Tko smrt ubraja u nevolje, mora je se bojati.

Dvije negacije u istoj rečenici ukidaju se i daju pojačanu afirmaciju. To se zove litota, od grčkog pridjeva λιτός = neznatan, jednostavan, jer se jednim naoko umanjenim izrazom pojačava tvrdnja.

Takvi su izrazi:
nōn ignōro, nōn nĕscio } dobro znam
nōn sŭm ignārus, nōn sŭm nĕscius }

nōn nĕgo (ne tvrdim da ne =) dopuštam
nōn possum nōn (ne mogu da ne =) moram
nōn nōlo rado hoću
nōn invītus vrlo rado

§ *354.*

Indos n u m q u a m pŏpŭlus Romānus bello n ĕ q u e lacessīvit n ĕ q u e temptāvit. Rimski narod nije Indijce nikada izazivao na rat ni napao.

N u m q u a m Scipiōnem n ē mĭnĭmā q u ĭ d e m rē offendi.

Nikad nisam uvrijedio Scipiona ni najmanjom stvari.

Negacije se ipak ne ukidaju kad iza opće negacije slijedi: *nĕque* ... *nĕque* ili *nē* ... *quĭdem.*

§ *355.*

Hannĭbal n ō n n ĭ h i l tempŏris littĕris trĭbuit. Hanibal je n e š t o vremena posvetio književnosti.

Atheniēnses Alcibiădem n ĭ h i l n ō n effĭcĕre posse ducēbant. Atenjani mišljahu da Alkibijad može izvršiti s v e.

N o n n ū l l a pars mīlĭtum dŏmos discessit. N e k i dio vojnika razišao se kući.

N ū l l i hŏmĭni malĕvŏlo ăd nocendum sătis vīrium n ō n est. Svaki zloban čovjek ima dosta snage da škodi.

Stoji li *n ō n* ispred *n ĭ h i l, n ū l l u s, n ē m o, n u m q u a m,* afirmacija je samo djelomična, a stoji li iza njih, afirmacija je potpuna:

nōnnĭhil nešto	*nĭhil nōn* sve
nonnūlus neki	*nūllus nōn* svaki
nonnēmo gdjetko	*nēmo nōn* svatko
nonnumquam katkada	*numquam nōn* uvijek

SINTAKSA PADEŽA

AKUZATIV

§ 356.

Akuzativ po svom osnovnom značenju pokazuje smjer ili cilj prema kojemu je upravljena glagolska radnja.

§ 357.

Akuzativ cilja

a) *Eo Rōmam, Athēnas, Corinthum, Delphos, Carthāgĭnem, Rhŏdum.* Idem u Rim, u Atenu, u Korint, u Delfe, u Kartagu, na Rod.

b) *Eo dŏmum.* Idem kući. *Eo rūs.* Idem na selo.

c) *exsĕquias īre* ići na sprovod, *infĭtias īre* tajiti

d) *Eo dormītum.* Idem spavati.

Akuzativ cilja stoji redovno uz glagole kretanja. U latinskom taj se akuzativ očuvao samo:

a) u imenima gradova i manjih otoka, } (Vidi §§ 413, 419. i 420)
b) u imenicama *dŏmus* i *rūs,* }
c) u nekim stalnim izrazima i
d) u supinu na *-ŭm.* Vidi § 518.

Bilješka — U glagolima *venumdo* prodajem i *pessumdo* upropašćujem *vēnum* i *pessum* su akuzativi cilja.

in Galliam proficīsci putovati u Galiju
in Sicĭliam, in Crētam navigāre ploviti na Siciliju, na Kretu

U svim ostalim slučajevima mjesto samog akuzativa cilja stoji akuzativ s prijedlogom *ĭn* ili *ăd.*

Kad uz imena gradova i manjih otoka stoji apozicija *(urbs, oppĭdum, īnsŭla* i dr.), pred njom stoji prijedlog bez obzira da li je ona

ispred imena ili iza njega, npr. *Eo in urbem Rōmam.* Idem u grad Rim. *Nāvĭgo Dēlum, in īnsŭlam Graeciae.* Plovim na grčki otok Del.

B i l j e š k a — Uz imena gradova stoji prijedlog *ăd* da se označi ne sam grad, nego njegova okolica, npr. *Caesar ăd Gĕnăvam pervēnit.* Cezar je stigao u područje Genave.

Akuzativ upravnog objekta

§ 358.

Akuzativ upravnog objekta razvio se iz akuzativa cilja. On stoji uz prelazne glagole.

§ 359.

Scīpio Hannĭbălem vīcit. Scipion je pobijedio Hanibala.
Aqua terram irrĭgat. Voda natapa zemlju.

Kad se aktivna rečenica pretvori u pasivnu, akuzativ upravnog objekta postaje subjekt, a subjekt aktivne rečenica dolazi u ablativ s prijedlogom *ā* ili *ăb* ako znači nešto živo, a bez prijedloga ako znači nešto neživo; predikat dolazi u pasiv i slaže se s novim subjektom, npr.

A Scipiōne Hannĭbal victus est. Aquā terra irrigātur.

§ 360.

Objekt u akuzativu može biti izvanji, npr. *vĭdeo urbem* vidim grad, ili unutarnji, kojega je pojam već sadržan u samom glagolu, npr. *beātam vītam vīvĕre* živjeti sretnim životom.

IZVANJI OBJEKT

§ 361.

Glagoli koji su prelazni u latinskom ponajviše su prelazni i u našem jeziku, npr. *ămo parentes* ljubim roditelje.

Ipak ima glagola koji su u latinskom prelazni, a u nas su:

a) sad prelazni, sad neprelazni

iŭvo, ădiŭvo pomažem koga ili kome
defĭcio napuštam koga; ponestajem
desīdĕro želim što, čeznem za čim
tracto obavljam što; postupam s kim
appĕto želim što, težim za čim
sĕquor slijedim koga, idem za kim
ĭmĭtor oponašam koga, povodim se za kim

Fortes fortūna ădiŭvat. Sreća pomaže smjelima.

Hostes tēla defecērunt. Neprijateljima je nestalo oružja.

Rōmāni servos crudēlius quăm Graeci tractābant. Rimljani su okrutnije postupali s robovima nego Grci.

b) samo neprelazni

spēro nadam se čemu

fŭgio bježim od čega

tĭmeo bojim se čega

mĭnor prijetim se čime

administro upravljam čime

Una sălus victis nūllam sperāre salūtem. Jedini je spas pobijeđenima ne nadati se nikakvu spasu.

Tĭmeo Dănaos et dōna ferentes. Bojim se Danajaca i kad darove nose.

Bilješka — Neki latinski prelazni glagoli postaju neprelazni s promijenjenim značenjem, npr.

dēficit mē ălĭquid nedostaje mi što
defĭcior ăb omnĭbus svi me napuštaju
ali:
defĭcĕre ănĭmo klonuti duhom
defĭcĕre ăb ălĭquo ăd ălĭquem odmetnuti se od nekoga nekome
sōl dēfĭcit nastaje pomrčina Sunca

§ 362.

Invĭdi aliēnā laude dŏlent. Zavidnici se žaloste zbog tuđe pohvale.

Romāni mortem Germānĭci dolēbant. Rimljani su žalili Germanikovu smrt.

Parvŭlus ăd pătrem rīdet. Mališan se smiješi ocu.

Horātius Lucīlii versus rīdet. Horacije ismijava Lucilijeve stihove.

Glagoli koji znače duševno raspoloženje većinom su neprelazni, ali katkada mogu biti i prelazni. Takvi su glagoli:

dŏleo, lūgeo, maereo žalostiti se — žaliti
fleo, dēfleo plakati — oplakivati
rīdeo, irrīdeo smijati se — ismijavati
tăceo šutjeti — prešutjeti

§ 363.

Kad se neprelazni glagoli koji izriču kretanje slože s prijedlozima *circum, praeter* i *trāns*, postaju prelazni, npr.

circŭmeo castra obilazim tabor
praetĕreo lŏcum mimoilazim mjesto
transgrĕdior Alpes prelazim preko Alpa

Bilješka — Prelazni glagoli složeni s prijedlogom *trāns* imaju uz akuzativ objekta i akuzativ mjesta, npr. *exercĭtum Rhēnum tradūcĕre* prevesti vojsku preko Rajne. Akuzativ mjesta ostaje i u pasivnoj konstrukciji, npr. *Exercĭtus Rhēnum traductus est.* Vojska je prevedena preko Rajne.

§ 364.

Kad se neprelazni glagoli kretanja slože s prijedlozima *ăd, cŭm, ĭn, ŏb, sŭb*, postaju prelazni i dobivaju preneseno značenje.

ădeo praetōrem obraćam se na pretora
coĕo societātem sklapam savez
ĭneo proelium zamećem bitku
ŏbeo mortem umirem
sŭbeo perīcŭlum izvrgavam se pogibli

Ti glagoli mogu ostati i neprelazni s prvotnim značenjem. U tom se slučaju prijedlog s kojim su složeni obično ponavlja, npr.
ădeo ăd urbem prilazim gradu
coĕo cŭm amīco sastajem se s prijateljem

§ 365.

Hŏmĭnem līberum dēdĕcet hostĭbus servīre. Slobodnu čovjeku ne dolikuje služiti neprijatelju.

Nēmĭnem fallit (fŭgit, praetĕrit) paucos sorte suā contentos esse. Nikome nije nepoznato (= svatko zna) da je malo ljudi zadovoljno svojom sudbinom.

Bezlični glagoli:

dĕcet mē dolikuje mi	*fallit mē*	nepoznato mi je, ne znam
dēdĕcet mē ne dolikuje mi	*fŭgit mē*	
iŭvat mē godi mi	*praetĕrit mē*	

imaju uza se akuzativ lica.

Bilješka — *Nĭsi mē fallit (= nĭsi fallor)* ako se ne varam.

§ 366.

Pŭdet mē neglegentiae tuae. Stid me je tvoje nemarnosti.

Decemvĭrum Romānos pertaesum est. Decemviri su dozlogrdili Rimljanima.

Uz bezlične glagole:

pĭget mē mrzi me
pŭdet mē stid me je
paenĭtet mē kajem se
taedet mē (perfekt *pertaesum est*) gadi mi se, dodijava mi
mĭsĕret mē žao mi je

lice koje osjeća stoji u akuzativu, a ono što pobuđuje osjećanje u genitivu.

Bilješka — *Illud tē pŭdeat.* Sram te bilo zbog toga.
Ako je ono što pobuđuje osjećanje izrečeno zamjenicom, ta zamjenica stoji u nominativu singulara srednjega roda.

Dva akuzativa

§ 367.

A. *Dionȳsius Epaminōndam mūsĭcam dŏcuit.* Dionizije je poučavao Epaminondu u glazbi.

Līvia mortem Augusti omnes aliquamdiu celāvit. Livija je neko vrijeme svima tajila Augustovu smrt.

Glagoli:

dŏceo poučavam, *cēlo* tajim

imaju uza se dva akuzativa: jedan lica, a drugi stvari.

Bilješka — Kad *dŏceo* znači: obavještavam, mjesto akuzativa stvari stoji *dē* s ablativom, npr.
Caesar senātum dē victōriā sua dŏcuit. Cezar je obavijestio senat o svojoj pobjedi.
Uz *cēlo* u aktivu mjesto akuzativa stvari može stajati i *dē* s ablativom. Kad je *cēlo* u pasivu, stoji samo *dē* s ablativom, npr.
Dē morte amīci celātus sŭm. Zatajili su mi prijateljevu smrt.

§ 368.

B. *Cīves mē haec rogavērunt.* Građani me to zamoliše.

Oro frātrem, ŭt mē ădiŭvet. Molim brata da mi pomogne.

Glagoli:

rŏgo, *ōro* } molim

imaju uza se lice u akuzativu, a stvar u akuzativu samo onda kad je izražena zamjenicom u srednjem rodu. Inače mjesto akuzativa stvari stoji uz njih zahtjevna rečenica sa *ŭt* ili *nē*.

Izuzetak je službeni izraz: *sententiam ălĭquem rogāre* pitati koga za mišljenje, npr.

Cĭcĕro Catōnem *s e n t e n t i a m* *rogāvit.* Ciceron je upitao Katona za mišljenje. U pasivu ostaje akuzativ stvari: *Căto ā Cicerōne* *s e n t e n t i a m* *rogātus est.*

§ 369.

C. *Cūr Mārcum* { *h ŏ c* / *m u l t a* } *interrŏgas?*

Zašto Marka { to / mnogo toga } pitaš?

Mārcum *d ē* *a d v e n t u* *pătris interrŏgo.* Pitam Marka za dolazak njegova oca.

Uz glagole

rŏgo
interrŏgo } pitam

stoji akuzativ lica, a akuzativ stvari samo onda kad je stvar izražena z a m j e n i c o m ili p r i d j e v o m u s r e d n j e m r o d u. Inače mjesto akuzativa stvari stoji *dē* s ablativom.

B i l j e š k a — Glagoli *pĕtĕre* i *quaerĕre* različno se konstruiraju i prema konstrukciji mijenjaju značenje:
pĕtĕre *ă l ĭ q u i d* *ă b* *ă l ĭ q u ō* moliti koga što
pĕtĕre *ă l ĭ q u e m* navaliti na koga
pĕtĕre *ă l ĭ q u i d* težiti za čim; ići kamo
pĕtor navaljuju na me
ā mē pĕtĭtur mole me
quaerĕre *ă l ĭ q u e m* pitati za koga, tražiti koga
quaerĕre *ă l ĭ q u i d* *e x* *(d ē,* *ă b)* *ă l ĭ q u o* pitati koga za što

§ 370.

D. Glagoli

pōsco
repōsco
flāgĭto } tražiti, zahtijevati

imaju uza se akuzativ lica i akuzativ stvari; mjesto akuzativa lica može stajati i ablativ s prijedlogom *ā* ili *ăb*.

Galli { *Rŏmānos* / *ā Rŏmānis* } *pacĕm poposcĕrunt.* Gali su od Rimljana zatražili mir.

Mīlĭtes { *dŭcem* / *ā dŭce* } *stipendium flagitābant.* Vojnici zahtijevahu plaću od vojskovođe.

Bilješka — Glagol *pōstŭlo* u značenju: zahtijevam ima uza se akuzativ stvari, a mjesto akuzativa lica stoji ablativ s prijedlogom *ā* ili *ăb*.

Pamti: *postulāre ălĭquem dē ălĭqua rē* znači: tužiti koga zbog čega, npr. *Clōdius Milōnem dē vī postulāvit.* Klodije optuži Milona zbog nasilja.

§ 371.

Akuzativ objekta s akuzativom predikata

1. *Căto Sicĭliam nutrīcem plēbis Rōmānae appellāvit.* Katon je nazvao Siciliju hraniteljicom rimskog puka.

2. *Exercĭtus Diocletiānum imperatōrem creāvit.* Vojska je Dioklecijana izabrala za cara.

3. *Themĭstŏcles mărе tūtum reddĭdit.* Temistoklo je učinio more sigurnim.

4. *Sōcrătes sē totīus mundi cīvem arbitrabātur.* Sokrat smatraše sebe građaninom čitava svijeta.

5. *Augustus Tibĕrium collēgam impĕrii sūmpsit.* August je uzeo Tiberija za druga u vlasti.

6. *Praestā tē cīvem bŏnum!* Pokaži se dobrim građaninom!

Dva akuzativa, od kojih je jedan objekt, a drugi dio predikata, stoje uz glagole:

1. nazivati koga čim: *appello, nōmĭno, vŏco, dīco;*
2. izabrati koga čim ili za što: *creo, ēlĭgo, dēlĭgo;* proglasiti koga za što: *declāro, renūntio;*
3. učiniti koga čim: *făcio, effĭcio, reddo, fingo;*
4. smatrati koga čim: *pŭto, exīstĭmo, iūdĭco, arbĭtror, dūco, hăbeo, nŭmĕro;*
5. dati za što: *dō;* uzeti za što: *sūmo, adscīsco, căpio;*
6. pokazati se čim ili kao: *mē praebeo, mē praesto.* (Izraz *mē praesto* stoji samo uz predikatno ime koje izriče pohvalno svojstvo.)

Kad su ti glagoli u pasivu, uz njih stoje dva nominativa. Vidi § 290.

B i l j e š k a 1. Glagoli *hăbeo, dūco, pŭto* mogu se konstruirati i ovako:

ălĭquem prō amīco
ălĭquem (ĭn) lŏco amīci
ălĭquem (ĭn) nŭmĕro amicōrum
ălĭquem ĭn amīcis
} smatrati koga prijateljem

B i l j e š k a 2. — Stalni su izrazi: *cōnsŭlem creāre, dictatōrem dīcĕre, senatōres lĕgĕre, virgĭnem Vestālem căpĕre, flāmĭnem prōdĕre, augŭrem cooptāre.*
Takva se dva akuzativa rjeđe javljaju i u našem jeziku, npr.
Čestita ću tebe učiniti. Postavih te oca mnogim narodima.

UNUTRAŠNJI OBJEKT

§ 372.

Neki glagoli, pa i neprelazni, imaju uza se kao objekt u akuzativu imenicu koja je iste osnove ili istog značenja kao i glagol. Takav se objekt zove u n u t r a š n j i jer se njime izriče ono što se već nalazi u značenju samoga glagola. Akuzativ unutrašnjeg objekta redovno ima uza se atribut jer takav objekt bez atributa ne bi ničim proširio značenje glagola. Ako je taj objekt imenica istog korijena kojega i glagol, npr. *bellum bellāre, vītam vīvĕre*, takav se spoj zove *f i g ū r a e t y m o l ŏ g ĭ c a.* Isp. kod nas: Lov loviše po gori zelenoj.

Primjeri:

acerrĭmam p ū g n a m p u g n ā r e vrlo žestok boj biti

iucundam v ī t a m v ī v ĕ r e živjeti ugodnim životom

verissĭmum i u s i u r a n d u m i u r ā r e zakleti se najistinitijom zakletvom

mīrum s o m n i u m s o m n i ā r e usniti čudan san

turpissĭmam s e r v i t ū t e m s e r v ī r e robovati u najsramotnijem ropstvu

longam a e t ā t e m v ī v ĕ r e živjeti dug vijek

dūram v i a m ī r e ići teškim putem

atrōcia b e l l a p u g n ā r e voditi ljute ratove

§ 373.

Katkada kao akuzativ unutrašnjeg objekta stoji imenica koja nema značenje srodno glagolu. Takva je imenica zapravo atribut neizrečene imenice sadržane u samom glagolu, npr.

Olympia vincĕre = *victōriam Olympiōrum vincĕre* pobijediti u Olimpijskim igrama.

stădium currĕre = *cursum ĭn stădio currĕre* utrkivati se u trkalištu.

Bilješka — Mjesto unutrašnjeg objekta s atributom dolazi kod pjesnika i sam atribut u srednjem rodu, npr. *dulce ridēre* = *dulcem rīsum ridēre* slatko se smijati.

§ 374.

Sermo Sallustii antiquitātem rĕdŏlet. Salustijev jezik miriše starinom.

Sulla sanguinem sitiēbat. Sula je bio žedan krvi.

Unutrašnji objekt stoji i uz neke druge neprelazne glagole, npr.

săpio osjećati, mirisati čime
ŏleo, redŏleo mirisati čime
sĭtio biti žedan, živo željeti

§ 375.

Kao unutrašnji objekt stoje često zamjenice i pridjevi u srednjem rodu, npr.

ĭd gaudeo tome se veselim	*ĭdem glōrior* tim istim se dičim
ūnum stŭdeo samo jednim se bavim	*nĭhil impĕdio* ništa ne priječim

hŏc tē admŏneo to te opominjem. Isp. kod nas: To su braća majku poslušala (»to« = u tome).

multum valēre mnogo vrijediti	*plūs velle* više htjeti

Tako su postali priložni akuzativi, tj. akuzativi sa značenjem priloga, npr. *ălĭquid* donekle, *nĭhil* nikako, *partim* djelomično, *māgnam partem* ponajviše. Srodni su izrazi: *ĭd gĕnus* te vrste, *id aetātis* te dobi.

§ 376.

Akuzativ prostora

Mīlĭtes aggĕrem lātum *p ĕ d e s* *t r e c e n t o s,* *altum* *p ĕ d e s* *octoginta exstruxērunt.* Vojnici podigoše nasip širok trista, a visok osamdeset stopa.

Dimenzije predmeta, tj. njegova duljina, širina, visina i dubina, izriču se akuzativom, uz koji obično stoje pridjevi *longus, lātus, altus* i slični. Takav se akuzativ zove a k u z a t i v p r o s t o r a.

§ 377.

Zāma quīnque diērum *ĭ t e r* *ăb Carthāgĭne ăbest.* Zama je udaljena od Kartage pet dana hoda.

Udaljenost između pojedinih mjesta uz glagole *distāre, abesse* (biti udaljen) i slične izriče se akuzativom.

B i l j e š k a — Udaljenost se može izreći i ablativom *mensūrae*. Vidi § 443, točka 4.

Akuzativ vremena

§ 378.

Pugnātum est continenter *h ō r a s* *quīnque.* Vodila se borba pet sati neprekidno.

Duodequadraginta *a n n o s* *tyrannus Syracusanōrum fuit Dionȳsius.* Trideset osam godina bio je Dionizije tiranin u Sirakuzi.

Da se označi koliko vremena što traje, upotrebljava se a k u z a t i v v r e m e n a.

§ 379.

D o b se u latinskom izriče:

a) participom *nātus* i akuzativom;

b) genitivom svojstva i

c) participom prezenta glagola *ăgĕre* i rednim brojem uračunavajući i tekuću godinu, npr.

iŭvĕnis viginti annos nātus *iŭvĕnis viginti annōrum*	mladić od dvadeset godina
iŭvĕnis vicēsĭmum annum ăgens	mladić u dvadesetoj godini

§ 380.

Akuzativ uzvikivanja

Mē mĭsĕrum! Bijedna li mene!
Urbem venālem! Potkupljiva li grada!
O singulārem sapientiam! Osobite li mudrosti!
Heu mē infelīcem! Jao, nesretna li mene!

Akuzativom se izriče čuđenje ili bol *(accusatīvus exclamatiōnis)*. Uza nj obično stoji atribut, a pred njim uzvici: *o* ili *heu*. Prevodimo ga genitivom.

DATIV

A. DATIV OBJEKTA

§ 381.

Dativ je padež neupravnog ili daljeg objekta te stoji uz prelazne i neprelazne glagole i uz pridjeve.

Magister lĭbrum d i s c ĭ p ŭ l o dĕdit. Učitelj je učeniku dao knjigu.

Cīves l ē g ĭ b u s pārent. Građani se pokoravaju zakonima.

Disciplīna e x e r c ĭ t u i necessāria est. Stega je vojsci potrebna.

§ 382.

Dativ uz glagole koji se u našem jeziku drukčije konstruiraju:

fīdo, confīdo, diffīdo,
irāscor, suscēnseo, maledīco,
mĕdeor, nūbo, obtrecto,
parco, persuādeo, stŭdeo,
supplĭco, văco.

fīdo, confīdo amīco uzdam se u prijatelja
diffīdo adulatōri ne vjerujem laskavcu
irāscor, suscēnseo tĭbi srdim se na tebe
maledīco ignāvo grdim kukavicu
mĕdeor morbo liječim bolest
nūbo ălĭcui udajem se za koga
obtrecto laudi umanjujem pohvalu
parco tempŏri štedim vrijeme
persuādeo cīvĭbus nagovaram građane

stŭdeo agricultūrae bavim se ratarstvom
stŭdeo libertāti težim za slobodom
supplĭco dŏmĭno ponizno molim gospodara
văco philosŏphiae bavim se filozofijom

Thersītes o m n ĭ b u s *Graecōrum* p r i n c ĭ p ĭ b u s *maledicēbat*. Tersit je grdio sve grčke prvake.

Tempus d o l ō r i *medētur*. Vrijeme liječi bol.

Iūlia, Caesăris fīlia, P o m p ē i o *nūpsit*. Cezarova kći Julija udala se za Pompeja.

Bŏnis nŏcet, quī m ă l i s *parcit*. Dobrima škodi, tko zle štedi.
Galli n ŏ v i s r ē b u s *studēbant*. Gali su radili oko prevrata.

Kako su ti glagoli neprelazni, u pasivu se upotrebljavaju bezlično, tj. samo u 3. licu singulara, i zadržavaju dativ, npr.

Nēmĭni parcētur. Nitko neće biti pošteđen.
Apud nōs agricultūrae multum studētur. Kod nas se mnogo nastoji oko ratarstva.

B i l j e š k a 1. — Kad se radi o sklapanju braka, za ženu se kaže *nūbĕre* (udati se), a za muškarca *in matrimōnium dūcĕre*, npr.

Pompēius Iūliam, Caesăris fīliam, in matrimōnium (ili *uxōrem*) *dūxit*. Pompej se oženio Cezarovom kćeri Julijom.

B i l j e š k a 2. — Kad uz glagol *văco*, 1. stoji ablativ, značenje mu je: biti bez čega, npr. *vacāre culpā* biti bez krivnje.

§ 383.

Glagoli složeni s prijedlozima: *ante, inter, post, prae, sŭb* i *sŭper* imaju uza se dativ, osobito u prenesenom značenju:

antĕfĕro, praefĕro, antepōno honestum u t i l i t ā t i više cijenim pošteno od koristi

praepōno, praefĭcio ălĭquem c l a s s i stavljam koga na čelo brodovlju

postpōno prĕtium v ē r o manje cijenim novac nego istinu

intersum p ŭ g n a e sudjelujem u bitki (ali *interest inter* razlika je među)

superesse p ŭ g n a e preživjeti bitku

B i l j e š k a — Glagol *antecēdo* (prestizati, nadvisivati) slaže se s dativom i s akuzativom, npr.

Pŏpŭlus Romānus rē militāri *cūnctis nātiōnĭbus* (ili *cūnctas nātiōnes*) *antecessit.* Rimski je narod vojničkom vještinom nadvisivao sve narode.

Glagol *praecēdo* (nadvisivati) slaže se uvijek s akuzativom, npr.

Helvētii rĕlĭquos Gallos virtūte praecedēbant. Helvećani nadvisivahu hrabrošću ostale Gale.

§ *384.*

Glagoli složeni s prijedlozima *ăd* i *ĭn* slažu se s dativom kad su u prenesenom značenju, a kad su u svome prvotnome značenju, obično se ponavlja njihov prijedlog.

adsum amīco pomažem prijatelju

adsum ăd fŏrum (ili *ĭn fŏro*) prisutan sam na foru

īnfĕro iniūriam ălĭcui nanosim kome nepravdu

īnfĕro mē ĭn perīcŭlum bacam se u pogibao

Bilješka — Glagoli složeni sa *cŭm* (*cŏn-*) ponajviše ponavljaju prijedlog:

cŏmpăro ălĭquem cŭm ălĭquo
cŏnfĕro ălĭquem cŭm ălĭquo } uspoređujem nekoga s nekim

§ *385.*

Neki glagoli imaju dvojaku konstrukciju, npr.

donāre ălĭcui ălĭquid darovati kome što

donāre ălĭquem ălĭquā rē obdariti koga čime

Takvi su glagoli i: *circumdăre* (opasati), *interclūdĕre* (spriječiti) *aspergĕre* (poškropiti), *mactāre* (žrtvovati).

Augustus măgnam pecūniam cīvĭbus donāvit. *Augustus măgnā pecūniā cīves donāvit.*	August je darovao građanima velik novac.
Semīrămis Babylōnem mūrō circumdĕdit. *Semīrămis Babylōni mūrum circumdĕdit.*	Semiramida je Babilon opasala zidom.
Caesar Gallis commeātum interclūsit. *Caesar Gallos commeātū interclūsit.*	Cezar je Galima spriječio dovoz hrane.

Bilješka — *Interdīcĕre* (zabraniti) slaže se s dativom lica i ablativom stvari, npr. *interdīcĕre ălĭcui ăquā et ignī* zabraniti kome upotrebu vode i vatre, tj. prognati koga.

§ 386.

Dativ daljeg objekta stoji uz pridjeve, npr.

Vērĭtas interdum hŏmĭnĭbus odiōsa est. Istina je ljudima katkada mrska.

Concordia cīvĭbus ūtĭlis est. Sloga je građanima korisna.

Bilješka 1. — Pridjevi *amīcus* (prijateljski), *inimīcus* (neprijateljski), *familiāris* (domaći), *aequālis* (jednak) i *propinquus* (bliz) imaju uza se dativ. Kad se upotrebljavaju kao imenice sa značenjem: prijatelj, neprijatelj, (pouzdan) prijatelj, vršnjak, rođak, uz njih stoji genitiv, npr.

Ariovistus amīcus pŏpŭli Rōmāni appellātus est. Ariovist je nazvan prijateljem rimskog naroda.

Aristīdes Themĭstŏclis aequālis fuit. Aristid je bio Temistoklov vršnjak.

Bilješka 2. — Uz *sĭmĭlis* (sličan) i *dissĭmĭlis* (različan) stvari stoje u dativu ili u genitivu, a lica obično u genitivu.

Somnus morti sĭmĭlis est. San je sličan smrti.

Alexander Māgnus Achillis sĭmĭlis esse vŏluit. Aleksandar Veliki htio je biti sličan Ahileju.

Iūlius vestri sĭmĭlis est. Julije vam je sličan.

Bilješka 3. — *Prŏpior* (bliži) i *proxĭmus* (najbliži) stoje s dativom, ali mogu imati uza se i akuzativ, kao prijedlog *prŏpe* (blizu), npr.

L. Crassus proxĭmus Ocĕănum hiemābat. Lucije Kras zimovaše vrlo blizu Oceana.

Bilješka 4. — Uz pridjeve *commūnis* (zajednički), *prŏprius* (vlastit) i *săcer* (posvećen) stoji obično genitiv, ali može stajati i dativ:

Omnia amicōrum commūnia sunt. Sve je prijateljima zajedničko.

Haec mĭhi cum amīcis commūnia sunt. Ovo mi je zajedničko s prijateljima.

Dēlus īnsŭla Apollĭnis Dianaeque săcra ĕrat. Otok Del bio je posvećen Apolonu i Dijani.

Quercus Iŏvi săcra fuit. Hrast je bio posvećen Jupiteru.

B. DATIV UČEŠĆA (INTERESA)

§ 387.

Dativ koristi (Datīvus commŏdi)

Nōn nōbis sōlis nāti sŭmus, sĕd ĕtiam pătriae nostrae. Nismo rođeni samo za sebe nego i za svoju domovinu.

Nōn schŏlae, sĕd vītae dīscĭmus. Ne učimo za školu, nego za život.

Sĭbi quisque peccat. Svatko griješi sebi na štetu.

Taj se dativ zove *datīvus commŏdi* (dativ koristi), odnosno *datīvus incommŏdi* (dativ štete).

§ 388.

Takav dativ stoji i uz neke glagole; kad oni stoje s akuzativom ili s prijedlogom, imaju drugo značenje. Najobičniji su:

cōnsŭlo urbi brinem se za grad

cōnsŭlo Apollĭnem pitam za savjet Apolona

cōnsŭlo in hostem crudēlĭter postupam okrutno s neprijateljem

căveo amīco brinem se za prijatelja

căve cănem čuvaj se psa!

căveo ăb insĭdiis čuvam se zasjede

provĭdeo, prospĭcio salūti meae brinem se za svoj spas

provĭdeo, prospĭcio perīcŭlum predviđam pogibao

tĭmeo, mĕtuo libertāti zabrinut sam za slobodu

tĭmeo clādem bojim se poraza

mŏdĕror linguae obuzdavam jezik

mŏdĕror nāvem upravljam lađom

tempĕro hostĭbus štedim neprijatelje

tempĕro rĕm pūblĭcam uređujem državu

tempĕro ăb iniūriā uzdržavam se od nepravde

§ 389.

Etički dativ (Datīvus ēthĭcus)

Dativ ličnih zamjenica 1. i 2. lica katkada izriče nečiji živ interes za ono što kaže. Takav se dativ zove *datīvus ēthĭcus*. Obično stoji u pitanjima i uzvicima, npr.

Quĭd mĭhi ăgit Attĭcus? Što mi radi Atik?

At tĭbi repente vēnit ăd mē Canīnius. A iznenada eto ti k meni dođe Kaninije.

Bilješka — Sličan je dativ u ovim izrazima:
Quid tĭbi vīs? Što hoćeš? Što namjeravaš?
Quid sĭbi vult haec rēs? Što to znači?

§ 390.

Dativ radnog lica (Datīvus auctōris)

Uz gerundiv, rjeđe uz particip perfekta pasiva i oblike s njim složene, mjesto ablativa s prijedlogom *ā* ili *ăb* stoji *datīvus auctōris*, npr.

Lĭbri *t ĭ b i* *legendi sunt.* Treba da čitaš knjige.

Hīc v ō b i s vincendum aut moriendum est. Tu vam valja pobijediti ili umrijeti.

C u i nōn sunt audītae Demosthĕnis vigĭliae? Tko nije čuo za Demostenova bdjenja (probdjevene noći)?

B i l j e š k a 1. — Kod pjesnika, rjeđe u prozi, taj dativ dolazi i uz ostale pasivne oblike, npr.

Barbărus hīc ĕgo sŭm, quia nōn i n t e l l ĕ g o r ŭ l l i. Ovdje sam ja tuđinac jer me nitko ne razumije.

Aenēas cernĭtur n ū l l i. Eneju nitko ne vidi.

B i l j e š k a 2. — Razlikuj: *Haec rēs m ĭ h i p r o b ā t u r.* Ovo mi se sviđa.

Haec rēs ā m ē p r o b ā t u r. To priznajem kao valjano.

§ 391.

Posvojni dativ (Datīvus possessīvus)

m ĭ h i est imam — *n ō b i s est* imamo — *p ă t r i est* otac ima — *c ī v ĭ b u s est* građani imaju

C r o e s o ĕrant duo fīlii. Krez je imao dva sina.

Nōn o m n ĭ b u s f l ō r ĭ b u s īdem cŏlor est. Nema sve cvijeće istu boju.

Dativ uz glagol *esse* pokazuje lice ili stvar kojoj nešto pripada *(d a t ī v u s p o s s e s s ī v u s).* Prevodimo ga obično glagolom: imati.

Posesivni dativ dolazi i u našem jeziku, npr.

Da su m e n i gusle javorove!

§ 392.

Uz *mĭhi nōmen est* (ime mi je, zovem se) vlastito ime stoji obično u nominativu, ali može atrakcijom padeža stajati i u dativu, npr.

Mĭhi nōmen est M ā r c u s ili *M ā r c o.* Ime mi je Marko.

Ista se konstrukcija nalazi i uz *dăre, indĕre nōmen* dati ime, nazvati:

Dō tĭbi nōmen M ā r c u m ili *M ā r c o.* Dajem ti ime Marko.

C. DATIV SVRHE (DATIVUS FINALIS)

§ 393.

Dativ u latinskom izriče i svrhu na pitanje: č e m u? ili z a š t o? i zove se *d a t ī v u s f i n ā l i s.* Dativ svrhe dolazi samo u singularu i stoji obično uz glagole:

esse biti, služiti za	*dăre* dati, ubrajati u
dūcĕre } upisivati u	*mittĕre* poslati
tribuĕre } upisivati u	*relinquĕre* ostaviti
vertĕre } upisivati u	*accĭpĕre* primiti
delĭgĕre izabrati	*habēre* imati, uzimati

honōri esse biti na čast
exemplo esse služiti kao primjer
vĭtio vertĕre upisati u grijeh
dōno dăre dati na dar
auxĭlio mittĕre poslati u pomoć
praesĭdio relinquĕre ostaviti za zaštitu
ludĭbrio habēre imati za porugu, izrugivati se
quaestui habēre upotrebljavati na svoju korist
religiōni habēre (doslovno: uzeti nešto za duševnu sumnju) žacati se
subsĭdio venīre doći u pomoć
receptui cănĕre trubiti na uzmak

Uz dativ svrhe obično dolazi i lice u dativu interesa, pa tako nastaje konstrukcija dvostrukog dativa:

Tua sălus mĭhi cūrae est. Tvoj mi je spas na brizi.

Nolīto tĭbi laudi dūcĕre, quŏd ălìis vĭtio vertisti! Nemoj ubrajati sebi u hvalu ono što si drugima upisao u grijeh!

Dŭx cōpias nāvĭbus praesĭdio relīquit. Vojskovođa je ostavio čete na zaštitu brodovima.

Mille Plataeēnses Atheniēnsĭbus auxĭlio venērunt. Tisuću Platejaca dođe Atenjanima u pomoć.

GENITIV

§ 394.

Genitiv u prvom redu pobliže određuje ime *(nōmen)* kao njegov atribut. U toj službi genitiv često stoji mjesto pridjeva. Nadalje on može kao objekt ili kao predikat biti uže povezan s glagolima, pridjevima i prilozima.

A. GENITIV UZ IMENICE

Posvojni genitiv (Genitīvus possessīvus)

§ 395.

lĭber *discĭpŭli* učenikova knjiga
lĭber *bŏni discĭpŭli* knjiga dobrog učenika
exercĭtus *hostium* neprijateljska vojska
exercĭtus *hostium nostrōrum* vojska naših neprijatelja

U navedenim primjerima genitivi *discĭpŭli* i *hostium* stoje kao atributi i pokazuju lice kojemu pripada knjiga, odnosno vojska. Takav se genitiv zove posvojni.

Kad posvojni genitiv nema uza se atributa, prevodi se posvojnim pridjevom, a kad je s atributom, našim genitivom.

Hī versus sunt Vergĭlii. Ovo su Vergilijevi stihovi.

Tōta Gallia Romanōrum facta est. Čitava je Galija postala rimska.

Posvojni genitiv stoji ne samo kao atribut nego i kao predikat uz *esse* i druge kopulativne glagole.

§ 396.

Magistri est docēre, discipulōrum dīscĕre. Dužnost je učiteljeva poučavati, a učenikâ učiti.

Stulti est sĭne causā ridēre. Običaj (znak) je luđaka smijati se bez razloga.

Iuventūtis est perĭcula despĭcĕre. Svojstvo je mladosti prezirati pogibli.

Meum est discĕre. Moj je zadatak učiti.

Nostrum est pătriam defendĕre. Naša je dužnost braniti domovinu.

Posvojni genitiv uz glagol *esse* obično prevodimo dodajući prema smislu rečenice jedan od ovih izraza: dužnost, zadaća, znak, svojstvo, običaj i sl. Mjesto genitiva ličnih zamjenica stoji u tom slučaju nominativ singulara srednjeg roda posvojne zamjenice: *meum, tuum, suum, nostrum, vestrum.*

Bilješka 1. — Uz posvojni genitiv vlastitih imena katkada se ispuštaju imenice: *fīlius, fīlia, uxor, servus,* npr. *Hannĭbal Hamilcăris* Hanibal, Hamilkarov sin; *Terentia Cicerōnis* Terencija, Ciceronova žena.

Bilješka 2. — Uz imena božanstava u genitivu često se ispuštaju imenice: *aedes, templum, fānum* ako je pred imenom božanstva *ăd* ili drugi koji prijedlog koji označuje mjesto, npr.

Ventum ĕrat ăd Vestae. Bijasmo stigli do Vestina hrama.

Ante Castŏris stătuam vidēmus. Pred Kastorovim hramom vidimo kip.

Genitiv subjektni i objektni (Genitīvus subiectīvus et obiectīvus)

§ 397.

Amor parentum lībĕros oblectat. Ljubav roditeljâ veseli djecu.

Amor parentum lībĕris innātus est. Ljubav prema roditeljima djeci je prirođena.

U prvoj rečenici *ămor parentum* označuje ljubav koja potječe od roditelja. Kad bi se imenica *ămor* zamijenila glagolom *amāre*, reklo bi se: *parentes ămant.* Tu bi *parentes* bio subjekt, pa se zato genitiv *parentum* zove subjektni. U drugoj rečenici *ămor parentum* znači: ljubav prema roditeljima. Oni su objekt te ljubavi, pa kad bi se *ămor* zamijenio sa *amāre,* rekli bismo: *parentes amāmus.* Tu je *parentes* objekt glagola *amāre;* zato se genitiv *parentum* zove objektni.

ŏdium Gallōrum može biti: mržnja Galâ ili mržnja na Gale.

Hannĭbălis ŏdium Romanōrum. Hanibalova mržnja na Rimljane *(Hannĭbal Romānos ōdit).* U tom je primjeru *Hannĭbălis* subjektni genitiv, a *Romanōrum* objektni.

Da li genitiv ima subjektno ili objektno značenje, vidi se po smislu rečenice.

Isporedi u nas: smrt Iva Senjanina (Ivo Senjanin umire) i: zidanje Skadra (zidati Skadar).

Objektni su genitivi i u ovim primjerima:

mĕtus mortis strah od smrti *(mortem metuĕre)*
spēs victōriae nada u pobjedu *(victōriam sperāre)*
desidĕrium pătriae čežnja za domovinom *(pătriam desiderāre)*
cultus agrōrum obrađivanje polja *(ăgros cŏlĕre)*
stŭdium litterārum bavljenje književnim radom *(littĕris studēre)*

Genitiv objektni ličnih zamjenica *nōs* i *vōs* glasi *nostri* i *vestri.* Taj se genitiv najčešće prevodi prijedložnim izrazom, npr. *tĭmor vestri* strah od vas.

§ 398.

Kad se radi o licima, objektni genitiv može se zamijeniti izrazima s prijedlozima *ĭn, erga, adversus,* npr. *ŏdium ĭn tyrannum* mržnja na tiranina, *meus erga frātrem ămor* moja ljubav prema bratu.

Genitiv bližeg određivanja (Genitīvus explicatīvus)

§ 399.

arbŏres abiĕtis jelova drveta

Genitiv *abiĕtis* kao uži pojam pobliže određuje širi pojam *arbŏres,* pa se zato zove genitiv bližeg određivanja. Najobičniji su takvi genitivi uz imenice *nōmen, verbum, vocābŭlum, vōx,* npr.

verbum sapientiae riječ »mudrost«
nōmen poētae ime »pjesnik«
vox carendi riječ »oskudijevati«

Takav genitiv po svom značenju ponajviše odgovara apoziciji, pa se naziva i apozitivan.

§ 400.

Uz opća geografska imena (*urbs, provincia, flūmen, mōns* itd.) kao apozicije vlastito ime stoji, kao i u našem jeziku, u istom padežu, npr.

urbs Rōma	*flūmen Danŭvius*
provincia Afrĭca	*mōns Aetna*

Genitiv svojstva (Genitīvus qualitātis)

§ 401.

Sĕnĕca vĭr excellentis ingĕnii ĕrat. Seneka je bio čovjek odlična uma.

Latīni corōnam auream măgni pondĕris in Capitōlium tulērunt. Latini donijeśe na Kapitolij zlatan vijenac velike težine.

Genitiv koji pokazuje kakva je koja osoba ili stvar zove se genitiv svojstva ili *qualitātis.* Takav genitiv uvijek ima uza se atribut. Prevodimo ga obično samim genitivom, a katkada genitivom s prijedlogom: od.

Genitiv svojstva označuje kakvoću, broj, vrijednost, mjeru, vrstu i način:

mīles *māgnae fortitūdĭnis* vojnik velike hrabrosti
exsĭlium *dĕcem annōrum* progonstvo od deset godina
vestis *māgni prĕtii* odijelo velike vrijednosti
fossa *māgnae altitūdĭnis* jarak velike dubine
vĭr *ōrdĭnis senatōrii* čovjek senatorskog staleža
cursor *ēius gĕnĕris* trkač te vrste

§ 402.

Pĕrĭcles, spectātae virtūtis vĭr, dŭx ēlectus est. Periklo, muž prokušane hrabrosti, bi izabran za vojskovođu.

Genitivom *qualitātis* označuju se duševna svojstva koja su trajna, dok se ablativom izriču bilo trajna bilo prolazna.

§ 403.

Dijelni genitiv (Genitīvus partitīvus)

Māgnus nŭmĕrus servōrum ăd Spartăcum perfūgit. Velik broj robova prebjegao je k Spartaku.

Omnium Romanōrum eloquentissĭmus fuit Cĭcĕro. Od svih Rimljana najrječitiji bio je Ciceron.

Genitiv označuje i cjelinu od koje se navodi jedan dio. Takav se genitiv zove dijelni ili *partitīvus.*

Dijelni genitiv stoji:

1. uz imenice koje označuju dio, broj, mnoštvo, mjeru, kao što su: *pars, nŭmĕrus, vīs* (obilje), *multitūdo, cōpia, mŏdius* (vagan) i broj *mīlia*, npr.

pars *corpŏris* dio tijela
māgnus nŭmĕrus *hostium* velik broj neprijatelja
māgna vīs *auri* veliko obilje zlata
multitūdo *ĕquĭtum* mnoštvo konjanika
mŏdius *trītĭci* vagan pšenice
duo mīlia *mīlĭtum* dvije tisuće vojnika

2. uz supstantivirani nominativ i akuzativ singulara srednjega roda pridjevâ i zamjenicâ koje označuju količinu, nadalje uz supstantivirane priloge, kao što su: *sătis* (dosta), *părum* (premalo), *nĭmis* (previše) i sl., npr.

multum *argenti* mnogo srebra
rĕlĭquum *vītae* ostatak života
tantum *tempŏris* toliko vremena

ăliquid *d i g n i t ā t i s* nešto ugleda
părum *r ō b ŏ r i s* premalo snage
sătis *e l o q u e n t i a e* dosta rječitosti

Uz te pridjeve i zamjenice stoje u genitivu samo pridjevi II deklinacije, a pridjevi III deklinacije stoje u istom padežu kao atributi, npr.

nĭhil *m ă l i* ništa zlo
quĭd *n ŏ v i?* što novo?
nĭhil *ū t ĭ l e* ništa korisno
ălĭquid *r ĕ c e n s* nešto novo

Kad se nađu zajedno pridjevi II i III deklinacije, obično stoje oba kao atributi, rjeđe u partitivnom genitivu, npr.

ălĭquid *b ŏ n u m* *et* *ū t ĭ l e,*
rjeđe: *ălĭquid* *b ŏ n i* *et* *ū t ĭ l i s* nešto dobro i korisno

3. uz upitne i neodređene zamjenice i uz zamjeničke pridjeve:

quĭs *v e s t r u m?* tko od vas?
nēmo *R o m a n ō r u m* nitko od Rimljana
alter *c ō n s ŭ l u m* jedan od dvojice konzula
sōlus *o m n i u m* jedini od svih

4. uz komparative, superlative i redne brojeve:

mĭnor *f r ā t r u m* mlađi od braće
urbs *o m n i u m* *pulcherrĭma* grad najljepši od svih
prīmus *d i s c i p u l ō r u m* prvi među učenicima
tertius *r ē g u m* *R o m a n ō r u m* treći od rimskih kraljeva

Bilješka — Mjesto partitivnog genitiva stoje izrazi s prijedlozima *ex, inter* i *dē,* npr.

māior *e x* *duābus fīliis* starija među dvjema kćerima
nēmo *i n t e r* *mortāles* nitko među smrtnicima
d ē *servis fidelissĭmus* najvjerniji od robova

5. uz priloge mjesta, kao što su: *ŭbi, ŭbĭnam* (gdje), *nūsquam* (nigdje) i sl.:

ŭbi *t e r r ā r u m?* gdje na zemlji?
nūsquam *g e n t i u m* nigdje na svijetu

B. GENITIV UZ PRIDJEVE

§ 404.

Neki pridjevi imaju uza se objektni genitiv koji dopunjuje njihovo značenje. Takvi se pridjevi zovu *adiectīva relatīva*.

ăvĭdus / *cŭpĭdus* } *rērum novārum* željan prevrata

prūdens / *perītus* } *eloquentiae* vješt govorništvu

mĕmor amicōrum sjećajući se prijateljâ
particeps belli učesnik u ratu
compos mentis priseban
plēnus spei pun nade

rŭdis / *ignārus* } *lŏci* ne poznajući mjesto

cōnscius culpae svjestan krivnje

egēnus / *ĭnops* } *amicōrum* potreban prijateljâ

expers timōris bez straha, neustrašiv

Sōcrătes sē omnium rērum īnscium fingēbat. Sokrat se gradio neznalicom u svemu.

Verres pecūniae avidissĭmus ĕrat. Ver je bio vrlo pohlepan za novcem.

Omnes immĕmŏrem benefĭcii odērunt. Svi mrze onoga koji ne pamti dobročinstvo.

Themĭstŏcles peritissĭmos belli navālis Atheniēnses reddĭdit. Temistoklo je učinio Atenjane vrlo vještima pomorskom ratu.

§ 405.

Takav genitiv stoji i uz participe prezenta prelaznih glagola kad označuju trajno svojstvo ili stanje. Ti se participi tada upotrebljavaju kao pridjevi, pa neki imaju i komparaciju.

Hŏmo nĕglĕgens offĭcii onaj je čovjek koji stalno zanemaruje svoju dužnost, a *nĕglĕgens offĭcium* onaj koji je zanemaruje u nekoj prilici.

veritātis dīlĭgens koji voli istinu, istinoljubiv
labōris fŭgiens koji izbjegava posao, neradin
frīgŏris pătiens koji podnosi studen

g l ō r i a e appĕtens koji teži za slavom, slavohlepan
p ă t r i a e ămans koji voli domovinu, rodoljub

Romāni semper appetentes g l ō r i a e fuērunt. Rimljani su uvijek bili slavohlepni.

Perfŭgae r e g i ō n u m scientissĭmi ĭter hostium explorābant. Prebjezi koji su vrlo dobro poznavali krajeve izviđali su put neprijateljâ.

B i l j e š k a — Uz neka *adiectīva relatīva* može stajati i ablativ. To su: *refertus, plēnus* pun, *inānis, văcuus* prazan, *ĭnops* siromašan, *perītus* vješt.

C. GENITIV UZ GLAGOLE

Genitiv sjećanja (Genitīvus memŏriae)

§ 406.

O rēx, memento A t h e n i ē n s i u m! Kralju, sjećaj se Atenjana!

Bŏni cīves pătriae b e n e f ĭ c i a meminērunt. Dobri se građani sjećaju dobročinstava domovine.

Oblīti s a l ū t i s m e a e dē vōbis cogitāte! Zaboravivši na moj spas, mislite na sebe!

Cohortātus est Caesar Haeduos, ŭt c o n t r o v e r s i ā r u m ăc d i s s e n s i ō n u m obliviscerentur. Cezar je potaknuo Heduance da zaborave na prepirke i razdore.

I l l u d semper memento! Toga se uvijek sjećaj!

Uz glagole *mĕmĭni, reminīscor* (sjećȁm se) i *oblivīscor* (zaboravljam) stoji g e n i t i v s j e ć a n j a *(m e m ŏ r i a e)*. Lice uz te glagole stoji uvijek u genitivu, a stvar u genitivu ili akuzativu. Srednji rod zamjenica uvijek je u akuzativu.

B i l j e š k a — Glagol *recordor* (sjećam se) ima uza se lice u ablativu s prijedlogom *dē*, a stvar u akuzativu, rjeđe u genitivu, npr.

recordor d ē C a t ō n e sjećam se Katona

recordor c o n s ĭ l i a t u a (ili *consiliōrum tuōrum*) sjećam se tvojih savjeta.

§ 407.

Glagoli *mŏneo, admŏneo, commŏneo, commonefăcio* (opomenuti, podsjetiti) rjeđe dolaze s genitivom sjećanja; uz njih ponajviše stoji ablativ s prijedlogom *dē*, npr.

Commonēbam cīves *d ē o f f ĭ c i i s* *erga pătriam.* Opominjah građane na dužnosti prema domovini.

V ĕ t ĕ r i s *tē* *a m i c ĭ t i a e* *admŏneo.* Podsjećam te na staro prijateljstvo.

§ *408.*

Genitiv krivnje (Genitīvus crīmĭnis)

Atheniēnses Anaxăgŏram *i m p i e t ā t i s* *accusavērunt.* Atenjani optužiše Anaksagoru zbog bezbožnosti.

Cĭcĕro Verrem *a v a r ĭ t i a e* *et* *r a p a c i t ā t i s* *insimulāvit.* Ciceron je okrivio Vera zbog lakomosti i grabežljivosti.

Rēcte harŭspĭces aut *s t u l t ĭ t i a e* *aut* *v a n i t ā t i s* *condemnabantur.* S pravom se vrači osuđivahu ili zbog ludosti ili zbog lažljivosti.

Uz glagole sudbenog postupka *(v e r b a i u d i c i ā l i a)*, kao što su:

accūso, reum făcio, pōstŭlo, arcesso tužiti, na sud pozvati
arguo, insĭmŭlo okriviti
coarguo, convinco dokazati krivnju
damno, condemno osuditi
absolvo osloboditi,

krivnja zbog koje se tko optužuje, osuđuje ili od nje oslobađa stoji u genitivu. Takav se genitiv zove g e n i t i v k r i v n j e *(c r ī m ĭ n i s).*

B i l j e š k a 1. Mjesto genitiva *crīmĭnis* dolazi i ablativ s prijedlogom *dē* u stalnim izrazima, npr. *accusāre, damnāre* *d ē v ī* tužiti, osuditi zbog nasilja, *d ē a m b ĭ t u* zbog podmićivanja na izborima, *d ē v e n e f ĭ c i i s* zbog trovanja, *accusāre, damnāre* *i n t e r s i c ā r i o s* optužiti, osuditi zbog umorstva, *postulāre* *d ē r e p e t u n d i s* (tj. *pecūniis)* tužiti za naknadu opljačkanog novca.

B i l j e š k a 2. — *C ă p ĭ t i s* ili *c ă p ĭ t e* *damnāre* znači: osuditi na smrt, a *c ă p ĭ t i s* *absolvĕre:* osloboditi od smrtne kazne.

B i l j e š k a 3. — Kad je kazna određena, uz *verba iudiciālia* stoji ablativ, a kad nije određena, genitiv, npr.

p e c ū n i ā, m o r t e *damnāre* osuditi na globu, na smrt
q u a n t ī, t a n t ī *damnātus est* na koliko, na toliko je osuđen

B i l j e š k a 4. — *Damnāre ăd metalla* osuditi na rad u rudniku, *ăd bēstias* na borbu sa zvjeradi, *ăd ŏpus pūblĭcum* na prisilan rad.

§ 409.

Genitiv vrijednosti (Genitīvus prĕtii)

Hunc hŏmĭnem *m ā g n ī* *făcio.* Ovoga čovjeka veoma cijenim.

Agĕre considerāte *p l ū r i s* *est quăm cogitāre prudenter.* Promišljeno raditi više vrijedi nego razborito misliti.

In rēbus dŭbiis *p l ū r ĭ m i* *est audācia.* U neizvjesnim prilikama najviše vrijedi smjelost.

Voluptātem virtus *m ĭ n ĭ m i* *făcit.* Krepost nasladu nimalo ne cijeni.

Demosthĕnem *t a n t ī* *făcio,* *q u a n t ī* *Cicerōnem.* Demostena toliko cijenim koliko Cicerona.

Uz glagole *esse, fiĕrī* (vrijediti), *aestimāre, făcĕre, dūcĕre, putāre, habēre* (smatrati, cijeniti) oznaka vrijednosti stoji u g e n i t i v u *p r ĕ t i i.* Takve su oznake: *māgnī* veoma, *plūris* više, *plūrĭmī* najviše, *parvī* malo, *minōris* manje, *tantī* toliko, *quantī* koliko, *nĭhĭlī* ništa.

B i l j e š k a — Mjesto genitiva vrijednosti *nĭhĭlī* kaže se i: *prō nĭhĭlō,* npr. *prō nĭhĭlō putāre* ništa ne cijeniti.

Interest i rēfert

§ 410.

P a r e n t u m *intĕrest lībĕros suos felīces esse.* Roditeljima je stalo do toga da im djeca budu sretna.

C l ō d i i *intĕrĕrat Milōnem perīre.* Klodiju bijaše stalo do toga da Milon pogine.

M u l t u m *m e ā* *intĕrest tē rēcte vīvĕre.* Mnogo mi je stalo do toga da valjano živiš.

N ĭ h i l *m e ā* *interest, quĭd dē mē hŏmĭnes imperīti loquantur.* Ništa mi nije stalo do toga što o meni govore neupućeni ljudi.

I l l u d *n o s t r ā* *intĕrest, ŭt văleas.* Do toga nam je stalo da budeš zdrav.

Bezlični glagol *i n t ĕ r e s t* (stalo je do čega, tiče se koga, važno je za koga) ima uza se u genitivu lice kojemu je stalo do čega. Mjesto genitiva ličnih zamjenica stoje ablativi singulara ženskoga roda posvojnih zamjenica: *m e ā,* *t u ā,* *s u ā,* *n o s t r ā,* *v e s t r ā.*

Do čega je komu stalo, izriče se:

a) infinitivom ili akuzativom s infinitivom;
b) zavisno-upitnom rečenicom;
c) zamjenicom u srednjem rodu.

Stupanj interesa (koliko?) izriče se:

a) prilozima *magnŏpĕre, valde, părum;*
b) srednjim rodom pridjeva: *multum, plūs, plūrĭmum, tantum;*
c) genitivom cijene: *māgnī, parvī, tantī.*

§ 411.

Quĭd nostrā rēfert victum esse Antōnium? Što je nama stalo do toga da je Antonije pobijeđen?

Parvī rēfert, quā mē ratiōne cogātis. Malo stoji do toga na koji me način silite.

Kao *intĕrest* konstruira se i glagol *rēfert,* koji ima isto značenje. Uza nj rijetko dolazi genitiv lica; lice kojemu je do čega stalo izriče se ili zamjenicom *meā, tuā* itd. ili se uopće ne izriče.

Bilješka — *Rēfert* je postalo od ablativa *rē* + *fert.* Od ta dva oblika stvorena je jedna riječ *rēfert* analogijom prema *rĕfert* od glagola *rĕfĕro.*

ABLATIV

§ 412.

U latinskom ablativu stopila su se tri stara padeža: ablativ, lokativ i instrumental.

Zbog toga ablativ dolazi u tri osnovna značenja:

1. kao pravi ablativ stoji na pitanje: odakle? i pokazuje točku od koje se radnja odvija ili polazi *(ablatīvus separatiōnis).* To je prvotno značenje ablativa, koje je sadržano i u njegovu nazivu (*ablatīvus* od *aufĕro, auferre, abstŭli, ablātum* odvajati). Takvu ablativu odgovara u našem jeziku ponajviše genitiv, sam ili s prijedlogom.

2. Kao lokativ stoji na pitanje: gdje? ili kada? i pokazuje mjesto na kojem ili vrijeme u koje se radnja vrši *(ablatīvus locatīvus).* Tome ablativu odgovaraju u našem jeziku prijedložni izrazi s lokativom i drugim padežima.

3. Kao instrumental stoji poglavito na pitanja: čime? i pokazuje sredstvo kojim se radnja vrši (*ablatīvus instrumentālis*). U našem jeziku odgovara mu instrumental.

Od tih osnovnih značenja ablativa razvila su se u latinskom i druga.

A. PRAVI ABLATIV

Ablativ odvajanja (Ablatīvus separatiōnis)

§ 413.

proficisci Rōmā, Athēnis, Corinthō, Delphis, Carthāgĭne, Rhŏdō krenuti iz Rima, iz Atene, iz Korinta, iz Delfa, iz Kartage, s Roda

dŏmō, rūre venīre doći od kuće, sa sela

Na pitanje odakle? stoje u ablativu bez prijedloga:

1. imena gradova i manjih otoka;
2. imenice *dŏmus* i *rūs*.

(Vidi §§ 357, 419. i 420.)

Ako je uz ime mjesta apozicija, pred njom stoji prijedlog bez obzira na to da li je apozicija ispred imena ili iza njega, npr.

ex urbe Rōmā iz grada Rima

Tūscŭlo, ex clarissĭmo municĭpio iz preslavnog municipija Tuskula.

Bilješka — Prijedlog *ăb* uz ime mjesta označuje često njegovu okolicu, npr.
Dŭx ā Mŭtĭna discessit. Vojskovođa je otišao iz okolice Mutine.

Ablativ *separatiōnis* stoji:

§ 414.

a) uz glagole koji znače neko odvajanje:

liberāre, levāre, solvĕre cūrā osloboditi, riješiti koga brige

privāre, spoliāre, nudāre, orbāre ălĭquem rē familiāri lišiti koga imutka

vacāre dolōre biti bez bola

carēre libertāte nemati slobode

egēre, indigēre consĭliō trebati savjet

prohibēre, arcēre ălĭquem iniūriā čuvati koga od nepravde

movēre ălĭquem s e n ā t ū isključiti koga iz senata
sē abdicāre m a g i s t r ā t ū odreći se službe
sē abstinēre p r o e l i ō uzdržavati se od boja
interclūdĕre exercĭtum c o m m e ā t ū spriječiti vojsci dovoz hrane
pellĕre ălĭquem s ē d e tjerati koga sa sjedišta
desistĕre c o n ā t ū odustati od pokušaja
ēgrĕdi c a s t r i s izaći iz tabora
L. Brūtus Rōmam d o m i n ā t ū r ē g i ō *liberāvit.* Lucije Brut oslobodio je Rim kraljevskoga gospodstva.
Romāni Graecas urbes s ī g n i s *et* t ă b ŭ l i s p i c t i s *spoliavērunt.* Rimljani su opljačkali u grčkim gradovima kipove i slike.
Mĭsĕrum est carēre c o n s u e t ū d ĭ n e *amicōrum.* Jadno je biti bez prijateljskog društva.
Suēbi Ubios f ī n ĭ b u s *expellĕre nōn potuērunt.* Svebi nisu mogli istjerati Ubijce iz zemlje.

Kad se izriče odvajanje od osoba, dolazi uz te glagole obično prijedlog *ā* ili *ăb*. Kod odvajanja od stvari dolazi ili sam ablativ ili ablativ s prijedlozima *ā, dē* ili *ex*, npr.

Thrasybūlus pătriam ā t r i g i n t a t y r a n n i s *liberāvit.* Trazibul je oslobodio domovinu od tridesetorice tirana.

Mīlĭtes e x h i b e r n i s *ăd urbem oppugnandam egressi sunt.* Vojnici su izašli iz zimovališta da jurišaju na grad.

B i l j e š k a — Uz glagole složene s prefiksima *dĭs-* i *sē-* odvajanje se izriče prijedlogom *ā* ili *ăb*, npr.

Graecōrum consuetūdĭnes ā m ō r ĭ b u s *Romanōrum valde differēbant.* Grčke se navike veoma razlikovahu od rimskih običaja.

Ităliam ā G a l l i ā *Alpes seiungunt.* Italiju od Galije dijele Alpe.

§ 415.

b) uz pridjeve koji znače neko odvajanje ili lišavanje:

līber m ĕ t ū slobodan od straha
văcuus s ē n s ĭ b u s bez osjećaja
terra orba h o m ĭ n ĭ b u s zemlja bez ljudi
nūdus p r a e s ĭ d i ō lišen (bez) zaštite
sententia aliēna (ā) r ē p ū b l ĭ c ā mišljenje neprijateljsko državi

I kod tih pridjeva uz osobe obično stoji prijedlog *ā* ili *ăb*, a uz stvari sam ablativ ili ablativ s prijedlogom *ā* ili *ăb*.

Hŏmo sŭm, humāni nīl ā mē aliēnum pŭto. Čovjek sam, ništa ljudsko ne smatram sebi tuđim.

Bonōrum vīta văcua est mĕtū. Život je čestitih ljudi bez straha.

Ablativ podrijetla (Ablatīvus orīgĭnis)

§ 416.

Rōmŭlus Marte nātus est. Romul se rodio od Marta (Martov je sin).

famĭliā plebēiā nātus rođen u plebejskoj obitelji

lŏcō nōbĭli ortus potekao od plemenita roda

C. Iūlius Caesar vetustissĭmo et nobilissĭmo gĕnĕre nātus est. Gaj Julije Cezar rodio se od veoma stara i veoma ugledna roda.

Ovĭdius poēta equestrī lŏcō ortus est. Pjesnik Ovidije potekao je iz viteškog staleža.

Uz participe *nātus, prognātus, ortus, gĕnĭtus, sătus* i *ēdĭtus* (rođen, potekao) dolaze u ablativu imenice kojima se izriče podrijetlo, tj. ime oca, roditeljâ, i imenice koje označuju obitelj i rod: *famĭlia, lŏcus, gĕnus, gēns (ablatīvus orīgĭnis).*

§ 417.

Kad se navodi podrijetlo po majci, uz te participe ponajviše stoji ablativ s prijedlogom *ex*, npr.

Servius Tullius ē servā ortus est. Servije Tulije rodio se od robinje.

Prijedlog *ex* stoji i uz zamjenice:

Bēstiae ex sē nātos dīlĭgunt. Životinje vole svoje mlade.

Dalje podrijetlo kazuje se ablativom s prijedlogom *ā* ili *ăb*, npr.

Belgae ā Germānis orti sunt. Belgijanci su potekli od Germana.

Galli sē omnes ā Dīte pătre prognātos praedĭcant. Gali se hvastaju da su oni svi potekli od oca Dita.

§ 418.

Ablativ uspoređivanja (Ablatīvus comparatiōnis)

Tŭnīca prŏpior *p a l l i o* *est.* Tunika (košulja) je bliža od ogrtača.

Nēmĭnem *L y c u r g ō* *maiōrem vĭrum Lacedaemon tŭlit.* Lakedemon nije rodio nijednog muža većeg od Likurga.

Taj ablativ stoji uz komparativ pridjeva ili priloga mjesto *quăm* s nominativom ili akuzativom. Lice ili stvar u ablativu p o l a z n a j e t o č k a s koje se nešto uspoređuje.

Bellum, *q u ō* *m ā i u s* *numquam gestum est.* Rat od kojega se nikad veći nije vodio.

Odnosna zamjenica u ablativu uspoređivanja ne može se nikada zamijeniti nominativom sa *quăm.*

Stalni su ovi izrazi u ablativu *comparatiōnis: opiniōne, spē, exspectatiōne celĕrius* brže nego bi tko pomislio, nadao se, očekivao. *plūs aequō, iūstō* više nego je pravo, *dictō cĭtius, ōcius* brže nego bi se reklo, *sŏlĭto măgis* više nego obično.

B i l j e š k a 1. — U negativnim i upitnim rečenicama negativna smisla (u retoričkim pitanjima) ponajviše se upotrebljavaju ablativi, a ne *quăm.*

Nēmo *H e r c ŭ l e* *fortior, nēmo* *I ŏ v e* *sapientior.* Nitko nije hrabriji od Herkula, nitko mudriji od Jupitera.

Quis fuit *H e r c ŭ l e* *fortior?* Tko je bio hrabriji od Herkula?

B i l j e š k a 2. — U uspoređivanju, osobito ispred brojeva, iza komparativa *plūs, mĭnus, amplius, longius* obično se ispušta *quăm,* a stoji isti padež koji bi bio iza *quăm,* npr. *amplius sĕx* *m ē n s e s* više od šest mjeseci. *Plūs quīnque* *m ī l i a* *occīsi sunt.* Ubijeno je više od pet tisuća.

B. LOKATIVNI ABLATIV

Ablativ mjesta (Ablatīvus lŏci)

§ 419.

Rōmae, Corinthī, Rhŏdī u Rimu, u Korintu, na Rodu
dŏmī măneo ostajem kod kuće
rūrī hăbĭto stanujem na selu
hŭmī iăceo ležim na zemlji
dŏmī bellīque } u miru i u ratu
dŏmī militiaeque }

dŏmī meae, tuae, aliēnae u mene, u tebe, u drugoga, tj. kod moje, tvoje, tuđe kuće

Stari se lokativ sačuvao u oznakama mjesta na pitanje: gdje?

a) kod imena gradova i manjih otoka koja su *singulāria tantum* I i II deklinacije;

b) kod imenica *dŏmus, rūs, hŭmus.*

U I i II deklinaciji lokativ se po obliku izjednačio s genitivom.

Bilješka — Ako *dŏmus* znači baš samu zgradu, stoji s prijedlogom, npr. *In dŏmo meā furtum factum est.* U mojoj je kući (zgradi) počinjena krađa.

§ 420.

a) *Eōdem tempŏre Athēnis, Neāpŏli, Salamīne terrae mōtus fuērunt.* U isto vrijeme bili su potresi u Ateni, Napulju i na Salamini.

b) *Romāni idōneō lŏcō castra fecērunt.* Rimljani podigoše tabor na zgodnu mjestu.

Clāmor tōtā urbe factus est. Buka se podigla u čitavu gradu.

c) *Exercĭtus Appiā viā profectus est.* Vojska je krenula Apijevom cestom.

d) *Xerxes terrā mărīque bellum universae intŭlit Eurōpae.*

Kserkso je i na kopnu i na moru zavojštio na čitavu Evropu.

e) *prīmō lĭbrō* u prvoj knjizi (čitavoj)

in prīmō lĭbrō u prvoj knjizi (na jednom ili na više mjesta).

Samim ablativom označuje se mjesto *(ablatīvus lŏci):*

a) kod imena gradova i manjih otoka koja su *plurālĭa tantum* I i II deklinacije ili pripadaju III deklinaciji (vidi §§ 357, 413. i 419);

b) kod oznaka mjesta s imenicom *lŏcus* ili pridjevom *tōtus;*

c) kod oznaka kretanja na pitanje: kuda?

d) kod izraza *terrā marīque* na kopnu i na moru;

e) kod oznake knjiga, osobito ako se misli čitava knjiga.

§ 421.

a) *Ponāmus omnem spĕm ĭn virtūte!* Položimo svu nadu u krepost!

Caesar exercĭtum ĭn hibernis collocāvit. Cezar je smjestio vojsku u zimovalište.

b) *Captīvus ŏcŭlos ĭn terrā defīxit.* Zarobljenik je upro oči u zemlju.

Cĭcĕro nōmen ĭn lĭbrō inscrīpsit. Ciceron je napisao ime na knjigu.

c) *Sŏlo ĭn septem sapientĭbus numerātur.* Solon se ubraja u sedam mudraca.

Uz glagole:

a) *pōno, lŏco, collŏco, stătuo, constĭtuo, consisto* (staviti, smjestiti);

b) *fīgo, defīgo, insculpo, inscrībo, imprĭmo* (zabosti, upisati, utisnuti);

c) *nŭmĕro, hăbeo, dūco* (ubrajati u)

mjesto se označuje prijedlogom *ĭn* s ablativom. U latinskom naime jeziku dopuna uz te glagole stoji na pitanje: gdje?, a u nas na pitanje: kamo?

§ 422.

Dŭx cōpias ĭn ūnum lŏcum coēgit. Vojskovođa je skupio čete na jednom mjestu (ili: na jedno mjesto).

Măgna multitūdo ĭn fŏrum convēnit. Veliko se mnoštvo skupilo na trgu.

Persae mille nāvium classem ăd Dēlum appulērunt. Perzijanci pristadoše na Delu s brodovljem od tisuću lađa.

Kod glagola kretanja, koji znače:
skupljati *(cōgo, congrĕgo, contrăho)*, sastajati se *(convĕnio)*, strčati se *(concurro)*, doći *(advĕnio, pervĕnio)*, pristajati brodom *(appello*, 3.) latinski jezik stavlja dopunu na pitanje: kamo? u akuzativ, a mi na pitanje: gdje? u lokativ ili na pitanje kamo? u akuzativ.

Ablativ vremena (Ablatīvus tempŏris)

§ 423.

a) *Hiĕme fulmĭna rāra sunt.* Zimi su gromovi rijetki.

Caesar tertiā vigĭliā profectus est. Cezar je krenuo o trećoj noćnoj straži;

b) *initiō* *noctis* u početku noći, *Caesăris* *adventū* pri Cezarovu dolasku;

c) *(lūdis)* *Saturnālĭbus* za vrijeme Saturnalija *proxĭmis* *comĭtiis* za posljednje (ili slijedeće) izborne skupštine.

U ablativu vremena na pitanje: kada? stoje:

a) imenice koje označuju vrijeme: *tempus, aetas, vēr, hiems, dies, nox, mēnsis, annus, vigĭlia, hōra;*

b) imenice: *inĭtium, princĭpium, adventus, exĭtus* i sl.;

c) imena svetkovina, igara i skupština.

Bilješka — Kaže se: *tempŏrĭbus* (ne *tempŏre*) ili *aetāte Augusti* u Augustovo doba.

§ *424.*

Imenice koje nemaju vremenskog značenja, a upotrebljavaju se za oznaku vremena, stoje u ablativu s prijedlogom *ĭn* kad su bez atributa, npr. *ĭn bello, ĭn senectūte;* imaju li uza se atribut, stoje u ablativu ili s prijedlogom *ĭn* ili bez njega, npr. *bellis Pūnĭcis* za punskih ratova, *prīmā puerĭtiā* ili *ĭn prīmā puerĭtiā* u prvom djetinjstvu.

Bilješka — Pazi na razliku: *ĭn bello* (temporalno) za rata, u vrijeme rata, *bello* (instrumentalno) ratom ili u ratu; *(ĭn) tempŏre* u pravo vrijeme, *ĭn eo tempŏre* u ono vrijeme.

§ *425.*

Caesar *paucis annis* (ili: *intra paucos annos*) *inimīcos devīcit.* Cezar je neprijatelje (političke) svladao za malo godina.

Ablativ vremena bez prijedloga stoji i na pitanje: za koliko vremena?

To se može izreći i prijedložnim izrazom sa *intra.*

§ *426.*

ā puĕrō od djetinjstva; *ăb urbe condĭtā* od osnutka Rima; *ex quō tempŏre* otkada

Ab hōrā octāvā *usque ăd vespĕrum pugnātum est.* Borba se vodila od osmog sata sve do večeri.

Na pitanje: otkada? stoji ablativ s prijedlozima *ăb* ili *ex.*

C. INSTRUMENTALNI ABLATIV

Ablativ sredstva (Ablatīvus instrumenti)

§ 427.

Hāmō pisces căpĭmus. Udicom hvatamo ribe.
Sĕnex băcŭlo nītĭtur. Starac se upire o štap.
Torquātus fīlium secūri percŭti iussit. Torkvat dade sjekirom pogubiti sina.

Po svom temeljnom značenju taj ablativ pokazuje oruđe (instrument) ili sredstvo kojim se vrši glagolska radnja.

§ 428.

Caesar pĕr legātos rĕm compĕrit. Cezar je doznao za događaj preko poslanikâ.
Pĕr Cicerōnem (ili *Cicerōnis ŏpĕrā*) *coniurātio Catilīnae patefacta est.* Katilinina je urota otkrivena preko Cicerona.

Ako se radnja vrši posredstvom kakve osobe, upotrebljava se prijedlog *pĕr* s akuzativom ili ablativ *ŏpĕrā* s genitivom.

§ 429.

Instrumentalni ablativ dolazi uz ove glagole:

1. uz deponentia: *ūtor, fruor, fungor, vescor* i *pŏtior.*

glădio ūti služiti se mačem
gaudio frui uživati u veselju
offĭcio fungi vršiti dužnost
carne vesci hraniti se mesom
castris potīri zauzeti tabor

Bilješka 1. — Glagol *ūtor* dolazi i u značenju: imam, na primjer *ălĭquō ūtor magistro* imam nekoga za učitelja, *ūtor cauto dŭce* imam oprezna vodiča.

Bilješka 2. — Glagol *potīri* slaže se katkada i s genitivom, npr. *totīus Galliae potīri* osvojiti čitavu Galiju. Stalan je izraz: *rērum potīri* dokopati se vlasti.

§ 430.

2. uz glagole kojima se u latinskom označuje sredstvo:
pĭlā lūdĕre loptati se
fĭdĭbus, tībiis cănĕre svirati u liru, frulu
ĕquo, curru vĕhi jahati, voziti se

proelio vincĕre pobijediti u boju
Graecā linguā lŏqui govoriti grčki
fŭgā salūtem pĕtĕre tražiti spas u bijegu
memŏriā tenēre pamtiti
dŏmo invitāre pozvati u kuću
proelio lacessĕre izazivati na boj
silvis sē occultāre sakrivati se u šumama
virtūte fīdĕre, confīdĕre pouzdavati se u vrlinu

Bilješka — *Fīdo* i *confīdo* slažu se i s dativom; lice stoji uvijek u dativu, npr. *fīdo tĭbi.*

§ *431.*

3. uz glagole koji znače:
a) poučavati *(instruĕre, erudīre, instituĕre);*
b) privikavati, vježbati *(assuefăcĕre, exercēre);*
c) krasiti, snabdjeti *(ornāre, affĭcĕre).*

erudīre littĕris poučavati u znanosti
assuefăcĕre disciplīnā privikavati na stegu
ornāre templum dōnis kititi hram darovima
affĭcĕre ălĭquem honōrĭbus iskazati kome časti

Bilješka — Glagol *affĭcĕre* prevodi se prema značenju ablativa koji je uza nj:

affĭcĕre alĭquem laetĭtiā obradovati koga
mūnĕre, praemio obdariti koga
dolōre ražalostiti
timōre zastrašiti
supplĭcio pogubiti
affici morbo razboljeti se

§ *432.*

Ablativ sredstva stoji i uz glagole koji znače:
a) obilovati *(abundāre, redundāre);*
b) opteretiti *(onerāre);*
c) napuniti *(implēre, explēre, complēre).*

abundāre, redundāre silvis obilovati šumama
onerāre nāvem commeātu opteretiti lađu živežem
implēre, explēre montem homĭnĭbus napuniti goru ljudima

Taj ablativ stoji i uz pridjeve:

refertus dōnis pun darova
onustus merce natovaren robom
praedĭtus virtūte obdaren vrlinom
fertĭlis, fecundus ăgris bogat njivama

Ablativ uz te glagole i pridjeve zove se i ablativ obilja *(ablatīvus cōpiae)*.

Bilješka — Uz *refertus* stoje obično stvari u ablativu, a lica u genitivu, npr. *Gallia referta negotiatōrum* Galija puna trgovaca.

§ 433.

Uz izraz *ŏpus est* (treba, potrebno je) lice ili stvar koja je potrebna stoji u ablativu, npr. *Opus est cĕlĕri auxĭlio.* Treba brza pomoć. Lice kojemu je nešto potrebno stoji u dativu, npr. *Mĭhi ŏpus est lĭbris.* Meni su potrebne knjige.

Id mĭhi ŏpus est. To mi treba.
Multa nōbis ŏpus sunt. Mnogo nam treba.

Osim bezlične konstrukcije u ablativu dolazi često i lična konstrukcija u nominativu. U ličnoj konstrukciji dolaze osobito pridjevi i zamjenice u srednjem rodu.

Bilješka — Ono što je potrebno može se izreći i glagolom u infinitivu, akuzativom s infinitivom ili ablativom participa perfekta pasiva, npr. *Quĭd dīci ŏpus est?* Što je potrebno reći? *Quĭd ŏpus est mē dīcĕre?* Što treba da rečem? *Opus est consulto et facto.* Treba razmisliti i učiniti.

Ablativ društva (Ablatīvus sociatīvus)

§ 434.

Crassus cum fīlio dŏmum rĕdiit. Kras se sa sinom vratio kući.

Socijativni ablativ pokazuje društvo ili pratnju. Redovno ga prati prijedlog *cum*.

§ 435.

Ipak stoje bez prijedloga imenice koje označuju vojničku pratnju, kao što su: *cōpiae, exercĭtus, mīles* kad imaju uza se pridjevski atribut, npr.

Dardăni ingentĭbus cōpiis ĭn Macedŏniam transcendĕrunt. Dardanci su s golemim četama prešli u Makedoniju.

Imaju li te imenice kao atribut broj, uz njih stoji uvijek prijedlog *cum*, npr.

Caesar *c u m n o n g e n t i s e q u ĭ t ĭ b u s* *ĭn castra pervēnit.* Cezar je došao u tabor sa devet stotina konjanika.

Ablativ uzroka (Ablatīvus causae)

§ *436.*

Rēs pūblĭca Romāna *a v a r ĭ t i ā* *et* *l u x ŭ r i ā* *laborābat.* Rimska je država bolovala od lakomosti i raskoši.

Odērunt peccāre bŏni virtūtis *a m ō r e.* Iz ljubavi prema kreposti čestiti ljudi mrze grijeh.

Coriolānus pătriam mātris *r o g ā t u* *obsidēre* *d ē s t ĭ t i t.* Koriolan je na majčinu molbu prestao opsjedati domovinu.

Ablativ koji pokazuje u z r o k r a d n j e zove se ablativ uzroka *(causae)* i odgovara na pitanje: zašto? zbog čega?

Kako se i uzrok može smatrati sredstvom, i taj se ablativ ubraja među instrumentalne ablative.

Najčešći su ablativi uzroka koji označuju duševno stanje: *amōre, avarĭtiā, īrā, mĕtu, iussu, rogātu.*

§ *437.*

Uz ablativ uzroka često stoji particip perfekta pasiva, koji se obično ne prevodi, npr. *amōre impulsus* potaknut ljubavlju = iz ljubavi, *īrā inflammātus* raspaljen mržnjom = iz mržnje, *mĕtu coāctus* od straha, *inŏpiā adductus* zbog bijede.

§ *438.*

a) *gaudeo, laetor* *v i c t ō r i ā* veselim se zbog pobjede ili pobjedi
dŏleo, maereo *m o r t e* žalostim se zbog smrti
labōro *f ă m e* mučim se zbog gladi
mē iacto *p r a e m i i s* hvastam se zbog nagrada ili nagradama
glōrior *l a u d e* dičim se zbog pohvale ili pohvalom

b) *laetus* *d ō n o* veseo zbog dara
maestus, trīstis *m o r t e* *amīci* žalostan zbog prijateljeve smrti
contentus *s u ā s o r t e* zadovoljan svojom sudbinom
superbus *d i v ĭ t i i s* ohol zbog bogatstva
frētus *n ŭ m ĕ r o m ī l ĭ t u m* uzdajući se u broj vojnika

Ablativ uzroka upotrebljava se uz glagole i pridjeve koji znače duševno raspoloženje ili tjelesno osjećanje.

Augustus clāde Variānā valde dolēbat. August se veoma žalostio zbog Varova poraza.

Helvētii victōriā insolenter gloriabantur. Helvećani se pobjedom drsko hvastahu.

Diŏgĕnes parvo contentus ĕrat. Diogen je bio zadovoljan malim.

Sestius frētus sanctitāte tribunātus vēnit ĭn templum Castŏris. Sestije, uzdajući se u nepovredivost tribunata, dođe u Kastorov hram.

Bilješka 1. — Neki glagoli koji znače duševno raspoloženje mogu imati uza se i akuzativ. Vidi § 362.

Bilješka 2. — Uz glagol *laborāre* dio tijela koji koga boli stoji u ablativu s prijedlogom *ex*, npr. *labōro ex căpĭte, ex ŏcŭlis* boli me glava, bole me oči.

Bilješka 3. — Uzrok se može izreći i prijedlogom *ex, dē, prae, ŏb, propter*, npr. *Flūmen ex nĭvĭbus crēvit.* Rijeka je nabujala od snijega. *Prae lăcrĭmis lŏqui nōn pŏtĕrat.* Zbog suza nije mogao govoriti.

Bilješka 4. — I ablativi *causā* i *grātiā*, koji se upotrebljavaju kao prijedlozi u značenju: radi, poradi, po svom su postanku ablativi uzroka.

Ablativ načina (Ablatīvus mŏdi)

§ 439.

Hŏmĭnes ōlim bestiārum mŏdo vivēbant. Ljudi su nekoć živjeli (na način) poput životinja.

Dŭx mōre Romāno hostias immolāvit. Vojskovođa je žrtvovao žrtve po rimskom običaju.

Iūre Hannĭbal summis imperatōrĭbus confertur. S pravom se Hanibal uspoređuje s najvećim vojskovođama.

Ablatīvus mŏdi pokazuje način kako se vrši glagolska radnja.

U tom ablativu stoje imenice koje same po sebi označuju način, npr. *mŏdo, mōre, ratiōne, rītu* na način, poput, *consuetūdĭne* po običaju, nadalje imenice *iūre* s pravom, *mĕrĭto* po zasluzi, zasluženo, *vī* silom, *dŏlo* varkom, *lēge* po zakonu, *cāsu* slučajno, *consĭlio* po odluci, po nakani, *condiciōne* pod uvjetom.

§ 440.

Hŏmo prŏbus *cum dignitāte* *mŏri māvult quam vīvĕre* *cum ignomĭnia.* Čestit čovjek voli dostojanstveno (časno) umrijeti nego sramotno živjeti.

Alexander cum cūrā mīlĭtes sepelīvit. Aleksandar je brižno sahranio vojnike.

Flūmen Arar in Rhŏdănum incredĭbĭli lenitāte influit. Rijeka Arar utječe u Rodan nevjerojatnom sporošću (nevjerojatno sporo).

Andrŏmăcha multis cum lacrĭmis ab Hectŏre discessit. Andromaha se rastala od Hektora s mnogo suza.

Orestes et Pўlădes māgnā fĭde (ili *māgnā cum fĭde*) *amicĭtiam coluērunt.* Orest i Pilad njegovali su prijateljstvo s velikom vjernošću.

Ostale imenice izriču način ablativom s prijedlogom *cum* kad su same, a kad su s atributom, izriču način ili samim ablativom ili ablativom uz *cum.* Običnija je konstrukcija bez *cum.*

Ablativ načina često prevodimo našim prilogom.

§ 441.

Ablativ svojstva (Ablatīvus qualitātis)

Caesar fuit excelsā statūrā, colōre candĭdo, nĭgris ŏcŭlis. Cezar je bio visoka stasa, bijele puti, crnih očiju.

Bŏno ănĭmo sum in Catōnem. Dobro sam raspoložen prema Katonu.

Aristŏtĕles, vĭr summō ingĕniō, prudentiam cum eloquentiā iūnxit. Aristotel, muž vrlo velika uma, udružio je razboritost s rječitošću.

Taj ablativ pokazuje svojstvo i ima uvijek uza se atribut kao i genitiv svojstva. Vidi §§ 401. i 402.

Ablativ *qualitātis* upotrebljava se osobito za oznaku tjelesnih i duševnih svojstava.

§ 442.

Ablativ obzira (Ablatīvus limitatiōnis)

1. *Epicūrus omne bŏnum voluptāte defīnit.* Epikur određuje svako dobro s obzirom na nasladu.

Māgnos hŏmĭnes virtūte metīmur, nōn fortūnā. Velike ljude prosuđujemo po vrlini, a ne po udesu.

2. *Agesilāus* m e n t e *fuit vălĭdus, invălĭdus* c o r p ŏ r e. Agezilaj je bio duhom snažan, a tijelom slab.

Dīgnum l a u d e *vĭrum Mūsa vĕtat mŏri.* Muza zabranjuje da umre čovjek dostojan hvale.

Nēmo Graecōrum Demosthĕni pār fuit e l o q u e n t i ā Nitko od Grka nije u govorništvu bio ravan Demostenu.

Ablativ koji pokazuje stajalište s kojega nešto tvrdimo zove se ablativ obzira (*limitatiōnis* ili *respectūs*). Prevodi se: s obzirom na, prijedložnim izrazom sa p o ili instrumentalom.

Taj ablativ stoji:

1. uz glagole kao što su: *aestimāre* cijeniti, *metīri* mjeriti, prosuđivati, *consentīre, congruĕre* slagati se, *antecēdĕre* nadvisivati, *praestāre* isticati se;

2. uz pridjeve: *dīgnus* dostojan, *indīgnus* nedostojan, *vălĭdus* snažan, *invălĭdus* nemoćan, slab, *sĭmĭlis* sličan, *dissĭmĭlis* različan, *pār* ravan, jednak.

Česti su ovi ablativi obzira: *nōmĭne* po imenu, *rē* u stvari, *natiōne* po narodnosti, *gĕnĕre* po rodu, *sententiā, opiniōne* po mišljenju, *nŭmĕro* na broj, *nātu* po rođenju (u vezi za *grandis, māior, māxĭmus, mĭnor, mĭnĭmus*).

B i l j e š k a — Pjesnici pokazuju stajalište s kojega se što prosuđuje i akuzativom. U takvu akuzativu stoje ponajviše imenice koje označuju dio tijela. Kako je taj akuzativ običan u grčkom jeziku, naziva se *a c c u s a t ī v u s G r a e c u s*, npr. *V ō c e m c o l o r e m q u e Mercŭrio sĭmĭlis.* Glasom i bojom lica sličan Merkuriju.

§ 443.

Ablativ mjere (Ablatīvus mensūrae)

1. *Catilīna* b i e n n i o *māior fuit quăm Cĭcĕro.* Katilina je bio dvije godine stariji od Cicerona.

2. *Carthāgo* o c t o g i n t a d u ō b u s a n n i s *ante quăm Rōma condĭta est.* Kartaga je sagrađena osamdeset i dvije godine prije nego Rim.

3. *Hannĭbal* m u l t o *praestĭtit cētĕris imperatōrĭbus.* Hanibal je mnogo nadvisio ostale vojskovođe.

4. *Ariovisti cōpiae ā Romānis milĭtĭbus* m ī l ĭ b u s *passuum XXIV afuērunt.* Ariovistove su čete bile udaljene od rimskih vojnika dvadeset i četiri tisuće koraka.

Ablativ koji pokazuje za koliko se koji pojam razlikuje od drugoga zove se ablativ mjere *(mensūrae)* i stoji:

1. uz komparative;
2. uz riječi komparativna značenja, kao što su: *ante* (prije), *post* (poslije), *infra* (ispod) i sl.;
3. uz glagole komparativna značenja, kao što su: *mālo* (od *măgis vŏlo)* volim, *praesto, antecēdo, sŭpĕro* nadvisujem;
4. uz glagole koji znače udaljenost: *absum, dīsto* udaljen sam.

Bilješka 1. — Mjesto *duōbus ante annis* ili *duōbus annis ante* (gdje je *ante* prilog) kaže se i *ante duos annos* (tu je *ante* prijedlog).

Bilješka 2. — Česti su ovi ablativi mjere: *multo* mnogo, *paulo* malo, *quo* — *eo* što — to, *quanto* — *tanto* koliko — toliko.

§ 444.

Ablativ cijene (Ablatīvus prĕtii)

Viginti talentis ūnam oratiōnem Isŏcrătes vendĭdit. Izokrat je prodao jedan govor za dvadeset talenata.

Emptōri expĕdit rĕm ĕmĕre quăm mĭnĭmo. Za kupca je korisno da predmet kupi što jeftinije.

Budući da je cijena sredstvo kojim se što stječe, izriče se i ona instrumentalnim ablativom, koji se zove ablativ cijene *(prĕtii).* Odgovara na pitanje: za koliko? i stoji uz glagole koji znače:

1. prodavati *vendĕre* (u pasivu *vēnĕo, venīre*), *mercāri;*
2. kupovati *ĕmĕre, redĭmĕre;*
3. stajati, biti po što *constāre, stāre, esse;*
4. uzimati u najam *condūcĕre,* davati u najam *locāre.*

U ablativu cijene uz navedene glagole stoje izrazi:

parvo jeftino — *mĭnĭmo* vrlo jeftino
măgno skupo — *plūrĭmo* vrlo skupo
grātis (od *grātiis*) badava

O genitivu kojim se izražava vrijednost vidi § 409.

SINTAKSA GLAGOLA

VERBUM INFINITUM

INFINITIV

§ 445.

Infinitīvus (tj. *mŏdus*) znači: neodređeni način. Ime mu je odatle što, za razliku od određenih glagolskih oblika *(verbum finītum)*, ne označuje ni lice ni broj.

Infinitiv je po svom postanku ukočeni dativ ili lokativ glagolske imenice; u sebi ima i imenskih i glagolskih svojstava. Imensko njegovo svojstvo vidi se po tome što u rečenici može imati imeničku službu. Glagolsko pak svojstvo očituje se u tome što se slaže s istim padežom kao i određeni glagolski oblici i što se pobliže određuje prijedlozima, npr.

Rēcte r ĕ g ĕ r e rĕm pūblĭcam ars difficillĭma est. Valjano upravljati (ili: upravljanje) državom najteža je vještina.

§ 446.

Vremensko značenje infinitiva određuje se prema glavnom glagolu.

Infinitiv prezenta pokazuje radnju istovremenu s radnjom glavnoga glagola, pa može značiti sadašnju, prošlu i buduću radnju, na primjer:

Exploratōres n ū n t i a n t, n u n t i a v ē r u n t, n u n t i ā b u n t hostes castra m u n ī r e. Uhode javljaju, javile su, javit će da neprijatelji utvrđuju tabor.

Infinitiv perfekta pokazuje radnju koja se završila prije nego je započela radnja glavnoga glagola, npr.

Exploratōres n ū n t i a n t, n u n t i a v ē r u n t, n u n t i ā b u n t hostes castra m u n i v i s s e. Uhode javljaju, javile su, javit će da su neprijatelji utvrdili tabor.

Infinitiv futura pokazuje radnju koja će se dogoditi poslije radnje glavnoga glagola, npr.

Exploratōres *n ū n t i a n t,* *n u n t i a v ē r u n t,* *n u n t i ā b u n t* *hostes castra* *m u n i t ū r o s* *e s s e.* Uhode javljaju, javile su, javit će da će neprijatelji utvrditi tabor.

§ 447.

Infinitiv prezenta prevodi se infinitivom, glagolskom imenicom ili u akuzativu i nominativu s infinitivom određenim glagolskim oblikom.

Kako infinitiv futura dolazi samo u akuzativu i nominativu s infinitivom, a infinitiv perfekta ponajviše u tim konstrukcijama, jedan i drugi prevode se određenim glagolskim oblikom.

Infinitiv kao subjekt

§ 448.

a) *A c c ĭ p ĕ r e* *praestat quăm inferre iniūriam.* Bolje je primati nepravdu nego nanositi.

Oratōrem *i r ā s c i* *mĭnĭme dĕcet.* Nikako ne dolikuje da se govornik ljuti.

b) *Dulce et decōrum est prō pătriā* *m ŏ r i.* Slatko je i časno umrijeti za domovinu.

M e n t ī r i *nĕfās putātur.* Laganje se smatra grijehom.

Infinitiv stoji kao subjekt:

a) uz bezlične glagole kao što su: *dĕcet, praestat, oportet, pŭdet* i slične;

b) uz *esse* i druge kopulativne glagole s predikatnim imenom.

§ 449.

Turpe est *m e n d ā c e m* *e s s e.* Sramotno je biti lažac.

C ō n s ŭ l e m *f ĭ ĕ r i* *Mărio valde ūtĭle videbātur.* Mariju se činjaše veoma korisnim da postane konzul.

Ako je subjekt infinitiv kopulativnoga glagola, predikatno ime uza nj stoji u akuzativu.

B i l j e š k a 1. — Uz *lĭcet* s dativom lica predikatno ime infinitiva stoji najčešće također u dativu (dativ s infinitivom zbog atrakcije padeža), npr. *M ĭ h i* *n e g l e g e n t i* *esse nōn lĭcet.* Nije mi slobodno biti nemaran. Isporedi u nas: U dobru je lako d o b r u biti.

Infinitiv kao objekt

§ 450.

a) *Nōli mē tangĕre!* Nemoj me dirati!

b) *Darēus Schȳthis bellum inferre decrēvit.* Darej je odlučio zavojštiti na Skite.

c) *Lacedaemŏnii omnia ăd orăcŭla referre consuērant.* Lakedemonjani običavahu iznositi sve pred proročišta.

d) *Vincĕre scīs, Hannĭbal, victōriā ūti nĕscis.* Pobijediti znaš, Hanibale, pobjedom se okoristiti ne znaš.

Infinitiv kao objekt stoji uz glagole kojih smisao zahtijeva kakvu dopunu. To su glagoli koji znače:

a) volju, želju, nastojanje, napor: *vŏlo, nōlo, mālo, cŭpio, opto, stŭdeo, nītor, matūro;*

b) misao, nakanu, odluku: *cōgĭto, mĕmĭni, stătuo, decerno;*

c) početak, prestanak, nastavak, ustrajanje, naviku: *incĭpio, coepi, dēsĭno, desisto, persevēro, sŏleo, consuēsco;*

d) mogućnost, znanje, obvezu: *possum, queo, nĕqueo, scio, nĕscio, dŏceo, dīsco, dēbeo.*

§ 451.

Omnes hŏmĭnes beāti fiĕri stŭdent. Svi ljudi nastoje da postanu sretni.

Parvo contentus esse dĭdĭci. Naučio sam biti zadovoljan malim.

Kad je infinitiv navedenih glagola objekt, predikatno ime stoji u nominativu.

Bilješka — Uz pasivni infinitiv mjesto aktivnog perfekta *coepi* i *dēsii* stoji pasivni perfekt *coeptus* i *dēsĭtus sum*, npr. *Pōns instĭtui coeptus est.* Most se počeo graditi. *L. Papīrius Crassus prīmus Papīsius vocāri dēsĭtus est.* Lucije Papirije Kras prvi se prestao nazivati Papizije.

AKUZATIV S INFINITIVOM (ACCUSATĪVUS CUM INFINITĪVO)

§ 452.

Audio puĕrum. Čujem dječaka.

Audio cantāre (= cantum). Čujem pjevati (= pjevanje).

Audio puĕrum cantāre. Čujem dječaka, (čujem) pjevati. | Čujem dječaka pjevati. | Čujem da dječak pjeva.

Uz prelazni glagol *audio* u prvom primjeru stoji lični objekt u akuzativu *(puĕrum)*, a u drugom primjeru stoji stvarni objekt u infinitivu *(cantāre)* koji ima značenje glagolske imenice. U trećem primjeru oba objekta, i lični i stvarni, stoje kao koordinirani (usporedni) u istoj rečenici *(puĕrum cantāre)*.

S vremenom se kod takvih rečenica razvio osjećaj da lični objekt u akuzativu i stvarni u infinitivu nisu dva koordinirana objekta, nego da sačinjavaju posebnu cjelinu u kojoj je prvi od njih subjekt, a drugi njegov predikat. Ta konstrukcija prvotno je stajala samo uz one prelazne glagole koji mogu imati lični objekt u akuzativu i stvarni u infinitivu. Kasnije se počela javljati i uz druge glagole i s vremenom je postala vrlo česta.

Takvu konstrukciju zovemo akuzativ s infinitivom *(accusatīvus cum infinitīvo)*.

§ 453.

Akuzativ s infinitivom javlja se i u drugim jezicima, npr. u njemačkom, francuskom i engleskom.

Ich sehe den Freund trauern. Vidim prijatelja kako tuguje.

Je vois le moment du départ approcher. Vidim da se približava čas odlaska.

I want them to sing. Želim da oni pjevaju.

Slična je i naša konstrukcija dativa s infinitivom:

Teško je siromašnu biti.

§ 454.

Akuzativ s infinitivom obično prevodimo izričnom rečenicom, u kojoj latinski objekt postaje subjekt, a infinitiv predikat.

Audio puĕrum cantāre. Čujem da dječak pjeva.

Audio puĕrum cantavisse. Čujem da je dječak pjevao.

Audio puĕrum cantatūrum esse. Čujem da će dječak pjevati.

Glagol naše izrične rečenice stoji u onom vremenu u kojem je latinski infinitiv.

Bilješka — Glagol *esse* može se ispustiti u infinitivu perfekta pasiva i, još češće, u infinitivu futura aktiva, npr. *Spēro amīcum reditūrum.* Nadam se da će se prijatelj vratiti.

§ 455.

Scio puĕros cantatūros esse. Znam da će dječaci pjevati.

Scīmus mīlĭtes nostros fortes esse. Znamo da su naši vojnici hrabri.

Scīmus Vergĭlium p o ē t a m *Neāpŏli sepultum esse.* Znamo da je pjesnik Vergilije pokopan u Napulju.

Sve riječi koje se odnose na subjekt (dodaci i predikatna imena) slažu se s njime i stoje u akuzativu.

§ 456.

Magister dīcit m ē *diligentem esse.* Učitelj kaže da sam marljiv.
Magister dīcit t ē *diligentem esse.* Učitelj kaže da si marljiv.
Magister dīcit n ō s *diligentes esse.* Učitelj kaže da smo marljivi.
Magister dīcit v ō s *diligentes esse.* Učitelj kaže da ste marljivi.

Ako je subjekt akuzativa s infinitivom lična zamjenica, ona se u latinskom mora navesti, jer je uz infinitiv kao neodređeni način potrebna da se vidi tko vrši glagolsku radnju. Na naš se jezik lična zamjenica ne prevodi jer je subjekt vidljiv iz glagola izrične rečenice.

§ 457.

Dĕcet cariōrem esse nōbis pătriam quam n ō s m e t i p s o s. Dolikuje da nam domovina bude milija nego mi sami.

Ako iza akuzativa s infinitivom stoji poredbena rečenica bez posebna predikata, i njezin subjekt stoji u akuzativu.

§ 458.

Discĭpŭlus pŭtat e u m *didicisse.* Učenik misli da je on (tj. netko drugi) naučio.

Discĭpŭlus pŭtat s ē *didicisse.* Učenik misli da je naučio (tj. on sam).

Discĭpŭli pŭtant e o s *didicisse.* Učenici misle da su oni (tj. neki drugi) naučili.

Discĭpŭli pŭtant s ē *didicisse.* Učenici misle da su naučili (tj. oni sami).

Kad je subjekt akuzativa s infinitivom lična zamjenica 3. lica singulara ili plurala, a odnosi se na subjekt glavnoga glagola, izriče se povratnom zamjenicom *sē* (direktni refleksiv, vidi § 328). Inače se upotrebljava: *eum, eam, eos, eas.*

§ 459.

Caesar legiōnes ē i u s *vicisse existimābat.* Cezar mišljaše da su njegove (tj. nekoga drugoga) legije pobijedile.

Caesar legiōnes s u a s *vicisse existimābat.* Cezar mišljaše da su njegove (tj. Cezarove) legije pobijedile.

Povratno-posvojna zamjenica u konstrukciji akuzativa s infinitivom upotrebljava se onda kad se odnosi na subjekt glavnoga glagola. Inače se upotrebljava: *ēius, eōrum, eārum.*

§ *460.*

Audīvĭmus Caesărem Pompēium vicisse.
Audīvĭmus Pompēium ā Caesăre victum esse.
Čuli smo da je Cezar pobijedio Pompeja.

Budući da u latinskom jeziku subjekt ne mora uvijek stajati ispred objekta, u konstrukciji akuzativa s infinitivom, u kojoj dolazi akuzativ subjekta i objekta, mogla bi nastati nejasnoća koji je akuzativ subjekt, a koji objekt. Toj se nejasnoći latinski jezik uklanja pasivnim izražavanjem. Aktiv ostaje gdje nema nejasnoće, npr. *Scīmus Rōmŭlum Rōmam condidisse.* Znamo da je Romul osnovao Rim.

Bilješka — Namjerice je ostavljena nejasnoća u dvosmislenom odgovoru proročišta: *Aio tē, Aeăcĭdā, Romānos vincĕre posse.* To može značiti: »Kažem, Eakov potomče, da možeš pobijediti Rimljane.« ili »... da te Rimljani mogu pobijediti.«

§ *461.*

Opisivanje infinitiva futura aktiva i pasiva

Infinitiv futura pasiva javlja se u latinskom dosta rijetko. Obično se opisuje sa *fŏre (futūrum esse) ut* i konjunktivom prezenta i imperfekta pasivnoga. Konjunktiv prezenta stoji ako je glagol glavne rečenice u glavnom vremenu, a konjunktiv imperfekta ako je u historijskom. Tako mjesto:

Hannĭbal sperābat Rōmam captum īrī
običnije je:
Hannĭbal sperābat fŏre, ut Rōma caperētur.
Hanibal se nadao da će Rim biti osvojen.

I infinitiv futura aktiva opisuje se katkada pomoću *fŏre, ut* i konjunktiva prezenta i imperfekta aktivnoga, npr. osim
crēdo mīlĭtes urbem captūros esse
može se reći i:
crēdo fŏre, ut mīlĭtes urbem căpiant.

Ako glagol nema participa futura aktiva, mora se upotrijebiti opisivanje sa *fŏre, ut,* npr.

Crēdo fŏre, ut hanc artem dīscas.
Credēbam fŏre, ut hanc artem dīscĕres.
Vjerujem (vjerovah) da ćeš ovu vještinu naučiti.

Bilješka — Infinitiv futura pasiva zamjenjuje se katkada participom perfekta pasiva i oblikom *fŏre*, npr.

Scio discĭpŭlum laudātum īri ili
Scio discĭpŭlum laudātum fŏre. } Znam da će učenik biti pohvaljen.

§ 462.

Akuzativ s infinitivom prevodi se na naš jezik na različne načine. Rečenica *Mārcum diligentem esse pŭto* može se prevesti:

1. Mislim da je Marko marljiv.
2. Marko je, kako mislim, marljiv.
3. Marko je, mislim, marljiv.
4. Marko je, po mom mišljenju, marljiv.
5. O Marku mislîm da je marljiv.

§ 463.

Misao izrečena akuzativom s infinitivom može biti objekt ili subjekt glavnoga glagola, tj. čitav akuzativ s infinitivom može vršiti službu objekta ili subjekta uz glavni glagol.

Akuzativ s infinitivom kao objekt

Kao objekt stoji akuzativ s infinitivom:

§ 464.

1. uz *verba dicendi* (glagole govorenja) u aktivu:

dīco, aio, lŏquor govorim, kažem
nĕgo kažem da ne, poričem
clāmo vičem
nārro, trādo pripovijedam
affīrmo, confīrmo tvrdim
nūntio javljam
scrībo pišem
respondeo odgovaram
făteor, confĭteor priznajem
infĭtior niječem
promitto, pollĭceor obećavam
dŏceo poučavam; dokazujem
certiōrem făcio obavještavam
mĭnor prijetim

Aesōpum servum fuisse nārrant. Pripovijedaju da je Ezop bio rob.

Smyrnaei Homērum cīvem suum fuisse confīrmant. Smirnjani tvrde da je Homer bio njihov građanin.

Caesar pollĭcĭtus est sĭbi eam rēm cūrae futūram (esse). Cezar je obećao da će mu to biti na brizi.

§ 465.

2. uz verba *sentiendi* (glagole osjećanja) u aktivu:

sentio osjećam
vĭdeo, cerno gledam
audio čujem
cognōsco, intellĕgo razumijem
scio znam
nĕscio, ignōro ne znam
accĭpio doznajem
dīsco učim
stătuo, constĭtuo, decerno odlučujem
animadverto opažam
cōgĭto, dūco, pŭto, iūdĭco, exīstĭmo, hăbeo, reor, arbĭtror mislim, smatram
crēdo vjerujem
spēro nadam se
fīdo, confīdo pouzdavam se
diffīdo ne pouzdavam se
mĕmĭni, memŏriā tĕneo, recordor sjećam se
oblivīscor zaboravljam
suspĭcor sumnjam

Xerxes rătus est sē făcĭle Atheniēnses victūrum esse. Kserkso je mislio da će lako pobijediti Atenjane.

Ex inimīco scīto amīcum fĭĕri posse. Znaj da od neprijatelja može postati prijatelj.

Accēpĭmus Trōiam īgne delētam esse. Saznali smo (= znamo) da je Troja uništena ognjem.

Bilješka 1. — Uz glagol *dicendi* stoji *ut* ili *nē* (vidi §§ 591, 592) kad se izriče zahtjev ili opomena, tj. kad se zahtijeva neka nešto bude, a ne izriče da nešto jest, npr. *Caesar Labiēno scrīpsit, ut ad sē venīret.* Cezar je pisao Labijenu neka dođe k njemu.

Bilješka 2. — Uz *mĕmĭni* stoji infinitiv prezenta i za prošlu radnju kad se radi o događaju koji je subjekt glavnoga glagola sam doživio, npr. *Mĕmĭni Pamphĭlum mĭhi narrāre.* Sjećam se da mi je Pamfil pripovijedao.

Bilješka 3. — Infinitivi prezenta *posse* i *velle* stoje i u značenju infinitiva futura, npr. *Orgĕtŏrix sē totīus Galliae impĕrio potīri posse sperābat.* Orgetoriks se nadao da će se moći dokopati vlasti nad čitavom Galijom.

§ 466.

3. uz *verba affectuum* (glagole čuvstvovanja):

gaudeo, laetor veselim se
dŏleo, maereo, lūgeo žalostim se
irāscor, indīgnor, succēnseo srdim se
mīror, admīror čudim se, divim se
quĕror, conquĕror tužim se
invĭdeo zavidim
grātŭlor čestitam

Gaudeo littĕras meas tĭbi iucundas esse. Veselim se što ti je moje pismo drago.

Dolēbam, pătres conscrīpti, rĕm pūblĭcam nostram brĕvi tempŏre esse peritūram. Žalostio sam se, senatori, da će naša država za kratko vrijeme propasti.

Maiōres nostri questi sunt nequĭtiam regnāre. Naši su se preci tužili kako vlada nevaljalština.

Uz glagole čuvstvovanja stoji i uzročni veznik *quŏd* (što) kad se želi posebno istaći uzrok čuvstvovanja, npr. *Dolēbam, quŏd sŏcium amīsĕram.* Žalostio sam se što sam izgubio druga.

§ 467.

4. uz *verba voluntātis* (glagole htijenja):
vŏlo, nōlo, mālo, cŭpio

Hadriānus fīnem impĕrii vŏluit esse Euphrātem. Hadrijan je htio da Eufrat bude granica carstva.

Lycurgus māluit Spartam fortitūdĭne cīvium quam moenĭbus munīri. Likurg je volio da Spartu utvrđuje hrabrost građana nego zidine.

Omnes bŏni rĕm pūblĭcam incŏlŭmem esse cŭpiunt. Svi rodoljubi žele da država bude neoštećena.

Ako je subjekt glavnoga glagola i infinitiva isti, uz glagole htijenja mjesto akuzativa s infinitivom redovno stoji sam infinitiv:

Pāter vult venīre. Otac hoće da dođe.

Ipak i kod istog subjekta stoji i akuzativ s infinitivom ako je infinitiv u pasivu, ili ako uz *esse* stoji imenski predikat, npr.

Nōlo mē vituperāri. Neću da me kore.

Cŭpio mē esse clementem. Želim da budem blag.

Bilješka — Prema glagolu *opto* (§ 591) iza *vŏlo, nōlo* i *mālo* može stajati i *ut*, npr. *Vŏlo, ut mĭhi respondeas.* Hoću da mi odgovoriš.

§ 468.

5. uz glagole: *iŭbeo* (zapovijedam), *vĕto* (zabranjujem), *sĭno* (dopuštam), kad su u aktivu, i uz *pătior* (podnosim, trpim).

Demosthĕnes Athēnas Philippo servīre nōn patiebātur. Demosten nije podnosio da Atena robuje Filipu.

Ako se ne navodi lice kojemu se zapovijeda ili zabranjuje, stoji pasivni infinitiv, npr.

Dŭx mīlĭtes castra movēre iussit. (Vojskovođa je zapovjedio da vojnici dignu tabor.) Vojskovođa je zapovjedio vojnicima da dignu tabor (da krenu).

Dŭx castra movēri iussit. Vojskovođa je zapovjedio da se digne tabor (da se krene).

Bilješka — Mjesto glagola navedenih od 1. do 5. mogu stajati i izrazi slična značenja, npr. *indūcor in spĕm* ili *spēs mē tĕnet* = *spēro, orācŭlum ĕrat dătum* = *respōnsum ĕrat ăb orācŭlo.*

Akuzativ s infinitivom kao subjekt

§ 469.

Kao subjekt stoji akuzativ s infinitivom

1. uz bezlične glagole:

appāret jasno je	*expĕdit* korisno je
cōnstat poznato je	*oportet* treba
convĕnit, dĕcet dolikuje	*plăcet* sviđa se; odlučujem

Cīves cīvĭbus prodesse oportet. Treba da građani koriste građanima.

Cōnstat Caesărem ā coniurātis occīsum esse. Poznato je da su urotnici ubili Cezara.

§ 470.

2. uz *esse* s predikatnim imenom:

vērum est istina je
verisīmīle, credībīle est vjerojatno je
apertum est očito je
dīgnum est dostojno je
aequum, pār, iūstum est pravo je
fās est dopušteno je
nĕfās, făcĭnus est grijeh je
fāma est priča je

necesse est potrebno je

Vērum est amicĭtiam nĭsi inter bŏnos esse nōn posse. Istina je da prijateljstva može biti samo među čestitima.

Fāma est Homērum caecum fuisse. Priča je da je Homer bio slijep.

§ 471.

3. uz složena pasivna vremena glagola *dicendi* i *sentiendi* (uz njihova pasivna vremena prezentske osnove stoji nominativ s infinitivom, vidi § 477).

Nuntiātum est hostes appropinquāre. Javljeno je da se neprijatelji približuju.

B i l j e š k a — *Necesse est* i *oportet* konstruiraju se i s konjunktivom bez *ut*, npr. *Mē ipsum ă m e s oportet, nōn mea.* Treba da ljubiš mene samoga, a ne moj imutak.

§ 472.

Akuzativ s infinitivom upotrebljava se i u uzvicima ili pitanjima kojima se izriče čuđenje ili negodovanje ili bol. Takav akuzativ s infinitivom ne zavisi ni od kakva glagola. Često počinje upitnom česticom *-nĕ*.

Mēne incepto desistĕre victam? Zar da ja svladana odustanem od nauma?

Ludĭbrio esse urbis glōriam? Zar da slava grada bude na ruglo?

NOMINATIV S INFINITIVOM (NOMINATĪVUS CUM INFINITĪVO)

§ 473.

Cicerōnem venisse dīcunt. Kažu da je Ciceron došao.

Cĭcĕro venisse dīcĭtur. Kaže se da je Ciceron došao.

Uz glagol *dīco*, kad je u aktivu, stoji akuzativ s infinitivom, a kad je u pasivu vremenâ prezentske osnove, n o m i n a t i v s in-

finitivom, tj. subjekt stoji u nominativu, a glagol u infinitivu. Nominativ s infinitivom, kao i akuzativ s infinitivom, prevodi se na naš jezik najčešće izričnom rečenicom.

§ 474.

Mīles vicisse trāditur. Kaže se da je vojnik pobijedio.

Mīlites vicisse traduntur. Kaže se da su vojnici pobijedili.

Glavni glagol uz koji stoji nominativ s infinitivom slaže se s tim nominativom u licu i broju.

§ 475.

Horātius poēta Vergĭlii amīcus fuisse fertur. Pripovijeda se da je pjesnik Horacije bio Vergilijev prijatelj.

Carthaginiēnses victi esse narrabantur. Pripovijedaše se da su Kartažani pobijeđeni.

Dodaci subjektu i dijelovi imenskog predikata stoje u nominativu i slažu se sa subjektom u rodu i broju.

§ 476.

Dīlĭgens esse	*vĭdeor.*	Čini se	da sam marljiv.
	vidēris.		da si marljiv.
	vidētur.		da je marljiv.
Diligentes esse	*vidēmur.*		da smo marljivi.
	vidēmĭni.		da ste marljivi.
	videntur.		da su marljivi.

Ako je subjekt nominativa s infinitivom lična zamjenica, u latinskom se ne izriče jer je vidljiv iz glavnoga glagola koji se s njime uvijek slaže. Nominativ s infinitivom u latinskom je lična konstrukcija, koja se u nas izražava bezlično jer se glavni glagol uvijek prevodi 3. licem singulara u pasivu bez obzira na to u kojem je licu u latinskom jeziku.

§ 477.

Alcibiădes dŏmum redīre iussus est. Alkibijadu je zapovjeđeno da se vrati kući.

Cum mălis versāri vetāmĭni. Zabranjuje vam se da se družite sa zlima.

Terentii fābŭlae ā Laelio scrībi putabantur. Mišljaše se da Terencijeve komedije piše Lelije.

Thālēs prīmus defectiōnem sōlis praedixisse fertur. Pripovijeda se da je Tales prvi prorekao pomrčinu sunca.

Nominativ s infinitivom stoji:

1. uz *vĭdeor* (čini se da ja) u svim licima i vremenima;
2. uz *iŭbeor, vĕtor, sĭnor* u svim licima i vremenima;
3. uz *dīcor, pŭtor, exīstĭmor, iūdĭcor, nūntior, audior* u svim licima i vremenima prezentske osnove, vidi § 471;
4. uz *fertur, feruntur, trādĭtur, traduntur* (pripovijeda se da) samo u tim oblicima.

Bilješka 1. — Ako uz glagole pod 3. stoje prilozi *vēre, rēcte* i sl., uz njih stoji akuzativ s infinitivom, npr. *Vēre dīci pŏtest histŏriam esse magistram vītae.* Pravo se može reći da je povijest učiteljica života.

Bilješka 2. — Pripovijedanje započeto nominativom s infinitivom nastavlja se akuzativom s infinitivom, npr. *Sacerdos ā deā măxĭmum praemium fīliis precāta esse dīcĭtur; māne eos inventos esse mortuos.* Kaže se da je svećenica zamolila od božice najveću nagradu za svoje sinove, a ujutru da su nađeni mrtvi.

PARTICIP

§ 478.

Particip (*partĭcĭpium*) glagolski je pridjev. Ime mu je odatle (*partĭcĭpium* od *partem* i *căpĕre*) što ima udjela u glagolskoj i imenskoj kategoriji, tj. glagolski je oblik, ali se deklinira kao pridjev.

§ 479.

Glagoli imaju u aktivu: particip prezenta, npr. *laudāns* (hvaleći, onaj koji hvali), i particip futura, npr. *laudatūrus, -a, -um* (onaj koji će hvaliti, koji kani hvaliti), a u pasivu: particip perfekta, npr. *laudātus, -a, -um* (pohvaljen, -a, -o).

§ 480.

Kod deponentnih glagola sva tri participa imaju aktivno značenje, npr. *hortāns* (hrabreći), *hortātus* (ohrabrivši ili onaj koji je ohrabrio), *hortatūrus* (onaj koji će ili koji kani hrabriti).

§ 481.

Particip prezenta ne izriče uvijek sadašnju radnju, kako bi se moglo zaključiti po njegovu imenu, nego nesvršenu radnju koja se događa u isto vrijeme s radnjom glavnoga glagola, npr.

Magister discĭpŭlum discentem laudat. Učitelj hvali učenika koji uči.

Magister discĭpŭlum discentem laudāvit. Učitelj je pohvalio učenika koji je učio.

Magister discĭpŭlum discentem laudābit. Učitelj će pohvaliti učenika koji bude učio.

§ 482.

Particip perfekta pokazuje radnju koja se dogodila prije radnje glavnoga glagola, npr.

Rōmāni Carthāgĭnem expugnātam delevērunt. Rimljani razoriše Kartagu, koju su osvojili ili: pošto su je osvojili. Rimljani osvojiše i razoriše Kartagu.

Izuzetno značenje nekih participa perfekta pasiva vidi u §§ 184. do 186.

§ 483.

Katkada se participi kao i pridjevi upotrebljavaju mjesto imenica (supstantivirani participi), npr. *săpiens* mudrac, *contĭnens (terra)* kopno, *dictum* riječ, *factum* djelo, *respōnsum* odgovor, *coniurāti* urotnici.

§ 484.

Particip futura aktiva izriče radnju koja će se dogoditi poslije radnje glavnoga glagola, npr. *Lĭbrum tĭbi valde profutūrum mitto.* Šaljem ti knjigu koja će ti veoma koristiti.

Osim toga taj particip izriče radnju koju netko namjerava izvršiti, npr. *Galli ad Clūsium venērunt Romanōrum castra oppugnatūri.* Gali su došli pred Kluzij da jurišaju na rimski tabor.

Katkada particip futura aktiva označuje ono što je kome unaprijed određeno, npr.

Ave, Caesar imperātor, moritūri tē salūtant. Zdravo, Cezare imperatore, pozdravljaju te oni kojima je određeno da umru.

§ 485.

Perifrastična konjugacija aktivna

Particip futura aktiva u klasičnoj prozi dolazi najčešće udružen s oblicima glagola *esse.* Tako nastaje opisna konjugacija aktivna *(coniugātio periphrastĭca actīva),* koja ima sva vremena

u indikativu i konjunktivu jednako kao određen glagol. Prevodi se glagolima: hoću, kanim, namjeravam, voljan sam, i to u onom vremenu u kojem je glagol *esse*, i infinitivom glagola koji je u participu futura, npr.

scriptūrus sum	namjeravam pisati
scriptūrus sim	—
scriptūrus ĕro	namjeravat ću pisati
scriptūrus fui	namjeravao sam pisati
scriptūrus fuĕrim	—

Bellum scriptūrus sŭm, quod pŏpŭlus Romānus cum Iugurtha gessit. Kanim opisati rat što ga je rimski narod vodio s Jugurtom.

Caesar nōn sōlum Galliam, sed ĕtiam Britanniam impĕrio Romāno adiectūrus ĕrat. Cezar je htio pripojiti rimskoj državi ne samo Galiju nego i Britaniju.

Bilješka. — Konjunktiv prezenta i imperfekta perifrastične konjugacije aktivne upotrebljava se mjesto konjunktiva futura, kojega nema u latinskom jeziku. Infinitiv prezenta perifrastične konjugacije aktivne služi kao infinitiv futura aktiva.

Atributni particip

§ 486.

arbor flōrens drvo koje cvjeta ili drvo u cvatu
discĭpŭlus laudātus pohvaljen učenik ili učenik koji je pohvaljen
tempus futūrum buduće vrijeme

Atributni particip stoji kao atribut uz imenicu koju poput pridjeva pobliže označuje, a ima vrijednost relativne rečenice.

Poēma lŏquens pictūra, pictūra tăcĭtum poēma esse dēbet. Pjesma mora biti slika koja govori, a slika pjesma koja šuti (tj. pjesma bez riječi).

Fĕrus Cupīdo semper ardentes ăcuit sagittas. Nesmiljeni Kupido uvijek oštri goruće strelice.

Perācti labōres iucundi sunt. Izvršeni su poslovi ugodni.

§ 487.

Latinski jezik voli konkretno izražavanje. Zato se apstraktne imenice često zamjenjuju atributnim participom, npr. *ăb urbe condĭtā* od osnutka Rima, *Caesar interfectus* ubojstvo Cezara, *Sicĭlia Sardiniáque amissae* gubitak Sicilije i Sardinije, *Sabīnae raptae* otmica Sabinjanki.

§ 488.

Naši izrazi: takozvani, gore navedeni, rečeni i sl. ne izriču se u latinskom participom, nego relativnom rečenicom, npr. *quī dīcĭtur, vocātur* ili *quĕm dīcunt, vŏcant* takozvani; *quĕm supra dīxĭmus* ili *commemorāvĭmus* gore navedeni. Relativnom rečenicom izriču se i naslovi knjiga, npr. *Cicerōnis lĭber, quī inscrībĭtur Laelius* Ciceronova knjiga s naslovom »Lelije«.

§ 489. Predikatni particip

Predikatnim participom upotpunjuje se glagolski predikat. U predikatnoj službi stoji:

1. particip prezenta uz glagole: *vĭdeo* (vidim), *audio* (čujem) i, rjeđe, uz *animadverto, aspĭcio, cerno* (opažam), *cognōsco* (upoznajem) kad se njime izriče neposredno zamjećivanje. Prevodimo ga izričnom rečenicom s veznicima: g d j e ili k a k o, npr.

M. Catōnem vīdi in bibliothēca s e d e n t e m. Vidio sam Marka Katona kako sjedi u knjižnici.

Aristīdes animadvertit quendam s c r i b e n t e m. Aristid je opazio nekoga gdje piše.

2. particip prezenta uz glagole: *făcio* (prikazujem), *fingo* (predočujem), *pingo* (slikam), *indūco* (uvodim), npr.

Homērus Polyphēmum cum ariĕte c o l l o q u e n t e m făcit. Homer prikazuje Polifema kako razgovara s ovnom.

3. particip perfekta pasiva uz glagole *hăbeo* i *tĕneo* da se pokaže trajno stanje kao rezultat glagolske radnje. Takvi su izrazi: *cōgnĭtum, compertum hăbeo* spoznao sam, poznajem, *persuāsum hăbeo* (imam uvjerenje, uvjeren sam) i drugi, npr.

Statūtum iăm hăbeo, quĭd mĭhi agendum sit. Već sam odlučio što treba da radim.

B i l j e š k a — Iz takva opisivanja perfekta pomoću participa perfekta pasiva i prezenta glagola *hăbeo* razvio se u romanskim jezicima perfekt. Od latinskoga *amātum hăbeo* nastalo je u talijanskom jeziku: *ho amato*, a u francuskom: *j'ai aimé*.

PARTICIPSKE KONSTRUKCIJE

A. PARTICIPIUM CONIUNCTUM

§ 490.

1. *Cincinnāto* *a r a n t i* *nuntiātum est eum dictatōrem esse dictum.* K a d je Cincinat o r a o, bilo mu je javljeno da je imenovan diktatorom.

Urbs antīqua ruit multos *d o m i n ā t a* *per annos.* Ruši se stari grad, p o š t o j e g o s p o d o v a o mnogo godina.

2. *Hostes făme* *l a b o r a n t e s* *sē dedidērunt.* Neprijatelji se predadoše j e r ih j e m u č i l a glad.

Promētheus īgnem ad hŏmĭnes deferre *a u s u s* *gravissĭmā poenā affectus est.* Prometej je bio kažnjen vrlo teškom kaznom j e r s e u s u d i o donijeti ljudima vatru.

3. *Quid mĭhi post mortem nĭhil* *s e n t i e n t i* *ŏbĕrit?* Što će mi poslije smrti škoditi a k o ništa n e b u d e m o s j e ć a o?

L a e s a *etiam ŏvis repūgnat.* I ovca se opire a k o j e p o v r i j e đ e n a.

4. *Galli fortĭter* *p u g n a n t e s* *victi sunt.* Gali su bili pobijeđeni i a k o s u s e hrabro b o r i l i.

Dŭx urbem summā vī *o p p u g n ā t a m* *căpĕre nōn pŏtuit.* Vojskovođa nije mogao osvojiti grad p r e m d a je svom silom na nj j u r i š a o.

Particip u latinskom jeziku može zamjenjivati adverbnu rečenicu, i to: 1. vremensku, 2. uzročnu, 3. pogodbenu i 4. dopusnu. Koju od tih rečenica particip zamjenjuje, vidi se iz konteksta.

§ 491.

Takav particip dopunja nomen, koji je u rečenici subjekt ili objekt (upravni ili neupravni). Zajedno s nomenom usko je povezan s ostalim dijelom rečenice, pa se zove *p a r t i c ĭ p i u m c o n i ū n c t u m* (vezani particip). Taj je naziv dobio za razliku od participa u tzv. ablativu apsolutnom, gdje je zajedno s nomenom odriješen *(absolūtus)* od uže veze s ostalim dijelom rečenice. (Vidi § 493.)

§ 492.

Participium coniūnctum ne prevodi se samo zavisnom rečenicom nego i drukčije. Tako prevodimo:

a) particip prezenta prijedložnim izrazom, npr.

Păter mŏriens fīliis concordiam suāsit. Otac je na samrti preporučio sinovima slogu.

Omne mălum nāscens făcĭle opprĭmĭtur. Svako se zlo u začetku lako suzbija.

b) particip perfekta aktivnih i deponentnih glagola usporednom rečenicom, npr.

Romāni hostes fugātos ūsque ad flūmen persecūti sunt. Rimljani su neprijatelje nagnali u bijeg i progonili sve do rijeke.

Caesar Alexandrīā potītus rēgnum Cleŏpătrae dĕdĭt. Cezar je zauzeo Aleksandriju i predao kraljevsku vlast Kleopatri.

Bilješka 1. — Particip prezenta ima katkada finalno značenje, npr. *Legāti Gallōrum venērunt auxĭlium rogantes.* Galski poslanici dođoše da mole pomoć.

Bilješka 2. — Particip prezenta stoji i u modalnom značenju, tj. pokazuje kako se vrši radnja glavnoga glagola, npr. *Spartăcus fortĭter pŭgnans cĕcĭdit.* Spartak je pao hrabro se boreći.

B. ABLATIV APSOLUTNI (ABLATIVUS ABSOLUTUS)

§ 493.

Ablativ apsolutni kao posebna participska konstrukcija razvio se u latinskom jeziku od drugih ablativa s atributom, npr. od ablativa sredstva, uzroka i vremena. Takav se ablativ počeo smatrati nečim odijeljenim ili odriješenim od uže veze s ostalim dijelom rečenice, kao da čini posebnu cjelinu (*ablatīvus absolūtus* od *absolvĕre* = odriješiti). Nomen u ablativu dobio je funkciju subjekta te cjeline, a njegov atribut, koji je obično bio particip, funkciju predikata.

U primjeru: *Romāni glădiis destrictis impĕtum fecērunt* može se *glădiis destrictis* shvatiti kao ablativ sredstva: trgnutim mačevima ili kao ablativ apsolutni: pošto su mačevi bili trgnuti. Shvatimo li taj ablativ kao apsolutni, čitavu ćemo rečenicu u duhu našega jezika prevesti: Trgnuvši mačeve, Rimljani navališe.

U rečenici: *Nūntio victōriae allāto omnes gaudēbant* ablativ *nuntio allāto* možemo shvatiti kao ablativ uzroka uz *gaudeo* ili kao ablativ apsolutni. U prvom slučaju prijevod će biti: Svi su se radovali zbog dojavljene vijesti o pobjedi, a u drugom: Kad je vijest o pobjedi bila dojavljena, svi su se radovali.

§ 494.

Ablativ apsolutni zamjenjuje: 1. vremensku, 2. uzročnu, 3. pogodbenu i 4. dopusnu rečenicu. Koju od njih zamjenjuje, može se vidjeti iz smisla čitave rečenice, npr.

1. *Rōmā deliberante Saguntum pĕriit.* Dok je Rim vijećao, Sagunt je propao.
2. *Sinistrā impedītā mīlĭtes nōn sătis commŏde pugnāre pŏtĕant.* Budući da im je ljevica bila opterećena, vojnici se nisu mogli dosta okretno boriti.
3. *Optĭmis vĭris rĕm pūblĭcam regentĭbus pŏpŭli felicissĭmi sunt.* Ako najbolji ljudi upravljaju državom, narodi su vrlo sretni.
4. *Exercĭtu victo Romāni nōn desperavērunt.* Iako im je vojska bila pobijeđena, Rimljani nisu očajavali.

§ 495.

Ablativ apsolutni ne prevodimo samo zavisnim rečenicama nego i drukčije, npr.

Galliā relictā Caesar in Itălĭam rĕdiit može se prevesti:

1. zavisnom rečenicom: Pošto je napustio Galiju, Cezar se vratio u Italiju;
2. glagolskim prilogom: Napustivši Galiju, Cezar se vratio u Italiju;
3. prijedložnim izrazom: Poslije napuštanja Galije Cezar se vratio u Italiju;
4. usporednom rečenicom: Cezar je napustio Galiju i vratio se u Italiju.

§ 496.

Kako se iz navedenih primjera vidi, imenica koja je dio ablativa apsolutnoga ne nalazi se ni u kojem padežu u ostalom dijelu rečenice.

Bilješka — Rijetki su slučajevi koji se ne slažu s gornjim pravilom, npr. *Caesar obsĭdĭbus imperātis centum hōs Haeduis custodiendos trādit.* Pošto je Cezar zatražio sto talaca, dao ih je na čuvanje Heduancima.

§ 497.

Želimo li, prevodeći s našeg jezika na latinski jezik, ablativom apsolutnim prevesti zavisnu rečenicu koja ima isti subjekt kao i glavna, moramo je staviti u pasiv da dobijemo dva različna subjekta, npr. u rečenici:

Kad su neprijatelji osvojili grad, poubijaše stanovnike, treba najprije zavisnu rečenicu staviti u pasiv: Kad je grad bio osvojen, neprijatelji poubijaše stanovnike = *U r b e c a p t ā hostes incŏlas occidērunt.*

Particip prezenta prevodi se nesvršenim glagolom, a particip perfekta pasiva svršenim.

B i l j e š k a 1. — Particip perfekta pasiva upotrebljava se u ablativu apsolutnom samo od prelaznih glagola i od deponentnih neprelaznih, npr. *L i t t ĕ r i s p e r l ē c t i s gavīsus sum.* Pročitavši pismo, razveselio sam se. *M o r t u o A u g u s t o Tibĕrius imperātor factus est.* Poslije smrti Augustove postao je carem Tiberije. Ne bi valjalo *exercĭtu flūmen transgresso* jer je *transgrĕdi* prelazan *depōnens;* mjesto toga rekli bismo: *exercĭtus flūmen transgressus.*

B i l j e š k a 2. — U klasičnoj prozi particip futura aktiva rijetko dolazi u ablativu apsolutnom.

B i l j e š k a 3. — Katkada, osobito kod historičara, dolazi u ablativu apsolutnom sam particip perfekta pasiva u srednjem rodu; mjesto nomena u ablativu najčešće stoji akuzativ s infinitivom, npr.

C ō g n ĭ t o bellum Croeso illātum esse ex universa Graecia auxilia confluēbant. Kad se saznalo da je pokrenut rat protiv Kreza, pritjecala je pomoć iz čitave Grčke.

U takvoj upotrebi dolaze najčešće participi: *audīto, comperto, cōgnĭto, nuntiāto, edicto.*

B i l j e š k a 4. — Ablativ apsolutni ne upotrebljava se kad je particip proširen predikatnim imenom, npr. ne može se reći *Mărio cōnsŭle creāto,* nego: *cum Mărius cōnsul creātus esset.*

B i l j e š k a 5. — Katkada uz *partĭcĭpium coniūnctum* i uz ablativ apsolutni stoje neki veznici da se jasno pokaže kakvu zavisnu rečenicu zamjenjuje particip, npr.

Littĕras Graecas sīc ăvĭde arrĭpui, q u ă s i diuturnam sĭtim explēre cŭ- p i e n s. Grčke sam se knjige tako željno prihvatio kao da želim utažiti dugotrajnu žeđu.

Caesar, q u a m q u a m obsidiōne Massĭliae r e t a r d a n t e, brĕvi tămen omnia subēgit. Iako ga je zadržavala opsada Masilije, Cezar je ipak za kratko vrijeme sve podvrgao pod svoju vlast.

Galli laeti u t e x p l o r ā t ā victōriā ad castra Romanōrum pergunt. Gali veselo pohite u rimski tabor kao da je pobjeda već osigurana.

B i l j e š k a 6. — Participi se upotrebljavaju apsolutno i u drugim jezicima. Tako grčki jezik ima genitiv apsolutni, staroslavenski dativ apsolutni, a naš jezik nominativ apsolutni, npr.

Tako one tiho g o v o r e ć i (= dok su... govorile), puče puška iz kaurske vojske.

Nema brata ne r o d i v ga majka (= ako ga ne rodi majka).

Upotreba apsolutnog participa prešla je iz latinskoga u romanske jezike. Isp. u talijanskom:

V i v e n t e mia madre, ero molto più allegro. Dok je moja majka živjela, bio sam mnogo veseliji.

U francuskom:

Le père m o r t, le fils quitta la maison. Kad je otac umro, sin napusti kuću.

§ 498.

Rōmŭlo regnante } za Romulova kraljevanja
R ō m ŭ l o r ē g e }

Apollĭne adiuvante } uz Apolonovu pomoć
A p o l l ĭ n e a u d i u t ō r e }

mē ignorante } bez moga znanja
m ē i g n ā r o }

Ablativ apsolutni može biti i bez participa.

§ 499.

Mjesto participa upotrebljavaju se:

1. imenice kojima se izriče čast, služba, djelatnost ili dob, kao što su: *cōnsul, praetor, dictātor, rēx, dŭx; adiūtor* (pomoćnik), *auctor* (začetnik); *puer, sĕnex,* npr.

C i c e r ō n e c o n s ŭ l e za Ciceronova konzulovanja
L i c ĭ n i o a u c t ō r e na Licinijev prijedlog
C a t ō n e s ĕ n e u Katonovoj starosti;

2. pridjevi kao: *vīvus* (živ), *invītus* (protiv volje), *salvus* (zdrav, čitav), *plēnus* (pun) i *ignārus* (ne znajući), npr.

s a l v ā r ē p ū b l ĭ c ā dok je država snažna
i n v ī t ā M i n e r v ā protiv volje Minervine (tj. bez prirodne nadarenosti).

T h e m i s t ŏ c l e d ŭ c e Graeci Persas vicērunt. Pod Temistoklovim vodstvom Grci pobijediše Perzijance.

Ovĭdius nātus est H i r t i o et P ā n s ā c o n s ŭ l ĭ b u s. Ovidije se rodio za konzulovanja Hircija i Panze.

H a n n ĭ b ă l e v ī v o Romāni semper timuērunt. Za Hanibalova života Rimljani su se uvijek bojali.

GERUNDIV I GERUND (GERUNDIVUM ET GERUNDIUM)

§ 500.

Nazivi *gerundīvum* i *gerundium* potječu od glagola *gĕrĕre* = vršiti (*gerundus* = *gerendus*, vidi § 210, 7). Stariji im je naziv bio *mŏdus gerundi*, što znači: način vršenja radnje. Vjerojatno analogijom prema nazivu *partĭcĭpium* stvoren je od *mŏdus gerundi* naziv *gerundium*, odnosno *gerundīvum*.

§ 501.

Gerundiv je glagolski pridjev koji ima sve oblike singulara i plurala, a gerund je glagolska imenica koja se razvila iz zavisnih padeža gerundiva u singularu srednjega roda te ima samo genitiv, dativ, akuzativ i ablativ u singularu.

Gerundiv

§ 502.

Gerundiv se u nom. sg. svršava na *-ndus*, *-nda*, *-ndum*, ima pasivno značenje i izriče radnju koju treba vršiti, npr. *laudandus*, *-a*, *-um* onaj koga treba hvaliti. Zbog toga se naziva i *partĭcĭpium necessitātis*. Negirani gerundiv označuje ne samo radnju koju ne treba vršiti nego i radnju koja se ne smije ili ne može vršiti.

Bilješka — Gerundiv je prvotno imao značenje participa prezenta. To je značenje još vidljivo u oblicima: *secundus* (stariji oblik za *sequendus* od *sĕqui*) = slijedeći, *oriundus* (od *orīri*) = potječući.

§ 503.

Taj se glagolski pridjev može upotrebljavati atributno i predikatno. Gerundiv se kao atribut rijetko upotrebljava u klasičnoj prozi. On se slaže sa svojom imenicom u rodu, broju i padežu kao i pridjevski atribut, npr. *discĭpŭlus laudandus* učenik koga treba hvaliti, *discĭpŭlus nōn laudandus* učenik koji se ne mora, ne smije ili ne može hvaliti.

Perifrastična konjugacija pasivna

§ 504.

Kad se gerundiv udruži s glagolom *esse* u bilo kojem vremenu, nastaje opisna konjugacija pasivna (*coniugātio periphrastĭca passīva*). Prevodi se glagolima: treba, mora, valja, i to u onom vremenu u kojem je glagol *esse*, i infinitivom glagola koji je u gerundivu. Ako je perifrastična konjugacija pasivna niječ-

na, prevodi se glagolima: ne mora se, ne smije se, ne može se i infinitivom.

Pătria *amanda est*. Domovinu treba ljubiti.

Castra relinquenda nōn ĕrant. Nije se smio napustiti tabor.

Gerundiv se sa svojim subjektom slaže u rodu, broju i padežu. Predmet na koji prelazi radnja gerundiva u latinskom je u nominativu, jer je to pasivna konstrukcija. Kako mi tu konstrukciju ponajviše prevodimo aktivno, subjekt latinske rečenice u nas postaje objekt u akuzativu.

Cīvi pătria amanda est. Građanin mora ljubiti domovinu.

Lice koje vrši radnju u latinskom je u dativu (*datīvus auctōris*, vidi § 390). Taj dativ prevodi se nominativom, koji postaje subjekt rečenice.

Discendum est. Treba učiti.

Discĭpŭlo discendum est. Učenik treba da uči.

Kad se predmet glagolske radnje ne navodi, gerundiv stoji u nominativu singulara srednjega roda.

§ 505.

Potpunu perifrastičnu konjugaciju pasivnu imaju samo prelazni glagoli koji imaju sve pasivne oblike, a kod neprelaznih glagola ta konstrukcija dolazi samo u 3. licu singulara, npr.

Parcendum est victis. Treba štedjeti pobijeđene.

Ne bi bilo dobro: *Victi parcendi sunt*.

Bilješka — Kad bi zbog dva dativa mogla nastati sumnja koji je od njih logički subjekt rečenice, mjesto dativa *auctōris* stoji prijedlog *ā* s ablativom, npr. *Cīvĭbus ā vōbis consulendum est*. Treba da se brinete za građane.

§ 506.

Gerund

Gerund je glagolska imenica aktivnoga trajnog značenja. Ima samo zavisne padeže singulara, a kao nominativ služi joj infinitiv prezenta. U akuzativu upotrebljava se samo s prijedlozima, a mjesto akuzativa gerunda bez prijedloga stoji infinitiv.

Iako je gerund postao od gerundiva, u njemu više nema značenja participa *necessitātis*, nego je postao obična glagolska imenica. Zato i može služiti za opisivanje zavisnih padeža infinitiva prezenta.

Nom.	*lĕgĕre* čitati ili čitanje
Gen.	*legendi* čitanja
Dat.	*legendo* čitanju
Akuz.	*ăd legendum* za čitanje
Abl.	*legendo* čitanjem ili čitajući

Zamjenjivanje gerunda gerundivom

§ 507.

Ako gerund ima uza se kao objekt ime u akuzativu, obično se zamjenjuje gerundivom. Objekt dolazi u padež gerunda, a gerund se pretvara u gerundiv, pa se kao atribut slaže sa svojim imenom u rodu, broju i padežu. Takav gerundiv nema značenja pravog gerundiva (participa *necessitātis*), nego se po značenju potpuno izjednačio s gerundom, npr.

spēs vincendi hostem
spēs hostis vincendi
nada u pobjedu nad neprijateljem

legendo lĭbrum delector
lĭbro legendo delector
uživam čitajući knjigu

parātus ad pellendum hostes
parātus ad hostes pellendos
spreman da protjera neprijatelje

Gerund s objektom u akuzativu katkada se mora zamijeniti gerundivom, a katkada je moguće izricanje i gerundom i gerundivom.

§ 508.

Ako gerund, koji ima uza se akuzativ objekta, stoji u dativu, akuzativu ili pak u ablativu s prijedlogom, mora se zamijeniti gerundivom, npr. ne može se reći *decemvĭri scribundo lēges*, nego treba reći *decemvĭri lēgĭbus scribundis;* isto tako ne može se reći *dē contemnendo mortem*, nego *dē contemnendā morte*.

Stoji li gerundiv u genitivu ili ablativu bez prijedloga, može se zamijeniti gerundivom, ali može ostati i gerund, npr. kaže se *ars rei pūblĭcae administrandae*, ali i *ars administrandi rĕm pūblĭcam.* Gerundiv je ipak običniji.

Bilješka 1. — Gerund se ne zamjenjuje gerundivom:

a) kad je njegov objekt pridjev ili zamjenica u srednjem rodu, npr. *facultas multa dicendi* prilika da se reče mnogo; *ĭd faciendo* čineći to;

b) da se izbjegne kakofonija gomilanjem završetaka *-ōrum* i *-ārum*, npr. kaže se *cupĭdĭtas gerendi māgna bella*, a ne *cupĭdĭtas magnōrum bellōrum gerendōrum.*

Bilješka 2. — Neprelazni deponentni glagoli *ūtor, fruor, fungor, pŏtior,* koji inače imaju objekt u ablativu, konstruiraju se u gerundivu kao da imaju objekt u akuzativu, tj. kao da su prelazni, npr. *spēs oppĭdi potiendi* nada u osvojenje grada, *aptus ad munĕra fungenda* prikladan za vršenje službi.

Upotreba gerunda i gerundiva u različnim padežima

§ 509.

Genitiv gerunda i gerundiva stoji uz imenice i pridjeve koji zahtijevaju genitiv, npr. *ars, potestas, facultas, cōpia, spēs; cŭpĭdus, ăvĭdus, perītus, mĕmor, immĕmor,* npr. *facultas dicendi* sposobnost govorenja; *cŭpĭdus belli gerendi* željan vođenja rata.

Genitiv gerunda i gerundiva stoji i uz prijedloge *causā* i *grātiā*, npr. *praedandi causā* radi pljačke, *amīci commonendi grātiā* radi opominjanja prijatelja ili da se prijatelj opomene.

Bilješka — Kod Tacita genitiv gerunda i gerundiva i bez *causā* označuje svrhu (finalni genitiv), npr. *Pulso Tarquĭnio multa pŏpŭlus parāvit tuendae libertātis et firmandae concordiae.* Nakon Tarkvinijeva izgona narod je poduzeo mnoge mjere da očuva slobodu i utvrdi slogu.

Genitivi ličnih zamjenica *mei, tui, sui, nostri, vestri* dolaze s gerundivom muškog roda singulara za sva tri roda, npr. *Mŭlier sui servandi causā aufŭgit.* Žena je pobjegla da se spasi. *In iūs vocāmur nostri purgandi grātiā.* Zovu nas na sud da se opravdamo.

§ 510.

Dativ gerunda i gerundiva upotrebljava se:

1. uz glagole i izraze kao što su: *adsum, stŭdeo, ŏpĕram dō, praefĭcio* (postaviti zapovjednikom), *diem dīco*, npr. *Opĕram dō*

linguae Latīnae discendae. Bavim se učenjem latinskog jezika. *Senātus consŭlĭbus creandis diem dīxit.* Senat je odredio dan za biranje konzula;

2. uz imenice složene sa *-vĭr* koje označuju javnu službu, kao što su: *duumvir, triumvir, decemvir,* i uz imenicu *comĭtia* skupština, npr. *decemvĭri lēgĭbus scribundis* decemviri za pisanje zakona, *triumvĭri colōniis deducendis* trijumviri za osnivanje kolonija, *comĭtia consŭlĭbus creandis* skupština za biranje konzula.

§ 511.

Akuzativ gerunda i gerundiva stoji uvijek s prijedlogom, najčešće sa *ad,* a rjeđe sa *in, inter, ob. Inter* stoji u značenju: za vrijeme, npr. *inter cenandum* za vrijeme ručka.

Akuzativ s prijedlogom *ad* dolazi obično uz glagole i pridjeve, a označuje svrhu. Prevodi se prijedložnim izrazom sa za ili rečenicom s veznikom da, npr. *Hŏmo ad agendum nātus est.* Čovjek je rođen za rad ili da radi. *Servus ad C. Mărium occidendum missus est.* Rob je bio poslan da ubije Gaja Marija.

§ 512.

Akuzativ gerundiva uz glagole: *dō, cūro, trādo, mitto, permitto, relinquo, accĭpio, sūmo, hăbeo* i sl. stoji predikatno i označuje svrhu, npr.

Pŏpŭlus Romānus cōnsŭli Crasso bellum gerendum dĕdit. Rimski narod povjerio je konzulu Krasu da vodi rat.

Caesar milĭtĭbus urbem diripiendam trādĭdit. Cezar predade vojnicima grad da ga opljačkaju.

Bilješka — Uz te glagole u pasivu stoje dva nominativa, npr. A *Caesăre milĭtĭbus urbs diripienda trādĭta est.*

§ 513.

Ablativ gerunda i gerundiva bez prijedloga ima značenje instrumentalnog ili modalnog ablativa i prevodi se najčešće glagolskim prilogom na -ći, npr. *Errando dīscĭmus.* Griješeći učimo. *Poētis legendis delectāmur.* Uživamo čitajući pjesnike.

Ablativ gerunda i gerundiva stoji i s prijedlozima: *ā, dē, ex, in* i *prō,* npr. *Adhibenda est in iocando moderātio.* U šali treba biti umjeren. *Missus est orātor dē captīvis redimendis.* Izaslan je poslanik radi otkupa zarobljenikā.

§ 514.

Gerundiv uz imenicu izriče radnju koja se događa u isto vrijeme s radnjom glavnoga glagola, a particip perfekta pasiva uz imenicu pokazuje radnju koja se dogodila prije radnje glavnoga glagola, npr.

Salonitāni pătriā defendendā māgnam glōriam sĭbi peperērunt. Solinjani stekoše veliku slavu braneći zavičaj.

Salonitāni pătriā defēnsā māgnam glōriam sĭbi peperērunt. Solinjani stekoše veliku slavu obranivši zavičaj.

§ 515.

Gerund i gerundiv koji zamjenjuje gerund prevode se na više načina:

1. glagolskom imenicom na -nje,
2. običnom imenicom,
3. prijedložnim izrazom i
4. zavisnom rečenicom sa da.

SUPIN

§ 516.

Naziv supin (*supīnum*) dolazi od pridjeva *supīnus* = nauznak ležeći. To je prijevod grčkog naziva ὕπτιον (*hyption*), uzeta iz života palestre (rvališta). Njime su se označavali grčki pasivni participi i pasivni glagolski pridjevi, dok su se aktivni zvali »uspravni«. Kako je supin po svom obliku bio sličan grčkom pasivnom glagolskom pridjevu, taj su naziv antički gramatičari krivo prenijeli na supin, koji nije pridjev, nego glagolska imenica.

§ 517.

Supin je glagolska imenica IV deklinacije; u klasičnoj prozi ima samo dva oblika:

1. supin na *-ŭm*, npr. *laudātum, lēctum, gratulātum;*
2. supin na *-ū*, npr. *dictū, vīsū.*

§ 518.

Supin na *-um* akuzativ je cilja (vidi § 357) koji se upotrebljava uz glagole kretanja, kao što su: *eo, vĕnio, proficīscor, mitto.* Prevodi se infinitivom ili namjernom rečenicom, npr.

Eo dormītum. Idem spavati.

Caesar legātos mīsit obsĭdes postulātum. Cezar je poslao poslanike da traže taoce.

Bilješka — Pomoću supina na *-um* tvori se infinitiv futura pasiva, npr. *laudātum īrī.*

§ 519.

S u p i n n a -*ū* tumači se dijelom kao dativ, a dijelom kao ablativ singulara IV deklinacije. Dativ singulara IV deklinacije ima naime uz zavišetak -*ui* rjeđe i završetak -*u*.

Supin na -*ū* upotrebljava se:

a) uz pridjeve koji znače tjelesno ili moralno svojstvo, npr. *pulcher, foedus, grăvis, iucundus, optĭmus, turpis;*

b) uz pridjeve koji izriču mogućnost, npr. *făcĭlis, diffĭcĭlis, mirābĭlis, horrĭbĭlis, incredĭbĭlis;*

c) uz izraze: *fās est* pravo je, *nĕfās est* grijeh je, *ŏpus est* treba.

Supini na -*ū* uz pridjeve tumače se kao dativi svrhe, a uz *fās, nĕfās* i *ŏpus est* kao ablativi.

§ 520.

Taj se supin nalazi kod razmjerno malog broja glagola. Najčešće se upotrebljavaju supini: *dictu, factu, audītu, vīsu, cōgnĭtu, intellēctu, memorātu, rogātu.*

Quid est tam iucundum c ō g n ĭ t u atque a u d ī t u, quam sapientĭbus sententiis ornāta orātio? Što je tako ugodno upoznati i čuti kao govor ukrašen mudrim mislima?

Multa faciliōra sunt d i c t u quam f a c t u. Mnogo je toga lakše reći nego učiniti.

Nĕfās est d i c t u senectūtem mĭsĕram esse. Grijeh je reći da je starost bijedna.

Supin na -*ū* obično prevodimo našim infinitivom.

B i l j e š k a 1. — Mjesto supina na -*ū* uz pridjeve *făcĭlis, diffĭcĭlis* i *iucundus* mogu stajati i druge konstrukcije, npr. mjesto: *Haec rēs est făcĭlis c ō g n ĭ t u,* može se reći: *Haec rēs est făcĭlis a d c o g n o s c e n d u m* ili *Făcĭle est hanc rēm c o g n ō s c ĕ r e* ili *Haec rēs făcĭle c o g n ō s c ĭ t u r.*

B i l j e š k a 2. — Sačuvano je i nekoliko supina na -*ui*, npr. *lĕpĭdus memorātui* zgodan da se pripovijeda; *făcĭlis divīsui* lak za diobu.

VERBUM FINITUM

VREMENA I NAČINI

Značenje vremena

§ 521.

Vremena *(tempŏra)* upotrebljavaju se apsolutno ili relativno.

Apsolutna je upotreba kad se vrijeme neke radnje određuje s obzirom na trenutak u kojem se govori. To vrijeme može biti sadašnje, prošlo ili buduće.

Relativna je upotreba u zavisnim rečenicama ako se vrijeme određuje prema glagolu glavne rečenice. Radnja se može događati u isto vrijeme s radnjom glagola glavne rečenice, prije te radnje ili poslije nje.

Glagolska radnja može biti svršena ili nesvršena. Oblici prezentske osnove označuju nesvršenu radnju, a oblici perfektne osnove svršenu. Futur I, iako se tvori od prezentske osnove, označuje i nesvršenu i svršenu buduću radnju.

§ 522.

Prezent *(tempus praesens)* označuje kao i u našem jeziku:

a) radnju koja se događa ili ponavlja u sadašnjosti, npr. *Oro vōs, iūdĭces.* Molim vas, suci. *In hāc urbe pulcherrĭma monumenta inveniuntur.* U ovom se gradu nalaze vrlo lijepi spomenici. *Cotīdie ălĭquid lĕgĭmus.* Svaki dan nešto čitamo.

b) tvrdnju koja vrijedi u svako doba (gnomski prezent), npr. *Fortes fortūna adiŭvat.* Smionima sreća pomaže.

c) radnju koja se dogodila u prošlosti. Kad latinski pisac želi što življe prikazati prošle događaje, izražava ih prezentom, kao da se sada događaju pred našim očima. Takav se prezent naziva historijski *(praesens histŏrĭcum)*, npr. *Repente post tergum equitātus cernĭtur; cohortes ălĭae appropinquant; hostes terga vertunt; fugientĭbus*

ĕquĭtes *o c c u r r u n t: f ĭ t māgna caedes.* Iznenada javlja se iza leđa konjaništvo, druge se kohorte primiču, neprijatelji udaraju u bijeg; onima koji bježe suprotstavljaju se konjanici: nastaje velik pokolj.

B i l j e š k a — U primjerima: *Plăto d ŏ c e t* ili *Sallustius s c r ī b i t* ili *Cĭcĕro d ī c i t* i sl., iako ti pisci pripadaju prošlosti, stoji prezent jer nam i danas govore preko svojih sačuvanih djela. Takav se prezent zove l i t e r a r n i (*p r a e s e n s l i t t e r a t ō r i u m*).

§ 523.

I m p e r f e k t označuje radnju koja je trajala u prošlosti, ali se u njoj još nije završila (*tempus imperfectum* = nesvršeno vrijeme).

Imperfekt se upotrebljava:

a) da se označi radnja koja je u prošlosti trajala ili se ponavljala, npr. *Galli Rōmam diu o b s i d ē b a n t.* Gali dugo opsjedahu Rim. *Rōmani cenantes a c c u b ā b a n t.* Rimljani ležahu kod ručka;

b) da se označi neka radnja koja je u prošlosti trajala za vrijeme druge prošle radnje, npr. *Lĭbrum l e g ē b a m, cum tū venisti.* Čitao sam knjigu kad si ti došao.

Latinski imperfekt prevodimo ili našim imperfektom ili perfektom nesvršenih glagola.

§ 524.

Imperfekt može označavati i radnju koja se u prošlosti samo pokušavala izvršiti (*i m p e r f e c t u m d ē c o n ā t u*), npr. *Helvētii flūmen lintrĭbus t r a n s ī b a n t.* Helvećani s u p o k u š a v a l i p r i j e ć i preko rijeke splavima. *Dŭx ănĭmos mīlĭtum l e n i ē b a t.* Vojskovođa j e k u š a o u m i r i t i vojnike.

§ 525.

U živahnu pripovijedanju imperfekt se katkada zamjenjuje infinitivom prezenta (*i n f i n i t ī v u s h i s t ŏ r ĭ c u s*), npr. *Nĭhil Sēquăni r e s p o n d ē r e, sed in eādem tristĭtiā p e r m a n ē r e.* Sekvanci ništa ne odgovarahu, nego ostajahu jednako tužni. *Iugurtha ăgros v a s t ā r e, praedas ă g ĕ r e, hostĭbus terrōrem a u g ē r e.* Jugurta je pustošio polja, odvlačio plijen, zadavao sve veći strah neprijateljima.

§ 526.

F u t u r I *(tempus futūrum)* izriče buduću radnju, npr. *Crās ad tē v ĕ n i a m.* Sutra ću doći k tebi.

Futur I često izriče opću misao koja vrijedi za sva vremena *(futūrum gnōmĭcum)*, npr. *Nēmo mortem e f f ŭ g i e t.* Nitko neće izbjeći smrti.

Futurom I u 2. i 3. licu izriče se zapovijed, ali se za razliku od imperativa njezino izvršenje sigurno očekuje, npr. *Sī quid nŏvi accĭdĕrit, s c r ī b e s.* Ako se što novo dogodi, pisat ćeš. *Quae ŏpus sunt, dŏmĭnus p r a e b ē b i t.* Što je potrebno, gospodar će dati (= ima da dade).

Futur I označuje, nadalje, buduću radnju koja je istovremena s drugom budućom radnjom, npr. *Dōnec ĕ r i s sōspes, multos n u m e r ā b i s amīcos.* Dok budeš sretan, imat ćeš mnogo prijatelja.

§ 527.

P e r f e k t *(tempus perfectum* = svršeno vrijeme) označuje:

a) prošlu radnju u sadašnjosti svršenu kojoj posljedice još traju *(p e r f e c t u m p r a e s e n s* ili *l ŏ g ĭ c u m)*, npr. *Nunc c o n f ū g i ad tē.* Sada sam pribjegao k tebi, tj. sada se nalazim kod tebe. *Id ab optĭmis vĭris a c c ē p ĭ m u s.* To smo saznali (= znamo) od najboljih ljudi. *Nōvi, cognōvi* spoznao sam = znam; *consuēvi* navikao sam = običavam; *consēdi* sjeo sam = sjedim;

b) radnju koja se završila u prošlosti bez obzira na njezino trajanje. Takav perfekt iznosi samo činjenice i služi za pripovijedanje prošlih događaja. Zato se i zove *p e r f e c t u m h i s t ŏ r ĭ c u m.* Perfekt dolazi najčešće u tom značenju, a prevodi se našim perfektom ili aoristom, npr. *V ē n i, v ī d i, v ī c i.* Dođoh, vidjeh, pobijedih. *Pĕrĭcles quadraginta annos rei pūblĭcae Atheniēnsium p r a e f u i t.* Periklo je bio na čelu atenske države četrdeset godina.

§ 528.

Perfektom se izriču prošli događaji, a imperfektom popratne prilike radnje koja je izražena perfektom. Imperfekt opisuje mjesta, crta ličnosti, obrazlaže radnju i sl. Zbog toga se perfekt naziva *tempus narratīvum*, a imperfekt *tempus descriptīvum.* Tu njihovu službu izriče latinska rečenica: *Perfecto procēdit, imperfecto insistit orātio.* Perfektom kazivanje napreduje, a imperfektom zastaje.

Sedēbam et scribēbam; sŭbĭto amīcus intrāvit; tum ĕgo surrēxi. Sjeđah i pisah; iznenada uđe prijatelj; tada ja ustadoh.

Bilješka — U poslovicama perfekt mjesto prezenta često izriče istinu iskustvom potvrđenu (*perfectum gnōmĭcum*), npr. *Parva saepe scintilla contempta māgnum excitāvit incendium.* Često je mala prezrena iskra izazvala (= izaziva) velik požar. *Tĭmĭdi numquam statuĕrunt tropaeum.* Kukavice nikad ne podigoše pobjednog spomenika.

§ 529.

Pluskvamperfekt (*tempus plusquamperfectum*) označuje radnju koja se dogodila prije druge prošle radnje. Zato se najčešće upotrebljava relativno, npr. *Graeci pūblĭce eos laudābant, quī pătriae vītam dĕdĕrant.* Grci javno hvaljahu one koji bijahu dali život za domovinu.

Ponekad upotrebljava se pluskvamperfekt i samostalno, no i u tom se slučaju iz konteksta vidi da je radnji pluskvamperfekta prethodila druga prošla radnja, npr. *Tarquĭnius Superbus mōrĭbus cognōmen illud meruĕrat.* Tarkvinije Oholi svojim vladanjem bijaše zaslužio taj nadimak.

Glagoli koji u perfektu imaju značenje prezenta (*perfectum praesens*) imaju u pluskvamperfektu značenje imperfekta, npr. *mĕmĭni* sjećam se, *memĭnĕram* sjećah se; tako i *nōvĕram* znadijah, *consuēvĕram* ili *consuĕram* običavah.

Pluskvamperfekt se u latinskom upotrebljava mnogo češće nego u našem jeziku jer je latinski mnogo točniji u izricanju vremenskih odnosa glagolske radnje.

§ 530.

Futur II (*futūrum exāctum* = svršeni futur) označuje buduću radnju koja će se dogoditi prije druge buduće radnje, npr. *Ut sementem fēcĕris, ĭta mĕtes.* Kako posiješ, tako ćeš i žeti.

Futur II u zavisnoj rečenici prevodi se našim prezentom svršenoga glagola ili, ako je radnja trajna, futurom II.

Ponekad futur II dolazi u nezavisnoj rečenici i označuje radnju za koju se očekuje da će se sigurno dogoditi, npr. *Ego certe meum offĭcium praestĭtĕro.* Ja ću sigurno izvršiti svoju dužnost.

Glagoli koji u perfektu imaju značenje prezenta u futuru II imaju značenje futura I, npr. *memĭnĕro* sjećat ću se, *nōvĕro* znat ću, *ōdĕro* mrzit ću, *consuēvĕro* običavat ću.

Hannĭbălem semper haec cīvĭtas ōdĕrit. Hanibala će ova (= naša) država uvijek mrziti.

§ *530 a.*

Oblici perfekta pasivnoga prvotno su označavali sadašnje s t a n j e kao rezultat neke prošle radnje, npr. *templum clausum est* hram je (sada) zatvoren. Tako je i pasivni pluskvamperfekt označavao stanje u prošlosti, a futur II stanje u budućnosti.

Kasnije se tim oblicima izražavala i prava prošlost, pa je npr. rečenica *templum clausum est* dobila značenje: hram je bio zatvoren.

Ako se želi istaći da je glagolska radnja prestala i da joj posljedice više ne traju, particip perfekta pasiva udružuje se s oblicima *fui, fuĕram, fuĕro*. Tako: *templum clausum fuit* znači: hram je bio zatvoren.

Pasivni oblici složeni sa *fui, fuĕram, fuĕro* javljaju se sve češće od Livija dalje.

§ *531.*

U latinskim p i s m i m a vremena se mogu upotrebljavati ne s obzirom na vrijeme kad se pismo piše, nego s obzirom na vrijeme kad se čita. Onaj koji pismo piše prenosi se naime u vrijeme kad primalac pismo čita. Zbog toga mjesto prezenta stoji imperfekt, a mjesto perfekta pluskvamperfekt. Mjesto: *Nĭhil nŏvi est ăpud nōs,* u pismu se kaže: *Nĭhil nŏvi ĕ r a t ăpud nōs.* Kod nas nema ništa novo. Mjesto: *Ad tuas omnes epistŭlas rescrīpsi hĕri,* u pismu se kaže: *Ad tuas omnes epistŭlas r e s c r ī p s ĕ r a m p r ī d i e.* Ne sva tvoja pisma odgovorio sam jučer.

Značenje načina

§ *532.*

Latinski glagoli imaju tri načina: indikativ, konjunktiv i imperativ.

B i l j e š k a — Nekoć je u latinskom jeziku postojao i četvrti način: optativ (od *optāre* željeti), koji se poslije stopio s konjunktivom. Ostaci optativa sačuvani su u konjunktivnim oblicima: *sĭm, vĕlim, nōlim, mālim* i dr.

§ *533.*

I n d i k a t i v *(mŏdus indicatīvus* od *indicāre* = javiti, izjaviti) način je kojim se izriče stvarnost, tj. da se nešto događa ili ne događa u bilo kojem vremenu. Taj dakle način iznosi činjenice koje objektivno postoje ili koje se kao objektivne izriču, npr. *Lăbor omnia v i n c i t.* Rad svladava sve. *Hannĭbal urbem Rōmam a g g r e s s u s n ō n e s t.* Hanibal nije navalio na grad Rim.

§ 534.

Konjunktiv (*mŏdus coniunctīvus* od *coniungĕre* = vezati) način je kojim se izriče volja, želja, mogućnost ili uopće neka zamisao onoga koji govori. Konjunktiv je dakle način subjektivnog prikazivanja, npr. *Eāmus!* Pođimo! *Văleant cīves mei!* Neka budu zdravi moji sugrađani! *Fortasse dīxĕrit quisquam.* Možda bi tko rekao.

§ 535.

Imperativ (*mŏdus imperatīvus* od *imperāre* = zapovijedati) izriče zapovijed ili poticanje, npr. *Vĕnī!* Dođi! *Diligenter dīscĭte!* Marljivo učite!

§ 536.

Upotreba načina u nezavisnim rečenicama

Nezavisne su rečenice po svom sadržaju:
1. izjavne, 2. upitne, 3. zahtjevne.

Izjavne rečenice

§ 537.

A. Izjavne rečenice u indikativu

U izjavnim rečenicama stoji ponajviše indikativ.

Različito od našeg jezika indikativom izriču i mogućnost ili nuždu:

1. glagoli i izrazi: *possum, dēbeo, lĭcet, oportet, dĕcet, longum est, diffĭcĭle est, aequum, pār, iūstum est, idōneum est, optĭmum est* i sl.:
   Multa dīcĕre possum in hanc sententiam. Mnogo bih mogao reći u prilog tome mišljenju.
   Diffĭcĭle est enumerāre omnia Hannĭbălis proelia. Teško bi bilo izbrojiti sve Hanibalove bitke;

2. katkada perifrastična konjugacija pasivna:
   Hŏc est faciendum. To bi trebalo učiniti;

3. glagoli uz opće odnosne zamjenice:
   Quidquid ĭd est tĭmeo Dănaos et dōna ferentes. Što god to bilo, bojim se Danajaca iako nose darove;

4. glagoli uz *paene* i *prŏpe* u perfektu:
   Paene dīxi. Gotovo bih bio rekao;

5. glagoli uz *sīve — sīve:*

Sīve hŏc vērum e s t *sīve falsum.* B i l a to istina ili laž.

Takav indikativ prevodi se našim kondicionalom ili aktivnim glagolskim pridjevom.

B. Izjavne rečenice u k o n j u n k t i v u

§ 538.

Coniunctīvus potentiālis

Dīcat ili *dīxĕrit quĭs.* Rekao bi tko *ili* mogao bi tko reći.

Crēdas. Mislio bi *ili* možeš misliti *ili* moglo bi se misliti.

Pompēius bellum piratārum — vix crēdĕres — trĭbus mēnsĭbus finīvit. Pompej je rat s gusarima — jedva se moglo vjerovati — svršio za tri mjeseca.

Coniunctīvus potentiālis (konjunktiv mogućnosti) izriče mogućnost ili blagu tvrdnju. Negacija je *nōn.* Za sadašnjost stoji konjunktiv prezenta ili perfekta (p o t e n c i j a l s a d a š n j o s t i), a za prošlost konjunktiv imperfekta (p o t e n c i j a l p r o š l o s t i). Potencijal prošlosti dolazi u 2. licu singulara najčešće u izrazima: *dīcĕres* mogao si reći *ili* moglo se reći, *crēdĕres* mogao si vjerovati, *putāres* mogao si misliti, *cernĕres* mogao si vidjeti.

Drugim licem singulara izriče se tvrdnja koja ne vrijedi samo za to lice nego i za svakoga. Zato se potencijal u 2. licu može prevoditi i bezlično.

Potencijalni konjunktiv prevodimo našim kondicionalom ili glagolom m o ć i i infinitivom.

§ 539.

Coniunctīvus irreālis

Sĭne amīcis vīta trīstis e s s e t. Bez prijatelja život bi bio tužan.

Quōs Caesar fortasse servasset, tū crudelissĭme persecūtus trucidāsti. One koje bi Cezar možda bio poštedio ti si nakon vrlo okrutnih progona smaknuo.

Coniunctīvus irreālis (konjunktiv nestvarnosti) označuje neostvarljivu radnju koja se za sadašnjost izriče imperfektom, a za prošlost pluskvamperfektom. Takav konjunktiv najčešće dolazi u irealnim pogodbenim rečenicama, npr. *Sī tacuisses, philŏsŏphus mansisses.* Da si šutio, bio bi ostao filozof.

Upitne rečenice

A. Upitne rečenice u indikativu

§ 540.

Upitne rečenice počinju:

1. upitnim zamjenicama i prilozima: *quĭs, quī, ŭter, quālis, quantus, cūr, quōmŏdo, quō, ŭbi, unde* i dr.
   Quĭs vēnit? Tko je došao? *Cūr nōn respondisti?* Zašto nisi odgovorio? *Quōmŏdo dīcĭtur?* Kako se kaže?

§ 541.

2. upitnim česticama: *-nĕ* li, *nōnne* zar ne, ne — li, *nŭm* zar.

Upitna čestica *-n ĕ* enklitična je, pa se prislanja uz riječ na koju se pitanje odnosi. Odgovor na pitanje s tom česticom može biti afirmativan ili negativan, npr. *Legistīne Aesōpi fābŭlas?* Jesi li čitao Ezopove basne?

Upitna rečenica *n ō n n e* (složena od *nōn* + *nĕ*) upotrebljava se kad se očekuje afirmativan odgovor, npr.

Nōnne carmĭna Homēri pulcherrĭma sunt? Zar Homerove pjesme nisu vrlo lijepe?

Upitna čestica *n ŭ m* upotrebljava se kad se očekuje negativan odgovor, npr.

Nŭm matĕria pĕrit? Zar materija propada?

§ 542.

3. rastavnim (disjunktivnim) upitnim česticama:

ŭtrum — ăn
-nĕ — ăn } da li — ili
— — ăn

U t r u m pācem ă n bellum vultis?
Pacemne ă n bellum vultis? } Hoćete li mir ili rat?
Pācem ă n bellum vultis?

B i l j e š k a — *Utrum* je po svom postanku srednji rod zamjeničkog pridjeva *ŭter*. Temeljno mu je značenje: što od dvoga? Prvotno je *utrum* stajalo izvan samog pitanja i označavalo da će pitanje koje slijedi imati dva člana, npr. *Utrum ĭgĭtur māvis: statimne nōs vēla făcĕre ăn paulŭlum remigāre?* Što dakle od dvoga voliš: da li da odmah razapnemo jedra ili da malo zaveslamo? Međutim to je prvotno značenje oslabilo, pa je *utrum* preuzelo funkciju upitne čestice za prvi član rastavnog pitanja sa značenjem: d a l i

§ 543.

Katkada se izriče samo jedan član rastavnog pitanja, a drugi se član može dopuniti iz konteksta: U takvu slučaju upotrebljava se samo čestica *ăn*, npr. *Quō ībis? A n decrevisti?* Kamo ćeš ići? Jesi li odlučio (ili nisi)?

§ 544.

Ako drugi član rastavnog pitanja odgovara našem: i l i n e, izriče se sa: *ăn nōn* ili *necne; ăn nōn* stoji redovno u nezavisnim pitanjima, a *necne* u zavisnim, npr.

U t r u m pācem vultis ă n n ō n? Hoćete li mir ili ne?

Quaero, u t r u m pācem velītis n e c n e. Pitam hoćete li mir ili ne.

§ 545.

U upitnim rečenicama kojima se izriče čuđenje ili prijekor pitanje se izriče samom intonacijom bez ikakvih upitnih riječi, npr. *Patēre tua consĭlia nōn sentis?* Ne osjećaš li da su tvoje osnove otkrivene?

Odgovaranje na pitanja

§ 546.

Na pitanje se p o t v r d n o odgovara:

1. ponavljanjem riječi na koju se pitanje odnosi, npr.

Legistīne Aesōpi făbŭlas? Jesi li čitao Ezopove basne? *L ē g i.* Čitao sam.

2. riječima *ĭta, ĕtiam, vēro, sāne* (da, uistinu) i sl., npr. *Veniesne?* Hoćeš li doći? *I t a.* Da.

§ 547.

N i j e č n o se odgovara:

1. negacijom *nōn* uz riječ na koju se pitanje odnosi, npr.
   Potesne venīre? Možeš li doći? *N ō n p o s s u m.* Ne mogu.
2. riječima *nōn, mĭnĭme, mĭnĭme vēro* (ne, nipošto), npr.
   Venietne Iūlius? Hoće li Julije doći? *M ĭ n ĭ m e.* Nipošto.

B i l j e š k a — Kad se prethodno pitanje hoće pojačati ili ispraviti, upotrebljava se *immo, immo vēro* (štaviše, pače, naprotiv), npr. *Hīc tămen vīvit. Vīvit? I m m o v ē r o in senātum vĕnit.* On ipak živi. Živi? Štaviše, dolazi u senat.

Nŭm Sulla Rōmae fuit? I m m o longe āfuit. Zar je Sula bio u Rimu? Naprotiv, bio je daleko.

B. Upitne rečenice u konjunktivu

§ 548.

Kao u izričnim rečenicama, tako i u upitnim dolazi potencijalni i irealni konjunktiv, npr.

Potencijal: *Quĭs crēdat?* Tko bi vjerovao?
Quĭs dubitāvĕrit? Tko bi posumnjao?
Quĭs umquam arbitrarētur? Tko bi ikada bio mislio?

Ireal: *Quĭd vīta hŏmĭnum sĭne philosŏphiā esse potuisset?* Što bi bio vrijedio ljudski život bez filozofije?

§ 549.

Coniunctīvus dubitatīvus ili *deliberatīvus* (Konjunktiv sumnje ili kolebanja)

Quō mē mĭser cōnfĕram? quō vertam? Kamo da se jadan sklonim? kamo da se obratim?

Cūr nōn laeter? Zašto da se ne veselim?

Quĭd ăgĕrem, iūdĭces? Što je trebalo da radim, suci?

Kad se upitnom rečenicom izriče sumnja, kolebanje ili čuđenje, upotrebljava se dubitativni konjunktiv, i to konjunktiv prezenta za sadašnjost, a konjunktiv imperfekta za prošlost. Negacija je *nōn*.

§ 550.

Dubitativni konjunktiv stoji često u pitanjima koja izriču neko negodovanje, npr.
Ego nōn venīrem contra aliēnum prō familiāri? Zar je trebalo da ne dođem u pomoć svome protiv tuđega?

Zahtjevne rečenice

§ 551.

Zahtjevne rečenice izriču poticanje, zapovijed ili želju.
U njima stoji konjunktiv ili imperativ. Negacija im je uvijek *nē*.

A. Zahtjevne rečenice u konjunktivu

§ 552.

Coniunctīvus adhortatīvus (Konjunktiv poticanja)

Legāmus! Čitajmo! *Nē desperēmus!* Ne očajavajmo!
Konjunktivom adhortativnim, koji dolazi u 1. licu plurala prezenta, potičemo sebe i ujedno druge.

§ 553.

Coniunctīvus iussīvus (Zapovjedni konjunktiv)

Prudenter vīvas! Živi razborito!

Suum quisque nōscat ingĕnium! Svatko neka poznaje svoju ćud!

Vĭdeant cōnsŭles! Neka konzuli paze!

Konjunktivom jusivnim izriče se zapovijed u 2. licu singulara ili u 3. licu singulara i plurala. U 2. licu singulara taj se konjunktiv upotrebljava za zapovijed ili uputu upravljenu neodređenom licu.

§ 554.

Coniunctīvus prohibitīvus (Konjunktiv zabrane)

a) *Actum nē ăgas!* Ne radi ono što je (već) učinjeno!
Puer tēlum nē hăbeat! Neka dijete ne nosi oružja!
Cīves pătriam defendĕre nē dŭbĭtent! Neka građani ne oklijevaju braniti domovinu!

b) *Mendāci hŏmĭni nē credĭdĕris!* Da nisi povjerovao lažljivu čovjeku!
Nē mălos hŏmĭnes adiuvĕrĭtis! Da niste pomogli lošim ljudima!

Zanijekani jusivni konjunktiv zove se prohibitivni. Njime se izriče:

a) zabrana u 2. licu singulara ili 3. licu singulara i plurala prezenta;

b) stroga zabrana u 2. licu singulara i plurala perfekta.

Bilješka 1. — Nađu li se u zahtjevnoj rečenici dva konjunktiva od kojih je prvi afirmativan a drugi negativan vežu se negacijom *nĕque* ili *nĕc*, npr. *Cursum nostrum teneāmus nĕque recedāmus!* Držimo se svoga pravca i ne odstupajmo!

Ako su oba konjunktiva negativna, vežu se sa *nēve* ili *neu*, npr. *Nē fūgĕris nēve mortem timuĕris!* Da nisi pobjegao niti se uplašio smrti!

Bilješka 2. — Zapovijed i zabrana može se izreći i imperativima glagola *făcio* i *căveo* s konjunktivom prezenta, npr. *făc nē dīcas* ili *căve dīcas!* ne reci!

§ 555.

Coniunctīvus optatīvus (Željni konjunktiv)

a) *Sīs felīcior Augusto, mĕlior Traiāno!* Bio sretniji od Augusta, a bolji od Trajana!

Utĭnam iăm vĕnĕrit! O da se već vratio! (Nije poznato da li se radnja glagola *venīre* izvršila.)

b) *Utĭnam păter meus vīvĕret!* Kamo sreće da moj otac živi! *Utĭnam nē tĭbi fĭdem habuissem!* Kamo sreće da se nisam pouzdao u tebe!

Konjunktivom optativnim izriče se želja, i to:

a) konjunktivom prezenta za sadašnjost (rjeđe perfekta za prošlost) kad je želja ispunjiva ili kad se ona izriče bez obzira na to da li je ispunjiva ili nije;

b) konjunktivom imperfekta za sadašnjost i pluskvamperfekta za prošlost kad je želja neispunjiva.

Uz konjunktiv prezenta i perfekta obično stoji *ŭtĭnam* (negativno *ŭtĭnam nē*), a uz konjunktiv imperfekta i pluskvamperfekta redovno.

Bilješka 1. — Ispunjiva želja može se izreći sa *vĕlim, nōlim, mālim* i konjunktivom prezenta ili perfekta, npr. *Vĕlim tăceas (tacuĕris)!* O da šutiš (da si šutio)! Neispunjiva želja izriče se sa *vellem, nōllem, māllem* i konjunktivom imperfekta ili pluskvamperfekta, npr. *Vellem vīvĕret!* Kamo sreće da je živ! *Quam māllem Rōmae mansisses!* Kako bih volio da si ostao u Rimu!

Bilješka 2. — Optativni konjunktiv dolazi još u preklinjanju i u živu uvjeravanju, npr. *mŏriar, pĕream, nē vīvam!* ne bilo me! poginuo! *ĭta sīm salvus!* tako mi zdravlja! *Nē sīm salvus, sī ălĭter scrībo ac sentio!* Ne bio zdrav ako drukčije pišem nego mislim!

§ 556.

Coniunctīvus concessīvus (Konjunktiv dopuštanja)

Omnia possĭdeat, nōn possĭdet āĕra Mīnos. Neka Minos posjeduje sve, ali ne posjeduje zrak.

Nē fuĕrit Graecia māgna, ăt multos et clāros vĭros gĕnuit. Neka Grčka nije bila velika, ali je rodila mnogo velikih ljudi.

Taj konjunktiv izriče dopuštanje, za sadašnjost prezentom, a za prošlost perfektom.

B. Zahtjevne rečenice u imperativu

1. Zapovijedi

§ 557.

Festīna lente! Žuri se polagano! *Adeste amīcis!* Pomozite prijateljima!

Parentes verēmĭni! Poštujte roditelje! *Dīvĭde et impĕra!* Razdvajaj i vladaj!

Imperativom I (koji se zove i imperativ prezenta) izriče se zapovijed koju treba odmah izvršiti ili za koju se bar očekuje da će se odmah izvršiti. Taj imperativ stoji i u općim poukama.

Imperativ I pojačava se sa *ăge, ăgĕdum, mŏdo,* a ublažava sa *quaeso,* npr. *Age conferte nunc cum illis vītam Hannĭbălis!* Deder usporedite sada s njima život Hanibalov! *Attendĭte, quaeso, diligenter!* Pazite, molim, pomnjivo!

§ 558.

Ignōscĭto saepe altĕri, tĭbi numquam! Opraštaj često drugome, sebi nikada!

Sălus pŏpŭli suprēma lēx esto! Dobro naroda neka bude najviši zakon!

Cōnsŭles milĭtiae summum iūs habento! Neka konzuli imaju najveću vlast nad vojskom!

Imperativom II (koji se zove i imperativ futura) zapovijeda se nešto što treba izvršiti u budućnosti. Zato taj imperativ dolazi najviše u zakonima, ugovorima, oporukama i pravilima za život.

Bilješka — Glagoli *scīre* i *meminisse* imaju samo imperativ II: *scīto, scitōte!* znaj, znajte! *memento, mementōte!* sjećaj se, sjećajte se!

§ 559.

2. Zabrane

a) *Hŏmĭnem mortuum in urbe nē sepelīto nēve ūrĭto!* Mrtva čovjeka ne pokapaj niti spaljuj u gradu!

b) *Nōli turbāre circŭlos meos!* Nemoj kvariti mojih krugova!

Nolīte mentīri! Nemojte lagati!

Imperativ služi i za izricanje zabrane, i to:

a) imperativ II s negacijom *nē;*

b) imperativ *nōli, nōlīte* s infinitivom.

Kako se još izriče zapovijed i zabrana, vidi §§ 553, 554.

SLOŽENA REČENICA

§ 560.

Složena rečenica sastoji se od dvije ili više rečenica. Ako te rečenice ne zavise jedna od druge, sačinjavaju nezavisno ili usporedno složenu rečenicu. Ako je pak jedna od njih glavna, a druge je dopunjuju, takva je rečenica zavisno složena.

§ 561.

Kao i u drugim jezicima, tako su se i u latinskom zavisne rečenice razvile od nezavisnih. U najstarije vrijeme rečenice su se nizale jedna do druge i među njima nije bilo gramatičke zavisnosti. Takav oblik izricanja misli zove se parataksa ili koordinacija (od grčkoga glagola παρατάττω, *paratáttō*, i latinskoga *coordināre* stavljati jedno do drugoga).

Iako među parataktičnim rečenicama nema vidljive gramatičke veze, one ipak mogu biti sadržajno povezane, npr. Ne idem u školu. Bolestan sam. Druga rečenica, iako formalno nije povezana s prvom, ipak sadržajno izriče njezin uzrok. Kad se ta sadržajna povezanost i gramatički izrazi, npr. pomoću veznika, jedna postaje glavna, a druga gramatički zavisna od nje. Takva rečenična veza zove se hipotaksa ili subordinacija (od grčkoga glagola ὑποτάττω, *hypotátto*, i latinskog *subordināre* podređivati).

Parataksa: Ne idem u školu. Bolestan sam.
Hipotaksa: Ne idem u školu jer sam bolestan.

Tako i u latinskom: *Tīmeo. Nē pluat!* Bojim se. O da ne bi kišilo! Prva je rečenica izjavna, a druga željna. One su među sobom usporedne. Kad su se te dvije, prvotno nezavisne rečenice, uže povezale, nastala je složena rečenica: *Tīmeo, nē pluat.* Bojim se da ne bi kišilo.

§ 562.

Iako u latinskom jeziku prevladava hipotaksa, uz nju se očuvala i parataksa. Parataksa je prevladavala u običnom govoru, pa je zato nalazimo najviše u djelima koja prikazuju dnevni život, npr. u komediji i satiri. Općenito možemo kazati da u latinskoj prozi prevladava hipotaksa, a u poeziji parataksa.

I u današnjim jezicima hipotaksa se nalazi više u književnom jeziku, a parataksa više u običnom govoru.

§ 563.

U zavisno složenom rečeničnom sklopu jedna je rečenica glavna, a ostale su zavisne. Ako u takvu sklopu ima više zavisnih rečenica, obično je jedna zavisna od glavne, a ostale se međusobno dopunjuju, te jedna zavisi od druge.

U nezavisno složenom rečeničnom sklopu rečenice su povezane usporednim veznicima (sindetska veza) ili su nanizane bez veznika (asindetska veza).

O veznicima koji vežu usporedne rečenice vidi §§ 269. i 270.

§ 564.

Prema riječi kojom su vezane za glavnu, zavisne rečenice dijelimo na: z a m j e n i č k e ako počinju zamjenicama ili zamjeničkim prilozima i v e z n i č k e ako počinju zavisnim veznicima.

§ 565.

Prema svom sadržaju, značenju i službi u rečeničnom sklopu zavisne se rečenice dijele na:

1. upitne, zahtjevne i izjavne, kao i nezavisne rečenice

(U z a h t j e v n e ubrajamo rečenice uz verba postulandi i curandi, uz verba impediendi, uz verba timendi i namjerne rečenice. U i z j a v n e ubrajamo vremenske, uzročne, posljedične, pogodbene, dopusne, poredbene i odnosne rečenice);

2. subjektne, predikatne, objektne, atributne i adverbne. Kao što naime u prostoj rečenici službu subjekta, predikata, objekta, atributa i adverbne oznake vrše pojedine riječi, tako u zavisno složenom rečeničnom sklopu tu službu mogu vršiti čitave rečenice.

Indikativ u zavisnim rečenicama

§ 566.

Radnja zavisne rečenice može se događati u isto vrijeme s radnjom glavne rečenice, prije nje ili poslije nje. Prema tom odnosu radnjâ upotrebljava se i vrijeme indikativa u zavisnoj rečenici.

§ 567.

1. Ako je radnja zavisne i glavne rečenice istovremena, stoji u obadvjema isto vrijeme, npr.

f ă c i o, quod p o s s u m;
f ē c i, quod p ŏ t u i;
f ă c i a m, quod p ŏ t ĕ r o.

2. Ako se radnja zavisne rečenice dogodila prije radnje glavne rečenice, prezentu glavne rečenice odgovara perfekt zavisne, preteritu (prošlom vremenu) glavne odgovara pluskvamperfekt zavisne, futuru I glavne futur II zavisne, npr.

quantum didicisti, tantum scīs;
quantum didĭcĕras, tantum sciēbas;
quantum didĭcĕris, tantum scies.

3. O vremenima koja se upotrebljavaju kad se radnja zavisne rečenice događa poslije radnje glavne rečenice vidi §§ 609, 610, 612, 613.

Konjunktiv u zavisnim rečenicama

Consecūtio tempŏrum

§ 568.

U zavisnim rečenicama vrijeme konjunktiva gotovo uvijek stoji relativno, tj. ravna se prema vremenu glavne rečenice.

Pravilo o tome koje konjunktivno vrijeme dolazi u zavisnoj rečenici zove se *consecūtio tempŏrum* (slaganje vremena).

§ 569.

Konjunktiv stoji uvijek u iznutra zavisnim rečenicama. To su rečenice kojima pisac ne kazuje svoju misao, nego tuđu, i to ponajviše misao subjekta glavne rečenice. Zato su one svojim sadržajem tijesno vezane uz glavnu rečenicu. Uvijek su iznutra zavisne: upitne, namjerne i zahtjevne. Ostale rečenice mogu također biti iznutra zavisne kad ne izriču piščevo, nego tuđe mišljenje. Zbog toga konjunktiv unutarnje zavisnosti stoji i u zavisnim rečenicama neupravna govora.

§ 570.

Ako u iznutra zavisnoj rečenici zamjenica 3. lica označuje istu osobu koja je subjekt glavne rečenice, izriče se refleksivnim zamjenicama *sui, sĭbi, sē* i *suus* (indirektni refleksiv), npr.

Caesar legātos interrogāvit, cūr ad sē venissent. Cezar je upitao poslanike zašto su k njemu došli.

§ 571.

Latinska vremena dijele se u glavna i historijska (sporedna). Glavna su: prezent, futur I i futur II. Njima pribrajamo i imperativ. Historijska su: imperfekt, perfekt i pluskvamperfekt.

§ 572.

I. a)	*Rŏgo,* *Rogābo,*	*quid făcias.*	Pitam Pitat ću	što radiš.
b)	*Rŏgo,* *Rogābo,*	*quid fēcĕris.*	Pitam Pitat ću	što si radio.
c)	*Rŏgo,* *Rogābo*	*quid factūrus sīs.*	Pitam Pitat ću	što ćeš raditi.
II. a)	*Rogābam* *Rogāvi,* *Rogāvĕram,*	*quid făcĕres.*	Pitah Pitao sam Bijah pitao	**što radiš.**
b)	*Rogābam,* *Rogāvi,* *Rogāvĕram,*	*quid fecisses.*	Pitah Pitao sam Bijah pitao	što si radio.
c)	*Rogābam,* *Rogāvi,* *Rogāvĕram,*	*quid factūrus esses.*	Pitah Pitao sam Bijah pitao	što ćeš raditi.

I. Kad je u glavnoj rečenici koje glavno vrijeme, u zavisnoj rečenici stoji:

a) konjunktiv prezenta kad se radnja zavisne rečenice događa u isto vrijeme s radnjom glavne rečenice;

b) konjunktiv perfekta kad se radnja zavisne rečenice dogodila prije radnje glavne rečenice;

c) konjunktiv prezenta perifrastične konjugacije aktivne *(-ūrus sim)* kad se radnja zavisne rečenice događa poslije radnje glavne rečenice.

II. Kad je u glavnoj rečenici koje historijsko vrijeme, u zavisnoj rečenici stoji:

a) konjunktiv imperfekta kad se radnja zavisne rečenice događa u isto vrijeme s radnjom glavne rečenice;

b) konjunktiv pluskvamperfekta kad se radnja zavisne rečenice dogodila prije radnje glavne rečenice;

c) konjunktiv imperfekta perifrastične konjugacije aktivne *(-ūrus essem)* kad se radnja zavisne rečenice događa poslije radnje glavne rečenice.

Bilješka 1. — Prezent historijski (vidi § 522, c) može imati vrijednost glavnog i historijskog vremena, npr. *Mărius suos hortătur, ut forti ănĭmo sint* ili *essent.* Marije opomene svoje da budu hrabra srca.

Bilješka 2. — *Perfectum praesens* (vidi § 527, a) najčešće vrijedi kao glavno vrijeme, npr. *Nōvi, quĭd făcias, fēcĕris, factūrus sīs.* Znam što radiš, što si radio, što ćeš raditi.

Bilješka 3. — Infinitiv historijski (vidi § 525) vrijedi kao sporedno vrijeme, npr. *Catilīna suos hortāri, ut semper intenti paratīque essent.* Katilina opominjaše svoje da budu uvijek budni i spremni.

Bilješka 4. — Potencijalni i prohibitivni konjunktiv perfekta vrijede kao glavno vrijeme, npr. *Themistŏcles nĭhil dīxĕrit, in quō ipse Areŏpăgum adiūvĕrit.* Temistoklo ne bi mogao ništa reći u čemu je on sam podupro Areopag. *Nē dubitāvĕris, quīn in virtūte divĭtiae sint!* Da nisi sumnjao (nipošto ne sumnjaj) da u kreposti leži bogatstvo!

§ 573.

U konjunktivnoj rečenici koja zavisi od infinitiva, participa, gerunda ili supina *(verbum infinītum)* konjunktivno se vrijeme ravna prema finitnom glagolu, npr.

Quaerĕre solēbat Sŏcrătes, quid bŏnum malumve esset. Sokrat je obično istraživao što je dobro ili zlo.
Mīlĭtes hostĭbus facultātem cognoscendi, quid fiĕret, nōn reliquērunt. Vojnici ne ostaviše neprijateljima priliku da saznaju što se događa.

Atheniēnses legātos Delphos misērunt consultum, quidnam făcĕrent. Atenjani poslaše poslanike u Delfe da pitaju što da rade.

Infinitiv perfekta i particip perfekta ipak vrijede kao historijsko vrijeme, npr.

Perspĭcio ĭta nātos esse nōs, ut inter omnes esset sociĕtas quaedam. Uviđam da smo tako rođeni da između svih nas bude neka veza.

Mīlĭtes interrogāti, cūr invīti impĕriis obsequerentur, dūros labōres et măgna itĭnĕra queruntur. Vojnici upitani zašto se nerado pokoravaju zapovijedima potuže se na teške napore i velike marševe.

§ 574.

J e d n a č e n j e n a č i n a. Često u zavisnoj rečenici koja bi po svom značenju bila u indikativu dolazi konjunktiv, ako ta rečenica zavisi od konjunktivne rečenice. U takvoj rečenici udešava se konjunktivno vrijeme prema vremenu one konjunktivne rečenice od koje ona zavisi. To je j e d n a č e n j e n a č i n a *(attractio mŏdi)*, npr.

In pictūris ūsu vĕnit, ut imperīti laudent ea, quae l a u d a n d a nōn s i n t. Kod slika se događa da nevješti hvale ono što ne treba hvaliti.

Sī sōlos eos dīcĕres mĭsĕros, quĭbus m o r i e n d u m e s s e t, nēmĭnem eōrum, quī v ī v ĕ r e n t, excĭpĕres. Da bijednima nazivaš samo one koji moraju umrijeti, ne bi izuzeo nikoga od onih koji žive.

§ 575.

Rečenice zavisne od infinitiva stoje svagda u konjunktivu, npr.

Mōs ĕrat Athēnis l a u d ā r i in contiōne eos, quī in proelio i n t e r f e c t i e s s e n t. U Ateni bijaše običaj da se u skupštini hvale oni koji su ubijeni u boju.

Ennius nōn cēnset e s s e l u g e n d a m mortem, quam immortālĭtas s e q u ā t u r. Enije misli da ne treba oplakivati smrt koju prati besmrtnost.

Apsolutna upotreba konjunktivnih vremena

§ 576.

Potencijalni, deliberativni i irealni konjunktiv prošlog vremena stoji u zavisnoj rečenici bez obzira na *consecūtio tempŏrum*, npr.

Vĭdeo ĭgĭtur causas e s s e permultas, quae istum i m p e l l ĕ r e n t. Vidim dakle da ima mnogo razloga koji su ga mogli potaći.

Q u a e r o ex tē, cūr Cornēlium nōn d e f e n d ĕ r e m. Pitam te zašto ne bih bio mogao braniti Kornelija.

V ĕ r e o r, nē turpĭter f ă c ĕ r e m, sī imprŏbum hŏmĭnem defendĕrem. Bojim se da ne bih sramotno radio kad bih branio nepoštena čovjeka.

§ 577.

U posljedičnim rečenicama konjunktiv pretežno stoji apsolutno, npr.

Hannĭbal ŏdium erga Romānos sīc conservāvit, ŭt prius ănĭmam quăm ĭd deposuĕrit. Hanibal je mržnju na Rimljane tako sačuvao da je prije umro nego je se odrekao.

§ 578.

Konjunktiv može stajati apsolutno i u drugim zavisnim rečenicama, npr. u zavisno upitnim, uzročnim i dopusnim, osobito kad je zavisna rečenica ispred glavne, tj. u inverziji, npr.

Quantum in bello fortūna possit, tum cognōsci pŏtuit. Koliko može sreća u ratu, tada se moglo spoznati.

Cum nĭhil contemnĕre soleāmus, ea nōn timebāmus. Budući da obično ništa ne potcjenjujemo, toga se ne bojasmo.

Cum ăpud Graecos antiquissĭmum ē doctis gĕnus sĭt poētārum, sērius poētĭcam nōs accēpĭmus. Premda su kod Grka najstarija vrsta učenih ljudi pjesnici, mi smo prihvatili pjesništvo dosta kasno.

Bilješka — I u umetnutim rečenicama konjunktiv prezenta često stoji apsolutno, npr. *Quō mŏdo, ŭt ălia omittam, Căto mortem fīlii tŭlit?* Kako je, da drugo ne spominjem, Katon podnio smrt svoga sina?

Naknađivanje konjunktiva futura

§ 579.

U latinskom jeziku nema konjunktiva futura, pa se on opisuje perifrastičnom konjugacijom aktivnom ili naknađuje konjunktivom drugih vremena.

§ 580.

I. Ako futur I ili II, koji bi morao doći u konjunktiv, zavisi od futura ili nekog izraza koji označuje budućnost, naknađuje se po *consecūtio tempŏrum* ovako:

1. Mjesto konjunktiva futura I stoji konjunktiv prezenta ili imperfekta, npr.

Galli pollicentur sē frumentum datūros esse, sī Caesar flāgĭtet.

Galli pollicebantur sē frumentum datūros esse, sī Caesar flagitāret.

Gali obećavaju (obećavahu) da će dati žito ako Cezar bude tražio.

Gali bi tu rečenicu izrekli u upravnom govoru:

Frumentum dăbĭmus, sī Caesar flagitābit.

2. Mjesto konjunktiva futura II stoji konjunktiv perfekta ili pluskvamperfekta, npr.

Galli p o l l i c e n t u r *sē frumentum datūros esse, sī Caesar* f l a g i t ā v ĕ r i t (konj. perf.).

Galli p o l l i c e b a n t u r *sē frumentum datūros esse, si Caesar* f l a g i t a v i s s e t.

Gali obećavaju (obećavahu) da će dati žito ako Cezar zatraži. Rečenica bi u upravnom govoru glasila:

Frumentum dăbĭmus, sī Caesar f l a g i t ā v ĕ r i t (futur II).

§ 581.

II. Ako u glavnoj rečenici nema futura ni futurskog izraza, naknađuje se prema *consecūtio tempŏrum:*

1. konjunktiv futura I aktivnog perifrastičnom konjugacijom aktivnom na *-ūrus sĭm* i *-ūrus essem*, vidi § 572;

2. a) konjunktiv futura I aktivnoga onih glagola koji nemaju participa futura i
   b) konjunktiv futura I pasivnoga

konjunktivom prezenta ili imperfekta;

3. konjunktiv futura II konjunktivom perfekta ili pluskvamperfekta.

Za oznaku budućnosti dodaju se obično u zavisnoj rečenici riječi *mŏx, iăm, brĕvi, aliquando, postea.*

2. a) *Nōn dŭbĭto, quīn tĭbi hŏc* c o n t i n g a t.
   Nōn dubitāvi, quīn tĭbi hŏc c o n t i n g ĕ r e t.
   Ne sumnjam (ne sumnjah) da će ti se to dogoditi.

   b) *Nōn est dŭbium, quīn illud bellum mŏx* c o n f i c i ā t u r.
   Nōn ĕrat dŭbium, quīn illud bellum mŏx c o n f i c e r ē t u r.
   Nema sumnje (ne bijaše sumnje) da će se taj rat naskoro svršiti.

3. *Nōn dŭbĭto, quīn legiōnes mŏx* v ē n ĕ r i n t.
   Nōn dubitāvi, quīn legiōnes mŏx v e n i s s e n t.
   Ne sumnjam (nisam sumnjao) da će legije naskoro biti stigle (tj. valjda su već stigle).

B i l j e š k a — U slučajevima navedenim pod 2. konjunktiv futura opisuje se katkada sa: *futūrum sĭt, ut*, odnosno *futūrum esset, ut* uz konjunktiv prema *consecūtio tempŏrum*, npr. *Nōn dŭbĭto, quīn futūrum sĭt, ut tē paenĭteat.* Ne sumnjam da ćeš se kajati.

ZAVISNO SLOŽENE REČENICE

I. UPITNE REČENICE

§ 582.

Zavisno upitne rečenice zavise od glavne rečenice u kojoj stoje glagoli sa značenjem: pitati, reći, znati, vidjeti, čuti i sl. ili izrazi slična značenja. Te se rečenice smatraju iznutra zavisnim i u njima uvijek stoji konjunktiv.

Consīdĕra, quī *s ī s* *et quĭd făcĕre* *p o s s i s.* Razmisli tko si i što možeš učiniti.

Nōn sătis cōnstat, quĭbus consŭlĭbus Hannĭbal *i n t e r i ĕ r i t.* Nije sasvim utvrđeno za kojih je konzula Hanibal poginuo.

Nĕscio, nŭm amīcus *v e n t ū r u s* *s ĭ t.* Ne znam da li će prijatelj doći.

Ariovistus exclamāvit, quĭd legāti ad sē *v e n ī r e n t.* Ariovist je uzviknuo što poslanici dolaze k njemu.

B i l j e š k a — U nezavisnom pitanju redovno stoji indikativ, ali u njemu mora stajati konjunktiv kad smisao to traži, npr. u deliberativnom pitanju: *Quĭd făciam?* Što da radim? ili: *Quĭd făcĕrem?* Što je trebalo da radim? Kada deliberativno pitanje postane zavisno, zadržava, naravno, konjunktiv. *Quĭd făciam, nĕscio.* Ne znam što da radim. Iz deliberativnih zavisnih pitanja konjunktiv se s vremenom proširio na sva zavisna pitanja i postao pravilom.

§ 583.

Zavisno upitne rečenice počinju istim zamjenicama, prilozima i upitnim česticama kojima i nezavisno upitne. Razlika je samo u tome što u zavisno upitnim rečenicama između čestica *-nĕ* i *nŭm* nema nikakve razlike u značenju, npr.

Epaminōndas interrogāvit, *s a l v u s n e* *e s s e t* *clĭpeus* ili *n ŭ m* *salvus* *e s s e t* *clĭpeus.* Epaminonda je pitao da li je sačuvan štit.

§ 584.

Upitna čestica *ăn* dolazi poslije izraza: *haud scio, nĕscio* ne znam, *dŭbĭto* sumnjam, *incertum est* nestalno je. U toj vezi *ăn* znači: ne — li, da li ne. Prema tome izraz *Haud scio, ăn* znači: Ne znam da li ne. Iz toga se razvilo značenje: možda, jamačno.

Nĕscio, *ă n* *Aristŏtĕlem rēcte princĭpem philosophōrum* *d ī c a m.* Ne znam ne bih li Aristotela s pravom nazvao prvim među

filozofima *ili* Možda bih (jamačno bih) Aristotela s pravom nazvao prvim među filozofima.

Forsĭtan (od *fors sĭt ăn* možda) stoji uvijek s konjunktivom, npr.

Forsĭtan q u a e r ā t i s, quae ista sint. Možda pitate što je to.

§ 585.

Iza glagola *exspectāre* (čekati) i *experīri, temptāre, conāri* (kušati) stoji veznik *sī* u značenju: da li, ne — li, npr.

Ser. Sulpĭcius vel extrēmo spīrĭtu experiebātur, s ī quam ŏpem rei pūblĭcae ferre p o s s e t. Servije Sulpicije kušaše čak u posljednjem dahu ne bi li kako mogao pomoći državi.

Katkad glagol uz koji stoji *sī* nije izrečen, npr. *Caesar Băsĭlum praemittit, s ī quĭd celĕrĭter profĭcĕre p o s s e t.* Cezar pošalje naprijed Bazila (da pokuša) ne bi li što mogao brzo postići.

§ 586.

Upitne čestice u zavisnim rastavnim pitanjima iste su kao i u nezavisnim, vidi § 542. i 544.

§ 587.

Iza *nĕscio quĭs* = *ălĭquis, nĕscio quĭd* = *ălĭquid, nĕscio quō mŏdo* = *ălĭquo mŏdo, nĭmium quantum* = *plūrĭmum* stoji indikativ, jer ti izrazi imaju značenje zamjenice, odnosno priloga, npr.

N ĕ s c i o q u ĭ d ex mē q u a e s ī v i t. Nešto me je upitao.

Săles in dicendo n ĭ m i u m q u a n t u m v ă l e n t. Dosjetke u govoru najviše vrijede.

Bilješka 1. — Treba razlikovati zavisno upitnu rečenicu od odnosne!

Upitna: *Nārra, q u i d v ī d ĕ r i s.* Pripovijedaj što si vidio.

Odnosna: *Nārra, q u o d v i d i s t i.* Pripovijedaj ono što si vidio.

Zavisno upitnu rečenicu prepoznajemo i po tome što se može parataktički izraziti upravnim pitanjem, npr. *Nārra! Quid vidisti?*

Bilješka 2. — Naslovi pojedinih poglavlja ili odlomaka često se izriču zavisno upitnom rečenicom, npr. *Quid s i t philosŏphia.* Što je filozofija ili O filozofiji. *Quī ante Homērum f u ĕ r i n t poētae.* O pjesnicima prije Homera. Ti su naslovi zavisno upitne rečenice kojima je ispušten glavni glagol: *expōnĭtur, narrātur* ili sl.

§ 588.

II. ZAHTJEVNE REČENICE

Zahtjevne rečenice izriču zahtjev, želju, namjeru, protivljenje i strah. Počinju veznicima *ŭt* (starije *ŭtī*) da, *nē* da ne, a ako se rečenica niječno nastavlja, sa *nēve* ili *neu* i da ne.

Nē quis znači: da nitko *ili* da tko ne, *nē ūllus* da nijedan, *nē quid* da ništa, *nē umquam* ili *nē quando* da nikada.

§ 589.

Zahtjevne su rečenice iznutra zavisne, pa u njima uvijek stoji konjunktiv. Iako se radnja tih rečenica (osim katkada rečenicâ bojazni) događa poslije radnje glavne rečenice, uzima se da se njihova radnja događa u ono vrijeme kad ju je zamislio subjekt glavne rečenice. Zbog toga one vrijede kao istovremene, te u njima stoji samo konjunktiv prezenta ili imperfekta po *consecūtio tempŏrum.*

§ 590.

Zavisne zahtjevne rečenice razvile su se iz rečenica s optativnim, jusivnim ili prohibitivnim konjunktivom, koje su bile samostalne i stajale parataktički uz drugu rečenicu. Takvo jezično stanje sačuvalo se u ovakvim izrazima:

pāreat, oportet s prvotnim značenjem: neka se pokori! potrebno je, a poslije: treba da se pokori;

vellem scripsisses prvotno je značilo: o da si pisao! htio bih, a kasnije: o da si pisao!

Zahtjevne rečenice bez veznika javljaju se često i kasnije, npr. *Rŏgo tē dīcendī fīnem făcias.* Molim te da učiniš kraj govoru. Iza *făc, căve, oportet, vŏlo, nōlo, mālo* zahtjevne su rečenice gotovo redovito bez veznika, npr. *Oportet multos tĭmeat, quem multi tĭment.* Treba da se mnogih boji onaj kojega se mnogi boje.

I zahtjevne rečenice s veznikom razvile su se iz parataktičkih rečenica na sličan način: *Cūro. Ut văleam!* Brinem se. O da bih bio zdrav! Kad su se te dvije rečenice uže povezale, nastala je zavisno složena rečenica: *Cūro, ŭt văleam.* Brinem se da budem zdrav.

REČENICE UZ VERBA POSTULANDI I CURANDI

§ 591.

Te rečenice izriču zahtjev i nastojanje te dolaze iza glavnih rečenica u kojima su ovi glagoli:

a) *verba postulandi*

postulāre, flagitāre zahtijevati
imperāre, edīcĕre, praecĭpĕre zapovijedati
monēre, admonēre, hortāri opominjati

suadēre, persuadēre svjetovati
orāre, rogāre, pĕtĕre moliti
optāre, cŭpĕre željeti
movēre, permovēre, addūcĕre, impellĕre poticati
concēdĕre, permittĕre dopuštati
statuĕre, constituĕre, decernĕre odlučiti

b) *v e r b a c u r a n d i*

curāre, prospĭcĕre, consŭlĕre, vidēre brinuti se
id ăgĕre, ŏpĕram dăre, studēre, enīti nastojati
făcĕre, effĭcĕre, adipīsci, assĕqui, impetrāre izraditi, postići.

Jednako dolazi zahtjevna rečenica iza imenica sa *est* koje imaju slično značenje kao gornji glagoli, npr. *cūra, lēx, mūnus.*

a) *Alcibiădes p o s t u l ā b a t, ut sē praesente quaestio h a b e r ē t u r.* Alkibijad je zahtijevao da se istraga vodi u njegovoj prisutnosti.

Senātus decemvĭris i m p e r ā v i t, ut lĭbros Sibyllīnos i n s p ĭ c ĕ r e n t. Senat je zapovjedio decemvirima da pogledaju u Sibilinske knjige.

T ē r ŏ g o atque h o r t o r, nē d e f a t i g ē r i s nēve d i f f ī d a s. Molim te i opominjem da ne kloneš i ne izgubiš nadu.

Phăĕthon o p t ā v i t, ut in currum pătris t o l l e r ē t u r. Faetont je želio da bude dignut u očeva kola.

b) *V ĭ d e a n t cōnsŭles, nē quid rēs pūblĭca detrimenti c ă p i a t!* Neka se konzuli pobrinu da država ne pretrpi kakvu štetu!

Hamilcar e f f ē c i t, ut imperātor in Hispāniam m i t t e r ē t u r. Hamilkar je izradio da ga pošalju u Hispaniju kao zapovjednika.

S t u d e n d u m est, nē quă amicōrum discĭdia f ī a n t. Treba nastojati da ne bude kakvih razdora među prijateljima.

Vĕtus e s t l ē x amicĭtiae, ut ĭdem semper amīci v ĕ l i n t. Staro je pravilo prijateljstva da prijatelji uvijek isto hoće.

§ 592.

Ako se takvom zavisnom rečenicom kazuje želja ili zapovijed, stoji u njoj konjunktiv sa *ut.* Kazuje li se iza spomenutih glagola kakva činjenica, a ne zahtjev, dolazi akuzativ s infinitivom. Prema konstrukciji mijenja se i značenje glagola, npr.

	uz *ut*	uz akuz. s infinitivom
persuādeo	nagovaram	uvjeravam
mŏneo, admŏneo	opominjem	upozoravam
stătuo, constĭtuo, decerno	odlučujem	mislim, tvrdim
concēdo, permitto	dopuštam	priznajem

Persuāsi amīco, ut manēret. Nagovorio sam prijatelja da ostane.

Persuāsi amīco hŏc vērum esse. Uvjerio sam prijatelja da je to istina!

Admŏneo tē, ut mĭhi scrības. Opominjem te da mi pišeš.

Caesar mīlĭtes admŏnuit victōriam in virtūte stāre. Cezar je upozorio vojnike da pobjeda stoji do hrabrosti.

§ 593.

I uz *verba dicendi* i *sentiendi,* ako se traži da nešto bude, stoji konjunktiv sa *ut,* a ako se kaže da nešto jest, stoji akuzativ s infinitivom.

Caesar legāto dīxit, ut noctu ĭter făcĕret. Cezar je kazao legatu neka putuje noću.

Caesar dīxit hostes appropinquāre. Cezar je rekao da se neprijatelji približuju.

Căto censēbat, ut Carthāgo delerētur. Katon predlagaše da se Kartaga razori.

Censeo id aequum esse. Smatram da je to pravo.

§ 594.

REČENICE UZ VERBA IMPEDIENDI

Uz *verba impediendi* (glagole sprečavanja) stoji u zavisnoj rečenici veznik *nē* (da ne, da) ili *quōmĭnus = ut eo mĭnus* (da ne). U tim rečenicama stoji uvijek konjunktiv prezenta ili imperfekta jer se, kao i sve zahtjevne, smatraju istovremenima s glavnom rečenicom.

Verba impediendi:

impedīre, prohibēre sprečavati
obstāre, obsistĕre, resistĕre, recusāre protiviti se, opirati se
deterrēre, dissuadēre odvraćati

Nōn impĕdit sapientem mors, nē rei pūblĭcae suisque cōnsŭlat. Smrt ne sprečava mudraca da se ne brine za državu i za svoje.

Quid ***obstat, quōmĭnus*** *bŏna institūta aliōrum* ***imitēmur?*** Što smeta da ne nasljedujemo dobre uredbe drugih?

Histiaeus ***restĭtit, quōmĭnus*** *pōns* ***rescinderētur.*** Histijej se usprotivio da se most sruši.

Bilješka 1. — Uz zanijekana *verba impediendi* može stajati i veznik *quīn* (da, da ne), npr. *Captīvi* ***nōn recusābant, quīn*** *vērum dīcĕrent.* Zarobljenici se nisu kratili da kažu istinu.

Bilješka 2. — Uz glagole sprečavanja *prohibēre* i *recusāre* dolazi često i infinitiv kao objekt, npr. *Plūra* ***scrībĕre*** *flētu* ***prohĭbeor.*** Plač mi smeta da ne pišem više. *Bŏnus cīvis prō pătriā* ***mŏri nōn recusābit.*** Dobar se građanin neće protiviti da umre za domovinu.

Bilješka 3. — Uz glagole *interdīcĕre* (zabraniti) i *cavēre* (čuvati se) stoji samo veznik *nē*, npr. ***Căve, nē*** *mentiāris.* Čuvaj se da ne lažeš. *Pythagorēis* ***interdictum ĕrat, nē*** *fābā vescerentur.* Pitagorovcima bijaše zabranjeno da jedu bob.

Bilješka 4. — I uz izraz *pĕr mē stāt* (kriv sam) stoji veznik *quōmĭnus* (što ne), npr. *Pĕr pŏpŭlum Romānum stĕtĭt, quōmĭnus perpĕtŭa cum Samnītĭbus amicĭtĭa esset.* Rimski je narod bio kriv što prijateljstvo sa Samnićanima nije bilo trajno.

§ 595.

REČENICE UZ VERBA TIMENDI

Iza *verba* ***timendi*** (glagolâ **bojazni**) stoji u zavisnoj rečenici:

ut ili *nē nōn* (da ne), kad se subjekt glavne rečenice boji da se što neće dogoditi, a želi da se dogodi;

nē (da, da ne), kad se subjekt glavne rečenice boji da će se što dogoditi, a želi da se ne dogodi.

Konjunktiv u tim rečenicama stoji prema *consecūtio tempŏrum.*

Takvi su glagoli i izrazi bojazni:

tĭmeo, mĕtuo, vĕreor bojim se
in timōre, in mĕtu sum u strahu sam
perīcŭlum est pogibao je (prijeti)
păvĭdus, anxius sum uplašen sam

Tĭmeo, ut (ili ***nē nōn***) *labōres sustĭneas.* Bojim se da nećeš podnijeti napore.

Tĭmeo, nē *amīcus sēro vĕniat.* Bojim se da će prijatelj prekasno doći *ili* da ne dođe *ili* da ne bi došao.

Imprŏbi s u n t i n m ĕ t u, n ē *sĭbi vindex aliquando exsistat.* Nepošteni su u strahu da im se jednoć ne pojavi osvetnik.

Dŭx a n x i u s e r a t, u t *frumentum supportāri posset.* Vojskovođa bijaše zabrinut da se žito neće moći dopremiti.

V ĕ r e o r, n ē *quid măli fēcĕrim.* Bojim se da nisam što zlo učinio.

B i l j e š k a. — Glagoli *verēri* i *timēre* s infinitivom znače: ustručavati se, npr. *Vĕreor dīcĕre.* Ustručavam se reći.

NAMJERNE (FINALNE) REČENICE

§ 596.

Namjerne rečenice izriču namjeru subjekta glavne rečenice, pa su zato iznutra zavisne. Radnja namjerne rečenice uvijek se smatra istovremenom s radnjom glavne rečenice, zato u njoj dolazi samo konjunktiv prezenta ili imperfekta prema *consecūtio tempŏrum.*

U glavnoj su rečenici često izrazi: *eo, ĭdeo, idcirco, proptĕrea* (zato), *ea mente, eo consĭlio* (s tom namjerom), *ea condiciōne, ea lēge* (pod tim uvjetom).

Lēgĭbus i d c i r c o *parēmus,* u t *līběri esse possĭmus.* Zakonima se pokoravamo zato da možemo biti slobodni.

Romāni Cincinnātum ab arātro abduxērunt, u t *dictātor esset.* Rimljani odvedoše Cincinata od pluga da bude diktator.

Sulla măło poētae praemium trĭbuit e a c o n d i c i ō n e, n ē *quid postea scrībĕret.* Sula dade nagradu lošem pjesniku pod tim uvjetom da poslije ništa više ne piše.

§ 597.

Namjerna rečenica može početi i sa *quō = ut eo* (da što) ako je u njoj komparativ, npr. *Sŏcii subsĭdium rogābant,* q u ō f a c ĭ l i u s *hostĭbus resistĕrent.* Saveznici moljahu pomoć da se što lakše odupru neprijateljima.

Gentius frātrem occīdit, q u ō t ū t i u s *regnāret.* Gencije je ubio brata da što sigurnije vlada.

§ 598.

U namjernoj rečenici stoji *ut nōn* kad se negacija odnosi samo na jednu riječ, a ne na čitavu rečenicu, npr. *Hūc mē vocasti, ut nōn sŏcius, sed servus tuus essem.* Pozvao si me ovamo da budem ne tvoj drug, nego rob.

Kad se namjera osobito ističe, pojačava se *nē* sa *ut*, npr. *Fortĭter pugnābĭmus, ut nē quis libertātem nōbis erĭpiat.* Hrabro ćemo se boriti da nam tko ne otme slobodu.

Bilješka — *Ut nōn dīcam* znači isto što i *ut omittam*, npr. *Nōnne Cicerōnis eloquentia, ut ălia nōn dīcam, māxĭmā laude dīgna est?* Zar nije Ciceronova rječitost, da drugo ne spomenem, vrijedna najveće hvale?

Nē dīcam (da ne reknem) upotrebljava se da se ublaži jači izraz, npr. *Crudēlis fuisti, nē dīcam scelerātus.* Bio si okrutan, da ne reknem zločinac.

§ 599.

Namjera se u latinskom jeziku izriče na više načina:

1. namjernom rečenicom: *Legāti venērunt, ut pācem pĕtĕrent.*
2. relativnom rečenicom namjerna smisla: *Legāti venērunt, quī pācem pĕtĕrent.*
3. akuzativom gerunda ili gerundiva sa *ad: Legāti venērunt ad pācem petendam.*
4. genitivom gerunda ili gerundiva uz *causā: Legāti venērunt pācis petendae causā.*
5. supinom na *-um: Legāti venērunt pācem petītum.*
6. participom futura aktiva: *Legāti venērunt pācem petitūri.*
7. participom prezenta aktiva: *Legāti venērunt pācem petentes.*

Smisao je uvijek jednak: Poslanici dođoše da mole mir.

III. IZJAVNE REČENICE

VREMENSKE (TEMPORALNE) REČENICE

§ 600.

Vremenske rečenice pokazuju vrijeme u koje se zbiva radnja glavne rečenice. Katkada se u njima osim vremena izriče i unutarnja veza između glavne i zavisne rečenice. Radnja vremenske rečenice ili je istovremena s radnjom glavne rečenice, ili se događa prije, ili poslije nje. U tim rečenicama stoji indikativ i konjunktiv.

Veznik cŭm

a) s indikativom

§ 601.

Veznik *cŭm* (kad) kojim se u vremenskoj rečenici označuje samo vrijeme zove se *cŭm temporāle*. Stoji s indikativom svih vremena. U glavnoj rečenici često stoje izrazi koji pokazuju vrijeme, npr. *tŭm, tunc, eo tempŏre, nunc.*

Nam tua rēs ăgĭtur, păries cŭm proxĭmus ardet. O tvojoj se, naime, stvari radi kad susjedova kuća gori.

Cŭm Caesar in Galliam vēnit, duae ĭbi factiōnes ĕrant. Kad je Cezar došao u Galiju, bijahu ondje dvije stranke.

Cŭm sīgnum tŏgā dĕdĕro, tunc turbam invādĭte. Kada dadem znak togom, tada navalite na mnoštvo.

Bilješka — *Cŭm* je postalo od oblika *quŏm*. To je stari akuzativ singulara muškoga roda relativne zamjenice. Oblik *quŏm* sačuvao se još u starijem latinskom jeziku, npr. kod Plauta.

§ 602.

Iza izraza: *est, fuit, ĕrit tempus, cŭm* može stajati i konjunktiv ako se uz vrijeme želi istaći i posljedica, npr. *Erit tempus, cŭm tū vērum amīcum desīdĕres.* Doći će (takvo) vrijeme kad ćeš zaželjeti iskrena prijatelja.

§ 603.

Cŭm s indikativom stoji i u vremenskim rečenicama u kojima se glagolska radnja ponavlja. Značenje mu je: kad god *(cŭm iteratīvum).*

Galli, cŭm superavērunt, animālia capta immŏlant. Kad god Gali pobijede, žrtvuju zarobljene životinje.

Cŭm vēr esse coepĕrat, Verres sē itinĕrĭbus dăbat. Kad god bi započelo proljeće, Ver je polazio na putovanja.

Bilješka — Katkada kod klasičnih, a osobito kod kasnijih, pisaca uz *cŭm iteratīvum* stoji konjunktiv imperfekta i pluskvamperfekta, npr. *Timŏleon veniēbat in theātrum, cŭm ĭbi concĭlium pŏpŭli habērētur.* Timoleont je dolazio u kazalište kad god bi se ondje održavala narodna skupština.

§ 604.

C ŭ m i n v e r s u m (kad eto, kadli) zove se *inversum* (= obrnuto) po tome što uza nj, protivno osnovnom pravilu, glavna rečenica izriče vrijeme u koje se događa radnja zavisne rečenice. Zavisna rečenica, koja uvijek stoji iza glavne i sadrži glavnu misao, izriče kakvu neočekivanu radnju. Uz *cŭm inversum* stoje često izrazi: *repente, sŭbĭto* (iznenada). U vremenskoj rečenici dolazi indikativ perfekta ili prezent historijski, a u glavnoj imperfekt ili pluskvamperfekt, obično s izrazima: *vĭx, iăm, mŏdo, nondum.*

Iăm mīlĭtes mūrum ascendēbant, c ŭ m r e p e n t e incŏlae eruptiōnem f e c ē r u n t. Već su se vojnici penjali na zidove, kadli iznenada stanovnici provališe.

Vĭx epistŭlam tuam lēgĕram, c ŭ m ad mē Postŭmus v ē n i t. Jedva sam bio pročitao tvoje pismo, kad eto k meni dođe Postum.

§ 605.

C ŭ m e x p l i c a t ī v u m (kad; time što) stoji u vremenskoj rečenici koja tumači kako se vrši radnja glavne rečenice. Budući da se radnja vremenske i glavne rečenice događa u isto doba, u obje stoji isto vrijeme.

C ŭ m t ă c e n t, clāmant. Kad šute, viču. (Time što šute viču. Šuteći viču.)

Camillus pătriam servāvit, c ŭ m Romānos migrāre Vēios p r o h ĭ b u i t. Kamil je spasio domovinu time što je spriječio (*ili* spriječivši) Rimljane da se ne presele u Veje.

§ 606.

b) s konjunktivom

C ŭ m h i s t ŏ r ĭ c u m ili *n a r r a t ī v u m* (kad) stoji u vremenskim rečenicama kojima se pripovijedaju prošli događaji. Uza nj uvijek stoji konjunktiv imperfekta ili pluskvamperfekta prema *consecūtio tempŏrum,* jer je u glavnoj rečenici uvijek historijsko vrijeme. Konjunktiv imperfekta prevodi se našim nesvršenim glagolom, a konjunktiv pluskvamperfekta svršenim.

Cĭcĕro, c ŭ m quaestor in Sicĭliā e s s e t, Archimēdis sepulcrum reppĕrit. Kad je Ciceron bio kvestor na Siciliji, otkrio je Arhimedov grob.

Xerxes, cŭm Thermŏpȳlas expugnavisset, Athēnas incendio delēvit. Kad je Kserkso osvojio Termopile, uništio je požarom Atenu.

Bilješka — Između *cŭm histŏrĭcum* i *cŭm temporāle* nema odviše oštre granice. Često zavisi od onoga koji piše da li će uz *cŭm* upotrijebiti indikativ ili konjunktiv, npr. *Cŭm Artaxerxes Aegyptio rēgi bellum inferre vŏluit, Iphĭcrătem ab Atheniēnsĭbus dŭcem petīvit.* Kad je Artakserkso htio zavojštiti na egipatskoga kralja, zatražio je od Atenjana Ifikrata kao vođu. Iako se u toj rečenici uz vrijeme osjeća i nutarnja povezanost između glavne i zavisne rečenice, upotrijebljen je *cŭm temporāle.* Jednako dobro bi se ista misao mogla izreći i sa *cŭm histŏrĭcum: Cum Artaxerxes... vellet.* Ipak je u pripovijedanju prošlih događaja prevladao *cŭm histŏrĭcum.*

Ostali vremenski veznici

§ 607.

1. *postquam, post quăm, posteāquam* pošto

ŭt *ŭt prīmum* *ŭbi* *ŭbi prīmum* *cŭm prīmum*	čim, kako, kad	*sĭmul* *sĭmŭlac* *simulatque*	čim, kako, kad

Uz te veznike stoji indikativ perfekta za radnju koja se dogodila jedanput u prošlosti. Radnja zavisne rečenice događa se prije glavne, a radnja glavne slijedi odmah za njom. Kako su obje prošle radnje gotovo istovremene, u vremenskoj rečenici stoji perfekt, a ne pluskvamperfekt. Taj perfekt prevodi se našim aoristom ili perfektom svršenoga glagola.

Za radnju koja će se dogoditi jedanput u budućnosti stoji futur II.

Alexander, postquam in Cydno flūmĭne corpus lāvit, in grăvem morbum incĭdit. Pošto se Aleksandar okupao u rijeci Kidnu, teško se razbolio.

Hostes, ŭbi prīmum Romanōrum ĕquĭtes conspexērunt, impĕtum fecērunt. Čim neprijatelji ugledaše rimske konjanike, navališe.

Hector, sĭmŭlac Achillem conspexit, contrĕmuit. Čim je Hektor opazio Ahileja, zadrhta.

Ad tē scrībam, u t *Curiōnem vīdĕro.* Pisat ću ti čim vidim Kuriona.

B i l j e š k a 1. — Uz *postquam* može stajati i imperfekt kad se označuje trajna radnja istovremena s radnjom glavne rečenice, npr. *Labiēnus,* p o s t q u a m *vīm hostium sustinēre nōn* p ŏ t ĕ r a t, *Caesărem certiōrem fēcit.* Pošto Labijen ne mogaše odoljeti neprijateljskoj sili, obavijesti Cezara.

Uz *postquam* stoji pluskvamperfekt kad je vremenski razmak točno određen, npr. *Hamilcar nōno anno,* p o s t q u a m *in Hispāniam* v ē n ĕ r a t, *in proelio occīsus est.* Hamilkar je ubijen u bitki devete godine pošto je stigao u Hispaniju (poslije svoga dolaska u Hispaniju).

B i l j e š k a 2. — Ako *ŭt, ŭbi, sĭmŭlac* označuju iterativnu radnju, uz njih mogu stajati i druga indikativna vremena, npr. *Cĭcĕro,* ŭ b i *in praedium* v ē n ĕ r a t, *philosŏphiae sē dăbat.* Kad god bi Ciceron došao na svoje imanje, predavao se filozofskom radu.

§ 608.

2. *dŭm, dōnec, quŏad, quamdiu* (dok, dok god) stoje s indikativom svih vremena.

Aegrōto d ŭ m *ănĭma* e s t, *spēs esse dīcĭtur.* Dok je u bolesniku daha, kaže se da se nada.

Haec fēci, d ŭ m l ĭ c u i t. To sam učinio dok je bilo slobodno.

Dŭm s indikativom historijskog prezenta označuje prošlu radnju istovremenu s radnjom glavne rečenice:

D ŭ m *Rōmae* c o n s ŭ l ĭ t u r, *Saguntum pĕriit.* Dok se u Rimu vijećalo, Sagunt je pao.

D ŭ m *haec Rōmae* g e r u n t u r, *bellum in Asiā ortum est.* Dok se to u Rimu događalo, u (pokrajini) Aziji izbije rat.

§ 609.

Veznicima *dŭm, dōnec, quŏad* počinje i temporalna rečenica kojoj se radnja zbiva odmah poslije radnje glavne rečenice. U tom slučaju značenje im je: d o k n e, d o k g o d n e.

U takvim temporalnim rečenicama stoji:

§ 610.

a) indikativ prezenta, perfekta i futur II kad se ističe samo vrijeme na koje se odnosi radnja vremenske rečenice:

Oppĕrior, d ŭ m r ĕ d i s. Čekam dok se ne vratiš.

Equĭtes hostium impĕtum sustinuērunt, d ō n e c *dŭx ipse cŭm exercĭtu* a c c e s s i t. Konjanici su odolijevali neprijateljskoj navali dok god nije stigao vojskovođa s vojskom.

Pugnāre nōn desinēmus, q u ŏ a d *victōriam* r e p o r t a v ĕ r ĭ m u s. Nećemo se prestati boriti dok god ne izvojujemo pobjedu.

§ 611.

b) konjunktiv prezenta ili imperfekta kad se ne ističe sȁmo vrijeme radnje nego i namjera ili očekivanje subjekta glavne rečenice:

Rūstĭcus exspectat, d ŭ m d ē f l u a t *amnis.* Seljak čeka dok rijeka ne oteče.

Thrăces nĭhil sē movērunt, d ō n e c *Romāni flūmen* t r a n s ī r e n t. Tračani nisu nikamo polazali dok Rimljani ne prijeđu rijeku.

§ 612.

3. *a n t ĕ q u a m* i *p r i u s q u a m* (prije nego) stoje u rečenicama kojima se radnja događa poslije radnje glavne rečenice.

Oba se veznika mogu pisati i rastavljeno, osobito ako je glavna rečenica zanijekana: *ante ... quăm, prius ... quăm.*

U rečenici s *antĕquam* i *priusquam* stoji:

§ 613.

a) indikativ (prezenta, perfekta i futur II) kad te rečenice označuju sȁmo vrijeme:

Nunc, a n t ĕ q u a m *ad causam* r ĕ d e o, *dē mē pauca dīcam.* Sada, prije nego se vratim na stvar, kazat ću nešto malo o sebi.

Epaminōndas nōn p r i u s *bellāre dēstĭtit,* q u ă m *Lacedaemŏnios* d e v ī c i t. Epaminonda se nije prestao boriti prije nego je Lakedemonjane ametom porazio.

Nōn p r i u s *ex urbe proficīscar,* q u ă m *tē certiōrem* f ē c ĕ r o. Neću otići iz Rima prije nego te obavijestim.

B i l j e š k a — Mjesto indikativa prezenta može stajati i konjunktiv prezenta bez bitne razlike. Tako se gornja rečenica može izreći i ovako: *Nunc,* a n t ĕ q u a m *ad causam* r ĕ d e a m, *dē mē pauca dīcam.*

§ 614.

b) konjunktiv po *consecūtio tempŏrum* kad se izriče misao subjekta glavne rečenice. U tom slučaju značenje vremenske rečenice ponajviše je potencijalno ili finalno.

Vercingĕtŏrix, p r i u s q u a m *munitiōnes ā Romānis* p e r f i c i a n t u r, *consĭlium căpit equitātum dimittĕre.* Prije nego Rimljani dovrše utvrde, Vercingetoriks odluči otpustiti konjaništvo.

A n t ĕ q u a m *verbum* f ă c ĕ r e m, *dē sellā surrēxit et ăbiit.* Prije nego sam mogao i riječ reći, ustao je sa stolice i otišao.

A n t ĕ q u a m *illi dē meo adventu audīre* p o t u i s s e n t, *in Macedŏniam perrēxi.* Prije nego bi oni mogli čuti za moj dolazak, pohitao sam u Makedoniju.

UZROČNE (KAUZALNE) REČENICE

§ 615.

Uzročne rečenice izriču uzrok zbog kojega se vrši radnja glavne rečenice. U njima stoji indikativ i konjunktiv. Uzročni su veznici:

quia jer, *quŏniam* i *quandōquĭdem* kad već, budući da, *quŏd* što, jer, *cŭm* jer, budući da.

U glavnoj rečenici često stoje izrazi: *proptĕrea, idcirco, ĭdeo, ŏb eam causam* (zato) i sl.

B i l j e š k a — *Quia* je prvotno akuzativ plurala sr. r. od *quis*, a *quoniam* je postalo od *quom* + *iam.*

§ 615. a

Rečenice sa quia, quŏniam, quando, quandōquĭdem

Uz *quia, quŏniam, quando, quandōquĭdem* redovno stoji indikativ, a konjunktiv samo ako je rečenica iznutra zavisna.

Scīpio appellātus est Africānus, q u i a *Afrĭcam* d o m u ĕ r a t. Scipion je nazvan Afrički jer je pokorio Afriku.

Q u ŏ n i a m *dē gĕnĕre belli* d ī x i, *nunc dē magnitūdĭne pauca dīcam.* Kad sam već govorio o vrsti rata, sad ću nešto malo reći o njegovoj veličini.

Omitto dīcĕre, q u a n d ō q u ĭ d e m *vōbis ĭta* p l ă c e t. Prestajem govoriti kad već tako hoćete.

Rečenice sa quŏd

§ 616.

Veznik *quŏd* po svom je postanku akuzativ singulara srednjega roda relativne zamjenice. Razvoj iz zamjeničkog značenja u vezničko vidi se iz ovakve rečenice:

Nĭhil est, q u ŏ d s u c c ē n s e a m. Nema ničega na što *ili* za što bih se ljutio.

I. F a k t i č n o *quŏd*

§ 617.

Najbliže je relativnom značenju tzv. *f a k t i č n o* (stvarno) *q u ŏ d* (to što) koje stoji uz indikativ. U rečenici s takvim *quŏd* iznose se činjenice kojima se pobliže tumači glavna rečenica.

§ 618.

Faktično *quŏd* stoji:

a) iza pokaznih zamjenica i priloga u glavnoj rečenici, npr. *hŏc, ĭd, illud, illa rēs, in hōc, ex eo, inde;*

Hŏmĭnes hāc rē māxĭme bēstiis praestant, quŏd lŏqui possunt. Ljudi se od životinja odlikuju najviše time što mogu govoriti.

b) iza izraza *bĕne, mălе, opportūne fĭt, accĭdit, ēvĕnit* dobro, zlo, zgodno se događa, *grātum făcĕre* ugađati, *bĕne, mălе, prudenter făcĕre* dobro, zlo, razborito raditi;

Bĕne mĭhi ēvĕnit, q u ŏ d m i t t o r ad mortem. Za mene je dobro što me šalju u smrt.

Prudenter fecisti, q u ŏ d consĭlium celĕrĭter c e p i s t i. Razborito si učinio što si brzo stvorio odluku.

c) iza *accēdit* pridolazi, dolazi k;

Accēdit, q u ŏ d Caesar valde ingĕniis excellentĭbus d e l e c t ā t u r. Dolazi k tome još to što Cezar uživa u odličnim umovima.

B i l j e š k a — Uz *accēdit* može stajati i *ut* s konjunktivom, npr. *Ad Appii Claudii senectūtem accedēbat, u t caecus e s s e t.* K starosti Apija Klaudija pridolazilo je i to da je bio slijep.

d) kad rečenica sa *quŏd* stoji ispred glavne (u inverziji), a *quŏd* znači: što se tiče.

Q u ŏ d i n t e r r ŏ g a s, quī sĭt rei pūblicae stătus, summa dissēnsio est. Što se tiče tvoga pitanja kakvo je stanje u državi, u njoj je najveći razdor.

II. *Q u ŏ d* uz *verba a f f e c t u u m* i glagole slična značenja.

Q u ŏ d stoji:

§ 619.

a) uz *verba affectuum,* kao što su: *gaudēre, laetāri, dolēre, irāsci* (vidi § 466);

b) uz glagole: *laudāre* hvaliti, *vituperāre, reprehendĕre* koriti, *accusāre, reum făcĕre* tužiti, *quĕri* tužiti se, *gratulāri* čestitati, *grātias ăgĕre* zahvaljivati i sl.

Uz glagole čuvstvovanja rečenica sa *quŏd* pokazuje č i n j e n i c u koja je ujedno i uzrok čuvstvovanja. Tu se jasno vidi prijelaz od faktičnog *quŏd* k uzročnome. Uza nj stoji redovno indikativ, a konjunktiv kad je rečenica iznutra zavisna.

a) *Gaudeo, q u ŏ d v ă l ē s.* Radujem se što si zdrav.

Dolēbam, q u ŏ d ad mē nōn v e n i s t i. Bilo mi je žao što nisi došao k meni.

b) *Tĭbi grātias ăgo, q u ŏ d mē omni molestia l i b e r ā s t i.* Zahvaljujem ti što si me izbavio svake tegobe.

Demetrius Pĕrĭclem vitŭpĕrat, q u ŏ d tantam pecūniam in Propylaea c o n i ē c ĕ r i t. Demetrije kori Perikla što je tolik novac utrošio na Propileje.

§ 620.

Uz *verba affectuum* ne dolazi samo *quŏd* s indikativom nego i akuzativ s infinitivom, i to kad se čitava rečenica izriče kao objekt čuvstvovanja. Rečenica sa *quŏd* ima uzročni smisao, a s akuzativom i infinitivom izrični.

Gaudeo, quŏd văles. Radujem se što si zdrav, tj. tvoje zdravlje uzrok je moje radosti.

Gaudeo tē valēre. Radujem se tvome zdravlju, tj. tvoje zdravlje objekt je moje radosti.

§ 621.

III. U z r o č n o *q u ŏ d*

Uzročno *quŏd* stoji u indikativnim i konjunktivnim rečenicama Uz *quŏd* stoji konjunktiv po *consecūtio tempŏrum* kad je rečenica iznutra zavisna.

Coniurāti Caesărem necavērunt, q u ŏ d rēgnum a p p e t ē b a t.
Coniurāti Caesărem necavērunt, q u ŏ d rēgnum a p p ĕ t ĕ r e t.
Urotnici ubiše Cezara jer je težio za kraljevskom vlašću.

Obje se rečenice redovno jednako prevode iako se u latinskom razlikuju i po obliku i po smislu.

U prvom primjeru stoji indikativ iza *quŏd* jer se želi istaći da je Cezar z a i s t a težio za kraljevskom vlašću (stvaran uzrok, o b j e k t i v n o p r i k a z i v a n j e).

U drugom primjeru *quŏd* stoji s konjunktivom jer se ističe da je Cezar p o m i š l j e n j u u r o t n i k a težio za kraljevskom vlašću, a sam se pisac ne upušta u to da li je to istina ili nije (tuđe mišljenje, s u b j e k t i v n o p r i k a z i v a n j e).

Kako je prema tome uzročna rečenica u drugom primjeru iznutra zavisna, u njoj stoji konjunktiv. Rečenica sa *quŏd* i konjunktivom izriče misao subjekta glavne rečenice. Međutim to ne mora uvijek biti gramatički subjekt, npr.

Sōcrătes accusātus est, q u ŏ d iuventūtem c o r r u m p ĕ r e t. Sokrat je bio optužen što kvari mladež.

I ta je rečenica sa *quŏd* iznutra zavisna jer se njome ne izriče misao piščeva, nego mišljenje tužitelja, koji doduše nisu gramatički subjekt glavne rečenice, ali su zato njezin logički subjekt, tj. Sokrat je kvario mladež po mišljenju tužitelja.

§ 622.

Konjunktiv po *consecūtio tempŏrum* stoji i:
a) uz izraze:

nōn (eō) quŏd *nōn (eō) quō*	ne zato što	*nōn quŏd nōn* *nōn quō nōn* *nōn quīn*	ne zato što ne, ne kao da ne

jer se ne iznosi stvaran, nego pomišljen uzrok.

Lēges Caesăris retinendae sunt, n ō n q u ŏ d eas p r ŏ b e m, sed quŏd pāx respicienda est. Cezarove zakone treba zadržati ne zato što bih ih odobravao, nego zato što treba imati pred očima mir.

Maiōres nostri in dŏmĭnum dē servo quaeri noluērunt, n ō n q u ī n p o s s e t vērum invenīri, sed quia indīgnum videbātur. Naši preci nisu htjeli da se vodi istraga nad robom protiv gospodara ne zato što se ne bi mogla ustanoviti istina, nego jer se to činilo nedostojnim.

b) uz izraze:

est, quŏd *hăbeo, quŏd*	ima zašto da imam razloga da
nōn est, quŏd *nōn* ili *nĭhil hăbeo, quŏd*	nema zašto da nemam razloga da

Mjesto *quŏd* može se kazati i *cūr* ili *quāre.*

Sī īram vicisti, e s t, q u ŏ d g a u d e a s. Ako si svladao srdžbu, imaš zašto da se raduješ.

Nĭhil hăbes, quŏd (ili *cūr*) *succēnseas.* Nemaš razloga da se ljutiš.

§ 623.

Cŭm causāle

Cŭm causāle (jer, budući da) ima uzročno značenje. Katkada se pojačava prilogom *praesertim* (osobito). Uz to *cŭm* uvijek stoji konjunktiv po *consecūtio tempŏrum.*

Haedui, cŭm sē suáque defendĕre nōn possent, legātos ad Caesărem misērunt. Budući da Heduanci ne mogahu braniti sebe ni svoje, pošalju poslanike k Cezaru.

Sociōrum est nōs adiuvāre, praesertim cum prō iis bellum suscepĕrĭmus. Dužnost je saveznika da nas pomažu, osobito jer smo zbog njih započeli rat.

Cŭm causāle razvilo se iz vremenskoga *cŭm.* Tako i naš veznik kad također može imati i vremensko i uzročno značenje. I po svom značenju *cŭm causāle* i *cŭm histŏrĭcum* dosta su blizu.

POSLJEDIČNE (KONSEKUTIVNE) REČENICE

§ 624.

Posljedičnim rečenicama kazuje se radnja, odnosno stanje koje je posljedica glavne rečenice; počinju se veznicima *ŭt* da, *ŭt nōn* da ne. U njima uvijek stoji konjunktiv, i to ponajviše apsolutno bez obzira na vrijeme glavne rečenice, tj. u njima je ono vrijeme koje bi bilo da je rečenica nezavisna.

I. Prave posljedične rečenice

§ 625.

Prave posljedične rečenice zovu se one koje stoje:

a) iza riječi:

ĭta	tako	*tantŏpĕre*	tako jako
sīc	tako	*tantus*	tolik
ădeo	tako	*tālis*	takav
tăm	tako	*ĭs (= tālis)*	takav
		eiusmŏdi	takav

Verres Sicĭliam ĭta perdĭdit, ŭt ea restĭtui in antīquum stătum nūllo mŏdo possit. Ver je tako upropastio Siciliju da se nikako ne može vratiti u staro stanje.

Vibiēnus ădeo est mulcātus, ŭt vītam amīsĕrit. Vibijena su tako izmlatili da je izgubio život.

U prvom primjeru stoji konjunktiv prezenta *possit* jer bi ta rečenica, da je nezavisna, glasila: *Sicĭlia nūllo mŏdo restĭtui p ŏ t e s t.*

U drugom primjeru posljedična bi rečenica u nezavisnu obliku glasila:

Vibiēnus vītam a m ī s i t.

§ 626.

Ako je u glavnoj rečenici historijsko vrijeme, prošlost se u posljedičnoj rečenici može izricati konjunktivom perfekta ili imperfekta:

Tempestas tăm vĕhĕmens ĕrat, ŭt multae nāves { *i n t e r i ĕ r i n t.* / *i n t e r ī r e n t.* }

Oluja je bila tako žestoka da su mnoge lađe propale.

Kad bi posljedična rečenica u tom primjeru bila nezavisna, glasila bi: *Multae nāves i n t e r i ē r u n t.* Konjunktivom perfekta u posljedičnoj rečenici samo se ističe svršena činjenica, a konjunktiv imperfekta jače ističe logičnu vezu posljedične rečenice s glavnom. Stoji do piščeva shvaćanja da li će u takvu slučaju upotrijebiti perfekt ili imperfekt.

§ 627.

b) iza komparativa sa *quăm:*

Urbs ĕrat munītior, q u a m ŭ t căpi p o s s e t. Grad bijaše odviše utvrđen da bi se mogao zauzeti.

§ 628.

c) iza izraza:

fĭt, ŭt događa se da
fiĕri pŏtest, ŭt moguće je da
accĭdit, ēvĕnit, ŭt događa se da
contingit, ŭt polazi za rukom da
in eo est, ŭt stvar je u tom da

Fĭĕri pŏtest, ŭt { *e r r e m.* / *e r r ā v ĕ r i m.* } Moguće je da { griješim. / sam pogriješio. }

Accĭdit, ŭt ūna nocte omnes Hermae d e i c e r e n t u r. Dogodilo se da su u jednoj noći sve herme bile oborene.

Thrasybūlo contĭgit, ŭt pătriam ē servitūte in libertātem *vindĭcāret.* Trazibulu je pošlo za rukom da domovinu oslobodi od ropstva.

Posljedične rečenice iza tih izraza udešavaju se prema *consecūtio tempŏrum.*

§ 629.

d) iza izraza:

sĕquĭtur, ŭt slijedi da
restat, relinquĭtur, rĕlĭquum est, sŭpĕrest, ŭt preostaje da
mōs, consuetūdo est, običaj je da
iūs est, ŭt pravo je da

Mōs ĕrat Lacedaemoniōrum, ŭt duos rēges semper *elĭgĕrent.* Bijaše običaj Lakedemonjana da uvijek biraju dva kralja.

I uz te izraze vrijedi *consecūtio tempŏrum.*

Bilješka — Uz bezlični izraz *tantum ăbest* (toliko nedostaje *ili* toliko je daleko od) stoje dvije posljedične rečenice, npr. *Tantum ăbest, ŭt tē ōdĕrim, ŭt tē ĕtiam ămem.* Tako sam daleko od toga da te mrzim da te, štaviše, volim *ili* Ne samo da te ne mrzim nego te, štaviše, volim.

II. Rečenice sa quīn

§ 630.

Quīn je postalo od *quī* (stari ablativ od *quī*) kako, zašto i od negacije *nĕ*. Prvotno mu je značenje: kako ne? zašto ne? U tom značenju stoji katkada u poticanju, npr. *Quīn īmus?* Zašto ne idemo? Takvo *quīn* dolazi nadalje i uz deliberativni konjunktiv, npr. *Quīn cotīdie ad tē littĕras mittam?* Zašto da ti ne šaljem pismo svaki dan? Ako takva upitna rečenica postane zavisna, *quīn* preuzima službu veznika i uza nj stoji uvijek konjunktiv, npr. *Fĭĕri nōn pŏtest, quīn cotīdie ad tē littĕras mittam.* Nije moguće da ti ne šaljem pismo svaki dan.

§ 631.

Veznik *quīn* (da, da ne) stoji kad je glavna rečenica negativna ili upitna s negativnim smislom (u retoričkom pitanju).

Takve su posljedične rečenice:

§ 632.

1. iza izraza:

nōn multum (paulum, nĭhil) ăbest, quīn ne treba mnogo da, malo treba da, ništa ne treba da

nĭhil praetermitto, quīn ništa ne propuštam da

retinēri nōn possum, quīn *temperāre mĭhi nōn possum, quīn*	ne mogu se uzdržati da ne

vix mē tĕneo, contĭneo, quīn jedva se uzdržavam da ne

făcĕre nōn possum, quīn ne mogu da ne

fĭĕri nōn pŏtest, quīn ne može biti ili nije moguće da ne

Prorsus nĭhil ăbest, q u ī n s ĭ m miserrĭmus. Upravo ništa ne treba da budem vrlo bijedan.

Hector parentum lamentis nōn est retentus, q u ī n Achilli o b s i s t ĕ r e t. Hektor se jadikovanjem roditelja nije dao zaustaviti da se ne suprotstavi Ahileju.

B i l j e š k a — Pamti razliku:

Făcĕre nōn possum, *Fĭĕri nōn pŏtest,*	*q u ī n v ĕ n i a m.*	Ne mogu Nije moguće	da ne dođem.
Făcĕre nōn possum, *Fĭĕri nōn pŏtest,*	*ŭ t v ĕ n i a m.*	Ne mogu Nije moguće	da dođem.

§ 633.

2. iza izraza sumnje:

nōn dŭbĭto, *nōn est dŭbium,* *quĭs dŭbĭtat,*	*quīn*	ne sumnjam nema sumnje tko sumnja	da

Nōn ĕrat dŭbium, q u ī n legiōnes v e n t ū r a e e s s e n t. Ne bijaše sumnje da će legije doći.

Quĭs umquam dubitāvit, q u ī n in rē pūblĭcā nostrā prīmas partes eloquentia semper t e n u ĕ r i t? Tko je ikad sumnjao da je u našoj državi govorništvo uvijek igralo prvu ulogu?

B i l j e š k a — *Nōn dubitāre* s infinitivom znači: ne oklijevati, npr. *Hector n ō n d u b i t ā v i t e x s p e c t ā r e Achillem.* Hektor nije oklijevao dočekati Ahileja.

§ 634.

3. *quīn* stoji mjesto *ŭt nōn* ili mjesto nominativa *quī nōn, quae nōn, quŏd nōn.*

Cŭm nūllo arma contŭli, q u ī n *(= ŭt nōn) ĭs mĭhi* s u c c u b u ĕ r i t. Ni s kim se nisam ogledao u oružju da mi nije podlegao.

Nēmo est, q u ī n *(= quī nōn) hŏc* i n t e l l ĕ g a t. Nema nikoga koji to ne bi razumio.

Quĭs est, q u ī n *(= quī nōn)* s c i a t? Ima li tko koji ne bi znao?

Nūlla lingua tăm diffĭcĭlis est, q u ī n *(= quae nōn) dīsci* p o s s i t. Nijedan jezik nije tako težak da se ne bi mogao naučiti.

Nĭhil est, quŏd sēnsum hăbeat, q u ī n *(= quod nōn)* i n t ĕ r e a t. Nema ničega što bi imalo moć osjećanja, a da ne bi propalo.

Drugi zanijekani padeži relativne zamjenice ne zamjenjuju se veznikom *quīn.*

Alexander nūllam gentem ădiit, q u ă m *nōn* s u b ē g ĕ r i t. Aleksandar nije udario ni na jedan narod da ga nije pokorio.

U rečenicama sa *quīn* konjunktiv se, jednako kao i u pravim posljedičnim rečenicama, ne mora ravnati prema *consecūtio tempŏrum.*

POGODBENE (HIPOTETIČKE ILI KONDICIONALNE) REČENICE

§ 635.

Pogodbena rečenica kazuje pogodbu pod kojom se vrši radnja glavne rečenice, a glavna kazuje posljedicu te pogodbe. Obje rečenice zajedno čine tzv. hipotetički period. Pogodbena rečenica obično je na prvom mjestu, pa se zove protaza, tj. prednja *(prŏtăsis* od grčkoga glagola προτείνω, protéjno = stavljam naprijed), a glavna dolazi iza nje, pa se zove apodoza, tj. stražnja *(apŏdŏsis* od grčkoga glagola ἀποδίδωμι, apodídōmi = vraćam, stavljam natrag).

Protaza počinje veznikom s ī (ako, da, kad, li), a zanijekana veznikom n ĭ s i (katkada n ī) i s ī n ō n ako ne, da ne, kad ne, ne . . . li.

Tri su vrste hipotetičkih perioda: realni, potencijalni i irealni.

B i l j e š k a — Hipotetički period razvio se iz dviju paratakitičkih rečenica. U takvim rečenicama pogodba nije izražena posebnim veznikom, nego proizlazi iz smisla rečenice, npr. *Nĕgat quĭs, nĕgo; ait, aio.* Netko niječe, niječem; tvrdi, tvrdim. (= Niječe li tko, niječem i ja; tvrdi li, tvrdim i ja.) Isporedi kod nas: Daj luđaku oružje, ubit će te.

Realni hipotetički period

§ 636.

Realni (stvarni) hipotetički period kazuje pogodbu koja se zamišlja kao stvarna ili istinita. Pri tom se ne pita da li se pogodba doista vrši. U realnom hipotetičkom periodu stoji i u protazi i u apodozi bilo koje vrijeme indikativa.

Sī dīscĭmus, scīmus. Ako učimo, znamo.
Sī didĭcĭmus, scīvĭmus. Ako smo učili, znali smo.
Sī discēmus, sciēmus. Ako budemo učili, znat ćemo.
Sī didicĕrĭmus, sciēmus. Ako naučimo, znat ćemo.

Sī vălēs bĕne est. Ako si zdrav, dobro je.

Nĭsi fortĭter pugnābĭtis, vincēmĭni. Ako se ne budete hrabro borili, bit ćete pobijeđeni.

§ 637.

U apodozi može stajati i konjunktiv, i to u onim značenjima u kojima dolazi u nezavisnoj rečenici.

Nē sĭm salvus, sī mentior. Ne bio zdrav ako lažem.

Potencijalni hipotetički period

§ 638.

Potencijalni (mogući) hipotetički period sadržava pogodbu i posljedicu koje se zamišljaju kao moguće. U protazi i u apodozi stoji konjunktiv prezenta ili konjunktiv perfekta. Veznik *sī* u protazi prevodimo: ako ili kad.

U nas se konjunktiv prezenta u protazi i u apodozi prevodi obično kondicionalom sadašnjosti nesvršenoga glagola, a konjunktiv perfekta kondicionalom sadašnjosti svršenoga glagola.

Sī discāmus, sciāmus. Ako bismo učili, znali bismo.
Sī quĭs ĭd fēcĕrit, impudentem eum dīxĕrim. Ako bi tko to učinio, nazvao bih ga bestidnim.

Sī vĕlim Hannĭbălis proelia omnia descrībĕre, dies mē dēfĭciat. Ako bih htio opisati sve Hanibalove bitke, nedostajalo bi mi vremena.

Sī ā magistro laudēmur, magnŏpĕre gaudeāmus. Ako bi nas učitelj hvalio, osobito bismo se radovali.

§ 639.

Katkada u potencijalnom hipotetičkom periodu u protazi nalazimo konjunktiv perfekta, a u apodozi konjunktiv prezenta, npr.

Sī quĭs insāniens ăpud tē glădium deposuĕrit, peccātum sĭt reddĕre. Ako bi ti tko lud predao na čuvanje mač, grijeh bi bio vratiti ga.

§ 640.

Potencijalni hipotetički period s konjunktivom perfekta i u protazi i u apodozi dosta je rijedak u latinskom jeziku.

§ 641.

U potencijalnoj apodozi ipak stoji indikativ:

a) kad su u njoj glagoli i izrazi koji znače: moći, morati, dolikovati i sl. (vidi § 643, 2), npr. *Tē nĕque dēbent adiuvāre, sī possint, nĕque possunt, sī vĕlint.* Niti bi te morali podupirati ako bi mogli, niti bi mogli ako bi htjeli;

b) kad se uzima da se posljedica sigurno događa, npr. *Săpiens nōn dŭbĭtat, sī ĭta mĕlius sĭt, migrāre dē vīta.* Mudrac ne bi oklijevao odijeliti se od života ako bi tako bilo bolje;

c) kad glagol protaze stoji u 2. licu da bi se označilo nešto što vrijedi za svakoga, npr. *Memŏria minuĭtur, nĭsi eam exerceas.* Pamćenje bi slabilo kad se ne bi vježbalo.

Irealni hipotetički period

§ 642.

Irealni hipotetički period kazuje nestvarnu pogodbu, prema tome i nestvarnu posljedicu. U protazi i u apodozi stoji za sadašnjost konjunktiv imperfekta, a za prošlost konjunktiv pluskvamperfekta.

U nas stoji:

a) za sadašnjost
u protazi: d a s prezentom ili k a d s kondicionalom sadašnjosti;
u apodozi: kondicional sadašnjosti;

b) za prošlost
u protazi: da s perfektom;
u apodozi: kondicional prošlosti.

Sī dīscĕrem, scīrem.	Da učim, / Kad bih učio,	znao bih.
Sī didicissem, scivissem.	Da sam učio, bio bih znao.	

Sī mĕdĭci omnĭbus morbis medēri possent, felicissĭmi essent. Da liječnici mogu izliječiti sve bolesti, bili bi najsretniji. *Plūres cecidissent, nī nox proelio intervenisset.* Bilo bi ih više palo da noć nije prekinula bitku.

§ 643.

U irealnoj apodozi ipak stoji i n d i k a t i v:

1. uz *paene* i *prŏpe*, npr. *Id paene fēcit, nĭsi tua malĭtia fuisset.* To bi gotovo bio učinio da nije bilo tvoje zlobe.

2. uz glagole i izraze koji znače: moći, morati, dolikovati, slobodno je i sl. *(possum, dēbeo, dĕcet, lĭcet, aequum est)* i u perifrastičnoj konjugaciji pasivnoj, npr. *Rēs pūblĭca pŏtĕrat (= posset) esse perpĕtua, sī pătriis vivĕrētur mōrĭbus.* Država bi mogla biti vječna da se živi po očinskim običajima. *Sī ūnum diem morāti essētis, moriendum omnĭbus fuit (= fuisset).* Da ste se zadržali jedan dan, svi biste bili morali umrijeti.

3. u perifrastičnoj konjugaciji aktivnoj, npr. *Sī P. Sestius occīsus esset, fuistisne ad arma itūri (= issetisne ad arma)?* Da je Publije Sestije bio ubijen, da li biste bili pograbili oružje?

4. kad se ističe da bi se posljedica sigurno bila dogodila da nije nastala zapreka ili kad se uopće ističe da bi posljedica bila morala nastupiti, npr. *Labēbar (= lapsus essem) longius, nĭsi mē retinuissem.* Bio bih dalje pao da se nisam zadržao. *Deferēbat*

ferrum in pectus, nī proxĭmi mănum attinuissent. Bio bi zatjerao mač u grudi da mu najbliži nisu zadržali ruku. *Mē truncus* sustŭlĕrat, *nĭsi Faunus ictum* levasset. Deblo bi me bilo ubilo da nije Faun ublažio udarac.

§ *644.*

Ni u irealnom periodu radnja protaze i apodoze ne zbiva se uvijek u isto vrijeme. Zato katkad u protazi stoji konjunktiv imperfekta, a u apodozi konjunktiv pluskvamperfekta ili obrnuto.

Consĭlium, rătio, sententia nĭsi essent *in sĕnĭbus, non summum consĭlium maiōres nostri* appellāssent *senātum.* Da u staraca nema promišljenosti, razbora i razumnosti, ne bi naši preci najviše vijeće bili nazvali senatom.

Hās inimicĭtias Rōscius sī cavēre potuisset, vīvĕret. Da se Roscije mogao čuvati toga neprijateljstva, bio bi živ.

Sī nōn, sīn, nĭsi forte

§ *645.*

Pogodbena rečenica počinje sa *sī nōn* (ako ne, da ne, kad ne)

1. kad *nōn* negira samo jednu riječ u rečenici, a ne čitavu rečenicu kao *nĭsi*, npr. *Sī nōn exstinctiōnem, sĕd commutatiōnem lŏci mors* affert, *quĭd eā optabĭlius?* Ako smrt ne donosi uništenje, nego promjenu boravišta, što treba više željeti od nje?

2. kad se želi istaći negacija, npr. *Sī Cŏnon nōn fuisset, Agesilāus Asiam rēgi eripuisset.* Da nije bilo Konona, Agezilaj bi (perzijskom) kralju bio oteo Malu Aziju.

§ *646.*

Ako se negacija posebno ne ističe, u takvim rečenicama može stajati i *nĭsi.*

Ipak *sī nōn* mora stajati:

1. u protazi iza koje slijedi rečenica sa *ăt, certe, tămen, ăt certe, ăt tămen* (a ono, ipak, bar), npr. *Sī nōn vēnit, ăt certe appropinquat.* Ako nije došao, a ono se približava.

2. kad se zanijekana pogodbena rečenica izriče kao suprotnost prethodnoj afirmativnoj, npr. *Sī ĭd fēcĕris, māgnam habēbo grātiam, sī nōn fēcĕris, ignōscam.* Ako to učiniš, bit ću ti vrlo zahvalan, a ako ne učiniš, oprostit ću ti.

§ *647.*

U istom značenju kao *sī nōn* dolazi i *sī mĭnus.*

Ako se afirmativna pogodbena rečenica ponavlja u negativnom obliku bez glagola, dolazi samo *sī mĭnus* (a ako ne), npr. *Sī ĭd fēcĕris, māgnam habēbo grātiam, sī mĭnus, ignōscam.*

§ 648.

Sīn i *sīn autem* (ako pak, ako li) stoje na početku afirmativne pogodbene rečenice koja se izriče bez glagola kao suprotnost prethodnoj pogodbenoj rečenici, npr. *Sī rēx ea vult, quae Thebānis sunt utilia, grātis făciam; sīn (autem) contrāria, nōn hăbet auri atque argenti sătis.* Ako kralj želi ono što je Tebancima korisno, badava ću to učiniti, ako pak (želi) protivno, nema on dosta zlata ni srebra.

§ 649.

Nĭsi forte ili *nĭsi vēro* (osim ako, ako možda ne) ograničava prethodnu tvrdnju i stoji s indikativom, npr. *Hostes invādĕre in urbem nōn pŏtĕrunt, nĭsi forte prōdĭtor inter nōs est.* Neprijatelji neće moći prodrijeti u grad, osim ako je među nama izdajica.

§ 650.

Kad se *nĭsi* nalazi u negativnoj rečenici ili u upitnoj zanijekana smisla, znači: osim, nego. *Nĭhil — nĭsi* prevodimo obično prilogom samo, npr. *Nĭhil est in vīta petendum nĭsi laus et honestas.* Ni za čim se u životu ne smije težiti osim za hvalom i poštenjem *ili* U životu treba težiti samo za hvalom i poštenjem.

Quĭd est ălĭud impĕrium nĭsi cūra salūtis cīvium? Što je drugo vlast nego briga za spas građana?

Zavisni hipotetički period

§ 651.

A) Hipotetički period zavisan od glagola uz koji stoji akuzativ s infinitivom.

Ako realni ili potencijalni hipotetički period postane zavisan od glagola uz koji stoji akuzativ s infinitivom, protaza dolazi u konjunktiv po *consecūtio tempŏrum,* a apodoza u akuzativ s infinitivom.

Realni period:

Sī hŏc făcis, erras.	*Scio, sī hŏc făcias, tē errāre.* *Sciēbam, sī hŏc făcĕres, tē errāre.*
Sī hŏc fecisti, erravisti.	*Scio, sī hŏc fēcĕris, tē erravisse.* *Sciēbam, sī hŏc fecisses, tē erravisse.*
Sī hŏc făcies, errābis.	*Scio, sī hŏc făcias, tē errātūrum esse.* *Sciēbam, sī hŏc făcĕres, tē errātūrum esse.*
Sī hŏc fēceris, errābis.	*Scio, sī hŏc fēcĕris, tē errātūrum esse.* *Sciēbam, sī hŏc fecisses, tē errātūrum esse.*

Potencijalni period:

Sī hŏc făcias, erres.	*Scio, sī hŏc făcias, tē erratūrum esse.* *Sciēbam, sī hŏc făcĕres, tē erratūrum esse.*
Sī hŏc fēcĕris, erres.	*Scio, sī hŏc fēcĕris, tē erratūrum esse.* *Sciēbam, sī hŏc fecisses, tē erratūrum esse.*

§ 652.

Irealni period:

Ako irealni period postane zavisan od glagola uz koji stoji akuzativ s infinitivom, protaza ostaje nepromijenjena, a u apodozi mjesto konjunktiva imperfekta i pluskvamperfekta stoji oblik na *-ūrum (-ūram) fuisse.*

Sī hŏc făcĕres, errāres.	*Scio, sī hŏc făcĕres, tē errctūrum fuisse.* *Sciēbam, sī hŏc făcĕres, tē erratūrum fuisse.*
Sī hŏc fecisses, erravisses.	*Scio, sī hŏc fecisses, tē erratūrum fuisse.* *Sciēbam, sī hŏc fecisses, tē erratūrum fuisse.*

Ako je u apodozi izraz koji znači moći ili morati, mjesto konjunktiva imperfekta stoji infinitiv prezenta, a mjesto konjunktiva pluskvamperfekta infinitiv perfekta.

Sī velles, posses.	*Dīco, sī velles, tē posse.*
Sī voluisses, potuisses.	*Dīco, sī voluisses, tē potuisse.*

§ 653.

Ako glagol apodoze stoji u pasivu ili ako nema participa futura aktiva,

a) u realnim i potencijalnim rečenicama mjesto oblika na *-ūrum esse* stoji *futūrum esse* ili *fŏre, ut* s konjunktivom prezenta ili imperfekta prema *consecūtio tempŏrum;*

b) u irealnim rečenicama mjesto oblika na *-ūrum fuisse* stoji *futūrum fuisse ŭt* s konjunktivom imperfekta.

Sī hŏc dīces, puniēris.	*Scio, sī hŏc dīcas, futūrum esse, ut puniāris.* *Sciēbam, sī hŏc dīcĕres, fŏre, ut punirēris.*
Sī frātrem amittam, lūgeam.	*Scio, sī frātrem amittam, fŏre, ut lūgeam.* *Sciēbam, sī frātrem amittĕrem, fŏre, ut lugērem.*
Sī dīlīgens esses, dīscĕres.	*Scio, sī dīlīgens esses, futūrum fuisse, ut dīscĕres.* *Sciēbam, sī dīlīgens esses, futūrum fuisse, ut dīscĕres.*

B) Hipotetički period zavisan od izraza uz koji stoji konjunktiv

§ 654.

Ako realni ili potencijalni period stoji iza veznika *ut, quīn, cum, quod, nē* ili ako postane zavisno pitanje, protaza i apodoza stoje u konjunktivu po *consecūtio tempŏrum.*

Sī hŏc făcis, erras.	*Nōn dŭbĭto, quīn, sī hŏc făcias, erres.* *Nōn dubitābam, quīn, sī hŏc făcĕres, errāres.*
Sī hŏc fecisti, erravisti.	*Nōn dŭbĭto, quīn, sī hŏc fēcĕris, errāvĕris.* *Nōn dubitābam, quīn, sī hŏc fecisses, erravisses.*
Sī hŏc făcies, errābis.	*Nōn dŭbĭto, quīn, sī hŏc făcias, erratūrus sīs.* *Nōn dubitābam, quīn, sī hŏc făcĕres, erratūrus esses.*
Sī hŏc fēcĕris, errābis.	*Nōn dŭbĭto, quīn, sī hŏc fēcĕris, erratūrus sīs.* *Nōn dubitābam, quīn, sī hŏc fecisses, erratūrus esses.*
Sī hŏc făcias, erres.	*Nōn dŭbĭto, quīn, sī hŏc făcias, erres.* *Nōn dubitābam, quīn, sī hŏc făcĕres, errāres.*
Sī hŏc fēcĕris, errāvĕris.	*Nōn dŭbĭto, quīn, sī hŏc fēcĕris, errāvĕris.* *Nōn dubitābam, quīn, sī hŏc fecisses, erravisses.*

§ 655.

Ako iza veznika *ut, quīn, quod, cum* ili *nē* stoji irealni period, protaza i apodoza ostaju nepromijenjene. Jedino u apodozi mjesto konjunktiva pluskvamperfekta aktiva onih glagola koji imaju particip futura aktiva stoji oblik na *-ūrus fuĕrim.*

Nōn dŭbĭto (dubitābam), quīn, sī hoc făcĕres, errāres.
Nōn dŭbĭto (dubitābam), quīn, sī hoc fecisses, erratūrus fueris.
Nōn dŭbĭto (dubitābam), quīn, sī hostis irruisset, ei obstitisses
(jer *obsisto* nema participa futura).

Bilješka — Ako su u apodozi izrazi koji znače moći ili morati, mjesto konjunktiva pluskvamperfekta stoji konjunktiv perfekta.
Nōn dŭbĭto, quīn, sī hŏc fecisses, errāre potuĕris.

§ 656.

Ako pak irealna apodoza postane zavisno pitanje, mjesto konjunktiva pluskvamperfekta stoji konjunktiv perfekta ili pluskvamperfekta perifrastične konjugacije aktivne prema *consecūtio tempŏrum.*

Interrŏgo, nŭm, sī hŏc fecissem, erratūrus fuĕrim.
Interrogābam, nŭm, sī hŏc fecissem, erratūrus fuissem (ili *fuĕrim*).

Rečenice uz **dŭm, mŏdo, dummŏdo** s konjunktivom

§ 657.

Veznici *dŭm, mŏdo, dummŏdo* (samo da, samo neka, samo ako) stoje u konjunktivnim rečenicama koje izriču želju i ujedno ograničuju sadržaj glavne rečenice. Kako se to ograničenje po svom smislu približava pogodbi, takve se rečenice obično navode pod imenom željno pogodbenih rečenica. U njima stoji konjunktiv prema *consecūtio tempŏrum;* negacija je *nē.*

Odĕrint, dŭm mĕtuant! Neka me mrze, samo da me se boje!

Omnia tĭbi ignōscam, mŏdo nē fĭdem laedas. Sve ću ti oprostiti, samo da ne prekršiš zadanu riječ.

Honōres quaerĕre omnĭbus lĭcet, dummŏdo nē per fraudem aut vĭm assĕqui stŭdeant. Svima je slobodno težiti za častima, samo ako ih ne nastoje steći prijevarom ili silom.

§ 658.

Uz *nēdum* (a kamoli) stoji konjunktiv, npr.

Vĭx in ipsis tēctis frīgus vitātur, nēdum in mări sĭt făcĭle abesse ab iniūriā tempŏris. U samoj kući teško je izbjeći studeni, a kamoli da bi bilo lako na moru ukloniti se vremenskoj nepogodi.

DOPUSNE (KONCESIVNE) REČENICE

§ 659.

Dopusnim se rečenicama dopušta vršenje radnje glavne rečenice, unatoč tome što to ne bismo očekivali. Iako se naime radnje dopusne i glavne rečenice naoko isključuju, ipak se obadvije vrše.

U latinskom jeziku u dopusnim rečenicama stoji indikativ ili konjunktiv. U glavnoj rečenici često stoje izrazi koji znače: ipak, npr. *tămen, ăt, attămen, certe.*

Dopusni su veznici:

a) s indikativom (pretežno):

quamquam premda
etsi, *tametsi*, *etiamsi* } iako, mada

b) s konjunktivom:

quamvis ma kako
lĭcet pa ma, makar
ŭt makar, pa neka
ŭt nōn ili *nē* makar ne
cŭm (concessīvum) premda

§ 660.

Quamquam (premda) stoji u rečenicama s indikativom.

Hannĭbal, quamquam Romānos saepe vīcit, rĕm pūblĭcam Romānam evertĕre nōn pŏtuit. Premda je Hanibal Rimljane često pobijedio, nije mogao uništiti rimsku državu.

Miltiădes ĕrat inter suos dignitāte rēgiā, quamquam carēbat nōmĭne. Miltijad je imao među svojima kraljevski ugled iako je bio bez toga naslova.

Bilješka 1. — *Quamquam* stoji katkad u rečenici s konjunktivom i ondje gdje bismo očekivali indikativ. Od Tacita dalje to je vrlo česta pojava, npr.

At Germānĭcum adscīri pĕr adoptiōnem ā Tibĕrio iussit, quamquam esset in dŏmo Tibĕrii fīlĭus iŭvĕnis. No (August) zapovjedi da Tiberije posini Germanika, premda je u Tiberijevoj obitelji bio već odrastao sin.

Bilješka 2. — Često *quamquam* stoji na početku glavne rečenice sa značenjem: međutim, pa ipak. Takvo *quamquam* nema više značenje dopusnog veznika, nego je prilog koji ispravlja ono što je rečeno u prethodnoj rečenici.

Quamquam quĭd lŏquor? Međutim, što ja govorim?

§ 661.

Etsi, tametsi, etiamsi (iako, mada) stoje u rečenicama s indikativom kad izriču realnu radnju, a s konjunktivom kad izriču potencijalnu ili irealnu. Ipak uz *etsi* i *tametsi* prevladava indikativ.

Memŏria clarōrum virōrum, etsi ipsi mortui sunt, manēbit. Uspomena na slavne ljude, iako su oni sami umrli, ostat će.

Vergĭlius Homērum, tametsi imitātus est, tămen assecūtus nōn est. Premda je Vergilije nasljedovao Homera, ipak ga nije dostigao.

Mendāci, etiamsi iūret, nōn crēdĭmus. Lašcu ne vjerujemo iako bi se zaklinjao.

Etiamsi propter amicĭtiam vellet illum ab īnfĕris evocāre, propter rĕm pūblĭcam nōn fecisset. Da je i htio dozvati ga iz podzemlja zbog prijateljstva, ne bi to bio učinio zbog države.

§ 662.

Quamvis (ma kako, kako god) stoji uvijek u rečenicama s konjunktivom.

Quamvis hŏc diffĭcĭle sĭt, tămen, quŏniam expĕdit, făciam. Ma kako to bilo teško, ipak ću izvršiti kad je već korisno.

Illa, quamvis ridĭcŭla essent, mĭhi tămen rīsum nōn movērunt. Kako god to bilo smiješno, ipak u meni nije pobudilo smijeha.

Bilješka 1. — *Quamvis* je složeno od *quăm* i *vīs* (od *velle*), pa mu je prvotno značenje: *kako hoćeš.*

Bilješka 2. — *Quamvis* dolazi i kao prilog uz pozitiv pridjeva i priloga. *Sperne divĭtias quamvis măgnas!* Preziri bogatstvo ma kako veliko!

§ 663.

Lĭcet (pa ma, iako) stoji s konjunktivom.

Lĭcet je po svom postanku bezlični glagol (*lĭcet* slobodno je) koji je u koncesivnim rečenicama dobio značenje veznika. Ipak se dugo osjećao kao prezent, pa zato uza nj stoji samo konjunktiv prezenta ili perfekta.

Vīta brĕvis est, lĭcet supra mille annos exeat. Život je kratak, makar prelazio tisuću godina.

Lĭcet tĭbi significāvĕrim, ŭt ad mē venīres, tămen nōn venisti. Iako sam ti javio da dođeš k meni, ipak nisi došao.

§ 664.

Ut (makar, pa neka), negativno *ut nōn* ili *nē* (makar ne) dolazi uvijek u konjunktivnim rečenicama.

Ut dēsint vīres, tămen est laudanda voluntas. Makar nedostajale snage, ipak treba pohvaliti volju.

Ut nōn impĕtres, quŏd vīs, tămen desperāre nōli! Makar ne postigao što hoćeš, ipak nemoj očajavati!

Nē aequavĕrĭtis Hannĭbăli Philippum, Pyrrho certe aequābĭtis. Makar ne smatrali Filipa ravnim Hanibalu, zacijelo ćete ga smatrati ravnim Piru.

§ 665.

Cŭm concessīvum (premda) stoji uvijek u konjunktivnim rečenicama.

Druentia flūmen, cum ăquae vĭm vĕhat ingentem, nōn tămen nāvium pătiens est. Premda rijeka Druencija nosi golemu količinu vode, ipak nije plovna.

Attĭcus honōres nōn petīvit, cŭm ei patērent. Atik nije težio za častima premda su mu bile pristupačne.

§ 666.

Tome *cŭm* po svom je značenju srodno *cŭm adversatīvum* (dok) kojim se izriče suprotnost zavisne rečenice prema radnji glavne rečenice.

Nostri pauci ĕrant, c ŭ m hostes māgnas cōpias h a b ē r e n t. Naših je bilo malo, dok su neprijatelji imali mnogo četa.

Konjunktiv u dopusnim rečenicama ravna se po *consecūtio tempŏrum.*

POREDBENE (KOMPARATIVNE) REČENICE

§ 667.

Poredbenim rečenicama uspoređuje se radnja zavisne s radnjom glavne rečenice. U njima stoji indikativ i konjunktiv.

Kad te rečenice sadržavaju stvarnu radnju, stoje u indikativu i počinju:

§ 668.

a) relativnim pridjevima ili prilozima (relativ) kojima u glavnoj rečenici odgovara pokazna riječ (korelativ).

Relativ:	— Korelativ:
quālis kakav	— *tālis* takav
quantus kolik	— *tantus* tolik
quŏt koliko	— *tŏt* toliko
quantŏpĕre koliko	— *tantŏpĕre* toliko
quŏtiens koliko puta	— *tŏtiens* toliko puta
quō što	— *eō* to
quăm kako	— *tăm* tako

Q u ā l i s lăbor, t ā l i s merces. Kakav rad, takva plaća.

T a n t u m scīmus, q u a n t u m memŏriā tenēmus. Toliko znamo koliko pamtimo.

§ 669.

b) komparativnim veznicima kojima u glavnoj rečenici odgovaraju korelativi.

Komparativni veznici:		Korelativi:	
ŭt	kako	*sīc*	tako
ŭtī	kako	*ĭta*	tako
sīcut	kako	*ĭtem*	isto tako
quemadmŏdum	kako		

Ut sementem fēcĕris, ĭta mĕtes. Kako posiješ, tako ćeš žeti.

Haec, quemadmŏdum expŏsui, ĭta gesta sunt. To se dogodilo tako kako sam izložio.

§ 670.

Veznik *ŭt* može stajati i bez korelativa.

Rōmŭlus, ŭt antīqui scriptōres nārrant, Rōmam condĭdit. Romul je, kako pripovijedaju stari pisci, osnovao Rim.

§ 671.

Ut ima i značenje: na primjer:

Sunt bēstiae admŏdum tĭmĭdae, ŭt lĕpŏres. Ima vrlo plašljivih životinja, na primjer: zečevi.

§ 672.

Komparativne rečenice sa *ŭt* — *ĭta* imaju i adverzativno značenje: doduše — ali.

Hannĭbal, ŭt Romānos multis et atrōcĭbus proeliis devīcit, ĭta rĕm pūblĭcam Romānam evertĕre nōn pŏtuit. Hanibal je doduše pobijedio Rimljane u mnogo strašnih bojeva, ali ipak nije mogao uništiti rimsku državu.

§ 673.

c) sa *quam* iza komparativa ili riječi komparativna značenja, na primjer *mālo, praestat, nōn măgis, nōn mĭnus.*

Praestat fortĭter mŏri quăm turpĭter servīre. Bolje je hrabro umrijeti nego sramotno robovati.

Alexander nōn mĭnus mīlĭtis quăm dŭcis mūnia exsequebātur. Aleksandar je vršio dužnosti vojnika jednako kao i dužnosti vojskovođe.

Bilješka — U poređenju uz *ŭt* — *ĭta* stoji u latinskom superlativ, kojemu u našem jeziku odgovara komparativ sa što — to.

Ut quisque est doctissĭmus, ĭta est modestissĭmus. Što je tko učeniji, to je skromniji.

§ 674.

d) sa *ăc* ili *atque* iza izraza koji označuju sličnost, jednakost ili razliku, npr. *sĭmĭlis, dissĭmĭlis, pār, dispar, ălius, īdem, ălĭter, sĕcus* (drukčije), *simĭlĭter, aeque* (jednako), *părĭter, contrā* (nasuprot, drukčije), *ăliā ratiōne* (na drugi način, drukčije).

Nōn *ĭ d e m* *tyrannis expĕdit ăc multitūdĭni.* Ne koristi isto tiranima što i mnoštvu.

Caesăris glōria *p ā r* *est* *a t q u e* *glōria Alexandri!* Cezarova slava jednako je velika kao i slava Aleksandrova.

Ea rēs tĭbi *a e q u e* *nōta est* *ă c* *mĭhi.* To je tebi jednako poznato kao i meni.

§ 675.

Kad komparativne rečenice izriču neku pomišljenu radnju, stoje u k o n j u n k t i v u i počinju veznicima:

quăsi	*vĕlut sī*
proinde quăsi	*ŭt sī*
tamquam	*aeque ăc sī*
tamquam sī	*perinde ăc sī*
vĕlut	*nōn sĕcus ăc sī*

Svima tim veznicima značenje je: k a o d a. Konjunktiv se ravna prema *consecūtio tempŏrum.*

Semper sīc vīve, *q u ă s i* *omnes hŏmĭnes tē* *v ĭ d e a n t.* Uvijek živi tako kao da te vide svi ljudi.

Tantus mĕtus pătres cēpit, *v ĕ l u t* *s ī* *hostes iam ad portas* *e s s e n t.* Tolik strah obuze senatore kao da su neprijatelji već na vratima.

Post clādem Cannēnsem Romāni Varrōnem cōnsŭlem excepērunt, *p e r i n d e* *ă c* *s ī* *v i c i s s e t,* *nōn* *v i c t u s* *e s s e t.* Poslije poraza kod Kane Rimljani dočekaše konzula Varona kao da je pobijedio, a ne bio pobijeđen.

B i l j e š k a — Kad se želi istaći irealnost pomišljene radnje u komparativnoj rečenici, upotrebljava se ireal, tj. konjunktiv imperfekta ili pluskvamperfekta bez obzira na *consecūtio tempŏrum,* npr. *Amo te* *n ō n* *s ĕ c u s* *ă c* *s ī* *meus* *e s s e s.* Volim te kao da si moj. *Dē tē scrībam,* *p e r i n d e* *ă c* *s ī* *t ē* *v i d i s s e m.* Pisat ću o tebi kao da sam te vidio.

ODNOSNE (RELATIVNE) REČENICE

§ 676.

Odnosna rečenica odnosi se na koju riječ u glavnoj rečenici ili na čitavu glavnu rečenicu.

Takve rečenice počinju:

1. relativnim zamjenicama *quī, quae, quŏd, quicumque, quālis, quantus* i dr.;
2. relativnim prilozima *ŭbi, unde, quō, quā, quāre.*

Atheniēnses, *quī* *prō pătria* *cecĭdĕrant,* *pūblĭce sepeliebantur.* Atenjani koji su pali za domovinu sahranjivali bi se na državni trošak.

Lacedaemŏnii rēgem, *quŏd* *numquam antea ăpud eos accĭdĕrat, necavērunt.* Lakedemonjani ubiše kralja, što se kod njih nikada prije nije bilo dogodilo (relativna zamjenica *quŏd* odnosi se na čitavu glavnu rečenicu).

Ubi *amīci, ĭbi ŏpes.* Gdje su prijatelji, ondje je bogatstvo.

U odnosnim rečenicama stoji indikativ ili konjunktiv.

I. Relativne rečenice s indikativom

§ 677.

Indikativ stoji u relativnim rečenicama:

a) kad izriču nešto stvarno, tj. kad pobliže određuju neku osobu, stvar ili događaj;

b) kad počinju općim odnosnim zamjenicama ili prilozima: *quicumque, quisquis, ubicumque, quocumque, quŏtquot* (koliko god), vidi § 156.

Quĭdquid *ăgis,* *prudenter ăgas!* Što god radio, razborito radi!

Quocumque *sē fortūna, eōdem făvor hŏmĭnum* *inclīnat.* Kamo god naginjala sreća, onamo naginje i naklonost ljudi.

O relativnoj inverziji, premetanju apozicije i o relativnom vezivanju rečenica vidi §§ 340. i 341.

§ 678.

U relativnom vezivanju *quodsi* znači: a ako, pa ako, ako pak. *Quŏd* služi samo za to da rečenicu sa *sī* poveže s prethodnom, npr. *Divīsus est pŏpŭlus.* *Quodsi* *diūtius alētur controversia, pars cŭm parte civitātis conflīget.* Narod je podijeljen. Ako se pak taj razdor bude dalje raspirivao, sukobit će se jedan dio građanstva s drugim.

II. Relativne rečenice s konjunktivom

§ 679.

Konjunktiv stoji u relativnim rečenicama:

1. u kojima bi stajao da su nezavisne i u iznutra zavisnima: *In illā regiōne,* *quā* *nūlla* *sĭt* *amoenior, et silvae sunt et sĕgĕtes.* U onom kraju, od kojega ni jedan ne bi mogao biti ugodniji, ima i šuma i usjeva (potencijalni konjunktiv).

Tū hanc stătuam laudas, q u ă m *ĕgo, sī possem,* e v e r t ĕ r e m. Ti hvališ ovaj kip koji bih ja srušio, da mogu (irealni konjunktiv).

Zēno appellat beātam vītam eam sōlam, q u a e *cum virtūte* d e g ā t u r. Zenon naziva blaženim jedino onaj život koji se provodi u kreposti (Zenonovo mišljenje).

§ 680.

2. koje zavise od konjunktivnih rečenica *(attractio mŏdi)* ili od infinitiva:

Nēmo avārus adhúc inventus est, cui, q u ŏ d h a b ē r e t, *sătis esset.* Nijedan se lakomac nije dosad našao kojemu bi bilo dosta ono što ima.

Māgna laus est ūnum hŏmĭnem elaborāre in eā scientiā, quae s ĭ t *multis* p r o f u t ū r a. Vrlo je pohvalno da se jedan čovjek trudi oko one znanosti koja će koristiti mnogima.

§ 681.

3. kad imaju n a m j e r n i smisao. U takvim rečenicama *quī* stoji mjesto *ŭt ĕgo, ŭt tū, ŭt ĭs* itd.; *cūius* mjesto *ŭt ēius; quō* mjesto *ŭt eo; ŭbi* mjesto *ŭt ĭbi; unde* mjesto *ŭt inde* itd.

Darēus in Graeciam legātos mīsit, q u ī *(= ŭt ii) ăquam et terram* p ĕ t ĕ r e n t. Darej je poslao u Grčku poslanike da zahtijevaju vodu i zemlju.

Hŏmĭni natūra ratiōnem dĕdit, q u ā *(= ŭt eā) ănĭmi appetītus* r ĕ g ĕ r e t. Priroda je dala čovjeku razum da njime upravlja prohtjevima duha.

Themistŏcli Artaxerxes Lampsăcum urbem donāvit, u n d e *(= ŭt inde) vīnum* s ū m ĕ r e t. Artakserkso je Temistoklu darovao grad Lampsak da odanle (tj. od tamošnjih prihoda) nabavlja vino.

§ 682.

4. kad se njima kazuje u z r o k; *quī* stoji mjesto *cŭm ĕgo, cŭm tū, cŭm ĭs* itd.

Canīnius fuit mirĭfĭcā vigilantiā, q u ī *(= cŭm ĭs) suo tōto consulātu somnum nōn* v ī d ĕ r i t. (Konjunktivno je vrijeme upotrijebljeno apsolutno, vidi § 578.) Kaninije je bio čovjek izvanredne budnosti jer za čitava svoga konzulata nije vidio sna.

§ 683.

Kauzalni smisao često se pojačava riječima *quippe, ŭt* ili *utpŏte*.

Multa dē meā sententiā questus est Caesar, *q u i p p e q u ī ā Crasso in mē e s s e t i n c ē n s u s.* Cezar se mnogo tužio na moj prijedlog, jer ga je Kras raspalio protiv mene.

§ 684.

5. kad imaju smisao p o s l j e d i č n e rečenice:

a) iza izraza *tăm, sīc, ădeo, ĭs, tālis* i sl. u glavnoj rečenici:

Nĭhil tăm arduum est, *q u ŏ d* *(= ŭt ĭd) virtūte cōnsĕqui nōn* *p o s s ī m u s.* Ništa nije tako teško da to ne bismo mogli postići krepošću.

b) iza izraza: *est, quī; sunt, quī; inveniuntur, quī; reperiuntur, quī; nēmo est, quī; nĭhil est, quŏd; nĭhil hăbeo, quŏd; quĭs est, quī* i sl.:

Inveniuntur, *q u ī* *falso* *p ŭ t e n t* *mundum interitūrum esse.* Ima ih koji krivo misle da će svijet propasti.

Quĭs est, *c u i s ĭ t e x p l o r ā t u m* *sē ad vespĕrum victūrum esse?* Ima li koga koji sigurno zna da će živjeti do večeri?

B i l j e š k a — Iza afirmativne glavne rečenice uz takve izraze može stajati i indikativ kad se izriče što stvarno, npr. *Unum est etiam,* *q u ŏ d mē māxīme p e r t u r b a t.* Još ima jedno što me najviše zbunjuje. *Fuērunt extra coniuratiōnem complūres, quī ad Catilīnam profecti sunt.* Bilo je bez udjela u uroti više njih koji su otišli Katilini.

c) iza pridjeva *dīgnus* dostojan, *indīgnus* nedostojan, *idōneus. aptus* (prikladan, zgodan) da se označi čega je tko dostojan ili za što je prikladan:

Dīgnus es, *c u i* *(= ŭt tĭbi) fĭdes* *h a b e ā t u r.* Dostojan si da ti se vjeruje.

Vibullium Caesar idōneum iudicāvit, *q u ĕ m* *(= ŭt eum) cŭm mandātis ad Pompēium* *m i t t ĕ r e t.* Cezar je smatrao Vibulija prikladnim da ga s porukama pošalje k Pompeju.

d) iza komparativa sa *quăm:*

Campāni maiōra in defectiōne delīquĕrant, quăm *q u ĭ b u s* *(= ŭt iis) ignōsci* *p o s s e t.* Kampanci su za svog odmetništva previše zgriješili da bi im se moglo oprostiti.

Māior sŭm, quăm *c u i* *(= ŭt mĭhi)* *p o s s i t* *fortūna nocēre.* Odveć sam moćna da bi mi sudbina mogla naškoditi.

§ 685.

6. kad imaju d o p u s n o značenje; *quī* stoji mjesto *cŭm ĕgo, cŭm tū, cŭm ĭs; cui* mjesto *cŭm ei* itd. U glavnoj rečenici stoji obično *tămen:*

Căto, q u ī sĕnior stŭdium litterārum a r r i p u i s s e t, tămen māgnum progressum fēcit. Premda se Katon tek u starijoj dobi prihvatio književnog rada, ipak je mnogo napredovao.

§ 686.

7. kad imaju a d v e r z a t i v a n smisao:

Cĭcĕro, q u ī (= cŭm ĭs) omnes superiōres dies praeceptis Caesăris cŭm summā diligentiā mīlĭtes in castris c o n t i n u i s s e t, septĭmo die quīnque cohortes frumentātum mittit. Dok je Ciceron svih prijašnjih dana prema Cezarovim uputama vrlo pomno zadržavao vojnike u taboru, sedmoga dana pošalje pet kohorata da nabave žito.

§ 687.

8. kad se kakva tvrdnja ograničuje izrazima: *quŏd sciam, quŏd memĭnĕrim* i sl. Često im se dodaje prilog *quĭdem* bar.

Epicūrus sē ūnus, q u ŏ d s c i a m, sapientem profitēri ausus est. Epikur se jedini, koliko znam, usudio proglasiti filozofom.

Ex oratōrĭbus Attĭcis antiquissĭmi sunt, q u ō r u m q u ĭ d e m scrīpta c ō n s t e n t, Pĕrĭcles atque Alcibiădes. Od atičkih govornika, bar onih kojih spisi postoje, najstariji su Periklo i Alkibijad.

B i l j e š k a — Uz *quantum* u toj vezi stoji uvijek indikativ, npr. *Pauci, q u a n t u m s c i o, ex eā pugnā servāti sunt.* Malo ih se, koliko znam, spasilo iz te bitke.

NEUPRAVNI GOVOR (ORATIO OBLIQUA)

§ 688.

Upravni govor *(orātio rēcta)* kazuje nečije riječi onako kako ih je izrekao.

Kad se nečije riječi ili misli navode tako da postanu zavisne od glagola *dicendi, sentiendi* ili slična izraza, to je neupravni govor *(orātio oblīqua).*

Ista se rečenica u neupravnom govoru konstruira drukčije nego u upravnom.

A. Nezavisne rečenice

§ 689.

U neupravnom govoru:

a) izjavne rečenice, tj. rečenice koje nešto pripovijedaju ili tvrde, stoje u akuzativu s infinitivom, jer su zavisne od glagola *dicendi* ili *sentiendi;*

Orātio rēcta:

Magister dīcit: »Nautae audāces sunt.« Učitelj kaže: »Mornari su smioni.«

Orātio oblīqua:

Magister dīcit nautas audāces esse. Učitelj kaže da su mornari smioni.

§ 690.

U akuzativu s infinitivom stoje i retorička pitanja, jer ona sadržavaju tvrdnju u obliku pitanja, npr. Što je sramotnije od izdaje domovine? = Ništa nije sramotnije. U latinskom jeziku takva pitanja dolaze u upravnom govoru u 1. i 3. licu singulara; sva pitanja u 2. licu prava su pitanja.

Orātor exclamāvit: »Quĭd turpius est quăm mentīri?« (= nĭhil est turpius). Govornik je uskliknuo: »Što je sramotnije od laganja?«

Orātor exclamāvit: quĭd turpius esse quăm mentīri: Govornik je uskliknuo: što je sramotnije od laganja.

Caesar respondit: »Nŭm recentium iniuriārum memŏriam depōnĕre possum?« (= nōn possum.) Cezar je odgovorio: »Zar mogu zaboraviti nedavne nepravde?«

Caesar respondit: nŭm recentium iniuriārum sē memŏriam depōnĕre posse. Cezar je odgovorio: zar može zaboraviti nedavne nepravde.

§ 691.

b) upitne i zahtjevne rečenice stoje u konjunktivu prema *consecūtio tempŏrum;* u zahtjevnim rečenicama negacija je *nē*, a ako se negativno nastavljaju, *nēve:*

Caesar mīlĭtes allocūtus est: »Quĭd tandem verēmĭni aut cūr desperātis?« Cezar je vojnicima rekao: »Što se napokon bojite ili zašto gubite nadu?«

Caesar mīlĭtes allocūtus est: quĭd tandem vererentur aut cūr desperārent. Cezar je vojnicima rekao: što se napokon boje ili zašto gube nadu.

Dŭx milĭtĭbus: »Sīgno dăto«, inquit, »ē castris erumpĭte!« Vojskovođa reče vojnicima: »Na dani znak provalite iz tabora!«

Dūx milĭtĭbus dīxit (ait): sīgno dăto ē castris erumpĕrent. Vojskovođa reče vojnicima neka na dani znak provale iz tabora.

Bilješka — Glagol *inquam* stoji samo uz upravni govor i umeće se iza njegovih prvih riječi; u neupravnom govoru dolazi glagol *dīco, aio* i sl.

B. Zavisne rečenice

§ 692.

Sve zavisne rečenice u neupravnom govoru stoje u konjunktivu. Konjunktivno vrijeme ravna se prema glagolu *dicendi* ili *sentiendi* od kojega zavisi neupravni govor, i to po *consecūtio tempŏrum.*

Mīlĭtes dīcunt: »Omnia făcĭmus, quae nōbis imperāta sunt.« Vojnici kažu: »Sve činimo što nam je zapovjeđeno.«

Mīlĭtes dīcunt sē omnia făcĕre, quae sĭbi imperāta sint. Vojnici kažu da čine sve što im je zapovjeđeno.

Alcibiădes cum exercĭtu ăgĕre coepit: »Si vultis, Lysandrum dimicāre aut pācem pĕtĕre cōgam.« Alkibijad je počeo raspravljati s vojskom: »Ako hoćete, prisilit ću Lizandra da se bori ili da moli mir.«

Alcibiădes cum exercĭtu ăgĕre coepit: sī vellent, sē Lysandrum dimicāre aut pācem pĕtĕre coactūrum esse. Alkibijad je počeo raspravljati s vojskom: ako hoće, on će prisiliti Lizandra da se bori ili da moli mir.

§ 693.

Relativna rečenica izričnoga smisla povezana s prethodnom rečenicom relativnim povezivanjem stoji u akuzativu s infinitivom.

Fāma est āram esse in vestībŭlo templi; cūius (= hūius autem) cĭnĕrem nūllo umquam movēri vento. Priča se da je u predvorju hrama žrtvenik i da njegov pepeo ne diže nikakav vjetar.

§ 694.

Konjunktivna rečenica u neupravnom govoru zavisna od druge konjunktivne rečenice ravna se, naravno, prema sebi nadređenoj konjunktivnoj rečenici, npr. *Dīcit Diviciăcus ūnum sē esse, quī addūci nōn potuĕrit, ut līběros suos obsĭdes dăret.* Divicijak kaže da je on jedini koji se nije dao skloniti da svoju djecu dade za taoce.

§ 695.

Zamjenica 1. lica upravnog govora izriče se u neupravnom govoru refleksivima *sui, sĭbi, sē* i *suus* (u upravnom govoru: *ĕgo, nōs; meus, noster).*

Ariovistus respondit: »Prius in Gallĭam vēni quam pŏpŭlus Romānus. Cūr in meas possessiōnes vĕnis?« Ariovist odgovori: »Došao sam u Galiju prije nego rimski narod. Zašto dolaziš u moje posjede?«

Ariovistus respondit: sē prius in Galliam venisse quam pŏpŭlum Romānum. Cūr in suas possessiōnes venīret. Ariovist odgovori da je u Galiju došao prije nego rimski narod. Zašto dolazi u njegove posjede.

Zamjenica 2. lica upravnoga govora zamjenjuje se u neupravnom govoru zamjenicom *ille* ili *is.*

Antōnius Attĭco scrīpsit: »Tē dē proscriptōrum nŭmĕro exēmi.« Antonije je pisao Atiku: »Izuzeo sam te iz broja proskribiranih.«

Antōnius Attĭco scrīpsit sē illum dē proscriptōrum nŭmĕro exemisse. Antonije je pisao Atiku da ga je izuzeo iz broja proskribiranih.

§ 696.

I zamjenica 2. lica zamjenjuje se katkada sa *sui, sĭbi, sē* i *suus* kad se odnosi na subjekt u istoj rečenici (direktni refleksiv).

Dŭx milĭtĭbus imperāvit: »Castris vōs tenēte!«

Dux milĭtĭbus imperāvit, castris sē tenērent.

§ 697.

Mjesto zamjenice 1. lica stoji u neupravnom govoru zamjenica *ipse* kad se ističe suprotnost drugom subjektu ili kad bi mogla nastati sumnja na koga se zamjenica odnosi.

Caesar milĭtĭbus dīxit: »Cūr dē vestra virtūte aut dē mea diligentia desperātis?« Cezar je rekao vojnicima: »Zašto gubite nadu u svoju hrabrost ili u moju brižljivost?«

Caesar milĭtĭbus dīxit, cūr dē sua virtūte aut dē ipsīus diligentia desperārent. Cezar je rekao vojnicima zašto gube nadu u svoju hrabrost ili u njegovu brižljivost.

Mjesto *vestra* stoji u neupravnom govoru *sua* jer je to direktni refleksiv. Kad bi se *mea* po općem pravilu zamijenilo sa *sua,* moglo bi se *sua* protezati i na Cezara i na vojnike, pa rečenica ne bi bila jasna. To se izbjegava upotrebom zamjenice *ipse.*

§ 698.

Kad u upravnom govoru stoje pokazne zamjenice *hĭc* ili *iste*, redovno se u neupravnom govoru zamjenjuju sa *ĭs* ili *ille*. Isto tako prilog *hīc* zamjenjuje se sa *illíc* ili *ĭbi*, a *nunc* sa *tŭm*.

Hĭc discĭpŭlus — inquit magister — impĭger est. Ovaj je učenik — reče učitelj — marljiv.

Magister dīxit illum discĭpŭlum impĭgrum esse. Učitelj reče da je onaj učenik marljiv.

§ 699.

Ako pisac u neupravni govor umeće kakvu zavisnu rečenicu kao svoj dodatak, ona stoji u indikativu jer ne pripada sklopu neupravnoga govora.

Dionȳsius negāvit sē iūre illo nĭgro, q u ŏ d c ē n a e c ă p u t ĕ r a t, esse delectātum. Dionizije je kazao da mu ona crna juha — koja je bila glavno jelo ručka — nije prijala. Rečenica *quŏd cēnae căput ĕrat* nije naime dio Dionizijeve izjave, nego piščevo objašnjenje.

§ 700.

Kad je glavni glagol u prošlom vremenu, nailazimo katkad u neupravnom govoru i na konjunktiv prezenta ili perfekta. Time se pisac nekako prenosi u vrijeme kad su riječi izrečene.

Exĭtus f u i t oratiōnis: Sĭbi nūllam cŭm hīs amicĭtiam esse posse, nĕque vērum esse, quī suos fīnes tuēri n ō n p o t u ĕ r i n t, aliēnos occupāre; nĕque ūllos in Gallia vacāre ăgros, quī dări, tantae praesertim multitūdĭni, sĭne iniūria p o s s i n t.

Svršetak je govora bio: S njima ne može on biti ni u kakvu prijateljstvu; nije pravo da oni koji nisu mogli braniti svoju zemlju zapreme tuđu; a i nema u Galiji nikakvih praznih polja koja bi se bez nepravde mogla dati, pogotovu tolikom mnoštvu.

§ 701.

Katkada mogu u istom periodu neupravnoga govora stajati zajedno konjunktiv prezenta ili perfekta i konjunktiv imperfekta ili pluskvamperfekta, pogotovu u duljim periodima.

Ariovistus r e s p o n d i t: sī quĭd ipsi ā Caesăre ŏpus e s s e t, sēse ad eum ventūrum fuisse; sī quĭd ille sē v ĕ l i t, illum ad sē venīre oportēre. Ariovist je odgovorio: da on što treba od Cezara, došao bi k njemu; ako on (Cezar) što treba od njega, mora k njemu doći.

B i l j e š k a — U neupravnom govoru *verbum dicendi* ne mora uvijek biti izrečen ako se iz prethodne rečenice može u misli dopuniti. *Legāti ad*

Caesărem gratulātum convenērunt: intellĕgĕre sēse eam rēm nōn mīnus ex ūsu terrae Galliae quam pŏpŭli Romāni accidisse. Poslanici se skupiše kod Cezara da mu čestitaju (i rekoše): da oni uviđaju da se to dogodilo jednako na korist galske zemlje kao i rimskog naroda.

RED RIJEČI

§ 702.

U latinskom su jeziku najistaknutija mjesta u rečenici: prvo i posljednje. Zato redovno subjekt stoji na prvom mjestu, a predikat na posljednjem.

Ostali dijelovi rečenice stoje između subjekta i predikata, i to dodaci subjekta bliže subjektu, a dodaci predikata bliže predikatu. To je uobičajen red riječi.

Ennius, Romanōrum poēta, paupertātem et senectūtem patientissĭme ferēbat. Rimski pjesnik Enije vrlo je strpljivo podnosio oskudicu i starost.

§ 703.

Od toga reda riječi pisac odstupa kad koji dio rečenice želi posebno istaći. Tako predikat može stajati na prvom mjestu, npr.

R e l i n q u e b ā t u r ūna per Sēquănos via. Preostajaše jedan put kroz sekvansku zemlju.

Isto tako na početku rečenice može stajati koji drugi istaknuti dio, a subjekt na kraju.

A p u d H e l v ē t i o s longe nobilissĭmus fuit O r g ĕ t ŏ r i x Kod Helvećana bijaše kudikamo najugledniji Orgetoriks.

§ 704.

Pojedine se riječi ističu i time što se od svojih atributa rastavljaju drugim riječima. Takav poredak riječi naziva se *t r a i e c t i o* ili *h y p é r b a t o n.*

h ŏ m o omnĭbus virtūtĭbus o r n ā t u s čovjek obdaren svim vrlinama.

M ā g n a m haec res Caesări d i f f i c u l t ā t e m afferēbat. To je Cezaru zadavalo veliku nepriliku.

§ 705.

Kad se dva suprotna izraza žele i položajem istaći, drugi se navodi u obrnutom redu prema prvome, tako da obje najistaknutije riječi stoje jedna do druge. To je unakrsni poredak, koji se prema obliku grčkoga slova X (= *hi*) naziva h i j a z a m.

Concordia *m ā x ĭ m a,* *m ĭ n ĭ m a* *avarĭtia ĕrat.* Sloga bijaše vrlo velika, a lakomost vrlo mala.

Philosŏphia cupiditātĭbus *l ī b ĕ r a t,* *p e l l i t* *timōres.* Filozofija oslobađa od strasti, a goni strah.

§ *706.*

Na red riječi osim isticanja pojedinih dijelova utječe još ritam rečenice i eufonija ili blagoglasje, a u poeziji i metar.

§ *707.*

Jednosložni prijedlozi stoje često između naglašenog atributa i imenice, npr. *māgnā cum auctoritāte, omnes in partes, quā dē causā.*

Između prijedloga i imenice rado se stavlja posvojni genitiv, npr. *in pātriae perīcŭlo, ante urbis portas.*

RED REČENICA

§ *708.*

Od zavisnih rečenica redovno stoje pred glavnom one koje po smislu prethode glavnoj rečenici. Takve su rečenice vremenske, uzročne, pogodbene, dopusne i poredbene.

Iza glavne dolaze redovno: namjerne, posljedične i upitne.

§ *709.*

Ako glavna i zavisna imaju zajednički subjekt ili objekt, on se stavlja ispred veznika na početak čitave složene rečenice. Kod prevođenja na hrvatski treba najprije prevesti veznik.

H a n n ĭ b a l, *cum Saguntum delevisset, Romānis bellum intŭlit.* Kad je Hanibal razorio Sagunt, zavojšti na Rimljane (zajednički subjekt).

D e m o s t h ĕ n e m, *quamquam omnes sunt admirāti, tămen nēmo assecūtus est.* Premda su se svi divili Demostenu, ipak ga nitko nije dostigao (zajednički objekt).

§ *710.*

U latinskom jeziku često se jedna ili više zavisnih rečenica umeće u glavnu.

Orgĕtŏrix Dumnorīgi Haeduo, ut ĭdem conarētur, persuāsit. Orgetoriks je svjetovao Heduancu Dumnoriksu da pokuša to isto.

Caesar, quālis esset natūra montis, qui cognōscĕrent, mīsit. Cezar je poslao ljude da razvide kakva je priroda brda.

§ *711.*

Isto se tako i u zavisnu rečenicu rado umeće jedna ili više novih zavisnih rečenica.

Et tămen vĭde, nē, sī ĕgo nōn intellĕgam, quĭd Epicūrus loquātur, cum Graece, ut vĭdeor, luculenter sciam, sĭt ălĭqua culpa ēius, quī ĭta loquātur, ut nōn intellegātur. — Pa ipak pogledaj nije li — ako ja ne razumijem što Epikur kaže, premda, kako se čini, izvrsno poznajem grčki jezik — neka krivnja do onoga koji tako govori da ga ne razumijemo.

Et tămen vĭde glavna je rečenica. Od nje zavisi zahtjevna rečenica *nē sĭt ălĭqua culpa ēius.* Ta je rečenica prekinuta sa četiri zavisne rečenice:

sī ĕgo nōn intellĕgam (pogodbena)
quid Epicūrus loquātur (upitna)
cum Graece luculenter sciam (dopusna)
ut vĭdeor (poredbena).

I rečenica *cum Graece luculenter sciam* prekinuta je rečenicom *ut vĭdeor.*

Rečenica *nē sĭt ălĭqua culpa ēius* nastavlja se relativnom rečenicom *quī ĭta loquātur,* od koje zavisi posljedična rečenica *ut nōn intellegātur.*

§ *712.*

Naš jezik ne voli duge rečenične periode. Zbog toga se kod prevođenja takvi periodi često rastavljaju u više samostalnih rečenica. Evo dva primjera:

Hāc nuntiātā clāde cum per dies multos in tanto pavōre fuisset cīvĭtas, ut tabernis clausis vĕlut nocturnā solitūdĭne per urbem factā senātus aedīlĭbus negōtium dăret, ut urbem circumīrent aperirīque tabernas et maestĭtiae pūblicae spĕciem urbi dēmi iubērent, tŭm Ti. Semprōnius senātum hăbuit consolatusque pătres est et adhortātus, nē, quī Cannēnsi ruīnae nōn succubuissent, ad minōres calamitātes ănĭmos summittĕrent.

Kad je stigla vijest o tome porazu, grad je više dana bio u silnom strahu. Kako su radionice bile zatvorene i grad opustio kao da je pala noć, senat naredi edilima da obiđu grad i zapovjede neka se radionice otvore i gradu oduzme izgled javne žalosti. Tada Tiberije Sempronije sazove senatsku sjednicu, ohrabri senatore i potakne ih, kad ih već nije srvao slom kod Kane, neka ne klonu duhom zbog manjih poraza.

Făbius iis (tj. *legiōnibus*) *per magistrum ĕquĭtum scrīptis Tībur diem ad conveniendum edīxit edictōque propŏsĭto, ut quĭbus oppĭda castellaque immunīta essent, ut ii commigrārent in lŏca tūta, ex ăgris quŏque demigrārent omnes regiōnis ēius, quā itūrus Hannĭbal esset, tēctis prius incēnsis ac frūgĭbus corruptis, nē cūius rēi cōpia esset, ipse viā Flamĭniā profectus obviam cōnsŭli exercitūque* cum ad Tĭbĕrim circa Ocrĭcŭlum prospexisset agmen consulemque cum equĭtĭbus ad sē progredientem, viatōrem mīsit, quī cōnsŭli nuntiāret, ut sĭne lictōrĭbus ad dictatōrem venīret.*

Fabije odredi tim legijama, koje je unovačio zapovjednik konjaništva, dan sastanka u Tiburu i izda proglas da se oni kojima su gradovi i gradići neutvrđeni presele na sigurna mjesta; nadalje, da se odsele svi i iz sela onoga kraja kojim je imao proći Hanibal. Prije toga neka zapale kuće i unište ljetinu da ne bude nikakve zalihe. On sam krene Flaminijevom cestom u susret konzulu i vojsci. Kad je kod Tibera u blizini Okrikula ugledao u daljini vojsku u pokretu i konzula kako s konjanicima ide prema njemu, pošalje državnoga glasnika da javi konzulu neka dođe k diktatoru bez liktorâ.

---

* *Exercĭtu* je dativ singulara. Imenice IV deklinacije na *-us* svršavaju se katkada u dativu sing. na *-ū*.

DODATAK

OSNOVI PROZODIJE I METRIKE

PROZODIJA

Dok se ritam naše poezije osniva na pravilnu izmjenjivanju naglašenih i nenaglašenih slogova, ritam latinskih stihova osniva se na pravilnu izmjenjivanju dugih i kratkih slogova. U našim je dakle stihovima odlučan akcenat, a u latinskim k v a n t i t e t a, tj. duljina i kratkoća slogova.

Zbog toga je za pravilno čitanje latinskih stihova potrebno poznavanje p r o z o d i j e, koja nas upoznaje s kvantitetom vokala i slogova.

Vokali su kratki ili dugi. Znak je za kratkoću ◡, a za duljinu —; vokal koji može biti kratak i dug *(anceps)* označuje se znakom duljine i kratkoće, jednim poviše drugoga.

V o k a l i

K r a t a k je vokal pred vokalom *(vocālis ante vocālem brĕvis): mĕus, audĭo, vĕho* (konsonant *h* slabo se izgovarao, zato se u prozodiji uopće ne uzima u obzir).

U poeziji -*i*- od zamjeničkog završetka genitiva sing. -*ius* može biti dugo i kratko, npr. *illīus* ili *illĭus, unīus* ili *unĭus.*

Ima izuzetaka kad vokal pred vokalom nije kratak. O tome vidi §§ 18. i 92.

D u g i s u:

1. svi diftonzi: *aetas, poena, aurum;*
2. svi vokali nastali stezanjem (kontrakcijom): *cōgo* (od *cŏ-ăgo*), *dīs* (od *dĭ-īs*);
3. vokali postali od diftonga: *inīquus* (od *aequus*), *pūnio* (od *poena*), *accūso* (od *causa*);
4. vokali ispred konsonantskoga *i (= j); māior, ēius.*

Slogovi

Slog *(syllăba)* kratak je po prirodi *(natūrā brĕvis)* kad je u njemu kratak vokal, a dug je po prirodi *(natūrā longa)* kad je u njemu dug vokal ili diftong: *nŭmĕrus, gĕmō; laudāre, aeger.*

Po položaju *(positiōne)* slog je dug kad iza kratkog vokala slijede dva konsonanta (bilo oba u istoj riječi ili jedan na kraju riječi, a drugi na početku slijedeće) ili konsonanti *x (= cs)* ili *z* (od *zd*): *arbor, necdum, quid făcis, dux, gaza.*

Iako takav slog postaje po položaju dug, vokal u njemu ostaje kratak.

U prozodiji *qu* vrijedi kao običan konsonant: *ĕquus, ăqua.*

Ako iza kratkog vokala slijedi koji od praskavih (zatvornih) konsonanata *(g, c, b, p, d, t)*, a za njima tekući *l* ili *r (mūta cum lĭquĭdā)*, slog je *anceps: vólŭcris* ili *volúcris, ténĕbrae* ili *tenébrae.* Takav položaj vokala zove se *posĭtĭo dēbĭlis.*

Ako se riječ svršava kratkim vokalom, a slijedeća riječ u stihu počinje sa dva ili više konsonanata, završni slog prve riječi ostaje kratak: *molliă strāta, pōnĭtĕ spēs.*

Akcenat latinskih trosložnih i višesložnih riječi pokazuje kvantitetu pretposljednjega sloga. Ako je taj slog naglašen, on je dug: *perītus, dormīto,* a ako nije naglašen, on je kratak: *cúpĭdus, agrícŏla*

Izvedene i složene riječi redovno zadržavaju kvantitetu korjenitog sloga: *lūx — lūceo — lūcĭdus; cădo — occĭdo; caedo — occīdo; mŏra — mŏror — cómmŏror.*

Izuzimaju se slučajevi prijevoja: *rēx — rĕgo, sēdes — sĕdeo, ōdi — ŏdĭum, fīdo, fīdus — fĭdes, pérfĭdus.*

Kvantiteta jednosložnih riječi

Ako se jednosložna riječ svršava na vokal, on je dug: *ā, ē, dē, mē, tē, nē, sī* itd.

Izuzeci su jednosložne enklitike: *-quĕ, -vĕ, -nĕ, -cĕ, -tĕ, -ptĕ.*

Vokal jednosložnih riječi koje se svršavaju na konsonant ponajviše je dug: *sōl, vēr, iūs, sāl, sīs* itd. Ipak neke imaju kratak vokal: *fĕl, mĕl, vĭr, quĭs, ĭs, ăb, ĕt, ŭt, stăt, scĭt* i dr.

Kvantiteta završnih vokala u višesložnih riječi

Dugi su krajnji vokali *-ī, -ō, -ū: populī, marī, librō, rarō, casū, cornū.*

Izuzimaju se: *nisĭ, quasĭ, egŏ, citŏ* i dr. gdje je prvotni krajnji vokal bio dug, ali se pokratio po zakonu o jampskom

p o k r a ć i v a n j u. Po tom zakonu u dvosložnim riječima kojima je prvi slog kratak, a drugi dug, dugi se slog pokraćuje, tj. od ◡ — postaje ◡◡.

Od završnih slogova na vokal k r a t k i su oni koji se svršavaju na *-a* ili *-e: terră, corporă, marĕ, laborĕ.*

Završno *-a* ipak je dugo:

a) u ablativu sing. I deklinacije: *terrā, lunā* i u imperativu I konjugacije: *laudā, cantā;*

b) u nesklonjivim riječima: *trigintā, quadragintā, contrā, posteā* (ali: *ită, quiă*).

Završno je *-e* dugo:

a) u abl. sing. V deklinacije: *diē, faciē,* i u imperativu II konjugacije: *monē, docē;*

b) u prilozima od pridjeva II deklinacije: *longē, doctē, miserē* (ali: *benĕ, malĕ* po zakonu o jampskom pokraćivanju);

c) u grčkim riječima: *Niobē, musicē.*

Kvantiteta završnih slogova na k o n s o n a n t

Vokal krajnjega sloga višesložnih riječi na konsonant, osim na *-s,* kratak je: *laudăt, carmĕn, apŭd, procŭl, animăl, integĕr.* Izuzimaju se prilozi: *illīc, istīc, illāc, istāc, illūc, istūc* itd.

Višesložne riječi sa z a v r š n i m -s

Vokali u krajnjim slogovima na *-as, -es, -os* obično su dugi: *terrās, laudās, legās, laborēs, populōs, honōs.*

Izuzimaju se:

a) nom. i vok. sing. nejednakosložnih riječi III dekl. ako je pretposljednji slog u gen. sing. kratak: *mīlĕs (milĭtis); dīvĕs (divĭtis), segĕs (segĕtis), Iliăs (Iliădis),* ali izuzetno: *Cerēs, abiēs, pariēs;*

b) u 2. licu sing. prezenta složenica glagola *esse: abĕs, potĕs, prodĕs* (prema *ĕs*);

c) u nom. i akuz. plur. grčkih imenica: *Troadĕs, Macedonăs.*

Krajnji slogovi na *-is* i *-us* obično su kratki: *avĭs, monuerĭs; populŭs, tempŭs, manŭs.*

Završno *-is* ipak je dugo:

a) u pluralnim padežnim završecima: *terrīs, populīs, nobīs;*

b) u 2. licu sing. prezenta IV konjugacije: *audīs, venīs;* isto tako u oblicima *velīs, nolīs, malīs;*

c) u nejednakosložnim riječima III deklinacije kojima je pretposljednji slog u gen. sing. dug: *Quirīs (Quirītis), Samnīs (Samnītis), Salamīs (Salamīnis).*

Završno *-us* izuzetno je dugo:

a) u nom. sing. III deklinacije, ako i gen. sing. ima *-ū: virtūs (virtūtis), mūs (mūris);* ali i *grūs, sūs,* iako je gen. *grŭis, sŭis;*

b) u gen. sing. i u nom. akuz., vok. plur. IV deklinacije: *senatūs, exercitūs.*

METRIKA

Dva ili više slogova spojenih u metričku cjelinu sačinjavaju s t o p u *(pēs)*. Više stopa složenih u ritmičku cjelinu sačinjavaju s t i h *(versus)*. U grčkoj metrici, koju su preuzeli Rimljani, kod većine stihova po dvije stope sačinjavaju m e t a r *(metrum)*. Po toj riječi uzet je za nauku koja nas upoznaje sa sastavom stihova naziv: m e t r i k a.

Najmanja je metrička jedinica vrijeme potrebno za izgovor jednoga kratkoga sloga. Ta se jedinica zove *mŏra*. Dug slog vrijedi kao dva kratka, tj. — = ◡◡.

Svaka se stopa sastoji od dva dijela: jedan se jače ističe glasom i zove se *a r z a* (*arsis*, dizanje glasa), a drugi slabije i zove se t e z a (*thesis*, spuštanje glasa). Arza se označuje znakom ′, koji se zove *ictus* (udar), npr. *carmina* = —◡◡, gdje je *car-* arza, a *-mina* teza. *Ictus* arze ne poklapa se uvijek s naglaskom riječi.

Najobičnije su stope:

⊥◡◡ daktil

⊥– spondej

⊥◡ trohej

◡⊥ jamb

◡◡⊥ anapest

Čitanje stihova pri kojem se glasom jače ističu arze zove se s k a n d i r a n j e.

Hijat i siniceza

Kad se jedna riječ u stihu svršava vokalom, a slijedeća počinje vokalom ili sa *h*, nastaje zijev ili hijat *(hiātus)*. Hijatu se uklanjamo elizijom, tj. odbacivanjem krajnjeg vokala, npr. *mult(a) offerre, atqu(e) aggere, nem(o) adeo, atqu(e) haec.*

Jednako se na kraju riječi elidira i *m* s prethodnim vokalom ako slijedeća riječ vokalom počinje, npr. *quant(um) ipsa, mult(um) ille, dic(am) equidem.*

Ispred *es* i *est* ne elidira se krajnji vokal, nego *e* od *es* i *est: magna (e)s, ferendo (e)st, ignotum (e)st.*

Ipak je hijat dopušten:

a) iza jednosložnih uzvika: *ah, vae, o, heu,* npr. *ó et praesidium . . .;*

b) iza jače interpunkcije, npr.
Et ver(a) incessu patuit dĕa. Ill(e) ubi matrem

c) ispred cezure i ispred grčkih riječi, npr.
Nereidum matrí et Neptunó Aegeo.

Katkada se dva vokala u riječi čitaju kao jedan slog (siniceza), npr. *deest* (čitaj *dēst*), *antehac* (čitaj *anthac*), *deinde* (čitaj *dejnde*).

Bilješka — Vokali *i* i *u* iza konsonanta katkada se izgovaraju kao *j*, odnosno *v*. Time se kratak prethodni slog produžuje *positiōne*, npr. *gĕnŭă* (čitaj genva), *abiĕtĕ* (čitaj abjete).

Heksametar

Heksametar je stih koji se sastoji od šest daktilskih stopa. U heksametru svaka stopa sačinjava jedan metar, pa u tom stihu ima šest metara, što nam kaže i njegovo ime (grč. *heks* = šest, *metron* = metar). Posljednja je stopa dvosložna, a kako je krajnji slog svakog stiha *anceps*, posljednja je stopa trohej ili spondej.

Na temelju pravila da dug slog vrijedi kao dva kratka, u heksametru se daktili mogu zamijeniti spondejima. To se najrjeđe događa u petoj stopi. Stih sa spondejem u petoj stopi ima poseban naziv: *versus spondiăcus.* U takvu stihu četvrta stopa mora biti daktil.

Miješanje daktila i spondeja daje heksametru raznolikost jer daktil unosi živahnost, a spondej mir i ozbiljnost.

Shema heksametra:

```
  ——  |   ——  |   ——  |   ——  |  (—)  |    —
 –́∪∪  |  –́∪∪  |  –́∪∪  |  –́∪∪  |  –́∪∪  |  –́∪
```

Rijetki su heksametri sa samim daktilima u prvih pet stopa:

```
Sĕd fugit | intere- | ă fugit | irrepa- | răbile | tĕmpus
 –́  ∪∪    |  –́∪∪    |  –́ ∪∪   |  –́∪∪    |  –́∪∪   |  –́  ∪
```

Primjer heksametra sa spondejima u svim stopama osim u petoj:

```
Ill(i)in- | ter se | se mag- | na vi | brachia | tollunt
 –́   —   |  –́  —  |  –́  —   | –́  — |  –́ ∪∪   |  –́  —
```

Versus spondiăcus:

```
Cara de- | um subo- | les mag- | num Iovis | incre- | mentum
 –́  ∪∪   |  –́  ∪∪   |  –́   —   |  –́   ∪∪   |  –́ —   |  –́  ∪
```

Ako je posljednja stopa u heksametru trohej, stih nije potpun jer mu nedostaje jedan kratak slog. Takav se stih zove k a t a l e k t i č k i (od grč. glagola καταλήγω *katalégō* prestajem). Kad je posljednja stopa u stihu potpuna, stih je a k a t a l e k t i č k i. Katkada posljednja stopa ima jedan slog više, pa se stih zove h i p e r k a t a l e k t i č k i. Prekobrojni slog svršava se u takvu stihu na vokal ili na *m*, a slijedeći stih počinje vokalom, tako da se prekobrojni slog može elidirati, npr.

```
Aerea | cui gradi- | bus sur- | gebant | limina | nexaequ(e)
 –́∪∪  |  –́  ∪ ∪   |  –́   —   |  –́ —   |  –́∪∪   |  –́  —
Aere tra- | bes . . .
 –́  ∪∪    |  –́
```

Drugi stih u skandiranju počinje: *qu'aere.*

Daktilski heksametar skandira se s jednim ili sa dva odmora. Ako odmor dolazi u sredini stope, zove se c e z u r a (*caesūra* od glagola *caedĕre* sjeći) jer siječe stopu na dva dijela. Dolazi li pak odmor na kraju stope, zove se d i j e r e z a (*diaerĕsis* rastavljanje) jer rastavlja stopu od stope. Cezura i dijereza označuju se znakom ||.

Najobičnije su ove cezure:

1. *caesūra semiquinăria* (prijevod grčkog naziva τομὴ πενθημιμερής, *tomè penthemimerés* od grčkih riječi: πέντε *pénte* pet, ἡμι- *hēmi-* pol i μέρος *méros* dio) iza pete polustope, tj. iza treće arze:

```
Tempora | labun- | tur || taci- | tisque se- | nescimus | annis
 –́  ∪∪  |  –́  —  |  –́  ||  ∪∪   |  –́  ∪  ∪   |  –́  ∪ ∪   |  –́ —
```

2. *caesūra semiseptenāria* (prijevod grčkog naziva τομὴ ἑφθημιμερής, *tomè hephthemimerés* od grčkih riječi: ἑπτά *heptá* sedam, ἡμι- *hēmi-* pol i μέρος *méros* dio) iza sedme polustope, tj. iza četvrte arze. Uz tu cezuru ponajviše dolazi:

3. *caesūra semiternāria* (prijevod grčkog naziva τομὴ τριθημιμερής, *tomè trithemimerés* od grčkih riječi τρίτος *trítos* treći, ἡμι- *hēmi- pol i* μέρος *méros* dio) iza treće polustope, tj. iza druge arze. U tom je slučaju heksametar podijeljen na tri dijela.

Quid face	*rem?*	*neque*	*serviti-*	*o*	*m(e) ex-*	*ire li-*	*cebat*
–́ ∪ ∪	–́	∪ ∪	–́ ∪ ∪	–́	–	–́ ∪ ∪	–́ ∪

4. *caesūra post tertĭum trochaeum* (iza trećega troheja), tj. iza prvoga kratkog sloga u trećoj stopi:

O pas	*-si gravi-*	*ora,*	*da-*	*bit deus*	*his quoque*	*finem*
–́ –	–́ ∪ ∪	–́ ∪	∪	–́ ∪ ∪	–́ ∪ ∪	–́ ∪

Ta je cezura dosta rijetka u latinskom heksametru.

Neki stihovi imaju dijerezu iza četvrte stope. Ime je toj dijerezi: b u k o l s k a jer se češće javlja u bukolskoj (pastirskoj) grčkoj poeziji.

Ambo	*floren-*	*tes ae-*	*tatibus,*	*Arcades*	*ambo*
–́ –	–́ –	–́ –	–́ ∪ ∪	–́ ∪ ∪	–́ –

Heksametar se većinom svršava dvosložnom ili trosložnom riječi, rijetko jednosložnom. Peta i šesta stopa obično se čitaju kao u prozi jer se njihov *ictus* redovno poklapa s akcentom. Izuzetak su heksametri koji se svršavaju jednosložnom riječi.

Heksametar je iz grčke poezije prenio u rimsku pjesnik Enije. Najveći rimski pjesnici služili su se tim stihom. Tako je u heksametru spjevan Lukrecijev filozofski ep *Dē rērum natūrā*, Vergilijev junački ep *Aenēis*, didaktički ep *Georgĭca* i Pastirske pjesme *(Bucŏlĭca)*, nadalje Ovidijeve Metamorfoze i *Fasti*, Horacijeve i Juvenalove *Sătŭrae* i dr.

P e n t a m e t a r

Pentametar je stih koji se sastoji od dvije jednake polovine. Svaka od njih jednaka je dijelu heksametra do cezure penthemimerés, pa ima dva potpuna daktila i jedan krnji bez teze. Budući

da ima šest arza, i taj je stih heksametar sa dvije krnje stope. Ime pentametar dobio je u starini odatle što zbroj dviju polovina, svake od dva i pol daktila, daje pet daktila ili pet metara.

U prvoj polovini mogu se daktili zamijeniti spondejima, a u drugoj moraju biti daktili.

Stalan je odmor u pentametru dijereza iza prve polovine.

Shema pentametra:

–́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ | –́ || –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ | ⏑́

Este sa- | lúta- | tí || témpus in | ómne mi- | hí
–́ ⏑ ⏑ | –́ – | –́ || –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ ⏑ | –́

Pentametar ne dolazi sam, nego iza heksametra i s njime čini strofu koja se zove elegijski distih (dvostih). To je ime odatle što se taj distih upotrebljavao najviše u elegijskoj poeziji. U njemu su spjevali svoje elegije Ovidije, Tibul, Propercije i drugi pjesnici. Ta se strofa mnogo upotrebljava i u epigramu.

Primjer elegijskog distiha:

Iamque quiescebant || voces hominumque canumque
Lunaque nocturnos || alta regebat equos.

Jampski senar

Jampski senar (*senārius* = šesterac od *sēni* po šest) sastavljen je od šest jamba sa cezurom iza pete ili, rjeđe, iza sedme polustope.

⏑ –́ | ⏑ –́ | ⏑ || –́ | ⏑ –́ | ⏑ –́ | ⏑ –́

Senari od samih jamba dosta su rijetki. U prvih pet stopa mjesto jamba često stoji spondej

Exem- | plis cón- | tiné- | tur || Aé- | sopí | genús
– –́ | – –́ | ⏑ –́ | ⏑ || –́ | – –́ | ⏑ –́

Kako se dug slog i u arzi i u tezi može razriješiti u dva kratka, u prvih pet stopa dolazi i anapest (⏑ ⏑ –́) ili daktil (– ⏑́ ⏑) ili tribrah (⏑ ⏑́ ⏑).

Humilés | labó- | rant, || úbí | potén- | tes dís- | sidént.
⏑ ⏑ –́ | ⏑ –́ | – || ⏑́ ⏑ | ⏑ –́ | – –́ | ⏑ –́

U jampskom senaru spjevane su Fedrove basne. Taj se stih upotrebljavao u dijalogu rimske komedije i tragedije.

RIMSKI KALENDAR

Rimska je godina u početku bila mjesečna, tj. dijelila se na 12 mjeseci prema Mjesečevim mijenama. Međutim mjesečna godina nije se poklapala sa sunčanom, nego je zaostajala za njom. Radi izjednačenja sa sunčanom godinom svake se druge godine umetao po jedan mjesec koji se zvao *mensis intercalāris* (od *intercalāre* umetati).

Unatoč tome bio je velik nered u računanju vremena, pa je Cezar povjerio aleksandrijskom astronomu Sozigenu da uredi rimski kalendar prema sunčanoj godini. Od toga vremena godina je brojila 365 dana, a svake četvrte godine umetao se poslije 24. veljače jedan prestupni dan. Po Gaju Juliju Cezaru taj se preuređeni kalendar zove julijanski.

U početku je rimska godina počinjala 1. ožujka. Zato je današnji deveti mjesec bio sedmi i zvao se *September;* današnji deseti mjesec bio je osmi, pa se zvao *Octōber* itd. Mjesec srpanj kao prvotno peti zvao se *Quin(c)tīlis,* a kolovoz kao prvotno šesti *Sextīlis. Quintīlis* je u čast Gaju Juliju Cezaru prozvan *Iūlius,* a *Sextīlis* dobio je naziv *Augustus* po caru Augustu. Od god. 153. prije n. e. prvi je mjesec u godini siječanj.

Rimljani nisu brojili dane u mjesecu od 1 do 30 kao mi, nego su imali u mjesecu tri stalna dana po kojima su određivali datume. Ti su stalni dani:

Kalendae (Kal.) 1. dan u mjesecu;

Nōnae (Non.) 5. dan, a 7. u martu, maju, julu i oktobru (marmajulok!);

Idus (Id.) 13. dan, a 15. u mjesecima u kojima su *Nōnae* 7. dan.

Imena triju stalnih dana u rimskom mjesecu potječu iz mjesečne godine. *Kalendae* su označavale mlađak, *Nōnae* prvu četvrt, a *Idus* uštap. Riječ *Kalendae* u vezi je s glagolom *calāre* (objavljivati). Toga je naime dana jedan od pontifika objavljivao narodu da li će *Nōnae* biti 5. ili 7, odnosno *Ide* 13. ili 15. *Nōnae* (od *nōnus* = deveti) deveti su dan prije Idâ. *Idus* prema antičkom tumačenju označuju dan koji dijeli mjesec na dvije polovine.

Datumi stalnih dana izricali su se ablativom *tempŏris;* ime mjeseca dodavalo se u pridjevskom obliku, koji pišemo velikim slovom, na primjer:

Kalendis Ianuāriis 1. siječnja
Nōnis Septembrĭbus 5. rujna
Idĭbus Martiis 15. ožujka.

Dan prije stalnoga dana označivao se sa *prīdie* i akuzativom, na primjer:

prīdie Nōnas Aprīles 4. travnja.

Ostali datumi određivali su se brojeći u n a t r a g od najbližega stalnog dana. Kod toga se uračunavao i stalni dan kao i dan koji je trebalo odrediti *(termĭnus ā quō* i *termĭnus ăd quĕm).* Da se, na primjer, izrazi 17. dan u mjesecu siječnju prema rimskom računanju, postupa se ovako: Najprije treba vidjeti koji je od tri stalna dana najbliži 17-om siječnja. To su *Kalendae Februāriae,* tj. 1. veljače. Zatim treba utvrditi koliko dana treba da prođe od 17. siječnja do 1. veljače. To je po našem računu 15 dana. No tome treba dodati još jedan dan jer Rimljanin računa 17. siječnja kao polaznu točku. To daje ukupno 16 dana. Datum 17. siječnja bit će dakle 16. dan prije februarskih Kalenda. To se latinski izražava izrazom *ante diem XVI. (sextum dĕcĭmum) Kalendas Februārias* ili skraćeno: *a d. XVI Kal. Febr.*

Isto tako 3. travnja bit će: 2 (broj dana do slijedećih Nona) + 1 (tj. 3. travnja) = 3. Taj je datum: *a. d. III. Non. Apr.*

Rimski se datum pretvara u naš ovako: Pri odbijanju od Nona i Ida dodaje se 1 dan, dakle 5+1 i 13+1 ili 7+1 i 15+1; pri odbijanju od Kalenda dodaju se 2 dana (jer se računa i 1. slijedećeg mjeseca) ukupnom broju dana onoga mjeseca u kojem se nalazi traženi datum. Od tih se dana odbijaju dani navedeni rimskim brojem:

a. d. VI. Id. Ian. = (13 + 1) — 6 = 8. siječnja
a. d. XVI. Kal. Iun. = (31 + 2) — 16 = 17. svibnja
a. d. VI. Non. Mai. = (7 + 1) — 6 = 2. svibnja
a. d. X. Kal. Oct. = (30 + 2) — 10 = 22. rujna.

Prestupni dan poslije 24. veljače, umetan svake četvrte godine, zvao se: *a. d. bis VI. Kal. Mart.,* tj. jednako kao i 24. veljače, samo se pred broj VI. stavljala riječ *bĭs* (= dvaput). Prema *bĭs* + *sextus* zvala se prestupna godina *annus bissextīlis.* I danas zovu Francuzi i Talijani prestupnu godinu: *l'année bissextile,* odnosno *l'anno bisestile.*

Pred datumom koji počinje sa *a. d.* stavljaju se prijedlozi *ăd, ex, ĭn,* a da se formula *a. d.* nikako ne mijenja, jer je ona postala ukočen izraz, npr. *comĭtia differe in a. d. III. Id. Aug.* odgoditi skupštinu na 11. kolovoza.

Rimljani su godinu označivali imenima konzula koji su te godine vršili službu. Imena konzula stavljala su se u ablativ i nisu se vezala veznikom *et* kad su se navodila njihova potpuna imena, npr. *Augustus nātus est M. Tullio Cicerōne C. Antōnio Hўbrĭda consŭlĭbus.* Ali: *Cicerōne et Hўbrĭdā consŭlĭbus.*

Počevši od Augusta, godine su se brojile osim po konzulima još i po godini osnutka Rima: *ăb urbe condĭtā* (753. prije n. e.).

Želimo li godinu od osnutka Rima pretvoriti u godinu prije nove ere, odbijamo navedenu godinu od godine osnutka Rima, ali se mora odbijati od 754. g., npr. god. 354. od osnutka Rima odgovara 400. prije n. e. (754 — 354 = 400).

Ako pak godinom od osnutka Rima želimo izraziti neku godinu nove ere, zbrajamo tu godinu i 753.

Rimljani su kalendar zvali *fāsti.* Prvotno je riječ *fāsti* označivala dane u kojima je pretor smio suditi.

RIMSKA IMENA

U doba republike u slobodi rođeni *(ingĕnuus)* Rimljanin obično je imao tri imena:

1. *praenōmen,* lično ime, npr. *Gāius, Mārcus, Pūblius;*
2. *nōmen* ili *nōmen gentīle* ili *nōmen gentilĭcium,* ime roda *(gens),* npr. *Caecĭlius, Claudius, Cornēlius, Iūlius;*
3. *cognōmen,* nadimak koji je označivao obitelj *(famĭlia),* pošto se odvojila od svoga roda. Tako se *gens Cornēlia* dijelila na više obitelji: *Scipiōnes, Sullae, Cethēgi, Lentŭli* i dr. *Cognōmina* su se često nadijevala po tjelesnim i duševnim nedostacima, npr. *Nāso* (nosonja), *Longus* (dugonja), *Flaccus* (klepavih ušiju), *Brūtus* (glupak). Taj je nadimak prelazio i na potomke. Uz obiteljski *cognōmen* pojedinac je mogao dobiti jedan ili više nadimaka *(agnōmĭna)* zbog svojih ratnih uspjeha *(ex virtūte),* npr. *Africānus, Asiātĭcus, Numantīnus, Numĭdĭcus, Germānĭcus.*

Posinjeni su uz potpuno ime adoptivnog oca zadržali i ime svoga roda sa završetkom *-ānus,* npr. car August, koji je pripadao rodu Oktavijâ, a bio je posinjen od Gaja Julija Cezara, zvao se *C.*

Iūlius Caesar Octaviānus. Evo primjer Rimljanina s više *cognōmina: P. Cornēlius Scīpĭo Aemiliānus Africānus Mĭnor Numantīnus.*

Žene su se obično zvale samo po svom rodu, npr. *Cornēlia, Iūlia, Tullia.* Kod više kćeri dobivala je starija uz svoje ime nadimak *Māior*, a mlađa *Mĭnor* ili su se označivale brojevima: *Prīma, Secunda, Tĕrtia* itd. Svom imenu dodavale su udate žene ime svoga muža, npr. *Līvia Augusti (uxor),* a neudate ime očevo, npr. *Tullia Cicerōnis (fīlia).* U carsko doba žene su nosile uz ime svoga roda i očev *cognōmen,* npr. *Caecĭlia Metella.*

Robovi su se u početku zvali po svom gospodaru, dodajući uz njegovo ime u genitivu riječ *por,* npr. *Lūcĭpor (= Lūci puer), Marcĭpor (= Marci puer).* Kad se broj robova povećao, dobivali su ime svoga rodnog kraja, npr. *Afer, Sўrus,* ili ime kojega mitskog junaka, npr. *Achilles, Pollux.*

Oslobođeni robovi dobivali su *praenōmen* i *nōmen* svoga bivšeg gospodara, npr. *Marcus Tullius Tīro,* gdje je *Tīro* ime oslobođenika, a *Marcus Tullius praenōmen* i *nōmen* bivšega njegova gospodara, govornika Cicerona; *L. Cornēlius Chrysŏgŏnus* bio je oslobođenik Lucija Kornelija Sule.

U carsko doba pojedinci su rado uzimali više imena, dapače uzimali su uz više *cognōmĭna* i po dva gentilna imena. Tako se na jednom nadgrobnom natpisu našlo 38 imena jednoga čovjeka.

Lična imena, kojih je bilo svega 18, obično su se pisala kraticom.

KRATICE

I. Lična imena (praenōmĭna)

A. = Aulus
App. = Appius
C. = Gaius
Cn. = Gnaeus
D. = Dĕcĭmus
K. = Kaeso
L. = Lūcius
M. = Mārcus
M'. = Mānius
Mam. = Mamercus
N. ili Num. = Numĕrius
P. = Pūblius
Q. = Quīntus
S. ili Sex. = Sextus
Ser. = Servius
Sp. = Spŭrius
T. = Tĭtus
Ti. ili Tib. = Tibĕrius

Praenōmĭna se pišu neskraćeno kad stoje sama, a kad su uz njih ostali dijelovi imena (tj. *nōmen gentīle* i *cognōmen*), pišu se kraticom, npr. *Mārcus vēnit,* ali *M. Tullius Cĭcĕro vēnit.*

II. Nazivi za službe

Aed. = aedīlis
Cos. = cōnsul
Coss. = cōnsŭles
X vir = decemvir
Imp. = imperātor
Leg. = legātus
Pont. Max. = pontĭfex māxĭmus
Pr. = praetor
Praef.. = praefectus
Proc. = procōnsul
Tr. Pl. = tribūnus plēbis

III. Ostale kratice

A. D. = ante diem
A. U. C. = ăb urbe condĭtā
D. = dīvus
D. M. = Dīs Mānĭbus
F. = fīlius
F. C. = faciendum curāvit
HS = II S, tj. 2 + semis (polovica) = sestertius
H. S. E. = hīc sĭtus est
Id. = Idus
K. ili Kal. = Kalendae
N. = nĕpos
Non. = Nōnae
P. = păter
P. C. = pătres conscrīpti
P. P. = păter pătriae
P. S. = plēbis scītum
Quir. = Quirītes
Resp. = rēs pūblĭca
S. = senātus
S. C. = senātūs consultum
S.P.F. = suā pecūniā fēcit
S. P. Q. R. = senātus populusque Romānus
V. S. L. M. = vōtum solvit lĭbens mĕrĭto

U pismima

S. = salūtem
S. D. = salūtem dīcit
S. P. D. = salūtem plūrĭmam dīcit
S. V. B. E. E. V. = Sī văles, bĕne est, ĕgo văleo.
V. = Vălē!

IV. Danas uobičajene kratice

a. = anno
a. a. = ăd ăcta
a. c. = anni currentis
a. m. = ante merīdiem
c. = căput
cand. = candidātus
cf. = cōnfer!
etc. = et cētĕra
h. a. = hūius anni
h. t. = hōc tempŏre
l. = lĭber
l. c. = lŏco citāto
l. s. = lŏcus sigilli
m. p. = mănū prŏpriā
M. S. = mănū scrīptus (lĭber)

M. U. Dr. = medicīnae universae doctor
N. B. ili NB. = Nŏta bĕne!
N. N. = Numĕrius Negīdius
p. = pāgĭna
p. m. = post merīdiem
p. t. = plēno tĭtŭlo
sc. = scīlĭcet
sq. i sqq. = sĕquens i sequentia
stud. = studiōsus
s. v. = sŭb vōce
t. t. = termĭnus technĭcus
v. = vĭde!

RIMSKE MJERE I NOVCI

A. Mjere

Mjere za dužinu:

dĭgĭtus (palac)	1,85 cm
pēs (stopa)	16 palaca = oko 30 cm (29,63 cm)
cŭbĭtus (lakat)	1½ stope = oko 45 cm (44,43 cm)
grădus (korak)	2½ stope = oko 75 cm (74,07 cm)
passus (dvostruki korak)	5 stopa = oko 1½ m (1,48 m)
mille passus (1.000 dvostr. kor.)	5.000 stopa = oko 1½ km (1,481 km)

Na rimskim je cestama u razmacima od 1.000 dvostrukih koraka stajao kamen miljokaz *(milliārium* ili *lăpis)*. Po miljokazima određivala se udaljenost od Rima ili drugih centara, npr. *ad tertium lăpĭdem* znači 3.000 *passuum* daleko od grada.

Mjere za površinu:

pēs quadrātus (četvorna stopa) = 88 cm^2

iŭgĕrum (jutro), pravokutnik 240 × 120 stopa = oko $^1/_4$ ha (2510,2 m^2).

Iŭgĕrum je zemljište koje je za jedan dan mogao izorati jaram *(iŭgum)* volova.

Mjere za tekućinu:

cyăthus (čašica)	= oko ½ dl (0,046 lit)
sextārius (sekstar)	= 12 *cyăthi* = oko ½ lit. (0,55 lit.)
urna (sud)	= oko 13$^1/_8$ lit. (13,13 lit.)
amphŏra (vedro)	= 2 *urnae* = oko 26$^1/_4$ lit. (26,26 lit.)

Mjere za suhe stvari:

sextārius (sekstar) = oko $^1/_2$ lit. (0,55 lit.)
mŏdius (vagan) = oko 9 lit. (8,75 lit.)

Mjere za težinu:

uncia		27,28 g
sextans	2 *unciae*	54,56 g
triens	4 *unciae*	109,12 g
sēmis	6 *unciae*	163,68 g
lībra (funta)	12 *unciae*	327,36 g

Uz *lībra* stajao je često dodatak *pondō* = po težini (to je ablativ imenice *pondus, -i* težina). Riječ *lībra* mogla se i izostaviti, pa je ablativ *pondo* dobio značenje: *lībra*, npr. *auri quīnque pondo* = pet funta zlata.

B. Novci

Rimljani su novac zvali *pecūnia*. Ta riječ potječe od *pĕcu* (stoka) jer je u stara vremena stoka bila sredstvo za plaćanje. Kasnije su se kao novac upotrebljavali komadi bakra *(aes rŭde)* koji su se kod plaćanja vagali. Zatim se bakar lijevao u šipke koje su se također vagale.

Sredinom 5. stolj. prije n. e. počeo se kovati bakreni novac koji se zvao *as*. Težio je jednu funtu *(lībra)* i zato se zvao *as librālis*. Kao i *lībra* dijelio se na 12 uncija. Zato su i njegovi dijelovi: *sextans* = 2 *unciae, quădrans* = 3 *unciae, triens* = 4 *unciae* i *sēmis* = 6 *unciae*.

Uvođenjem srebrnog novca padala je vrijednost bakrenom asu sve do $^1/_3$ njegove prve vrijednosti.

God. 269. prije n. e. počeo se kovati srebrni novac u kovnici uz hram božice *Iūno Monēta* (Junona koja opominje) na Kapitoliju. Po toj je kovnici riječ *monēta* postala međunarodni izraz za svaki kovani novac.

Glavni srebrni novac bio je *denārius* (od *dēni* = po deset) koji je vrijedio 10 asa. Od riječi *denārius* potječe i naš naziv dinar. Manje srebrne jedinice bile su *quinārius* (= 5 asa) i *sestertius* (= $2^1/_2$ asa).

Sestertius bilježio se znakom IIS (dva asa + *sēmis* = polovica asa). Kasnije su se u pisanju dvije okomite crte spojile, pa se sestercij bilježio HS. Kad je uveden srebrni novac, računalo se samo na

sestercije. Zato se mjesto *sestertius* upotrebljavao i naziv *nummus* (= novac). Treba razlikovati više oblika i značenja te riječi:

a) *sestertius, -i* = sestercij; njime su se označavale svote do 1.000, i to uz glavne brojeve, npr. *triginta sestertii* = 30 sestercija, *quingenti sestertii* = 500 sestercija;

b) *sestertium* kao genitiv plurala stajao je uz svote od 1.000 do 100.000, npr. *děcem mīlia sestertium* = 10.000 sestercija. Genitiv plurala *sestertium* počeo se kasnije smatrati nominativom singulara imenice srednjeg roda, koja se i deklinirala, a značila je 1.000 sestercija. Tako su se svote od 1.000 do 100.000 mogle izražavati na dva načina, npr. *viginti mīlia sestertium* ili *viginti sestertia* = 20.000 sestercija, *septuaginta quīnque mīlia sestertium* ili *septuaginta quīnque sestertia* = 75.000 sestercija;

c) svote od 100.000 naviše izricale su se priložnim brojem, izrazom *centēna mīlia* (koji se obično ispuštao) i genitivom plurala *sestertium*, npr. *děcies (centēna mīlia) sestertium* = 1.000.000 sestercija, *ducenties trīcies (centēna mīlia) sestertium* = 23.000.000 sestercija.

Potkraj republike počeo se u većoj mjeri kovati zlatan novac: *aureus*, tj. *nummus*. Cezarov *aureus* vrijedio je 25 denara. U carsko je doba vrijednost zlatnika padala jer je zbog nestašice zlata u njemu bilo sve više neplemenitih kovina.

STVARNO KAZALO

(Brojevi označuju paragrafe)

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

S

T

U

V

Z

Ž

Izdavačka radna organizacija
»ŠKOLSKA KNJIGA«
Zagreb, Masarykova 28

Za izdavača
JOSIP MALIĆ

Grafički urednik
MIRA BEUTZ

Korekturu obavili autori

Tiskanje dovršeno
u siječnju 1979.

R - 41/5 40 702